

ખગોળવેત્તા, પું [સં.] ખગોળવિદ્યા જ્ઞાન-
નાર; જ્યોતિષી; જ્યેષ્ઠી.

ખગોળશાસ્ત્ર, નં [સં.] આકાશ અને તેને
લગતી તમામ માહિતી જેમાં હોય એવો
ગ્રંથ; જ્યોતિષ; ખગોળવિદ્યા.

ખગોળશાસ્ત્રી, પું [સં.] ખગોળશાસ્ત્રનો
અભ્યાસી; જ્યોતિષી; જ્યેષ્ઠી; ખગોળવેત્તા.

ખગ્ગા, પું [હિં.] ખગ; પંખી. જુની ભાટ
ચારણિયા કવિતામાં વપરાયેલો છે.

ખાસ, પું [સં.] આકાશનો ઘેરાવો; જે
વર્તુલોથી કપાયેલો અથવા એક ગોળાકારથી
ખીલું ગોળાકાર ઢંકાતાં ઢેખાતો ઘેરાયેલો
ભાગ. આકાશમાં જે ગોળાઓ કે ગ્રહો
સીધી લીટીમાં આવતાં તેમની છાયાથી
ખીન ગ્રહ કે ગોળાની જે સપાટી વર્તુ-

લિત ઢંકાય છે તે; ગ્રહણ. સૂર્ય ચંદ્રનાં
ખીનનાં મોટાં ગ્રહણને ઉદ્દેશી આ શબ્દ

વપરાય છે, અને ખગાસનો અર્થ આખા
ગોળાકારનું ઢંકાઇ જવું એવો થાય છે.
પૃથ્વી ચંદ્ર કરતાં મોટી હોવાથી પૃથ્વીની
છાયા પડી જ્યારે ચંદ્રનું પૂર્ણ ગ્રહણ થાય
છે ત્યારે આખુંએ ચંદ્રખિંબ ઘેરાઇ જાય છે
અને તે ચંદ્રનું ખગાસ ગ્રહણ કહેવાય છે.
ચંદ્ર સૂર્યથી બહુજ નાનો હોવાથી સૂર્યનું
આખું ખિંબ કદી ઘેરાતું નથી અને તેથી
સૂર્યનું ખગાસ ગ્રહણ થતું પણ નથી જ્યારે
ખરોખર સીધી લીટીમાં તેઓ આવી જાય છે
ત્યારે ચંદ્રની સંપૂર્ણ છાયા સૂર્યની સપાટીમાં
સમાઈ જાય છે અને બધી તરફથી તેની
કિનારી ખુલ્લી રહે છે. આવા ગ્રહણને
'કંકણાકૃતિ' ગ્રહણ કહે છે.

ખય, અં (ખચ) તંગ સપાટી અથવા
ચામડી ભોકાતાં થતો એવો અવાજ. :-
ખચ દબને કટાર ભોકી દીધી.

ખચકાવું, કિં અં અચકાવું; ખમચાવું;
એકદમ અટકી જવું; આસંકાવું. (૨) કિં

અં ખચ એવો અવાજ થાય તેમ કે
ભોકવું; પેસાડી દેવું.

ખચકો, પું (ખચ ઉપરથી) ઘેચ;
સપાટી ઉપર પડેલો નાનો ખાડો. :

ખચકો, ખાંચોખચકો. આ શબ્દ ખ
ખાંચાની સાથે વપરાય છે, એકલો વ
નથી. (વચકોની માફક. :-વાંધોવચકો

ખચખચવું, કિં અં ખચખચ થવું; ખ
ખીચ લરાવું; લિડાવું; લરપુર
:-નગર ભરવું છે ખચખચી, ગમે.
રચના રચી.

ખચખચાવવું, કિં અં ખચખચ ચાવ
કરવું; હલાવવું; ખટખટાવવું.

ખચરી, સ્ત્રીં ખચચરી માદા.

ખચરું, વિં ખચચર જેવું; ખરાખ;
(જુવાનમરણું) ઉં જુગડાં કાઢીને
આવો, નાતમાં ખચરું થયું છે. નર્મ.
ઘરડું અથવા શરીર ખગખગી
નિર્માલ્ય થોડું; ટડું.

ખચાખચ, અં ખંચ ખચ એમ; ભયા
કચકચ. (૨) ખીચોખીચ; લિડાવું
એમ; સજડાસજડ.

ખચાખચી, સ્ત્રીં ધમધમમા; ભી
ગીરદી. (૨) અં નક્કી; જરૂર; ખા.
ખરેખર.

ખચિત, વિં [સં.] કાષ્ટ વસ્તુમાં એ
જરૂરું; મરેડું; હોડીને સજડ કરેલું.
હેમ હીરો ખચિત નિવાન; રો
કટિમેખા.

ખચીત, અં નક્કી; જરૂર; અચૂક;
ખરેખર; ખાતરીપૂર્વક.

ખચીતાર, સ્ત્રીં નક્કીપણું.

ખચુકખચુક, અં આમતેમ નીચું ઉં
અને હમગતું હોય ખચુક ખચુક
હચુકહચુક; થોડું થોડું ખચુક
ખાઈખાઈને ચાલતું હ

ગધેડાની ધીરી, ઉતાવળી અને હામગતી ચાલને માટે આમ બોલાય છે.

ગોખ્ય, અં ખય ખય એવો ઉપરા ઉપરી અવાજ નીકળે તેમ; ભયોભય. (૨) ખીચો-ખીચ; સજડાસજડ.

ચર, નં [ફા.] ઘેડી ને ગધેડાથી અથવા ગધેડી અને ઘેડાથી ઉત્પન્ન થયેલું બેઉને ધાટમાં થોડું થોડું મળતું મિશ્ર જાતિનું પ્રાણી; જુદી જુદી જાતનાં નરમાદાથી પેદા થયેલું પશુ; હલકી જાતનું ઘેર. આ પ્રાણી ગધેડાની માફક ભાર ઉપાડવાના કામમાં આવે છે. લશ્કરમાં એની મોટી મોટી પોઠા રાખવામાં આવે છે. યુરોપ અમેરિકામાં માંસનો વેપાર કરનારાઓ બકરાં, ઘેટાં અને જીંડ વગેરે પ્રાણીઓમાંથી ઘણી ખચ્ચર જાતો ઉત્પન્ન કરે છે, કારણ કે, તે મિશ્ર પ્રાણીઓ બહુ માંસવાળાં થાય છે. એમ કહેવાય છે કે, ખચ્ચરમાં નરમાદા હોય છે, પરંતુ તેઓ પોતાની આલસ વધારી શક્તાં નથી. કિં ૩૦ ખચ્ચર થવું=જીરું થવું; ખોટું થવું; ખરાય થવું. :-તારં ખચ્ચર થાય, તેં આ શું કર્યું? ખચરું=નિર્માલ્ય પ્રાણી; તવાઈ ગયેલું નિર્બળ થોડું દિવા ગધેડું. (૨) માકું; નઠારું; ખોટું. (જીવાનમરણ) માળ, જીંડ ખંજવાળ.

નચી, પું [ફા. સ્વાનેહ] નાણાં લેવા દેવાની અને સંભાળવાની ફરજ જેને સાથે હોય તે; ખજાનાનો ઉપરી; કીલીદાર; તિજોરર; ભંડારી; સુનીમ; મહેતો; જમદાર; કાશાધ્યક્ષ; કાષાધિપતિ.

નો, પું [અ.] પૈસો; ધન; દોલત; ગર્થ. ૨) ધન મૂકવાની જગા; ભંડાર; નિધિ; જમદારખાનું. (૩) અંડગોળી; ધાતુસંગ્રહાશય. ૪) ૩૦ અંકલનો ખજાનો=મૂર્ખ; ભેવકુદ. ખજાને ખોટા આવવી=ખૂટવાનું નથી, અંદગી છે, એવા અર્થમાં વપરાય છે. એક

દુનિયાનો ખજાનો=અનેક દુનિયાં એટલે કે, જન્મ છે માટે એકાદ જન્મમાં સારી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ હોય તો તેનું અભિમાન કરવું નહિ, અર્થાત્ ધનનો ગર્વ કરવો નહિ. કહે ૦ શેક આવ્યા તો કહે નાંખો ખજાને=કામની કિમ્મત જ નહિ. ખજાને પાઈ અને વહુનો ભાઈ, એનો શો હિસાબ=ખજાનામાં પાછા આવી તોય શું અને ગઈ તોય શું? તેમ વહુનો ભાઈ આવ્યો તોય શું અને ન આવ્યો હોય તોય શું, એની કંઈ ગણતરી જ નહિ, એવા અર્થમાં વપરાય છે. કિં ૩૦ ખજાને પડવું=અંધારું જવું; કેકાણે પડવું. ૨ આવ્યા ત્યારે આવ્યા, ને પગી કાઈ ભાવ પણ ન પૂછે એવું થવું; ખુણે પડવું; હિતચાલમાંથી અલગ થઈ જવું.

ખજાના, પું [ફા.] હથિયાર ભરવા ખોલ કે બાકવાળો પટો; જેમાં હથિયાર ભરવાય છે તે બાકું; નાકું; ધર.

ખજાનો, પું મીઠું પકવવાને દરિયાનું પાણી એકઠું કરવાનો મોટો ખાડો; ક્યારડો. રાજકાજશબ્દાર્થ.

ખજુર, નં [સં. સર્જૂર] ખૂબ પાકેલી ખારેક; પાકી ગયેલી ખારેક સુકવીને ખનાવેલો લીલો મેવો. ખજુરીનાં તૈયાર થયેલાં પણ પાકી નહિ ગયેલાં ફળને સુકવવાથી ખારેક અને ખૂબ પાકી ગયેલાં ફળને સુકવવાથી ખજુર થાય છે. સારું ખજુર અરબસ્તાનથી આવે છે.

ખજુરી, સ્ત્રી તાડ અને નાળિયેરીના જેવું એક ઝાડ, કે જેને ખજુર અને ખારેકો થાય છે. આનાં પાંદડાંનાં છટિયાંની સાવરણીઓ અને સાદડીઓ બને છે. (૨) જીવાર અને બાજરી વગેરેનાં કણસલાંમાંથી ઉડતી ઝેણ; એની અસરથી આવતી યેળ; ખુજલી. ખજુરી ભાત=ખજુરીના થડ ઉપર તેનાં પાંદડાં ખરી

જપતે પડેલી જેવી ભાત હોય છે તેવી ભાત, અથવા તરેહ તે:-ખજુરી કારનું પીતાંબર. ખજુરીના થડને છેદતાં તેમાંથી પાણી ઝરે છે. એ તાજા પાણીને નીરો અને તેની ઉપર ખમીર ચઢેલા શીણવાળા પાણીને તાડી કહેવામાં આવે છે. હલકી વર્ણના લોકો કેરીપીણ તરીકે તાડી પીએ છે. તાડીને કેટલાક દિવસ તડકે રાખી મૂકવાથી તેનો સરકો બને છે. બંગાળ તરફ ખજુરીના રસનો ગોળ અને સાકર પણ બને છે.

ખજુરું, નં (ખજુરાં) ખજુરીની જાતનું નાનું ઝાડવું; દરિયા કિનારા તરફ ભીની જમીનમાં ખજુરાં એની મેળે ઉગી નીકળે છે. એને છેદી તેમાંથી તાડી કાઢવામાં આવે છે. સુરત અને થાણા જિલ્લામાં ખજુરાં ઘણું થાય છે. આ શબ્દ ઘણું ખરું બહુ વચને વપરાય છે. :-ખજુરાંનાં ઝાડ.

ખ, વિં [સં. પદ] છ; ફ. :-ખટરસા (૨)

પું સવારમાં ગવાતા એક રાગનું નામ.

ખ, સ્ત્રી [સં. ક્ષત] ખટકવું તે; ખુંચવું તે; નાખુશી; ચણચણાટ; નહિ ગમતું થવાથી થતી લાગણી. ઉં જીસકા મનમે સ્વતક થી વો હિ અટક રહે. ભાષા. (૨) રહી રહીને કાંકરીની માફક ખુંચવું તે; સણકો; પીડ; ખટકો; દુઃખ. :-આખની ખટક. (૩) ચાનક; ખેત; કરવાનું છે એવી શીકર.

ખટકખટક, અં ખટખટ એમ થવું તે; અફ-જાવાથી થતો એવો અવાજ. :-આ ખટક ખટક શું થાય છે? ખારણું. ફિંપ્રંખટક ખટક થવું=ખટખટ એવો અવાજ થાય તેમ અફજાયા કરવું. વારંવાર રહીરહીને મનમાં ખુંચવું, લાગણી થયા કરવી તે.

ખટકરમ, નં [સં. પદ્ધતિ] યજ્ઞન, યાજ્ઞન, અધ્યયન, અધ્યાપન, દાન અને પ્રતિગ્રહ,

એ છ કર્મ તે; ધર્મશાસ્ત્રે આહ્વાણને અવશ્ય કરવાને અતાવેલાં કર્મ તે. હાલ સંધ્યા પાઠ પૂજા વગેરે આહ્વાણનું જે નિત્યકર્મ કહેવાય છે તે. (ખટકર્મ.)

ખટકવું, ફિં અં કાંકરીની માફક રહી રહીને ખુંચવું; અંદરથી લાગવું; પીડા થવી; સાધ્યા કરવું; ખટખટ થવું. (૨) શોક થવો; ચિંતા થયા કરવી; પશ્ચાત્તાપ થવો; લાગણી થયા કરવી.

ખટકો, પું [સં. ક્ષત] એકદમ આધાત થયો હોય એવી પીડા થવી તે; ઝાટકો લાગવો તે; સણકો લાગવો તે; ખુંચવું તે. (૨) અડચણ; હરકત; નડતર; ખાધ; પ્રતિ-બંધ. (૩) ચાનક; ખેત; કાળજી. (૪) વહેમ; શક; ખતરો; દગદગો; વસવસો; શંકા. ઉં વાત કરીને વિપ્રજ ગયો, ખાતરીને મન ખટકો થયો. શામળ. ફિંપ્રં ખટકો થવો= આખમાં ઝોચિતું ખુંચવું. ૨ ચિંતા થવી. ૩ વહેમ પડવો. ખટકો રાખવો=કાળજી અર્થાત્ કાર્ય કરવાની ચિંતા રાખવી; દગદગો રાખવો; મનમાં ખુંચ્યા કરે એમ રાખવું.

ખટખટ, સ્ત્રી સામ સામે બે વરતુઓ અફ-જાવાથી થતો અવાજ. (૨) હરકત; નડતર; અડચણ. (૩) કળિયો; પંચાતી; સામ સામે બોલવું પડે એવું જે તે; ઝોળંઝોળા; માથાકુટ; ખટરાગ; તકરા.

ખટખટારો, પું ખટખટ થવું તે; ખડખડાટ;

ખકવાદ, પંચાતી; માથાઝીક; તકરા; માથાકુટ.

ખટચક, નં [સં. પદ્ધતિ] યોગશાસ્ત્ર પ્રમાણે શરીરમાંનાં છ ચક્ર. ૧ મુર્ધચક્ર, ૨ કંઠચક્ર, ૩ અનાહતચક્ર, ૪ મણિપૂરચક્ર, ૫ લિંગચક્ર અને ૬ આધારચક્ર.

ખટદર્શન, નં [સં. પદ્ધતિ] હિંદુઓના તરવજાન સંબંધી જુદા જુદા જે છ મત તે. સાંખ્ય, યોગ, ન્યાય, વૈશેષિક, મીમાંસા અને વેદાંત. બૌદ્ધ, જૈન, અને નાસ્તિકોના મતનાં પણ ખીજાં દર્શનો છે.

ખટપટ, સ્ત્રીં રાજદરબારી કામકાજમાં આમ તેમ ચાળવણીથી કામ કરવું તે; યુક્તિ પ્રયુક્તિથી કાર્ય સાધી લેવાની હીલચાલ કરવી તે. (૨) જંગળ; પંચાતી; હલામણ; કડાકુટ, મહેનત; પ્રાપ્તિયિક ગોઠવણ. (૩) દાવપેચની જાળ; ગુંચવણ; મુશ્કેલી. (૪) તકરાર; કઙ્કિયો; લડાઈ.

ખટપટવું, કિં અં ખડવુંપડવું; ખડખડવું; અથડવું; ખટપટ થવી; યુક્તિ પ્રયુક્તિ ચાલવી; જોસમાં વધવું; ગુંચવાવું. ઉં ખટપટને ખટપટવા દે, તું અજાણો રહીને મીઠી લે, જંગી દોલ ઘણાં ગગડે ત્યાં, ઝીણી વાત કાને ન પડે. નર્મ. આ ક્રિયા-પદ ઝાઝા ઉપયોગમાં નથી.

ખટપટિયું, વિં જેને ખટપટ કરવી ગમતી હોય એવું; ખટપટી; કારસ્તાની; તરકટી; પ્રપંચી; જંગળી; વ્યવસાયી; ધાલમેલિયું. (૨) જેમાં ખટપટ કરવી પડે એવું; કડાકુટિયું. ખટપટવાળું. (કામ)

ખટપટી, વિં ખટપટ કરે એવું; ખટપટિયું. ખટપદ, પું [સં.] છપડું; જેને છ પગ હોય એવું પ્રાણી; ભમરો, કરોળિયો, વગેરે. ખટખાટી, સ્ત્રીં જે ખાટી (મહેસુલમાંતું ખાટી લહેણું) વસુલ આવે એવી ન હોય તે ખાટી. રાજકાજ શબ્દાર્થે.

ખટમધુરું, વિં સ્વાદે કંઈક ખાટું અને કંઈક મીઠું હોય એવું; ખાટુમીઠું; ખાટામીઠા મિશ્ર સ્વાદનું; ખટમધુર.

ખટમલ, પું [સં. સ્વદ્વાનમલ] ખાટલાનો છવ; મકિણ. ૩૦ પ્રં રાણીનો ખટમલ = રાણીની હિમાયત કરનારો માણસ. નવલશા હીરણ, રાણીનો સાળો, રાણીનો ખટમલ, એવા પ્રયોગ હલકા લોકો વાંકામાં વાપરે છે. નર્મ.

ખટમાસી, વિં [સં. વળ્માસી] જરૂર માસ રહે એવું; જમાસિક; છ મહીનાની ઉંમરનું.

છ મહીને ફળે અથવા નાશ પામે એવી વનસ્પતિ માટે વપરાય છે.:-ખટમાસી ફાલ. વળી વર્ષાયુ ફૂલઝાડને માટે ખારમાસી, એમ કહેવાય છે, તેમ જરૂર મહીને જેની પુનરાવૃત્તિ થતી હોય એવું.

ખટમીઠું, વિં ખાટા અને મીઠા મિશ્ર સ્વાદનું; ખટમધુરું. :-ખટમીઠું દહિં.

ખટરસ, પું [સં.] છ સ્વાદ તે. :-ખાટો, ખારો, કડવો, તુરો, તીખો અને મીઠો. જિહ્વા ઈન્દ્રિયથી ગ્રહણ કરાય એવા છ પ્રકારના સ્વાદુરસ તે. ખટરસ ભોજન-જેમાં જોએ જાતના સ્વાદ હોય એવું જમણુ. (૨) ખેતનાવ; વાંકું પડવું તે; અણખનાવ.

ખટરાગ, પું [સં. પદ્માગ] ગાવાના મુખ્ય છ રાગ તે. ભૈરવ, માલકોશ, હિંદોળ, શ્રીરાગ, કેદાર અને મધાર. ગીતરત્નાકરમાં છ રાગ આ પ્રમાણે છે. :-શ્રીરાગ, વસંત, ભૈરવ, પંચમ, મેઘ, અને બૃહત્નાટ. (૨) કઙ્કિયો; ટંટો; અણખનાવ. (૩) ખટપટ; જંગળ; સંસારઉપાધિ.

ખટરાગી, વિં જેને જંગળ હોય તે; જંગળી; સંસારની માયામાં લપટાયેલું; સાંસારિક વ્યવસાયવાળું. (૨) કઙ્કિયાખોર; પંચાતિયું; ખટરાગ ટંટો ખટપટ કરે એવું; ધાંધલિયું; માથાકુટિયું.

ખટલો, પું માણસના જીવનના વ્યવહારની જરૂરિયાતોને માટે જોઈતું તમામ તે; સ્ત્રી, નોકર, દોર, અને સરસામાન વગેરે સર્વ; મુસાફરી કરતા અમલદાર કે મોટા માણસની સાથે રહેતો સર્વ ધરવાખરો. (સામગ્રી વિશેષ.) (૨) કુટુંબ કંપીલો. (૩) મરાઠી પ્રમાણે મુકરદમો; કઙ્કિયો; ફરિયાદ.

ખટવવું, કિં સં ખાટું કરવું; ખટાશ ચઢાવવી. હાથીદાંત અને ખીજ કેટલીક વસ્તુઓને સારો રંગ ચઢાવવા માટે ખટવ પડે છે. (૨) રળાવવું; તરફ મેમણા અને ;

ખટવું, કિં. સં. કમાવું; ખાટવું.

ખટશાસ્ત્ર, નં. [સં.] આર્યોના તત્ત્વજ્ઞાનના છ માર્ગ; છ દર્શન ગ્રંથો. કપિલનું સાંખ્યશાસ્ત્ર, (આનો મત પુરુષ અને પ્રકૃતિથી તત્ત્વોની ઉત્પત્તિ અને તત્ત્વોથીજ જગત. ઈશ્વર જેવું કંઈ નહિ.) પતંજલિનું યોગશાસ્ત્ર. (સાંખ્યના અનીશ્વર વાદનું ખંડન કરી ઈશ્વર છે એમ બતાવવું, અને તેની સાથે કેમ જોડાવું તે.) ગૌતમનું ન્યાયશાસ્ત્ર. (કાર્યરૂપ જગતથી કારણરૂપ ઈશ્વરની તપાસ ચલાવવાની રીત તે.) કણાદનું વૈશેષિક ન્યાયશાસ્ત્ર. (અત્યંત સૂક્ષ્મ પરમાણુઓમય બધું છે અને પરમાણુઓના જોડવાથી અને છુટા પડવાથી બધું થાય છે.) જૈમિનિનું પૂર્વ મીમાંસાશાસ્ત્ર. (વૈદિક કર્મોજ વિધિ પ્રમાણે કરવામાં આવે તો તે બસ છે.) વ્યાસનું ઉત્તર મીમાંસાશાસ્ત્ર. (બ્રહ્મ એજ સત્ય છે અને જગત મિથ્યા છે.) આ છ દર્શનો કહેવાય છે અને વિદ્યાઓ ચૌદ વા અહાર ગણાય છે. નિયમસર અમુક વિષયનું જેમાં નિબંધન કરેલું હોય તે શાસ્ત્ર કહેવાય છે. —ધર્મશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, કામશાસ્ત્ર, શિલ્પશાસ્ત્ર, અલંકારશાસ્ત્ર, ને છંદશાસ્ત્ર, વગેરે.

ખટાર્ધ, સ્ત્રીં ખટાર્ધ; ખાટાપાણું; ખાટો રસ તે.

ખટાઉપેદાશ, સ્ત્રીં હરાયાં દોરોની હરાજીમાંથી જે પેદાશ થાય તે. રાજકાજશબ્દાર્ણવ.

ખટાખટ, સ્ત્રીં ખટખટ થવું તે; ખટપટ. (૨) વારંવાર ખટખટ થયાં કરેલું તે.

ખટાટોપ, પું. [સં.] થોડાનો ધણો મોટો દેખાવ કરવો તે; ભારે ભભક બતાવવી તે; દંભ; દમામ ભર્યો ખાલી દેખાવ. (સાપની ફેણ સાફકે મોટો દેખાવ કરી બતાવવો તે. [ફટાટોપ:—xફટાટોપો મયંકર:]

ટાપટી, સ્ત્રીં ખટખટ થવું તે; ખટપટ; તકરાર; કનિયો.

ખટારો, પું. ભાર ભરવાનું ગાડું; ખીજગાદલું. (મુંખાર્ધ તરફ.) (૨) ધરવાખરોનો ભુનો ભાગ્યેટૂટ્યો સરસામાન તે. (૩) જંબળ; ખટપટ; કટકટ; માથાઝીક. (૪) ખડખડાટ; પાછળથી પંચાત કરવી તે. (ખટારો એમ નહિ પરંતુ ખટખટારો એમ બોલાય છે.)

ખટાવડું, કિં. સં. ખાટું થાય તેમ કરવું; ખટાઈ ચઢાવવી; ખટવડું. :—વાસણ આમલીથી અને હાથીદાંત લિંબુથી ખટાવાય છે. (૨) ફાયટો કરાવી આપવો; રળાવવું; કમાવરાવવું.

ખટારું, કિં. અં. ખાટું થવું; ખટાઈ ચઢવી. (૨) કમાવું.

ખટારા, સ્ત્રીં ખાટોસ્વાદ તે; ખાટાપાણું; ખટાઈ.

ખટમડું, વિં. થોડુંક ખાટું; ખટારા ઉપર હોય એવું; સહેજસાજ ખાટું હોય એવું.

ખટું, વિં. [હિં.] ખાટું. કિં. પ્રં. ખટું થઈ જવું=ઉતરી જવું; બગડી જવું; રનેહભાવ હોય તેમાં બગાડ થવો.

ખડ, નં. [દે. સ્વદ્મ] વગર વાળે ઉગી નીકળતી સળીદાર વનસ્પતિ; ચારો; લીલીચાર; ખેતરમાં ઉગેલું નિરુપયોગી ઘાસ; નીદણ; કડબ (સુકું.) ભું. ખરડ. (૨) વિં. મોટું; ભુંતું; પાકટ; પારસ. :—ખડચંપો, ખડખંબુ. વડીલનું વડીલ; વૃદ્ધથી વૃદ્ધ. :—ખડમામો.

ખડક, પું. [સં. સ્વદ્મ] જમીન અથવા પાણીમાં અમુક સપાટીની બહાર નીકળેલો પથરનો ટેકરો; પથર અથવા સાટીની ધારદાર ભેખડ. પાણીમાંનું તળિયાથી ઉચે અને જળની સપાટીથી થોડેક નીચે રહેલું અણીદાર ડુંગરી શિખર; ખરાબો.

ખડકલો, પું. એક એકની ઉપર મૂકેલી વસ્તુઓનો ઢગલો; ઉતરડ; ખડકેલી વસ્તુઓનો જથ્થો; ગંજ. (ખડ=ઘાસ ને કલો=પંખમાં રહે એટલા ઘાસનો જથ્થો; નાનો પુળો.)

ખડકડું, કિં. સં. એક એકની ઉપર ગોઠવવું;

ઉપરાઉપરી ગોઠવવું; ચઢાવવું; સિંચવું;
ઠગવો કરવો; ઉપરાઉપરી ભરવું.

ખડખી, સ્ત્રીં [સં. લલ્લિકા, દે. લલ્લકી] ધરના
મુખ્ય ખારણા આગળનો જે પહેલો ખુલ્લો
ખડ તે; ડહેલી. (૨) પાંચ દસ ધરાની
આગળ બાંધેલી મોટા ખારણાવાળી ડહેલી;
દેવડી; શેરી; નાની પોળ. (પોળમાં ખડખી
હોય પણ ખડખીમાં પોળ હોય નહિ.)
:-ખડખીતાની ખડખી. (ખડખીતાઓનાં
ધરાનો એક નાનો બંધિયાર સમૂહ.) ફળિયું;
નાની ગલી. (૩) ધર; પોળ; એકાદ વાસ
કે મકાનનું આગલું મોટું ખારણું. :-
ખડખી વાસની.

ખડકું, નં પત્થરનો નાનો કંકડો.

ખડખડ, સ્ત્રીં ખડખડ એવો અવાજ; ખડખડવું
તે; પતરા જેવી ખરડ વસ્તુનો ખડખડાટ
તે. ઉં એવે ગરુડળ પાસે આવ્યા, ખડ-
ખડ પાખો ખખડી, પ્રેમાનંદ. (૨) મોટેથી
હસતાં નીકળતો કે થતો અવાજ; હસવાથી
થતો અવાજ; અદૃહાસ્ય; બહુજ આનંદ
થયો હોય તેમ; મોટેથી. :-ખડખડ હસી
પડયો. ૩૦ પ્રં ખડખડ ભેગ=ખડખડ થાય
એવો પ્રસંગ; લાઠા ટટાનો વખત; વારં-
વાર ખોલાખોલી થયા કરે એવો સંભેગ.
(ખડખડવું તે; ખડખડાટ; ખખડ.) (૩)
તકરાર; જંગળ; ઉપાધિ; પીડા; વાંધા;
ટકટક; પંચાતી; માથાઝીક. :-પહેલાં એની
ખડખડ કાઢો.

ખડખડભડભડ, સ્ત્રીં ખડખડવું અને ભડભડવું
તે; ખટપટ; ખટરાગ; ગડખડ; વિડંબના;
પંચાતી. વારંવાર ખડખડે અને ભટકાય તેથી
જે ગડખડ થાય તે ખડખડભડભડ કહેવાય છે.

ખડખડવું, કિં અં ધાતુ વગેરે વસ્તુઓના
અફળાવાથી અવાજ નીકળવો; ખલખલવું;
અવાજ થવો; ખડખડાટ થવો; વાગવું;
ખોલવું; રાખ્દ નીકળવો. (ખડખડ, એમ
થવું.) :-જુઓ આ રૂપિયો કેવો ખડખડે છે.

ખડખડાટ, પું ખડખડ થવું તે; ખડખડ એવો
અવાજ. (૨) અં ખડખડ થાય એમ. :-
ખડખડાટ હર્યો.

ખડખડિયું, વિં ખડખડ થાય એવું; વાગવું;
ખડખડે એવું. :-ખડખડિયું નાળિયેર. ખડ-
ખડિયા પૂરી. (મુકવીને તળેલી.) (૨) નાં
ખડખડે એવું જે તે; ઝાંઝ. :-ગાદીનાં
ખડખડિયાં=ઝાંઝો. (૩) નોકરી ધંધા ઉપરથી
રૂપસદ મળવી તે; રળ આપવી તે, કાઢી
મૂકવું તે. :-શેઠને ત્યાંથી તો એને ખડ-
ખડિયું મળ્યું.

ખડગ, જું ખડગ. (૨) ગેંડના શિંગડાનું
હાડકું. ખડગની વિટી.

ખડગું, નં એક જાતનું હિંસક પ્રાણી; રાની
ખિલાડની જાતનું એક હિંસક પ્રાણી.

ખડખંધો, પું પારસ ચંપો; ચંપાનું જુનું મોટું
ઝાડ; મોટા ફલનો ચંપો.

ખડણ, વિં આખાં હાડકાંનું; જાણીજુલને
કામ ન કરે એવું.

ખડતલ, વિં [સં. કષ્ટતર] કષ્ટ સહન કરી
શકે એવું; સહનશીલ; ધડાયેલું; રીઠું; મહે-
નતું; ખરવાણ. (૨) તરણને તોલે હોય તેવું;
તુરુજ.

ખડતાલ, સ્ત્રીં [સં. પદ્મતાલ.] છતાળ; જેમાં
છતાળ હોય એવો રાગ. (૨) લાત; પાડુ.
(૩) કરતાલ; કાંસીભેડા; કીર્તિન્યા.

ખડતાળવું, કિં સં [સં. સૂરપતાલ] ગધેડા
પાસે ખોદાવી નાખવું; ગધેડાની લાતોથી
ઉખડી જાય એમ કરવું; જડમૂળથી ઉખાડી
નાખવું. એમ કહેવાય છે કે, જે જમીન
કે ખેતર ગધેડા પાસે ભેળાવી ખોદાવી
નખાવવામાં આવ્યું હોય તે દૂરીને આખાદ
થતું નથી.

ખડદાં, નં ગચિયાં; થીજેલા લોચા. (૨) છિદ્ર;
દોપ; ખોડ. :-એતાં ખડદાં કાઢ્યા કરે છે.

ખડધાન, નં ધાસની માફક એની મેજે ઉગી
નીકળીને થયેલું અનાજ; હલકી જાતનું અજ.

ખડધામણી, સ્ત્રીં એક જાતની વનસ્પતિ
મોટી ધામણી.

અડધાયેલું, વિં ખવાયેલું; કાડ લાગેલું; ખોત-
રાયેલું; ખાંડું; ગોળાયેલું. (૨) ખરડાયેલું;
ઝોધરાળા પડ્યા હોય એવું; મેલું; ગદું.

ખડધાલ, જુનું ખડધાયેલું.

ખડપલું, કિં સં ભોંય ઉપરના ધાસને
મૂળમાંથી ઉખાડી લેવું; ખોતરી ખણી લેવું;
ઉખાડવું.

ખડપું, નં ભોંયપરનાં ધાસનાં ચાટલાં ઉખાડી
લેવાનું ઝોળર; ખરપડી; નાનો ખરપો;
ખડપો.

ખડપો, પું મોટી ખરપડી, (૨) તખેથો; ઝારો.
ખડખચડું, વિં ખરખચડું; નહિ લીસું; કર-
કરું; ખાડખેચાવાળું સફાઈખંધ નહિ એવું.

ખડખડાટ, પું અવાજ; ઘોંઘાટ; ગડખડ;
ધિંગાણું.

ખડખાદાર, વિં ખડખાંખડખાંવાળું; અંધાયેલું;
સારી પેટ જામી ગયેલું હોય એવું; દાદાર.
:-ખડખાદાર દહિં.

ખડખુચ, નં [સં. સ્વર્જ] તડખુચ; કલિંગડ,
ખડખુચી, સ્ત્રીં ખડખુચની વેલ.

ખડખુચું, નં ખડખુચ; તડખુચ.

ખડખું, નં જામી ગયેલા પ્રવાહીનો લોચો;
અંધાયેલા દહિંનો લોદા; ટેપું; ચોસલું;:-
દહિંનું ખડખું. (ખ. વ. વપરાય છે. :-
ખડખાદાર દહિં=સારી રીતે જામેલું દહિં.)

ખડખડ, સ્ત્રીં ખડખડખડખડ કરવી તે; ગડ-
ખડ; ખડખડાટ; ધાંધલ; સંક્ષોલ; ધમચકડ.
ઉં લખચોરાસીમાં જોઇ વળ્યો લખ,
ખાલી ખડખડ ખોટી. લાલણ. (૨) કળિયો;
ખોલાખોલી; કંકાસ. ૩૦ પ્રં ખડખડ
જોગ=ટોટોફિસાદ થાય એવો પ્રસંગ; તક-
રાર ઉભી થવાનો સંભવ હોય એવો વખત.

ખડખડપું, કિં અં ખડખડ થવી; ખડખડવું;
પડવું અને અડખાવું. (૨) તકરાર થવી;
ખોલાખોલી અથવા લડાઇ ટોટો થવો.

ખડખડાટ, પું ખડખડ થવું તે; ખડખડ; ગડ-
ખડાટ; ધાંધલ. (૨) ખડખાનો ને લિડાવાનો

અવાજ; પડવા અને અડખાવાનો અવાજ;
ખડખડાટ.

ખડખહી, જુનું બહી.

ખડખાકડી, સ્ત્રીં [સં. સ્વદ્ધ+મર્કટી] લીલા
ધાસમાં થતું લીલા રંગનું અને ધાસ જેવા
અવયવોવાળું છવડું.

ખડખોસાળ, નં ચાસાનું મોસાળ તે; ખાપનું
અથવા માનું મોસાળ તે.

ખડપું, કિં અં કંઠ આડે આવવાથી અથવા
ઠોકર વાગવાથી પડવું; ઉતરી જવું; સરી
જવું; અખડાવું. (૨) કિં સં લગાડવું;
ચોપડવું; સંડોવવું. જુનું ખરડવું.

ખડસલ, પું મકાનનો પાચો; દિવાલની તટખંધી.
ખડસલિયો, પું એક જાતની વનસ્પતિ; પીત-
પાપડો.

ખડંગ, અં (ખડિંગ) ખડવાથી કે પડવા અડ-
ખાવાથી ધાતુમાંથી નીકળતો એવો અવાજ;
ખડિંગ; ખજુખજુ થાય તેમ.

ખડા, પું જોડાનો પાની આગળનો ઉભો ભાગ;
ખરો. કિં પ્રં ખડા ચંદાવવા=પગમાંથી
નીકળી ન જાય તેમ જોડા પહેરવા. (૨) તૈયારી
કરવી; મરદાનગીનું કામ કરવાને તત્પર
થવું; ખરા વાળવા. (૩) ચાખડિયો; પાવડી;
લાકડાનું પગરખું. :-રનાન પછી ખાલણો
ખડા પહેરે છે.

ખડાઇ, સ્ત્રીં વાછડી; રેલી. (૨) કોઈ બહાનું
કાઢીને અલગ રહેવું તે; શકતા; જાણીજોઇને
કામ નહિ કરવું તે.

ખડાઉ, નં પાવડી; ચાખડી. (૨) સુકું ધાસ.
ખડાઉતાર, વિં ખડા ઉતારતાં વાંત જેનાં નાણાં
આપવાં જ જોઇએ એવી તરતની મુદ-
તની (હુડી). :-ખડાઉતાર હુડી આપું તો
કેમ ?

ખડાઉપાડ, વિં ખડાદાર; ઉભા ખડાનો
(જોડો)

ખડાખડ, અં રહી રહીને ખડખડ ખડખડ
થાય તેમ; ઉપરાઉપરી ખડખડવું હોય તેમ;
ખડખડ.

ખડારટું, નં [સં. પદ્મ+અષ્ટક] છ અષ્ટકવાળો
યોગ; જ્યોતિષ પ્રમાણે જે એ માણસો
વચ્ચે આ છ અષ્ટકનો યોગ આવતો હોય
તેમને અને નહિ, તે ઉપરથી આનો રૂઢ
અર્થ અણુખનાવ; વિરોધ; સામીપ્રીત, એવો
થાય છે.

ખડિયાખડખડ, સ્ત્રીં ખડી અને ખળખળી
ગયેલું હોય એવું જે તે; ખિરમાર હાલતમાં
આવી ગયેલું હોય તે; ખંડર. (૨) પંચાતી;
જંજળ; કટકટ; માથાઝીક. (૩) વિં
સખળડખળ; ખિરમાર.

ખડિયું, ભું ખરડિયું. (૨) જોડું; ભુવાન લેંશ.

ખડિયો, પું શાહી રાખવાનું નાનું પાત્ર; દોત.
(નં) ખડિયો અને કલમ બેઉ તે; દોત
લેખણ, લખવાનું સાહિત્ય; ખડિયોલેખણ.
(૨) એ ત્રણ પડની ખાનાંવાળી ખલેચી;
ઝોળી. કાથળો; ખલતો; વાટવો. (બ્રાહ્મણનો
ખડિયો)

ખડિયોખાર, પું ખડીના જેવો ધોળો ખાર;
ટંકણખાર.

ખડિયોવાધ, પું જેના શરીર ઉપર ખડીના
જેવા ધોળા ચટાપટા હોય એવો નાનો
વાધ; દીપડો.

ખડી, સ્ત્રીં [સં. સ્વટિકા] ઉજળી ધોળી માટી;
ચાક જેવી સફેત માટી. (૨) પત્થરનો
લંગાર; નાના નાના કાકરા. (રસ્તા ખના-
વવાના કામમાં આવે છે તે) (૩) વગર
વિચાયેલી લેંશ; જોટડી.

ખડું, વિં ઉભું; ટટાર; સ્થિર રહેવું તે. (૨)
હાજરનું હાજર; તત્પર; તૈયાર. કિં પ્રં
ખડું કરવું=ઉભું, રણ કરવું; આણીઆપવું;
નવી ખનાવટ ખનાવવી. ૩૦ પ્રં ખડી
સ્વારી=ઉભેઉભે કામ લેવું તે; જાતે.

ખડેઘાટ, વિં ટટાર; અકડ; કરક; અનપ્ર;
મગર. (૨) અં તત્પર; સજ્જ.

ખડેચોક, અં (છડેચોક) ખુદી રીતે; જાહેર

રીતે; ચોકાદારો ખડ હોય તેમની વચ્ચેથી;
ચોરી છુપીથી નહિ તેમ.

ખડેજોડે, અં ઉભેઉભે; જોડા ઉતારવાની પણ
જરૂર ન પડે તેમ; તાપ્પડતોપ; ચઢેધોડે.

ખડેલું, વિં ખરીને પડી ગયેલું; ખરી પડેલું;
લાગીને પડી ગયેલું.

ખડો, પું પાની આગળનો જોડાનો ઉભી
ઉંચી કિનારોનો ભાગ; ખરો. (૨) કુકડાં
કથુતર વગેરે પંખીઓને રાખવાનું પાંજરં;
વાડોલિયું; કુકડખાનું. :-કુકડનો ખડો.

ખડુગ, નં [સં.] તરવાર; સમશેર (૨) ગેડાનું
શિંગડું.

ખણ, સ્ત્રીં [સં. સ્વત્] ખણવું તે; ખણજ;
ચેળ; વલુર. (૨) [સં. ક્ષણ] ચાર સેકંડ
જેટલો કાળ; પળ; ક્ષણ. (૩) કપાટ કે
ટેબલનું ખાનું. નર્મ.

ખણકો, પું ધાતુનો અવાજ; રણકો; રણકારો.
(૨) સોય ભોકાયા જેવી જે પીક તે;
ગુમડાનો પાક થતાં તેની અંદર થતી તીવ્ર
પીક; જાળના ભોક જેવી ઓચિંતી વેફા;
ખટકો, (આંખનો)

ખણખણ, અં ધાતુમાંથી નીકળતો એવો
અવાજ; ખણખણાટ તે; ખણખણવું તે. :-
રૂપિયા ખણખણ થાય છે. કિં પ્રં ખણ-
ખણ થવું=ખણખણવું; ખડખડવું; ધાતુના
પાત્રનો અવાજ થવો તે.

ખણખણવું, કિં અં ખણખણ, એવો અવાજ
થતો; વાગવું; ખડખડવું; ધાતુમાંથી ખણ-
ખણ એવો અવાજ નીકળતો.

ખણખણાટ, પું ખણખણવું તે; ધાતુનો અવાજ;
ખણખણ એવો અવાજ. (ચાંદી ને કાંસા
વગેરેનો)

ખણખણિયાં, નં (ખણખણિયું) ખણખણ
ખડખડે એવી પાતળી ધાતુની તકતીઓ;
કાંસાનાં વાગે એવાં પતરાંની જોડ; કાંસી
જોડાં. (ગાડીનાં રચનાં વગેરે) (૨) ખડખડે

એવી આકરી તળી કાઢેલી પૂરીઓ; પાપડ; કાયલી, વગેરે.

ખણખણું, વિ० ખણખણે, અથવા ખડખડે એવું; ખરું; ખૂબ શેઠાયેલું; ગરમીથી ખડખડે એવું થઈ ગયેલું.

ખણખોજ, સ્ત્રી० (ખણખોત) ખારીક તપાસ; ખણખોતર; ઉપર ઉપરની નહિ, પણ ઉઠા ઉતરીને ખારીકથી તપાસ કરવી તે.

ખણખોતર, સ્ત્રી० [સં. खन्=ખણવું] ખણવું અને ખોતરવું તે; તપાસીને ખારીકથી જોવું તે; ખણખોજ; ઉલટસુલટ તપાસ; અથેતિ પડપુછ.

ખણજ, સ્ત્રી० ખણવું તે; ખંજવાળ; ખણ; જોળ; વલુર.

ખણવું, કિં સં [સં. खन्] ઉપર ઉપરથી ઉખાડવું; ઉઝરડવું; ખોતરવું; ઉપરથી ઉખડે એમ કરવું. :-જમીન ખણવી. (૨) ખણજ મટે એમ કરવું; વલુરવું. :-માથું ખણવું. (૩) ઉઠું ખોદકામ કરવું; ખોદવું. :-કુવો ખણવો. (૪) ચુંટવું; ચીમટી ભરવી; તોડવું. :-ચુંટી ખણવી.

ખણસ, સ્ત્રી० [દે. खणसा] ખુનસ; ખાર; અંટસ; ચડસ. કિં પ્ર० ખણસે ભરાવું= ખાર રાખવો; ચડસે પડવું. (૨) ખંત; ભાવ; હોંસ; ઉમળકા. ઉં ગુણ ને સ્વાદ તો ત્યારે પામે, જ્યારે ખણસે ખાય. દયા-રામ. (૩) વહેમ; શંકા; સંશય. (૪) ટેવ; આદત; બખ. (૫) હાજત

ખણસાવું, કિં અં વહેમાવું; શંકાશીલ થવું; ખાલી શંકા કરવી. (૨) હાજત થવી.

ખણિક, જુ० ક્ષણિક.

ખણ, નં [સં. क्षण] પળનો સાઠમો ભાગ; નિમેષ; ક્ષણ. ખણ માત્ર=લગભગ. ખણ ખણ=ક્ષણેક્ષણ; વારંવાર; હરબડી. ઉં ખણખણ આવે યાદ.

ખત, નં [અ.] લેખ; પત્ર; કાગળ; દસ્તાવેજ; લખાણ; ચિટ્ઠી. :-વેચાણખત; ગીરોખત. કિં પ્ર० ખત કરવું=લખત કરવું; દસ્તાવેજ કરવો. (૨) કરાર કરવો; સાદું લખી આપવું. ખત કાટવું=સાદું રદ જવું; જોખમ જવું રહેવું; બંધનમાંથી મુક્ત થવું; મોટા ખરચ-માંથી બચી જવું.

ખતપતર, નં કરાર અને તેને લગતાં અથવા એવાંજ કિમતી કાગળિયાં; દસ્તાવેજો વગેરે તે; લેખી મુદ્દો.

ખતમ, અં ખલાસ; સમાપ્ત. (૨) વિં પુરું. (૩) સ્ત્રી० [અ.] આખર; છેડા; હદ; અંત. કિં પ્ર० ખતમ કરવું=પુરું કરવું; ખુટવાડવું. ખતમ થવું=ખલાસ થવું; અંત આવી જવો; (મરણ પામવું)

ખતરવટ, સ્ત્રી० [સં. क्षत्रियव्रत] ક્ષત્રિયોના જેવી કાઈ પણ ભોગે કાર્ય પુરું કરવાની આગ્રહવ્રતિ તે; ક્ષત્રિય ધર્મ; ક્ષત્રિયની સાખ તે. ઉં દેવું મરવું મારવું, ઝાલવી ખગ્ગરી મુટ, કલો કહે રે કમરો, વસમી ખતરિયાવટ. (૨) અં ક્ષત્રિયના જેવી વટથી; એક સરખા ઉત્સાહથી કોઈ પણ કામ પાછળ મર્યા રહેવું તે. ઉં પેલી કુમુદી રાંડ મારી પાછળ ખતરવટ થઈને લાગી છે. સરસ્વતીચંદ્ર.

ખતરી, પું [સં. क्षत्रिय] ક્ષત્રિય; ખત્રી; ગરાસિયો; રજપુત. (૨) સ્ત્રી० એક જાતિ; ક્ષત્રિય નામની અસલી હિંદુઓની ચાર જાતિમાંની એક જાતિ. હાલ કાપડ વણવાનો ધંધો કરનારી એક જાતિ અથવા નાત.

ખતરો, પું [અ.] વહેમ; સંદેહ; શક; ડબકો; વધો. :-એણે ખતરો પાડ્યો. કિં પ્ર० ખતરો મટાડવો=ઝાડે કરવા જવું. નર્મ.

ખતવણી, સ્ત્રી० રોજમેળમાંથી જુદે જુદે ખાતે રકમો લઈ જવી તે; ખતવવું તે.

ખતવણું, કિં સં રાજમેળમાં ભુદે ભુદે નામે
ને ખાતે લખાયેલી રકમોને તે તે નામના
ભુદા ખાતાં પાડી તેમાં લઈ જતી; ખાતાં
પાડીને લખવું; ખાતે લઈ જવું.

ખત્તા, પું (ખતો) ઢોકર; થાપ; ગોદા; ધોડા.
-ખત્તા ખાશે ત્યારે ડહાપણ આવશે.

ખતો, પું કામળો; ધાખળો. (ખત્તાનું એક વચન)

ખદખદ, અં જડા પ્રવાહીના ઉભરણમાંથી
નીકળતો એવો અવાજ. :-ખીચડી ખદખદ
થાય છે. (૨) ઉભરણને લીધે તળે ઉપર
થવું અને પરપોટા થઈ થઈને ફૂટી જતાં
એક તરફનો અવાજ થયા કર્યો એવી
જે હાલત તે; ખદખદવું તે.

ખદખદવું, વિં ખદખદ થતું હોય એવું; તાતું
ખદખદ એવો અવાજ કરતું.

ખદખદવું, કિં અં ઉભરણુ ચઢી પરપોટા
થઈ ફૂટતાં ખોલે એમ ઉકળવું; તળે ઉપર
થવું. :-ખીચડી ખદખદે છે.

ખદડવું, કિં સં દોડાવવું; તળેડવું; તગડાવવું;
દોડતું જાય એમ કરવું; ફેરા ચાંટા ખવ-
ડાવવા. (૨) મહેનત આપવી. (ખદેડવું)

ખદડામણ, સ્ત્રીં આમતેમ વારંવાર દોડાદોડી
થવી તે; તગડામણ; અથડામણ.

ખદડકખદડક, અં ખદુકખદુક; ઢ્યુકઢ્યુક;
ઝાલાં ખાતા ખાતા દોડવું તે; ખદુકખદુક
થાય તેમ. (૨) ધોડા ગધેડાની ધીરી ઉતા-
વળી દોડતું અનુકરણ રૂપ. :-ખદુકખદુક
કરતા ખીજે અને ત્રીજે દિવસે આ આવીને
ઉભા રહ્યા !

ખદખદ, અં તળેઉપર થતું અને સડતું હોય
તેમ; ક્રીડાઓનું ઉભરણ. (૨) વિં ખદ-
ખદતું અને ખદખદતું હોય એવું; ક્રીડાઓથી
ભરચક અને તેમના તળે ઉપર થવાથી
ડણડણક થતું એવું; ખૂબ સડી ગયેલું;
જેમાં ક્રીડા ઉભરાતા હોય એવું.

ખદખદવું, કિં અં પાકના ઉભરણથી તળે
ઉપર થવું; સડવું; કહોવું; ખદખદીને ખદ-
ખદી જવું; ક્રીડાઓનું ઉભરાવું; કહોઈ
જવું; ક્રીડથી ભરાઈ જવું. :-છોકરાનાં માથાં
કહેથી ખદખદી જાય છે. સડા અથવા
કહોવાણને લીધે ઢીલું અને પોચું પડી જવું.
:-ખદારાથી ફેરીઓ ખદખદી જાય છે.

ખદડું, કિં અં પાછળ દોડવું; સાથે સાથે
ચાલવું; ખેપ કરવી. ઉં અનુભવી આગળ
વાદળ વદે, ઉંટ આગળ જયમ પાળો ખદે;
ઉંટતણાં આઘાં મેલાણુ, પાળો તો છાંડે
નિજ ગ્રાણુ. અખો.

ખદિર, પું [સં.] ખેર; એક જાતનું મજબુત
લાકડાનું ઝાડ.

ખદિરસાર, પું [સં.] ખેરસાર; કાથો; ખેરનાં
છાંડિયાં ઉકાળી તથા ઠારીને કાઢવામાં
આવતું સત્ત.

ખદુશખદુશ, ભું ખદુકખદુક.

ખદેડવું, કિં સં વારંવાર દોડાવવું; ફેરા ચાંટા
ખવડાવવા. (૨) મહેનત કરાવવી. (૩) કાઢી
મૂકવું. :-વહુને ખદેડી કાઢી, હાંકી મૂકી.

ખદડ, વિં ઘટ પોતનું; ધિંચું; ખદડું; જડું; ઘટ.
(ખદડ જોરથી જોલતાં ખદડ જોલાય છે)

ખલોત, પું [સં.] અંધારામાં જેના શરીરમાંથી
પ્રકાશ ઝળકતો લાગે એવો ચોમાસાનો
એક ઉડતો છવડો; આગિયો; પતંગિયો.
(૨) તારો; સુરજ, વગેરે.

ખધ્યા, સ્ત્રીં [સં. કુધ્યા] ખાવાની તૃપ લાગણી;
ભૂખનું જોર તે. (૨) ખાધાગળો.

ખનખન, સ્ત્રીં શંકા; હાજત. :-ઝાંઝની ખન-
ખન. (૨) ખન; લાગણી.

ખનિત્ર, પું [સં.] માટી ખાંપી નાખવાનું
ઝાગર; પાવડો.

ખની, સ્ત્રીં [સં.] જમીનની અંદર ખોદવાથી
પડેલા ખાડ; માટી, ધાતુ, પત્થર વગેરે પદાર્થ
કાઢવાને જમીનમાં કંદેસો ખાડો;

અપોદું, નં [પ્રા. સંપુરા] લિંગદું; પડ; કપોદું;
પાતળું છોડું. (અપોદું)

અપ્પર, નં [સં. સ્વર્પર] ઝેરી નાળિયેરનું
હોડીના આકારનું લીખ માંગવાનું પાત્ર;
લિક્ષાપાત્ર. (૨) જેમાં આવેલું બધુંએ અપી
નય એવું નાશકારક પાત્ર; (ચાચર)
માતાનું અપ્પર. કિં પ્રં અપ્પરમાં લેવું=
મારી નાખવા કે ખાઈ જવાને માટે પોતાના
કપળમાં લેવું. (૩) નાશકારક જે કંઈ તે;
સંહારકારક જે કંઈ તે.

અફગી, સ્ત્રીં [ફા.] અવકૃપા; ઇતરાજ;
નાપુશી.

અફા, વિં [ફા.] ઇતરાજ; નાપુશ; ચિદા-
યેલું; ગુસ્સે થયેલું હોય એવું; ક્રોધાયમાન.

અખકાવડું, કિં સં ચોરી છુપીથી લઇ લેવું;
ઝાળવડું; ઉચ્ચાપત કરવું; ઉઠાવી જવું.

અખડદાર, વિં [ફા.] ધણી બાબતોની માહિતી
ધરાવનાર; માહિતગાર; હોશિયાર; કાબેઝ;
બાહોશ; કુશળ. (૨) ગાંજનું બધ નહિ
એવું; સાવધ; ચોકસ; નહિગાફિલ; સાવચેત.
(૩) અં સાવધાન; અવહિત; બગરક;
ધ્યાન કે સંભાળપૂર્વક. ઉ- અખડદાર મન-
સુખાજી, ખાંડાની ધારે ચઢવું છે. હુકમ
સંભાળીને રહેવાની તાકીદ આપવાનો ઉદ્દેશ.
ઉં અખડદાર ! જે આજથી ચૂકે, ધર
બહાર કદી પગ ચૂકે. જા. ના.

અખડદારી, સ્ત્રીં અખડદારપણું; સાવધાની;
સાવચેતી. (૨) કાબેલિયત; હોશિયારી;
બાહોશી. (૩) સંભાળ; ઉપરીપણું.

અપ્પર, સ્ત્રીં [અ.] અબળી નવી બાબત;
નહિ બહુલું જણાવું તે; બાણ; હકીકત;
માલમ; વૃત્ત; વૃત્તાંત; બીના; સમાચાર.
(૨) સંદેશ; પેગામ; કહેણ. (૩) ઉડતી
વોત; અફવા; ગપ. (૪) છુપી હકીકત;
ખાંતમી. (૫) ધ્યાન; લક્ષ; નંજર; નીધા;

સંભાળ. - છોકરાંની અપ્પર રાખજો. (૬)

ચેતવણી; બહર કરવું તે; બહર અપ્પર.

(૭) જ્ઞાન; બાણ; માહિતી. વિં માલમ;

બાણમાં હોય એવું. કિં પ્રં અપ્પર

આપવી=જણાવવું; અપ્પર કરવી. અપ્પર

કાઠવી=જોતા-જણતા રહેવું. અપ્પર રાખવી

=સંભાળ લેતા રહેવું; તપાસ રાખવી.

અપ્પર લેવી=સંભાળ રાખવી; સરત કાઢતા

રહેવું; અંટસ રાખી વેર લેવું.

અપ્પરઅંતર, સ્ત્રીં શારીરિક આરોગ્ય સંબંધી

પડપુછ કરવી તે; અરદાસ; સંભાળ. (૨)

નવાબુની સમાચાર; હકીકત.

અપ્પરદાર, જું અખડદાર.

અપ્પરદારી, જું અખડદારી.

અખાખખ, સ્ત્રીં ધાંધલ; ગોંધલ. (અખાખખ
એમ પણ બોલાય છે.)

અખુતર, જું કખુતર.

અખુતરી, સ્ત્રીં કખુતરી. (૨) નટડી. સુપડાંની
પાંખો કરીને ઉડવાનો તમાસો કરનારી નટડી.

અખુસવું, જું અપુસવું.

અખોચિયું, જું આખોચિયું.

અભળવું, કિં અં અબળળવું; આમ તેમ
હાલવું; જુખધવું.

અભળાટ, પું અબળળવું તે; અબળળાટ;
ઉચલપાથલ; તળે ઉપર થવું તે.

અભો, પું [સં. સ્કન્ધ. પ્રા. સ્વચ્ચો] હાથ

અને શરીરના બેડાણની ઉપરનો ભાગ;

અબળની ઉપરનો અને ગળાની બાજુનો

શરીરનો ભાગ; કાંધ, ખાંધ. કિં પ્રં અખો

ચઢાવેલો=આનાકાની કરવી; શરમાવું; લજ્જા

બતાવવી. અખો ઠાકવો=ઉત્તેજન આપવું;

પુંક પૂરવી. શાખાશી આપવી. અખો દેગે=

ઉચકવામાં સહાય આપવી; મદદ કરવા;

અખો હાથ મૂકવો=ગળાના સોગત ખાવા;

વિશ્વાસ આપવો.

ખનીજ, વિં [સં.] જમીન ખોદીને તેમાંથી કાઢવામાં આવતું હોય એવું; ખાણમાંથી ઉત્પન્ન થયેલું. :-ધાતુઓ, કોલસા, હીરા, પથ્થર, ક્ષાર, અને તેલ, વગેરે જે કંઈ જમીનમાંથી મળી આવતું હોય તે અધું ખનીજ કહેવાય છે. :-ભરતખંડમાં ખનીજ દ્રવ્યનો મોટો ભંડાર છે.

ખપ, પું [સં. ક્ષિ-ક્ષપ] કોઈ પણ વસ્તુની ખીજને જે જરૂર તે; વસ્તુની માગણી; વાપરવાની અગત્ય; જરૂર; વાવર, ખપત; અગત્ય; આવશ્યકતા; વપરાશ; ઉપયોગ. (૨) તંગી; ખોટ; જેના વગર ચાલે નહિ એવી વસ્તુની ઓછપ. (૩) ઉપાડ; ઉઠાવ; ખપત. (૪) કામ; ઉપયોગ. કિં પ્રં ખપ આવવું=માર્ગ જવું; રણમાં પડવું; ઉપયોગી પડવું. ખપ લાગવું=કામ આવવું. ખપ જાગવો=માગણી થવી.

ખપજોગું, વિં ખપ જેટલું; કામ સરે તેટલું; જોઈએ તેટલું.

ખપત, સ્ત્રીં ખપવું તે; વેચાણ; ઉપાડ; ઉઠાવ; વાવર; વપરાશ; ખપ; ઉપયોગ; જરૂર; અગત્ય; માગણી.

ખપતું, વિં જેતું વેચાણ થયા કરતું હોય એવું; ચાલુ ખપતનું; વેચાતું. (૨) જરૂર જેટલું; જોઈતું; કામ જેટલું; રચતું; ધટતું. (૩) ઉપયોગમાં લઈ શકાય એવું; કામનું; ઉપયોગમાં આવે તેવું. :-બ્રાહ્મણને ખપતું રંધાવજો. (૪) વ્યવહારમાં આવતું; વહેવારું; ખપમાં લેવાય એવું. :-ખપતી કન્યાઓ.

ખપરડો, પું વાંસની ચીપોની સાદડી; ધાસનો પડદો; ટટ્ટી; ખપેડો.

ખપરેલ, વિં નળિયેલ; ખપરડો નાખી નળિયાં ચઢાવેલું. (છાપરું)

ખપરું, કિં અં [સં. ક્ષપ] ખપ થવો; વેચાવું; વફરા થવો; વેચાણ થવું. (૨) ખરયાઈ

જવું; વવરાવું; કામ આવવું. (૩) ગણાવું; લેખાવું; ગણતરી થવી; અંકાવું. :-વહેવારના જ્ઞાન વગર ધણા વિદ્વાનો મૂર્ખમાં ખપે છે. (૪) કામ આવવું; ધટતું થવું અથવા હોવું. :-ખીજનું રાંધ્યું બ્રાહ્મણને ખપે નહિ. (૫) ધ્રુષ્ટા હોવી; જોઈતું હોવું. :-તારે ખપે તે મારે ન ખપે.

ખપાટ, સ્ત્રીં વાંસની ચીપ; કામડું. લાકડાનો પાતળો લાંબો પણ સાંકડો કડકો; ફાડ; ચીર; ચીપ. (૨) એક જાતનું ઝાડ.

ખપાટિયું, નં ખપાટ; કામડું; ચીપ; સરો-ડાની ચીપ.

ખપાડવું, કિં સં. ખપે એમ કરવું; ખપાવવું; વેચાવું તેમ કરવું; વેચવું; વફરા કરવો. (૨) વાપરવું; વાવરવું; વાપરી દેવું.

ખપીજવું, કિં અં ખપવું; વેચાઈ જવું; વફરા થઈ જવો. (૨) વપરાઈ જવું; ખૂટી જવું; કમી થવું; પુરું થવું. (૩) માર્યા જવું; અંત આવી જવો. ઉં એક ફરશીએ ફરશુરામે, ક્ષત્રિયને ચક્રચુર કર્યા, રહો ન જોઈએ એકે જીવતો, ખપરમાં સૌ ખપી ગયા. પાણીપત.

ખપુકલી, સ્ત્રીં ઝુંપડી. વિં નાની સુકાયેલી; નાજુક.

ખપુખ, નં [સં.] આકાશકુસુમ; એક ખાલી કલ્પના. (વંઝ્યાપુત્ર અને ગંધર્વનગર જેવું)

ખપુસવું, કિં સં ખાડવું; આપટવું.

ખપેડી, સ્ત્રીં (ખપરડી) ઉગતા કુંણા છોડ ખાઈ જનારું એક જીવડું. (૨) પોપડો; શુંગું; છોડ.

ખપેડો, જું ખપરડો.

ખપોટી, સ્ત્રીં જમીનનું, લાકડાનું, રાટલાનું અથવા બીજી કોઈ પણ વસ્તુનું ઉપસી આવેલું પાતળું પડ; કપોટી; લિંગડું; પોપડો. (૨) એક જાતની રેતી.

અપોદું, નં [પ્રા. સ્વપુરા] ભિંગડું; પડ; કપોદું;
પાંતળું છોડું. (અપોદું)

અપર, નં [સં. સર્પર] ઝેરી નાળિયેરનું
હોડીના આકારનું લીખ માગવાનું પાત્ર;
લિક્ષાપાત્ર. (૨) જેમાં આવેલું બધુંએ અપી
ન્ય એવું નાશકારક પાત્ર; (આચર)
માતાનું અપર. કિં પ્રં અપરમાં લેવું=
મારી નાંખવા કે ખાંધ જવાને માટે પોતાના
કપનમાં લેવું. (૩) નાશકારક જે કંઈ તે;
સંહારકારક જે કંઈ તે.

અફગી, સ્ત્રીં [ફા.] અવકૃપા; ઇતરાજ;
નાપુશી.

અફા, વિં [ફા.] ઇતરાજ; નાપુશ; ચિઠા-
યેલું; ગુસ્સે થયેલું હોય એવું; ક્રોધાયમાન.

અખકાવડું, કિં સં ચોરી છુપીથી લઇ લેવું;
ઓળવડું; ઉચાપત કરવું; ઉઠાવી જવું.

અખડાર, વિં [ફા.] ધણી બાપતોની માહિતી
ધરાવનાર; માહિતગાર; હેંશિયાર; કાળેક;
બાહોશ; કુશળ. (૨) ગાંજું ન્ય નહિ
એવું; સાવધ; ચોકસ; નહિગાફિલ; સાવચેત.
(૩) અં સાવધાન; અવહિત; નગરક;
ધ્યાન કે સંભાળપૂર્વક. ઉં અખડાર મન-
સુખાજી, ખાંડાની ધારે ચઢવું છે. હુકમ
સંભાળીને રહેવાની તાકીદ આપવાનો ઉદ્દેશ.
ઉં અખડાર ! જે આજથી થૂકે, ધર
બહાર કદી પગ મૂકે. ભા. ના.

અખડારી, સ્ત્રીં અખડારપણું; સાવધાની;
સાવચેતી. (૨) કાળેલિયત; હેંશિયારી;
બાહોશી. (૩) સંભાળ; ઉપરીપણું.

અખર, સ્ત્રીં [અ.] અનણી નવી બાળત;
નહિ બાળેલું જણાવું તે; બાળ; હકીકત;
માલમ; વૃત્ત; વૃત્તાંત; ખીના; સમાચાર.
(૨) સંદેશ; પેગામ; કહેણ. (૩) ઉડતી
વાત; અફવા; ગપ. (૪) છુપી હકીકત;
ખાતમી. (૫) ધ્યાન; લક્ષ; નજર; નીંધા;

સંભાળ. :- છોકરાંની અખર રાખજો. (૬)

એતવણી; બહેર કરવું તે; બહેર અખર.

(૭) જ્ઞાન; બાળ; માહિતી. વિં માલમ;

બાળમાં હોય એવું. કિં પ્રં અખર

આપવી=જણાવવું; અખર કરવી. અખર

કાઢવી=જોતા-જાણતા રહેવું. અખર રાખવી

=સંભાળ લેતા રહેવું; તપાસ રાખવી.

અખર લેવી=સંભાળ રાખવી; સરત કાઢતા

રહેવું; અંટસ રાખી વેર લેવું.

અખરઅંતર, સ્ત્રીં શારીરિક આરોગ્ય સંબંધી

પડપુછ કરવી તે; બરદાસ; સંભાળ, (૨)

નવાળુની સમાચાર; હકીકત.

અખરદાર, જું અખડાર.

અખરદારી, જું અખડારી.

અખાખખ, સ્ત્રીં ધાંધલ; ગોંધલ. (અખાખખ
એમ પણ બોલાય છે.)

અખુતર, જું કખુતર.

અખુતરી, સ્ત્રીં કખુતરી. (૨) નટડી. સુપડાંની
પાખો કરીને ઉડવાનો તમાસો કરનારી નટડી.

અખુસડું, જું અપુસડું.

અખોચિયું, જું ખાખોચિયું.

અખળવું, કિં અં અખળવળું; આમ તેમ
હાલવું; ક્ષુબ્ધથવું.

અખળાટ, યું અખળવળું તે; અખળળાટ;
ઉચ્છવાથલ; તળે ઉપર થવું તે.

અભો, યું [સં. સ્કન્ધ. પ્રા. સ્વચ્ચો] હાથ

અને શરીરના જોડાણની ઉપરનો ભાગ;

બગલની ઉપરનો અને ગળાની બાજુનો

શરીરનો ભાગ; કાંધ, ખાંધ. કિં પ્રં અભો

ચઢાવવો=આનાકાની કરવી; શરમાવું; લજ્જ

બતાવવી. અભો ઠોકવો=ઉત્તેજન આપવું;

પુંકે પૂરવી. શાખારી આપવી. અભો દેગે=

ઉચકવામાં સહાય આપવી; મદદ કરવા;

અભો હાથ મૂકવો=ગળાના સોગન ખાવા;

વિશ્વાસ આપવો.

ખમ, સ્ત્રીં હાથની શરૂઆતનો આગલી બાબુનો
મસલ અવયવ; બાહુ; હાથનો થાપો.

:-ખમ ઠોકવી. (કુસ્તીમાં)

ખમખમ, અં ધાતુના પાત્રમાંથી ઠોકઠોક થતો
અવાજ. (તેનું અનુકરણાત્મક ઉચ્ચારણ)

ખમખમવું, કિં અં વાગવું; ખડખડવું;
ખમખમ થવું.

ખમખમાટ, પું ખમખમ એવા અવાજનું
થવું તે; ખમખમ એવી તરેહનો અવાજ.

ખમચાવું, કિં અં કાષ્ટ વિચાર અથવા
મર્યાદાને લીધે અટકી જવું; અચકાવું;
ખંચાવું.

ખમણ, નં લીલા ફળના ફળની ક્યુમર; છીર;
છુદો. :-કોપરાનું ખમણ. (લીલા કે સુકા
ફળના ફળની છિંણીને ખનાવેલી રેસારેસા
જેવી ક્યુમર) ખમણકાકડી=ખમણ કરાય
એવી કાકડી, ખમણ ઢોકળાં=ખમણ નાખીને
ખનાવેલાં ઢોકળાં; દાળ વાટીને ખનાવેલો
ખાવાનો એક પદાર્થ.

ખમણવું, કિં સં ઝીણાં દાંતાવાળા ઝોળ-
રથી સોરવું; છિંણવું; ક્યુમર કરવી.

ખમણી, સ્ત્રીં ખમણવાનું ઝોળર; ખમણ
કરવાની છિંણી.

ખમવું, કિં સં [સં. ક્ષમ] સહન કરવું;
સાંખવું; સહેવું; વેઠવું; ધારવું; ઉપાડવું;
ઝીલવું. (૨) ભોગવવું; અનુભવવું; સોસવું.

ખમા, અં [સં. ક્ષેમ] કંઈ દુઃખ કે અગ્રિય
ન થાઓ; ખુશખુશાલ રહો, એના અર્થમાં
વપરાતો હુલામણાનો લાડકો ઉદ્દગાર; આશિષ
વહાલભર્યો ઉદ્દગાર. :-ખમા, ખમા ભાઈને
ખમા. (૨) સ્ત્રીં [સં. ક્ષમા] દરગુજર;
ક્ષમા. :-હવે પ્રભુ ખમા કરો. (૩) સજીરી;
ધીરજ. :-ખમા રાખો (ભાર મૂકીને બોલતાં
ખમા ખમા, એમ બોલાય છે)

ખમાચ, પું એક રાગ. (આ રાગ રાતે
ગવાય છે, ને ખમાચી પણ કહેવાય છે.)

ખમાવવું, કિં સં સાંખવું; ક્ષમા કરવું;
માફ કરવું. પચુસણ ઉતર્યા પછી જૈન
સ્ત્રીઓ એકબીજાને ત્યાં જઈ ખાશ મહી-
નાનું બોલ્યુચાલ્યું માફ કરવાની વિનંતિ
કરે છે તે 'ખમાવવું' કહેવાય છે.

ખમીખાવું, કિં અં અપરાધ સાંખી રહી
અપરાધ કરનારને માફી આપવી; સહન
કરવું; સાંખવું; ક્ષમા રાખ્યા કરવી.

ખમીર, નં [અ.] પ્રવાહીમાં નાખેલી વસ્તુની
વિકૃતિ થતી તે; પ્રવાહીમાંની વસ્તુમાં વિકૃતિયા
થઈ તેની ઉપર ખટાશવાળું ઉભરણ આવવું
તે; ઉભરણ; જોસ; ઉભરો; આથો. (૨)
ફૂગ; શીણચઢવું તે. (૩) સહનશક્તિ; બળ;
તાકાત; વીર્ય; કસ.

ખમીરી, વિં ખમીરવાળું; જોસદાર.

ખમીસ, નં [અં. chemise] ખુલતું અંતે
કફ કાલરવાળું પહેરણ; શર્ટ; (shirt) પુરુષને
પહેરવાનું ખુલ્લું બદન.

ખચ, બું ક્ષય.

ખર, પું [સં.] ગધેડો; રાસલા. (૨) વિં
મૂખ; એવકુક; ઠોઠ. (૩) ગરમ; ઉતું; તીખું;
તાતું. (૪) ખોખરું.

ખરકલો, પું એક ઉપર બીજી, બીજી ઉપર
ત્રીજી, એમ એક એકની ઉપર ગોઠવેલા
વસ્તુઓનો ઢગલો; રાશિ; મોઢવું; ઢગ. :-
મારવાડણો હાથ ઉપર ચુડીઓનો ખરકલો
કરે છે.

ખરખડિયું, (ખડખડિયું) વિં ખડખડ ખડખડ
થાય એવું; ખાલી ખડખડે એવું; પાણી
સુકાઈ જઈ અંદરનો ગોળો ખડખડતો હોય
એવું. (નાળિયેર) (૨) નાં સુકું નાળિયેર.

ખરખખર, સ્ત્રીં [અ.] સરસમાચાર; કંઈ
પણ હકીકત, (અક્ષર ઉપરથી લખેલી તે
ખર સંદેશો, અર્થાત્ લિખિત કાગળદારો કે
મનુષ્ય સાથે મોઢે કહાવેલી કંઈપણ હકીકત
હોય તે-ખરખખર કહેવાય છે)

અરખર, સ્ત્રીં અરેલું તે; ખરીને પડેલી રજ; કરગર. (૨) કહેવાય નહિ અને મનમાં ખટક્યા કરે એવી જે બાબત તે. (૩) ગળામાં અરખર અવાજ થાય એવો કફ; અરખરી; અરખરો. (૪) અંચ એક પછી એક ખરતું હોય તેમ. :-અરખર આંસુ પડ્યા.

અરખરણું, કિં અંચ એક પછી એક ચાલુ પડ્યા કરવું; ગરવું; અરખર પડવું. (૨) ગળામાંથી ખોખરો અવાજ નીકળવો; કફ ખોલવો; અરખરી બાજવી. (૩) ખળખળવું; જીર્ણ થઈ જવું; ડડળવું.

અરખરાજાત, સ્ત્રીં કોઈ વસ્તુ પાછળ થયેલું પરચુરણ અરચ; હેલ મળુરી જકાત વગેરે અરચ તે; વળી કીડીમંકોડી ઉચેષ્ટ કે બીજી રીતે થયેલા તુકસાનની લાગત; ઘટ; પાધ; તુકસાન, વગેરે. :-માલની અરખરાજાત દલાલને માથે નહિ પણ માલધણીને માથે રહે છે.

અરખરી, સ્ત્રીં ગળામાં ખોલતો કફ; સસણી. (૨) ચટપટી; કાળજી; ખુંચખુંચ.

અરખરો, પું સમદુઃખતા બતાવવી તે; શોક દેખાડવો તે; ખટકો; ખેદ. (૨) શક; અદેશો. અરખલો, પું એકએકની ઉપર ગોઠવેલી વસ્તુઓનો ઢગલો; ખડકલો; ઢગ; રાશિ; ગઝગચો; ભરાવ; જમાવ. (૨) ઉતરડ.

અરચ, નં [પા.] અરચવું તે; વાપરવું, ખુટાડવું તે; વ્યથ. (૨) લાગત; કિમ્મત; મૂલ. (૩) જેમાં અરચ થાય એવું કામ અથવા ઉઝવણી; લગ્ન, જનોઈ, ઉતરક્રિયા વગેરેની ઉઝવણીના પ્રસંગ અંવસરો તે; નાત; વરો; જમણવાર. કિં પ્રં અરચ એ અમુક પ્રસંગને લઈ જે અરચ થાય તે મજરે આપવું. અરચ ખાવું=કાપતે અરચે ખેઠા ખેઠા વખત શુભાવવા; વગર કારણે ભાત્યા ખાવા.

અરચખુટણું, નં ફાલતું અરચ; પરચુરણ અરચ. (૨) અંવસરનું અરચ; વરો; જમણવાર.

(લગ્ન, જનોઈ, બારમું વગેરે પ્રસંગોએ જે અરચ થાય છે તે)

અરચણું, કિં સં અરચ થાય એમ કરવું; વાપરવું; વાવરવું; વ્યથ કરવો; ખુટવાડવું. (૨) ગાળવું; શુભરવું; શુભાવવું. :-મારો વખત હું એમ અરચું નહિ. (૩) કિંમત આપવી. :-અરચીને તેણે શું ખરીલું ?

અરચાઉ, વિં અરચ કરે એવું; હાથનું છુટું. (૨) અરચ લાગે એવું; કિમ્મત આપવી પડે એવું. (મફત મળે એવું નહિ) (૩) અરચાઈ જાય એવું; અપતું; ખૂટતું, ઓછું થાય એવું.

અરચાળ, વિં જેને હાથે વધારે અરચ થતું હોય એવું. (માણસ) (૨) જેની પાછળ વધારે અરચ કરવું પડે એવું. (કામ) (૩) કિમ્મતી; મોંઘું.

અરચાણું, વિં અરચાળ.

અરચી, સ્ત્રીં અરચવાનું જે તે; અરચવાને માટે જોઈતી વસ્તુ. (અન નાણું વગેરે) (૨) આજીવિકાનું સાધન; ખાવાનું. :-અરચી ખૂટી તેથી પરદેશ ગયા, કિં પ્રં અરચી ખાવું=અરચ કરીને ખુટવાડવું. વાપરી નાંખવું. અરચી નાંખવું=ખુટવાડવું; અરચ કરીને વાપરી દેવું. અરચીચુનો=મોટાં બાંધકામ માટે નહિ પણ મરામત વગેરે માટે જોઈતો પરચુરણ ચુનો તે. અરચી-પાણી=અરચખુટણું; આજીવિકાનાં સાધન; કહેં અરચી ખૂટી ને માયા દૂટી.

અરચું, નં આડો; મલ ત્યાગ કરવો તે. :-અરચુનો રોગ. કિં પ્રં અરચું જવું=આડે જવું. :-અરચું ગયો ત્યાંજ ઢગલો થઈ ગયો.

અરચો, પું કાપતાં ભોંયને ચોટી રહેલું છોડનું ઠુંકું; હંજમતમાં અડધો કપાઈ સપાટી ઉપર લાગે તેમ રહી ગયેલો વાળ; ખાંચો; ખુંપરો; અરચો; ખુંટો; સપાટી ઉપરનો અંકુર; કોટો; ફણગો.

ખરજ, સ્ત્રીં ખંજવાળ થાય એવો ચામડીનો એક રોગ. (દાદર ખરજવું વગેરે) (૨) ખંજવાળ; વલુર; ખજુજ; ધવડ; ચેળ. (૩) પું ગાયનમાં પહેલો અને છેક નીચો સ્વર તે; એક સૂર.

ખરજવું, નં ચામડીનો એક રોગ. આ રોગમાં ખંજવાળ આવે છે. ને ચામડીમાંથી પાણી ઝરપે છે.

ખરડ, પું નડા રગડનો લેપ; ખરડવું તે; નડું નડું ચોપડવું તે.

ખરડવું, કિં સં નડું પ્રવાહી લગાડવું; ચોપડવું; ખરડાય તેમ કરવું. (૨) ખરાય કરવું; ખગાડવું. (૩) સામેલ કરવું; સંડોવવું.

ખરડાવું, કિં અં લપરડાવું; ખગડવું; લાગવું. (૨) સંડોવાવું; ધસડાવું; ફસાવું.

ખરડિયું, નં સુકવણાનું વર્ષ; જેમાં ઓછો વરસાદ થયો હોય એવું વર્ષ; દુકાળ જેવું વર્ષ.

ખરડો, પું છોકરાને અક્ષરોનું વલણ અને મરોડ શિખવાડવાને બનાવેલી પાટી; દોષિતવું. (૨) લખાણનો મુસદ્દો; ડોળિયું. (૩) ઉધરાણીની યાદી; ટીપ.

ખરપડી, સ્ત્રીં જમીન ઉપરથી ધરો ઉખેડવાનું એક પહોળા ફળનું ઓળર; ખરપી.

ખરપડો, પું મોટી ખરપડી; ખરપો.

ખરપવું, કિં સં જમીનમાંથી ખણીને કાઢી લેવું; ઉખાડવું; ખરપાથી ખણી લેવું.

ખરપી, સ્ત્રીં ખરપવાનું નાનું ઓળર; ખરપડી.

ખરપો, પું સપાટી ઉપરથી ઉઝરડીને ઉખાડવાનું ઓળર; ખરપડો; ખરપો. (મોચીનું ચામડાં ઉઝરડવાનું ઓળર) (૨) ખેડત; કમઅક્ષલ ગામડિયો.

ખરખચડું, વિં નહિ લીધું; સપાટ કે સુંવાળું નહિ એવું; સપાટી ઉપર હાથ ફેરવતાં લાગે એવું. (ખડખચડું)

રમચી, સ્ત્રીં આદત; ટેવ.

ખરલ, પું લીસા કઠણ પત્થરનો દવા વાટવા ઘુંટવાનો ખાંડણિયો; ખલ. કિં પ્રં ખરલ કરવું=ઘુંટવું; ખારીક થાય એમ ધસીધસીને વાટવું.

ખરવ, જું ખર્વ.

ખરવાડ, સ્ત્રીં [સં. ચલ: ખળું વાટ=વાડો] એવી જગા, કે જ્યાં કાપણી પડી અનાજ ખેરવી લેવામાં આવે છે; ખર્ગા કરવાની જગા; અનાજ ઝાડી લેવાની જમીન; પરવાડ; પાદર; ખળાવાડ, (૨) આમલીના થડ ઉપરનાં સુકાં તરડાઇ ગયેલાં છોડાં; ખરવડ.

ખરવા, પું ઢોરને પગે થતો એક જાતનો કીડરોગ.

ખરવાણુ, વિં [સં. ક્ષમ-વાન] સહનશીલ; દુઃખ અને શ્રમને સહન કરવાને સમર્થ હોય એવું; ચીવટ; દુઃખ ખમીખમીને રીઠું થયેલું.

ખરવું, કિં અં વળગણથી છુટું પડવું; ટૂટી ભાગી કે જીર્ણ થઇ જઇ પોતાની જગાએથી નીચે પડવું; ગરવું; જીદું પડી જવું; દૂર થવું; ઉતરી જવું; ઉથલી પડવું.

ખરસદ, વિં ખડખચડું; ચામડીને લાગે એવું; ખરસટ; ખરડ. (૨) તકલેદી; કાવલું.

ખરસલું, નં (ખડ-શલાકા) ધાસ; સુકું ધાસ; ખડ. નડા સાંઠાનું નહિ પણ પાતળી સળીનું ધાસ. કહેં ખરસલાનો તાપ ને મા વિનાનો બાપ=ખરસલાનો તાપ જેમ થોડીજ વાર રહે છે, તેમ મા ન હોય તો બાપનો છોકરાં ઉપરનો પ્રેમ પણ થોડાજ વખત રહે છે. ખરસલાના તાપમાં જેમ માલ નહિ તેમ મા વિનાના બાપમાં પણ કંઈ માલ નહિ એવા અર્થમાં આ કહેવત વપરાય છે.

ખરસાંડી, સ્ત્રીં (ખડસાંણી) પાન વગરની પાતળી લીલી લીલી ડાંખળીઆવાળું એક જંગલી ઝાડવું. ખરસાંડીની વાડો થાય છે.

તેની ડાંખળી તોડતાં દૂધ નીકળે છે. ઉન-
ળામાં એને ઝીણું ઝીણું લીલાં પાન આવી
પાકીને ખરી પડે છે. ખરસાંડી એની
મેળે ઉછરે છે. સુકુમારતા અને ખડતલપણું
દેખાડવાને એમ કહેવાય છે કે, ક્યાં કેળ
અને ક્યાં ખરસાંડી ?

અરાખર, અં અખર; હદ ઉપરાંત; અણી
ઉપર. :-અરાખર મંદવાડ.(૨) વિં અરેખરં.

અરાખરી, સ્ત્રીં અરેખરં કરાવવું તે; અમુક
માણસે કહેલી વાત ખરી છે કે ખોટી ? તે
તે બે માણસોને એકઠાં કરીને મોઢામેઢ
કરાવવી તે; પુરવારી; સામીતી. (૨)
અણીની વેળા; આપઠ્ઠાળ. (૩) સત્યતા;
અરાપણું; સાચવટ; ખરું સાખીત કરવું કે
કરાવવું તે.

અરાખત, સ્ત્રીં માલ ઉપર જે લાગત લાગે
તે; મજુરી, હાંસલ, ખગાડ, વગેરેનું જે
ખરચ માલ પાછળ થાય તે. માલ ઉપર
અરાખત=મુખ્ય વસ્તુ છે તો ખરચ થાય,
તે હોય તો શું થાય ? અર્થાત્ અમુક છે
તો અમુક કરવું પડે, એમાં શું ?

અરાડ, સ્ત્રીં ખોટું; ધસારો; ઘટ. (૨) ઝાડ
ઝાડવાંની તળે તેનાં સુકાં ડાંખળાં અને
પાંદડાં વગેરેના જે જમાવ થાય છે તે;
જેર; ભુકો; ગર. (ખરસાંડીની અરાડ=ખર-
સાંડી તળે તેની સુકાઈને ખરી પડેલી જે
ડાંખળાઓ વગેરે તે.)

અરાદ, સ્ત્રીં લાકડું, હાથીદાંત અને ધાતુ
વગેરેના ગોળ ઘાટ ઉતારવાનું યંત્ર; સંઘેડો;
સંધરડો.

અરાદી, પું અરાદવાળો; જેની પાસે સંધરડો
હોય તે. લાકડાના, હાથીદાંતના અને
ધાતુ વગેરેના ગોળ ઘાટ ઉતારનારો માણસ.
(૨) એ જાતનો ધંધો કરનારી કામ.

અરાપણું, નં સહ; સચ્ચાઈ; વાળખીપણું.

અરાખ, વિં [અ.] સારાથી ઉલટું તે; નહારું;
નરસું; ભુંડું. (૨) ઉલટું; વિપરીત. (૩)
અરચિકર; નાપસંદ. કિં પ્રં અરાખ કરવું
=ખગાડવું; અનીતિમાન કરવું. તુકસાન
કરવું. પાયમાલ કરવું. અરાખ માણસ=નકારો
=સ્વભાવ, નીતિરીતિ વગેરેથી નકારો.
અરાખ કામ=સારું નહિ એવું જે કામ તે;
અયુક્ત કામ.

અરાખખસ્ત, વિં ખડુજ નકારું થવું તે; ન
સુધરી શકે એવી રીતે ખગડી જવું તે.
(૨) પાયમાલ; જેનો અંતજ ન આવે એવી
જે અરાખી થવી તે. :- સદાએ તેને અરાખ
ખસ્ત કરી નાંખ્યો. અરાખખાસ્તા.

અરાખપોર, પું અરેખરા ખપોર તે; આકાસના
અરોખર મધ્ય ભાગમાં સૂર્ય આવે તે સમય;
મધ્યાહન; અરોખર માથે સુરજ આવેલો
હોય તે કાળ. (૨) અરેખરી ચઢતી;
જુવાની, આખાદી અમલ અને દોરતોરનો
અરેખરો કાળ તે. :- અરેખપોરે જણુશું
તે પોપાંખાઈનું રાજ્ય.

અરાખી, સ્ત્રીં અરાખ થવું તે; ખોટું થવું તે;
ખગાડ; તુકસાન; જોખમ. (૨) પાયમાલી;
અવનતિ; દુઃખ; આપત્તિ; પડતી; નાશ.

અરાખેહાલ, વિં ખડુજ અરાખ હાલતવાળું;
અવનતિમાં કે અવદશામાં આવી ગયેલું
હોય એવું.

અરાખો, પું ખાણીથી દેકાયેલો ખડક. (૨)
જેડવાને ચોગ્ય નહિ એવી જમીન; પથર-
વાળી જમીન; ખારાટ જમીન.

અરાખોલું, વિં સત્યવાદી; સાચું બોલનારું;
અરેખરું હોય તે વગર ડરે કહી દે એવું;
સત્યપ્રિય. કહેં અરાખોલો માએ માર્યો.

અરાવાડ, સ્ત્રીં [સં. જલ=ખળું+ઘાટ]
ગામનું પાદર કે જ્યાં આગળ ખળાં કર-
વામાં આવે છે તે; ખરવાડ; ખળાવાડ.
ગામડાના ખેડૂતલોકો દરનાં ખેતરોની કાપણી

કરી કણસલાંવાળો પાક ગામને પાદરે આવેલા વાડાઓમાં ભરે છે અને ત્યાં પછી ખળાં કરી કણસલાંમાંનું અનાજ ખંખેરી લેવામાં આવે છે. ગામની નજીકના આ ને વાડાઓ તે ખળાવાડ કહેવાય છે.

ખરાવાદી, વિં [+ સં. વદ] સાચું હોય તેજ ખોલનાર; ખરાખોલું; સત્ય ખોલનાર. (૨) પ્રમાણિક; પોતાને જે સત્ય લાગે તેજ પ્રમાણે વર્તનાર; સીધું; સત્યઉપર વિશ્વાસવાળું અને સત્યનેજ પકડી રહેનાર.

ખરી, સ્ત્રીં [સં. સુર] પ્રાણીઓના પગનું સખત નખવાળું જે મોટું અને આગલું આંગળું તે; ખુર; સુમ. ઉં ફરીને પગ ને ખરીમાં ફાટ, ઘણો ફાળો ભાળ્યો ઘાટ. વાગોલનારાં પ્રાણીના પગની ફાડ.

ખરીખો, પું. છોકરાઓની એક રમત. (નવ સારી તરફ રમાય છે.)

ખરીતો, પું. [ફા. સ્ત્રીતેહ] રાજકારી સરકારી કામકાજનાં કાગળિયાંનો ખીડો; લખોટો તે; ખતિતો.

ખરીદ, સ્ત્રીં [ફા.] ખરીદીનું કામ તે; ખરીદી; માલ લેવો તે. (૨) વિં કિંમત આપીને લીધેલું; વેચાણ લીધેલું; ખરીદિલું. ખરીદ ભાવ=વેચાણ લેતી વખતે જે દર આપ્યો હોય તે દર; મૂળ-અસલ કિંમત. કિં પ્રં ખરીદ કરવું=મૂલ આપીને લેવું; વેચાણ લેવું; ખરીદવું.

ખરીદદાર, વિં ખરીદ કરનાર; વેચાણ લેનાર; કિંમત આપીને લેનાર; ખરીદી કરનાર.

ખરીદવું, કિં સં કિંમત આપીને વેચાણ લેવું; વેચાણ લેવું; ખરીદ કરવું; સોદો કરવો.

ખરીદી, સ્ત્રીં વેચાણ લેવું તે; કિંમત આપીને વસ્તુઓ ખરીદવાનું જે કામ તે; ખરીદ, કરવું તે.

ખરીપટીવેરો, પું. ગામને કરજમાંથી મુક્ત કરવાને લેવાતો દર.

ખરીફ, સ્ત્રીં [અ.] ચોમાસામાં વાવેતર થઈ ચોમાસાની આખરે જે પાક તૈયાર થાય છે તે; ચોમાસું પાક; ચોમાસું ઉત્પન્ન. વિં વરસાદના પાણીએ પાકેલું તે; ચોમાસે થતું હોય એવું; ચોમાસું, ચોમાસાનું. (પાક) ગુજરાતમાં લગભગ ત્રણ પાક થાય છે. જે પાક ચોમાસામાં વવાઈ ચોમાસાને અંતે ઉતરે છે તે ચોમસું અથવા ખરીફ પાક; કુવાના પાણીથી શિયાળામાં વવાઈ શિયાળાને અંતે તૈયાર થાય તે રવી-(રખી) અથવા શિયાળું પાક; અને કુવાને પાણીએ ઉનાળામાં વવાઈ ઉનાળાને અંતે ઉતરે છે તે ઉનાળું પાક કહેવાય છે.

ખરું, વિં [સં. અનક્ષર] ન ખરી ઉડી કે ફીટી નય એવું; કદી ફેર પડે નહિ એવું; સત્ય; સાચું; સિદ્ધ; શુદ્ધ; અમર. (૨) ખૂબ શેકાયેલું. :-ખરો ભાખરો (૩) આકરું; કડક; તીખું. ખરું લોટું. પોલાદ. કિં પ્રં ખરું કરવું-પાકું કરવું; મોઢે કરવું; પાઠે કરવું. ખરું કરવું-કરાવવું=પુરવાર કરવું-કરાવવું; ખરા ખોટાનો મોઢામોઢ નિર્ણય કરવો કરાવવો. ખરા કરવા=અચી નવું; છવતા રહેવું. ઉં સડો ક્યાં ક્યાં ઉડી ગયા, દૂર ૪૩ ફૂટ થઈ ચિંથરાં, ફૂટયો ભારી ભુંડો વંટાળ, ફેરે જન ક્યમ ખરા. નર્મ.

ખરું, અં હા; હીક; વારું; અલખત; ખરોખર છે એમ.

ખરે, અં સાચે; નક્કી; ખચીત; ખરેખર; ખરેખાત.

ખરેખરે, અં સાચેસાચું; ખચીત.

ખરેખરું, વિં સાચેસાચું; અકૃત્રિમ; ખરું જ ખોટું નહિ તે. (૨) કસોટી થાય એવું; મુશ્કેલ; અઘરું; સખત; શિરસટ્ટેનું. ઉં ખરે-ખરો ખેલ આ તો, ખેલવું ખાંડાની ધારે, ખણી મૂળ ખાય, કાળ ખાતાં ખાતાં ખૂટશે.

ખરેખાત, અં ખચીત; નક્કી; નિર્વિવાદ.

નિશ્ચય. (૨) વિં ખરેખરું; સાચું; આખેહુખ.

:- એક દહાડો ખરેખાત વાઘ આવ્યો અને તેણે ખૂંભો પાડી પણ કોઈએ માન્યું નહિ.

ખરેટી, સ્ત્રીં સુકાઈને કાટી ગયેલી તરીવાળી જમીન.

ખરેડી, સ્ત્રીં ગડગડી; ગરેડી; કપ્પી.

ખરેરી, સ્ત્રીં ગળામાં અથવા શ્વાસ નળીમાં સોજો આવવાથી શ્વાસ લેતાં ને અવાજ થાય છે તે. (૨) ગળામાં થયેલો કે ખાંઝેલો ને ચીકણો મળ અથવા કફ તે; ગળામાં ખરખર થવું તે. (૩) નાનો ખરેરો.

ખરેરો, પું ઘોડાના વાળમાં ભરાઈ ગયેલો કચરો ઉઝરડી કાઢવાનો ધાતુનો ખુંટો દાંતાનો કાંસકો તે; હાથિયો; કાથાની ગુથણીનું ઉઝરડિયું; ખરેડો. ખરેરો કરવો = ઘોડાના શરીર ઉપરનો કચરો ઉઝરડી-હોળી કાઢી નાંખવો; હાથિયો ફેરવવો; શરીરને ધસી મસળીને સાફ કરવું.

ખરેટો, પું ધાતુના ખાત્રને દાઝી ગયેલા અન્નના અથવા તેના રસના ને ડાઘા પડેલા હોય તે; રેલાના ડાઘ; ઓધરાળા. (૨) ધણી ગરમીથી વાસણને ચોટી ગયેલા અન્નના પોપડા; દાઝી ગયેલા અને વાસણમાંથી ઉખાડેલા અન્નના પોપડા.

ખરેટી, સ્ત્રીં નાનો ખરેટો તે; ખરેટી.

ખરેટું, નં ગાય અથવા ભેંસ વિચાયા પછી ને પહેલ વહેલું દૂધ કાઢવામાં આવે છે તે.

(૨) આટું પડવું તે; વાંકું પડવું તે; વાંધો.

:- એમાં કંઈ ન બોલાય માતાનું કામ છે, કંઈક ખરેટું પડે.

ખરેખર, જું ખરેખર; ખરેખરું.

ખરું, નં [સં. સ્વજ્ઞ] ચળ; ખરજ; વલુર.

(૨) ખરજવું.

ખરૂં, નં [સં.] ખરૂંરીનાં પાકાં ફળ; પાકી ખારેકોનો ને સુકો મેવો તે. (૨) ખરૂંરીનું ઝાડ; ખરૂંરી.

ખર્વ, નં [સં.] હજાર કરોડ જેટલી સંખ્યા તે;

૧૦૦૦,૦૦,૦૦,૦૦,૦ (૨) વિં નીચું;

ઠિંગણું; ગંઠાઈ ગયેલા શરીરનું.

ખર્વટ, નં [સં.] પર્વતની તળેટીનું ગામ.

ઉં ખેટ ખર્વટ વાટિકા, વન અને વળી

ઉપવન જાણુ. રતેશ્વર. (૨) પ્રાંત શહેર.

ખલ, પું [સં. સ્વલ્લ] ગોળ અથવા હોડીના

ઘાટની પાકા પથરની ખાંડણી તે;

ખરલ. કિં પ્રં ખલ કરવું = ખૂબ ઝીણું

થાય તેમ ઘુંટવું.

ખલ, વિં [સં.] શક; પાકું; પહોચેલું; ધૂત;

કૃપણ; ખળ.

ખલક, સ્ત્રીં [અ.] દુનિયાં; જગત; વિશ્વ;

આલમ. (૨) માણસ જાત; મંસાર.

ખલતો, પું ખાનાં ખાનાંવાળા અંતરપડ-

વાળી કપડાની કાથળી; મોટો વાટવો.

ખલખત, સ્ત્રીં હુપી મસલત; મંત્ર.

ખલખતો, પું [સં. સ્વલ્લ+વર્તી] ખલની ને

વાટ તે; ઉપરવટણો, દસ્તો; પરાંર; સુસળા.

ખલલ, સ્ત્રીં [અ.] હરકત; અડચણ; ખલેલ.

ખલવાડ, સ્ત્રીં [સં. સ્વલ્લ+વાટ] ખળાં કર-

વાની જગા; ખરાવાડ.

ખલવાં, નં ભળિયાં.

ખલવું, કિં સં ઘુંટવું; ખારીક વાટવું; ખહુજ

ઝીણું કરવું. (૨) શોભવું; સારું દેખાવું.

ખલાસ, વિં પુરું; સમાપ્ત; થઈ રહેલું તે.

ખલાસણું, સ્ત્રીં ખલાસીની અથવા ખલાસી

જાતની સ્ત્રી.

ખલાસી, પું [પા. સ્વલ્લ] વહાણ ઉપર

કામ કરનાર; વહાણવટી; દરિયામાં ફરનાર;

ખારવો; માછી. (૨) જાપરાં સંચારવાનો ધંધો

કરનાર; તેમજ તે ધંધો કરનારી એક કામ.

ખલિત, વિં [સં. સ્વલ્લ] ખરેલું; ગરેલું;

પડેલું; પડી-ગરી ગયેલું.

ખલિતો, પું [અ. સ્વલ્લ] કાથળી-ખરૂંરીનું

મોટા અમલદારો અને રાજા રાણાઓ વચ્ચે ચાલતા કાગળપત્રો ઉચા રેશમ કે કીન-ખાખની જે કોથળીમાં ધાલવામાં આવે છે તે કોથળી; પરખીડિયું; દસ્તાવેજનો ખીંડો.

ખલી, [સં.] કણસલાંમાંથી અનાજ ખંખેરી લેવાને ખનાવેલી જગા; ખળું.

ખલીફ, પું. [અ.] મહમદીય ધર્મનો વડો ગુરુ; મહમદ પેગંબરના કુટુંબનો અથવા ઇસ્લામ ધર્મનું રક્ષણ કરનાર.

ખલીફાત, સ્ત્રી. [અ.] ખલીફના ઓદ્ધાતું કામ તે; ખલીફ તરીકેની જે સત્તા તે.

ખલુ, અ. [સં.] નક્કી; જરૂર; નિશ્ચે.

ખલુલો, પું. છોકરાઓની એક રમત. પેટ-લાદ તરફ રમાય છે.

ખલેચી, સ્ત્રી. ઉપયોગની વસ્તુઓ રાખવાની ખાનાં અને પડવાળી કોથળી; ઝોળી. :- વૈદની ખલેચી; હજમની ખલેચી.

ખલેડી-રી, જુ. ખીસકોલી.

ખલેલ, સ્ત્રી. [અ.] અડચણ; હરકત; અટકાવ.

ખલો, પું. જોડો કે જોડાણું ચામડું.

ખવડાવવું, કિં. સં. એક માણસે ખીજ માણસના મુખમાં ખોરાક ધાલવો; તે ખાય તેમ કરવું; જમાડવું; ભક્ષણ કરાવવું. (૨) એક માણસે ખીજને ખોરાક આપવો; આગ્રહથી જમાડવો; ભોજન આપવું. (૩) શુંજરાન કરવું; પોષણ કરવું; પાળવું. (૪) ભૂલથી અજાણતાં ખીજને માણસ ખાધ જાય તેમ કોઈ વસ્તુ (ઝેર વગેરે) આપવું. (૫) પોતાને મળવું હોય તેમાંથી ખીજને આપવું; લાંચ આપવી; ચટાડવું.

ખવળવું, કિં. અ. [સં. ક્રુમ] ભોંચ અથવા ણિજાના ઉપર આમતેમ ગડખડવું; આઝોટવું. (૨) ખણવું; વલુરવું. ધવડવું; ધસવું. (૩) હાલવું; હોહાળાવું; ખળભળી ઉડવું.

ખવોંઝવું, કિં. અ. ભૂલથી કે અજાણતાં

ખવાવું. (૨) કાટથી, સડાથી અથવા કીડથી નાશ પામવું; ધટી જવું; ઓછું થઈ જવું; ક્ષીણથવું; ખવાવું. (૩) ખરીતે ગરી જવું; જરજર થઈ જવું; સડીને ખગડી જવું.

ખવાડવું, કિં. સં. ખવડાવવું જુઓ.

ખવાખ. પું. [અ. સ્વોષ] સ્વખ; સ્વપતું; સાણું; ખવાખ.

ખવાવું, કિં. અ. ખાધ શકાવું; જમાવું.

:- હવે એનાથી ખવાતું નથી. (૨) કોઈ જાતના વિકારથી વસ્તુઓનું ક્ષીણ કે જરજર થઈ જવું. :- ક્ષયરોગીનાં ફૂંસાં ખવાઈ જઈ તે મરણ પામે છે. (૩) દુરપયોગ થવો; ખરચાઈ કે હુટાઈને ખતમ થઈ જવું. :- લાખોનો ખજનો ખવાયો ત્યાં સુધી ખખર પડી નહિ.

ખવાસ, પું. [અ.] પદાર્થનો જે ધર્મ કિંવા ગુણ તે; સ્વભાવ; પ્રકૃતિ; ખાસિયત, (૨) મોટા માણસનો અનુચર; હજુરિયો; દાસ; સેવક. (૩) રજવાડી સેવકોની એક જાત.

ખવાસણ, સ્ત્રી. મોટા ઘરની સ્ત્રીઓ અને રાણીઓની અનુચારિકા; દાસી; પરિચારિકા. (૨) ખવાસની સ્ત્રી તે. (૩) ખવાસ જાત અથવા કામની હરકોઈ એક સ્ત્રી તે.

ખવાસી, સ્ત્રી. પરિચારિકા; દાસી. ઉં. લલિતા વિશાખા એ ખવાસીરે. પ્રેમાનંદ.

ખવીસ, (ખવ્વીસ) પું. [અ.] અવગતિયો થયેલો અનાર્થ ભૂત; મરણ પછી પિશાચ થયો હોય તે; જખરો ને માથા વગરનો પિશાચ. (૨) ભય ઉત્પન્ન થાય એવી આકૃતિનો બિયામણો અને જખરજસ્ત માણસ; શેક્સં.

ખશિયાણું, વિ. કોઈ એક કાર્ય કરવા જતાં ભુટું પડી ગયેલું; છોભું પડી ગયેલું; માનભંગ થયેલું; શીકું; ખષ્ટ.

ખષ્ટ, વિ. [સં. કષ્ટ] દુઃખી થયેલું; કષ્ટ પામેલું. (૨) છોભું; શરમિંદું; વીકું; ભુટું પડ્યું હોય એવું; અંખવાણું.

ખષ્ટપદ્યું, કિં અં માનભંગ થવું; અંખ-
વાણ પડી જવું.

ખસ, સ્ત્રીં [સં. સ્વસ] હાથનાં આંગળાં અને
ખેવંતોમાં થતો ઘોળા પરના ક્રોધાવાળો એક
ચેપી ત્યારોગ; ખણુજનો રોગ; ખુજલી.

ખસ, સ્ત્રીં વીરણ નામની વનસ્પતિનાં સુગંધી-
દાર મૂળિયાં; વીરણના વાળા; વાળો. વીરણ
ખસની ટટીઓ અને પંખા વગેરે ખને
છે અને તે પાણી છાંટવાથી સુગંધી સાથે
ડહક આપે છે.

ખસકો, પું ખાંચો; ખચકો; ખસરકો.

ખસખસ, સ્ત્રીં [સં. સ્વસ્વસ] જેની ખેતી
થાય છે એવો એક વનસ્પતિ રોષો.
ધરાન અને હિંદમાં ખસખસનું વાવેતર
થાય છે. (૨) ખસખસના રોપાનાં રાજ-
ગરા જેવાં જે ઝીણાં અને ઘોળાં ખી તે.
ખસખસના રોપાનાં કપાસના જેવાં જિંડવાં
રોપા ઉપર હોય ત્યારે સાંજના તેની ઉપર
કાપા મૂકવામાં આવે છે. એ કાપામાંથી
રસ નીકળાને ઠરી જાય છે. એને જિંડવા
ઉપરથી ઉઝરડી લઈ સુકવતાં તે કાળો
રતુમડો થાય છે. આને અશ્રીણ કહે છે.
અશ્રીણ કેરી અને ઝેરી છે. સિદ્ધપુર તરફ
હજી એની ખેતી થાય છે. જિંડવામાંથી
જે ઘોળાં ખી નીકળે છે તે ખસખસ
કહેવાય છે. એને પીલતાં તેમાંથી તેલ
પણ નીકળે છે. સુકાં જિંડવાં પોસના
ડોડા કહેવાય છે.

ખસખસિયું, વિં ખસખસના જેવાં રંગનું.
(૨) ખસખસના દાણા જેવું ઝીણું; ખસખસ
જેવું; નાજુક અથવા ખારીક ભાત તેમજ
વસ્તુ ઘાટ વગેરે.

ખસહકસહ, વિં હીલું ને ખેંચાતું; ઘસડાતું
હોય એવું; લઘ્યહતું; તણાતું; ભોંય ઉપર
ખેંચાઈને જતું. (૨) અં. જેમતેમ; હીલા

જોડાને લીધે પગ ખેંચીને ચલાતું હોય
તેમ; રગડહગડ; જેમતેમ.

ખસતું, વિં આધું; દૂર; વેગળું. કિં પ્રં
ખસતું કરવું=દૂર કરવું; ડાણું કરવું; મનથી
ઉતારી નાખવું; અળખામણું કરવું; વેગળું
કરવું; ખસેડવું. ખસતું મૂકવું=આધું પાડું
કરવું; રસ્તામાં અથડાય તેમ નહિ રાખવું;
દેકાણે મૂકવું.

ખસખો, પું ખુશખો; સુગંધી; વાસ; પરિમળ.

ખસખોઈ, સ્ત્રીં [અ.] સુગંધી; ગંધ; વાસના.

ખસમ, પું [અ.] ખાવિંદ; ધણી; વર;
પતિ. (૨) રીતભાત; રૂઢિ; રહેણીકરણી.
હં ખસમ ભૂલી ગયા સર્વે ખલકની, કર્મ
તે ધર્મ કથી પોલે પાને. ભોજોભગત.

ખસર, પું નિશાનીનો લીટો; આંકો; કાપો;
ચિહ્ન.

ખસરકો, પું નિશાનીનો લીટો; આંકો; ખસરો.
(૨) ઉઝરડો; ઘસરડો; ખસરડો.

ખસરવું, કિં સં એકજ ખેતરમાં જુદી જુદી
જાતનું વાવેતર કરવાને તેનાં ખાલાં એટલે
ક્યારા પાડવા; ભાગવું; વહેંચવું. (૨)
નિશાનીની રેખા કાઢવી, દોરવી તે; હદ કરવી.

ખસરિયો, પું સુતારનું લાકડા ઉપર આંકો,
લીટી પાડવાનું ઝીણું આરવાળું એક
હથિયાર.

ખસરો, પું આંકો; લીટો; કાપો; નીક જેવી
લીટી; લાકડા ઉપર પાડેલો સ્વસ્તિક.
(૨) નિશાની; લીટી જેવું ચિહ્ન.

ખસલત, સ્ત્રીં [અ.] ખાસિયંત; સ્વભાવ.
(૨) આદત; ટેવ.

ખસલી, સ્ત્રીં જુ. ખસલી. (૨) વિં જુ.
ખસિયું.

ખસલું, નં ઘાસની પાનડોનો ભુકો તે;
સાધારણ (કામનું નકામનું સારું નહારું)
ઘાસ તે; ખસલું. (૨) કસ્તર; ઘાસનું
કસ્તર કે કચરો તે.

ખસવું, કિં અં [સં. કૃષ] શરીર ધસ-
રડીને આધા જવું; દૂર જવું; સંરકવું;
સ્થાન બ્રહ્મ થવું; એક ઠેકાણેથી બીજે
ઠેકાણે જવું. (૨) શંસા પેચમાંથી નીકળી
જવું. ખસીજવું=દૂર થઇ જવું અળગા
થઈ જવું. છટી-સરકી-જવું. (૩) ઠેકાણે
નહિ રહેવું :- મિલન ખસી ગયો. (૪)
હડી જવું. :- મન ખસી ગયું. (૫)
લપસી જવું.

ખસિયું, વિં ખસવાળું. (૨) ખસખસના રંગનું.
ખસી, (ખાસી) વિં જેના વૃણુ કાપી
નાખેલા હોય એવું; જેના વીર્યોત્પાદક
અવયવો કાપી નાખેલા હોય એવું. (ઘોડા-
ખળદ વગેરે)

ખસુસ, અં [અ. સસુ] જર; અવશ્ય;
નક્કી; નિશ્ચે; ખામોખામ; ખચીત.

ખસુસન, અં જર; નક્કી; ખામુખા; ખસુસ.
ખસેડવું, કિં સં. એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે
લાઇ મકવું; દૂર કરવું; ફેરવવું.

ખસોટી, સ્ત્રીં કમ્મરે પહેરેલા કપડાની ગેડમાં
કંઇ રાખવાની ખોલ તે; ઓટી.

ખસોટે, અં કમ્મરે; (કમ્મરની ઓટીએ.)
કેડે; ઓટીએ. :- દાખડી ખસોટે ખોસ. નર્મ.

ખસોરવું, જુઠું ખસેડવું.

ખસ્ત, (સ્તા) વિં [અ. સસ્તા] ભાગેલું;
વેરણખેતણુ થઇ ગયેલું હોય એવું. (૨)
અં છેકજ; તદન. (ખરાખ ખસ્ત-સ્તા)

ખળ, વિં [સં. સ્વલ] ધૂર્ત; શઠ; દોંગું; લુચ્યું;
કપટી.

ખળકડવું, કિં અં ખાળખાળવું; ખડખડવું;
ખરકલાબંધ વસ્તુઓનો એકે બીજાને અથ-
વાથી અવાજ થવો. ઉં ખળકે કંકણને
કરચુડી. ગોવિંદ. (૨) સારુ દેખાવું; શોભવું;
સુશોભિત લાગવું. ઉં ભાદરવે ભવન પાંચમે
ખળકે હિંદોળાખાટ. રત્નો.

ખળકો, પું નેરનેર વહી જતો પાણીનો જથો.
ખળખ એવો અવાજ કરી મોટા જથામાંથી
જુદો પડી વહેતો પાણીનાં અમુક જથાનો
પ્રવાહ. રેલને પહેલે ખળકેજ શહેરમાં પાણી
પેસી ગયું. (૨) પાણીનો મોટો મોજો;
તરંગ; પ્રવાહ. (૩) જથો; સમૂહ; ઝપાટો.
:- લક્ષ્મીનો એક એવો ખળકો આવ્યો કે
તે તો એકદમ રંકનો રાય બની ગયો.

ખળખળ, સ્ત્રીં પાણીના વહનથી થતો
અવાજ તે; પાણીના વહેવાથી અથવા
ઉકળવાથી થતો અવાજ તે; ખળખ-
ળાટ. (૨) અં અટક્યા વગર વહેતું હોય
તેમ. (પાણી)

ખળખળવું, વિં ઘણું ગરમ થવાથી ખળ-
ખળ એવો અવાજ કરતું; ઉકળતું; ઉછળતું.
(પાણી-પ્રવાહી)

ખળખળવું, કિં અં ઘણું ગરમ થવાથી
અને ઉતાવળે વહેવાથી પાણીનું ખોલવું;
ઘણું ઉકળવું; ખખળવું. (૨) ખાંધાનું હાલી
ઉઠવું; સંધિખંધનું ઢીલા થઇ જવું; છૂંટું
થઈ જવું.

ખળખળાટ, પું ખળખળ એવો જે અવાજ
તે; ખળખળ પહાડી દાળવાળા પ્રદેશમાંથી
કાંકરાઓમાં થઇને વહેતાં નદી નાળાંના
પ્રવાહનો જે અવાજ તે. સડસડાટ.

ખળતા, સ્ત્રીં [સં.] ખળપણું; ધૂર્તતા;
દોંગાઇ; લુચ્યાઇ; શઠતા.

ખળપણું, નં ધૂર્તપણું; દોંગાઇ; લુચ્યાઇ;
ખળતા.

ખળલળ, સ્ત્રીં ખળલળવું તે; હાલવું; ગડબડ
થવી તે, ઉચલપાથલ; દોડધામ, ધમ્મા-
ચકડી; ધમાલ; ઘોંઘાટ; તોફાન.

ખળલળવું, કિં અં નીચું ઉચું, ડગમગું
થઇ જવું; હાલી ઉડવું; ઉચલપાથલ થઇ
રહેવું; તોફાન થવું. ખળલળી જવું=હાલી

ઉડવું (એવો કાટકો થયો કે મોટી હવે-
લીઓ ખળભળી ગઇ. (૨) જીવં ઉચો થવો;
હરી કપી જવું. ચાણક્યની નીતિએ આખું
મંગધ ખળભળી ઉડ્યું. (૩) ગભરાઇ જવું.
ખળભળાટ, પું. ભય કે ઉશ્કેરણીથી થયેલી
અસર તે; વ્યાકુલતા; ઉદ્વેગ; મનનો
ગભરાટ; ઉથલપાથલ; સંક્ષોભ; ઉશ્કેરણી;
ધોંવાટ.

ખળવું, કિં. અં. અચકાવું; ધોભવું; અંધ
પડવું; અટકવું. (૨) ખેળ ચઢાવવી; લખો-
ટવું; ધુંટવું.

ખળાવવું, કિં. પ્રે. ખળે એમ કરાવવું;
અચકાવરાવવું; ધોભાવવું; અટકાવવું. (૨)
ખેળ ચઢાવરાવવી; ધુંટાવવું.

ખળાવાડ, સ્ત્રી. ખળાં કરવાની જગા તે;
ખરાવાડ.

ખળી, સ્ત્રી. [સં. સ્કલિની] જ્યાં અનાજને
ખંખેરી સાફ કરી લેવામાં આવતું હોય
તે જગા. (૨) કઠોળની દાળ કરવાની
જગા. :- દાળની ખળી.

ખળું, નં. [સં. સ્કલ] ખેતરમાં (સીમમાં)
અથવા ગામના પાદરના વાડામાં કણુસ-
લાંમાંથી અનાજ ખંખેરી લેવાને સાફ કરેલી
જગા તે; ખળી. (૨) ખળામાંથી દાનમાં
જે અનાજ અપાય છે તે. કિં. પ્ર. ખળાં
માગવાં=જ્યાં જ્યાં ખળાં હોય ત્યાં ત્યાં જઇ
અનાજની ભીખ માગવી.

ખંખ, (ખડખ) વિં. ખાલી; પોકળ; જેની
અંદર કંઈ સત્ત્વ હોય નહિ એવું; ખોખા
જેવું. ત્યાં એક ઘરડો ખંખ સિંહ રહેતો
હતો. (૨) પું. ખદ્દો વાળવો તે; વેરની
લાગણી તૃપ્ત કરવી તે; દાઝ કાઢવી તે.
નાદીરશાહે રણમાં મુએલા મુસલમાનોની
સંખ્યાનો શહેરમાં પેસી ગરીબ રૈયતથી
ખંખ વાળ્યો. ખંખ.

ખંખરોટવું, (ખાંખરોટવું) કિં. સં. જરા

જરા ચોપડવું; જરા જરા લગાડવું. રોટલી
રોટલા ઉપર ચોડું ધી તેલ ચોપડવું.

ખંખળાવવું, કિં. સં. પાણીમાં ઝાટકીને ધોઈ
નાખવું; ઘણા પાણીથી ધોવું; ખંખાળવું.
ખંખાર, પું. ખંખારો; ખુંખારો. (૨) હણુ-
હણુટ; હેપારવ.

ખંખારવું, કિં. અં. [સં. ક્ષત્] ગળું સાફ કરવા
અથવા કાઢીને કાઢી આખતની ચેતવણી
આપવા ગળામાંથી ધસાતો અવાજ કરવો.
(૨) ધોડાતું ભોલવું; હણુહણુવું.

ખંખારો, પું. ખંખાર; ખુંખારો; ખુંખારવું તે.
ખંખાળવું, કિં. સં. [સં. ક્ષત્=ધોવું] પાણી-
માં ઝાટકી ઝીટીને ધોવું; પાણી રેડતા જવું
અને ઝાટકું એમ કરીને ધોવું; અખંખાળીને
ધોવું.

ખંખેરવું, કિં. સં. [સં. ક્ષર] ઝાટકવું; ખેરવી
પાડવું; ઉડાડી મૂકવું; આપટવું. (૨) કપકો
દેવો; ધમકાવવું; ઉધડું લેવું.

ખંખોદ, સ્ત્રી. કોઈની પાછળ પડી ખંતથી તેના
દોષ શોધવા તે; ખણુખોદ.

ખંખોરવું, કિં. સં. [સં. ક્ષ+વિ=વેરાવું]
જેરથી ખોરવું; ખળતા લાકડાને ખંખેરવું;
મંદોરવું; દેવતાને જાત્ર કરવો. (૨) વેરી
નાંખવું; ગમે ત્યાંતું ગમે ત્યાં કરી મેલવું.
(૩) નખથી ખોતરવું-ધસવું.

ખંખોળવું, કિં. સં. એક વસ્તુ શોધતાં ખીછ
વસ્તુઓને આમ તેમ કરી નાંખવી; ખુણે
ખોચરે શોધવું; જોવું; ટુંડવું; ખાંખાખોળા
કરવા. (૨) ઘણા પાણીમાં ઝાપટીને ધોવું.

ખંખોળા-ળાં, ખાંખાખોળા કરવા તે; શોધવું
તે; કાંકાં મારવાં તે.

ખંખોળિયાં, નં. અભિષેકની માફક માથા
ઉપર ખૂબ પાણી રેડવું તે; ખૂબ પાણીથી
નહાવું તે. ત્રણચાર વર્ષના છોકરાને નંવ-

રાવતાં તેની મા આ શબ્દ બોલે છે.
:-ખંખોળિયાં મામાનાં મોળિયાં. નર્મ.

ખંગ, (ખડંગ) પું. હંગલો; રાશિ. (૨) ખંદલો.
વેર લેવું તે; ખંત. (૩) વિં. લુલું; લંગડું.

ખંગાળવું, કિં સં પાણીમાં હલાવી ધોવું;
કોગળા કરવા; મોઢામાં પાણી લઈ હલા-
વીને કાઢી નાંખવું.

ખંચાવું, (ખચ્યાવું) કિં અં અચકાવું;
આચકો ખાવો; ખમચાવું. (૨) શરમતે
લીધે પાછા ફરવું; લજવાવું; આશંકાવું.

ખંજ, વિં [સં.] લંગડું; લુલું; ખોડું; પગે
ખોડાગાતું હોય એવું.

ખંજન, નં [સં.] એક જાતનું પંખી. આ
પંખીની પુંછડી લાંબી અને ઉભી હોય છે
અને તે આમ તેમ હાલ્યા કરે છે; દીવા-
ળીનો ઘોલ્લો. ખંજનની ચંચળતા ઉપરથી
સ્ત્રીઓની આંખને એની ઉપમા આપવામાં
આવે છે. :- ખંજનલોચના. (૨) હસતાં
હસતાં ગાલમાં જે ખાડો પડે છે તે. :-
એને ગાલે ખંજન પડતાં.

ખંજર, નં [અ.] એ તરફ ધારવાળું વાંકું અને
ભારે એક હથિયાર; જમૈયો. જમૈયા
અથવા કંઠારના કરતાં ખંજર મોટું હોય છે.

ખંજરી, સ્ત્રીં ધુધરીઓવાળી નગારી; ઢોલ-
કડી; નાની ડર.

ખંજવાળ, સ્ત્રીં ખલુજ આવવી તે; ખલુજ;
ચેળ; વહુર. (૨) જેમાં ખલુજ આવ્યા કરે
એવો એક જાતનો રોગ; લુખસ; ચુંટ.

ખંજવાળવું, કિં અં [સં.] ચામડી ઉપર
નખથી ખલવું; વહુરવું; હાથ ફેરવવો.

ખંજાછંદ, પું. એક જાતના માત્રામેળ છંદ; રાગો.
ખંજરી, સ્ત્રીં જુ. ખંજરી.

ખંજોળવું, કિં અં ખલવું; વહુરવું; પંપા-
ળવું; હાથ ફેરવવો.

ખંડ, (ખણ્ડ) પું. [સં.] લાગ;
કકડો; અંશ. ઉં નંદકુંવર પણ નામ જપે
તો જિહ્વા કરું સતખંડ. દયારામ. (૨)
પ્રકરણ; આખ. (૩) ચોળી થાય એટલો
કપડાનો કકડો તે; રેન્ને. (૪) ખાતું;
ભાગ. (૫) ધરનો જે એક એક ભાગ
તે; ચારડો, (૬) મૃત્યુના મોટા મોટા
ભૂમિ ભાગમાંનો દરેક. યુરોપ, એશિયા;
આફ્રિકા, અમેરિકા, વગેરે. (૭) વિં
વિભાગી; એક ભાગ હોય તેવું; આડ.
ખંડકાવ્ય; ખંડકથા. કિં પ્ર. ખંડ પાડવા=
ખાનાં કરવાં; આંતરા ભરીને વિભાગ કરવા.

ખંડણી, સ્ત્રીં મોટું રાજ્ય પોતાનાં તાખાના
નાના રાજ્ય પાસેથી ઉપરીપણાનો જે હિસ્સો
લે છે તે; ચોથાઈ; ચોથ; પાસદાણો;
ખિરાજ; કર.

ખંડન, (ખણ્ડન) નં [સં.] ભાગવું, કથ-
લાવી કે ઉલટાવી નાંખવું તે; તોડી પાડવું,
ઝાટકવું કિંવા હરાવવું તે. ઉત્થાપન; રદિયો.
કિં પ્ર. ખંડન કરવું=તોડી-કથલાવી નાંખવું;
રદિયો આપવો. માન ખંડન=માન ભંગ.

ખંડનીય, વિં [સં.] ખંડન કરવા જેવું;
તોડી ઉલટાવી નાંખવા જેવું.

ખંડપરશુ, પું. [સં.] શિવ; શંકર; મહાદેવ;
શક્તી. જેમના હથિયારમાં ખંડ ભાગ
છે એવા; ત્રણ ખંડ કે ફળાંવાળા પરશુ
હથિયારવાળા તે.

ખંડવું, કિં સં કિંમત ઠરાવવી; આંકવું;
આંક પાડવો. (૨) ઉચક ઉધક સામકું
ઠરાવવું. (૩) માગતા લહેણમાં અમુક
કિંમતે આપવું અથવા લઈ લેવું.

ખંડાખંડી, સ્ત્રીં એક ખીન્નથી ખંડાવું તે;
ભીડાભીડ; ગીરદી; ધમ્મંધમ્મા; કચરાકચરી.

ખંડાવવું, કિં સં કોષ ખાંડે તેમ કરવું;
કચડાવવું; ભગાવવું; છોડાં ઉખડાવવાં.

ખંડાવું, કિં અં કચરાવું; લુકા થવો; ભાગી
જવું. (૨) પીડાવું; ભીડાભીડ કે ગીરદીથી
હરાન થવું. (૩) નુકસાન આવવું.

ખંડિત, વિં [સં.] ભાગેલું; ટૂટેલું; ખાંડું.

ખંડિતા, સ્ત્રીં [સં.] જેની લાગણી દુખા-
યેલી હોય એવી, પોતાના સુખમાં ખીજીએ
ભાગ પડાવ્યાથી રિસાયેલી નાયિકા. (કાવ્ય
શાસ્ત્ર પ્રમાણે) સપત્નીને ત્યાં રહી આવેલા
પતિને જોઈ ખિન્ન થયેલી-મહેણાં મારતી
નાયિકા. ઉં રાતલડી કોની સંગેરે જગ્યા;
આંગણીએ ઉભા આળસં જેવા બોલ
બોલનાર નાયિકા.

ખંડિયું, વિં ખંડણી આપતું હોય એવું; તાબે-
દાર; મોટા સંખ્યના રક્ષણ નીચેનું;—ખંડિયું
સંખ્ય (૨) ભાગેલું; ટૂટેલું હોય એવું;
ખંડિત.

ખંડિયેર, નં [સં. સ્ખિન્ધ] ખંડિત થઈ
ગયેલી ધમારતોનાં જે અવશેષ કોટડાં
વગેરે તે; જુનાં પડી ગયેલાં મકાન ઘર
વગેરે તે; ખંડેર; ઘરનું જોખું.

ખંડી, વિં રહેવાસી; રહેનાર. :-વનખંડી=વનમાં
રહેનાર.

ખંડીઆપવું, કિં સં જથાખંધ માલ આપી
કિમ્મતે આપવો. (૨) દેવા પેટે અમુક
કિમ્મત હરાવીને વસ્તુ આપવી; પતાવવું.

ખંડીરાખવું, કિં સં જથાખંધ માલ સામગ્રી
ઉચ્ચ કિમ્મત હરાવીને લઈ લેવો તે. (૨)
માજતા પેટે ઉચ્ચ કિમ્મતે અમુક વસ્તુ
ખરીદી લેવી.

ખંડીવાળવું, કિં સં ખંડી આપવું; માંડી
વાળવું. (૨) અમુક દેવું લહેણું અમુક
માલ કે વસ્તુની ઉચ્ચ કિમ્મતે પતાવી
દેવું તે.

ખંડીલેવું, જું ખંડી રાખવું.

ખંડું, વિં ભાગેલું; ટૂટેલું; ખાંડું.

ખંડેર, નં ખંડિયેર; અમલો પડી ગયા પછી

(જળી ગયા પછી) ખાંડી-ભાગી કે ટૂટી
ધમારતની જે નિશાનીઓ રહેલી હોય તે
જગ્યા; મકાનના પાયા કોટડાં કે અવશેષ
ભોંય. ઉં જે ઘેર નોખત વાગતી x x
ખંડેર થઈ તે ખાલી પડ્યાં, કાળા હોં છે
કાગળ. પ્રા. કા.

ખંત, સ્ત્રીં પાછળ લાગ્યા રહેવું તે; ધ્યાન
અને ઉત્સાહથી મચ્યા રહેવું તે. (૨)
કાળજી; આનંદ. (૩) કંટાળો; છીટ; ચીદ.

ખંતી, વિં (ખંત+ધ=વાળું) ખંતીલું; આનંદ-
દાર; કાળજી રાખનાર.

ખંતીલું, વિં પછવાડે લાગુ રહેનાર; આનંદદાર;
ખંતવાળું.

ખંતેપડવું, કિં અં પછવાડે લાગવું; પુંકે
પડવું; કોડો લેવો. (૨) આનંદ રાખવી.
(૩) ભૂલ જોખ્યા કરવી; ખણખોજ કરવી.

ખંદાઈ, ખંદું, જું ખંધાઈ-ખંધું.

ખંધાઈ, સ્ત્રીં લુચ્યાઈ; દોંગાઈ; ઠગપાછ.
(૨) લાડ; ખ્યાર. (મસ્કરીમાં પણ આ
શબ્દ વપરાય છે. નર્મ)

ખંધું, વિં [દે. લંધો] ખંધાઈ કરનાર; ઠગણું;
પહોચેલું; પકડું.

ખંધોલો, પું [સં. સ્કન્ધ=ખભો] ખભો;
ખાંધ; ગરદન અને ખભા વચ્ચેનો ભાગ.

ખંપાલી-ળી, સ્ત્રીં ખેડૂતનું એક જાતનાર;
ખંજેદી.

ખંખ, (ખમખ) પું [સં. સ્તમ્ભ] થાંભલો;
ખાંખ.

ખંભાતી, વિં ખંભાતનું; ખંભાતમાં ખતેલું;
ખંભાતને લગતું. (૨) ખંભાતનું રહેવાસી.

ખંભો, પું ખભો; રકંધ; ખાંધ.

ખા, અં લેતો જન; કાકાંદા. (વારેલું કામ
કરવા જતાં જ્યારે માણસ પાછો પડે છે
ત્યારે વારનાર તેને ટાણો મારતાં આ શબ્દ
વાપરે છે.)

ખાઈ, સ્ત્રીં [સં. સ્ખિ] ખોદીને ખત્તવેલી
હડી નીક અથવા ખાડો.

કોટની બહાર ખોદેલી ખાડી; પરિખા; ચર.

(૩) ગામ કે શહેરનું પાણી વહેવડાવી દેવાને કરેલી ઉડી વાટ. (૪) [સં. સ્વાદ= ખાવું પરથી ખાધ-ખાઇ] ખાવાનું તે; ખાવાની વસ્તુ. (૨) જેમાંથી અથવા જ્યાંથી ખાવાનું કે ખોરાક મળતી હોય તે વસ્તુ; સ્થાન ઇત્યાદિ, જે કંઈ ખાવાનું મળે એવું તે; શુભરાત્રું સાધન; ખાવાપાણું; આહવાન; ખાધ. આઈ વહાલી કે ખાઇ.

ખાઇજીવું, કિં સં [સં. સ્વાદ] ખાવું; જમવું. જમી જવું. (૨) કોઇનું કંઈ લઈ તેને પાછું નહિ આપવું; હનમ કરી જવું. (૩) મારવું; સપડાવવું. (૪) નહિ ગણુગરવું; દરકાર નહિ કરવી. (૫) ગણી જવું; નિરુત્તર રહેવું; ખામોશ ખાવી. (૬) વગર હકે ગણી જવું; ઉચાપત કરવું. (૭) વચમાં ભૂલી જવું; પકડતું મૂકી દેવું; છોડવું. (૮) કમાઇ જવું.

ખાઇજીવું, કિં સં આખવું; સ્વાદ લેવો; નાંણી નેવું; કેવું છે, તે ખાઇને તપાસી નેવું; પરીક્ષા કરવી.

ખાઇખીલેવું, કિં સં ભોગવવું; ઉપભોગ કરવો; મોજ કરી લેવી. (૨) તૈયાર થવું; પરવારવું; સમેટવું; અનુભવ કરી લેવો. :-હવે ખાઇખી લીધું છે મરણ આજ આવો કે કાળાંતરે, તેની મને ચિંતા નથી.

ખાઉ, ત્રિં ખાનાર; સહન કરનાર:-લાંચખાઉ; હરામખાઉ; મારખાઉ. શબ્દની પાછળ નેડાય છે. :-ખાસડાંખાઉ. (૨) ખાવાની લગુતાવાળું; યુલુક્ષિત. (૩) ના ખાવાનું.

ખાઉકંઠ, ખાઉકણુ, વિં ખાખા કરે એવું; જેનું મન હમેશ ખાવા ઉપર જ રહેતું હોય એવું; ખાઉધર. ગમે તે વખતે ગમે તે વસ્તુ ખાઇ જવાની જ જેને ભાવના રહ્યા કરતી હોય એવું; યુલુક્ષિત; અક્રાંતિયું.

ખાઉકી, સ્ત્રીં ખાવાનું; ખોરાકી. (૨) ખાઇ જવું તે; લાંચ રૂશવત લેવી તે; -માંથી

કાઢી ખાવું તે. કિં પ્રં. ખાઉકી કરવી= થોડું ઘણું ખાવાનું કાઢવું; લાંચ રૂશવત કે છુપી દલાલી તરીકે કંઈ કંઈ કાઢી ખાવું.

ખાઉખાઉ, અં નાણે ક્યારેને ખાઇજીવું એમ કરવું; અત્યંત ભૂખનો, અત્યંત ખાઉ ધરાવણનો વક્ષોપાત. કિં પ્રં. ખાઉ-ખાઉ કરવું=નાણે શું ખાઉં અને ક્યારે ખાઉં, એમ ખાવાની આતુરતા દેખાડવી; અત્યંત ભુખાળાપણું બતાવવું.

ખાઉધર, વિં ખાતાં ધરાય નહિ એવું; અક્રાંતિયું. (૨) લાંચિયું.

ખાઉપાત્ર, વિં ખાવાને યોગ્ય; ખાઉકી કરે એવું; ખાઇ જાય એવું. ખાવાની દાનતવાળું.

ખાએશ, સ્ત્રીં [ફા] મરણ; ઇચ્છા; મન; ભાવના; હેતુ; આશય; વૃત્તિ; વલણ.

ખાક, સ્ત્રીં [ફા] રાખ; ધળ; ધાતુની રાખોડી; રસાયન; અર્થાત મારેલી ધાતુ. (૨) નાશ; પાપમાલી.

ખાકટી, (ખાખટી) સ્ત્રીં ખાટા મરવા; નાની કેરીઆ; મરવા.

ખાકસાર, વિં [ફા. સ્વાદ+સાર=સરખું] ખાખ જેવું; નરમ; તુચ્છ; ગરીબ; તાપેદાર; અધીન; આરાંકિત; વિનયી; વિવેકી. (૨) પામર; હલકું; અધમ; નીચું.

ખાકાન, પું [અ.] મોટો ઉપરી અધિકારી; રાજા; સુલતાન.

ખાકાની, વિં [ફા.] રાજ્યને લગતું; પાંદે-શાહી; સુલતાની.

ખાકી, વિં [ફા.] ખાકના રંગનું; જેનો રંગ ખાખ રાખના જેવો હોય એવું; મેલું.

ખાખ, સ્ત્રીં [ફા.] કોઈ પ્રણ વસ્તુ બળી ગયા પછી તેનો જે ભુકો અવશેષ રહે તે; ભસ્મ; રાખોડી; શેલી. (૨) મારેલી ધાતુ. કિં પ્રં. ખાખ થવું=બળીને ભસ્મ થઇ જવું; અત્યંત અદેખાધથી દુઃખી થવું.

ખાખર, પું [મં. સ્વાદ] એક જાતનું ઝાડ,

આખરો; પલાશ. આ ઝાડને મોટાં અને ચીવટ પાંદડાં થાય છે અને તેનાં ગુન્નરાતમાં પડિયા પતરાળાં બને છે; એનાં ફૂલ કેસુડાં કહેવાય છે. તે અંગારા જેવા લાલરંગનાં હોય છે. ૬૦ પ્ર૦ આખરની ખીસકોલી=કુસ્થાનમાં રહેનાર; જેમાં રસકસ કે સ્વાદ નહોય તેવા સ્થાનમાં રહેનાર અને તેવા સ્થાનમાં માત્ર એક વસ્તુજ નેણે જોયેલી હોય એવું અનનુભવી; અજાન. ૬૦ આખરની ખીસકોલી અંગદ સ્વાદ શું જણે સાકરનો.

આખરી, સ્ત્રી૦ ભાખરી; શેકેલી શેટલી; નાનો આખરો. અંગારા ઉપર શેકીને બનાવેલી ઘઉંની શેટલી. (૨) સુકો; તમાકુનાં સુકાઈ ગયેલાં કુમળાં પાંદડાં.

આખરો, પું૦ [સં. લાદિર] પલાશ; આખર. (૨) અંગાર ઉપર શેકીને બનાવેલો ઘઉંનો શેટલો.

આખરુસ, અ૦ ખસુસ; જરૂર; અચૂક; નક્કી; ખચીત; ખાસુખા.

આખાવીખી, વિ૦ ધળધાણી; રેંદી નાંખેલું; ચુંથાયેલું; છિન્નભિન્ન; છુટું છુટું આમ તેમ વીખી નાંખેલું એવું. (૨) દુઃખી; હેરાન; પીડિત.

આખી, વિ૦ આખવાળું; આખ, રાખોડી જેવા રંગનું. (૨) કોરડું; જેની પાસે કંઈ પણ ન હોય એવું; ખાલી. :-આખીઅંગાળી. (૩) પું૦ શરીરે આખ ચોળનાર આવો; જોગી; ભરમ. ધારણ કરનારો; વેરાગી. ૬૦ આખીવેરાગી ક્યમ થયા, વણજનનારે. આખીપલટણુ=આખી રંગનો દરવેપ પહેરનારા સિપાઈઓની ટુકડી.

આખીઅંગાળી, પું૦ ખાલી ખીસાનો ફકડ માણસ; દેખાવમાં સારો પણ જેની પાસે કશું ધન ન હોય એવો તે; ખાલી ભમકો દેખાડનારો; ડાંડ; કોરડો.

આચર, પું૦ કાઠીલોકોની એક જાત, અટક, અને કોમ.

ખાજ, ન૦ [સં. લાદ] ખાવાની ચીજ; ખાવાનું; ભક્ષ. ૬૦ ખાઈ ન શકતો ખાજ. ખાજલી, સ્ત્રી૦ જેની અંદર ખાલી જગ્યા હોય એવી નાની કુડાળી; જળીદાર પૂરી જેવી વસ્તુ; તંતુઓ અને તેનાં ગુંછળાં, જે પૃથ્વી અથવા હરકોઈ સપાટી ઉપર પથરાઈ રહ્યાં હોય તે.

ખાજલું, ન૦ અંદરથી ખાલી જળીદાર ચકરડું; કુડાળું; જોળાકાર પોચું તે જળીદાર જે તે; છાણું. ધરાનાં ખાજલાં અને જલેખીનાં ખાજલાં=ખોખાં.

ખાજવણી, સ્ત્રી૦ ખાજ; ખંજવાળ; ખુજલી.

ખાજું, ન૦ [સં. લાદ] ખાવા જેવું એક પકવાન; પુષ્કળ મોયણુવાળી પોચી પૂરી.

ખાટ, સ્ત્રી૦ [સં. લટવા] અંદર લટકાવી શકાય એવો પાયાવાળો અથવા પાયા વગરનો પાટીનો ખાટલો તે; હિંચકનો ખાટલો; છપરખાટ. (૨) ખાટવાનું; ધાયલો. :-આ વેપારમાં કંઈ ખાટ નથી.

ખાટકી, પું૦ [સં. અલ્લેટ અથવા લાલિત્ત=મારનાર] પશુઓને મારી તેના માંસનો વેપાર કરનાર; કસાઈ; ગળકટ્ટા; સૈનિક. (૨) વિ૦ નિર્દય; દૂર; હિંસક; ઘાતકી.

ખાટકીવાડો, પું૦ જ્યાં ખાટકીઓ રહેતા હોય તે મહોલ્લો. (૨) જ્યાં પ્રાણીઓ મરાતાં હોય અને માંસ વેચાતું હોય તે લત્તો. (૩) ગંદવાડો; ભંજવાડો. (૪) ક્ષેત્ર કંકાસ અને મારકુડ થઈ રહેતી તે; દૂરતા ચાલવી તે.

ખાટલી, સ્ત્રી૦ [સં. લટવા] નાનો ખાટલો; દોલડી; માંચી; પલંગડી. (૨) દાડડી; કરકડી; નનામી.

ખાટલો, પું૦ [સં. લટવા] જમીનથી ઉંચું રહે એવું પાયાવાળું પાટિયાં, પાટી કે દોરી ભરેલું અથવા નહિ ભરેલું લાકડાનું લેખ-ચોરસ ચોકડું, દોલિયો; ચારપાઈ; માંચી; પલંગ. (૨) મંદવાડ. :-ખાટલો ખાટલો.

સુવાવડનો ખાટલો. કિં પ્રં ખાટલે પડવું
=માંદા થવું. :-ખાટલે પડીએ ત્યારે કોણ
શીરે ખવડાવે ? વનરાજ ચા. ખાટલો
આવવો=સુવાવડ આવવી. ૩૦ પ્રં ખાટલા
વશ=હડીને હરી ફરી શકે નહિ એવું; બહુજ
માંદું. અશક્ત; નિર્બળ. કહેં ખાટલે મોટી
ખોડ કે ચોથો પાયો જ નહિ=એક એવો
મોટો દુર્ગુણ કે જેથી બીજા અથવા ગુણ
નિરર્થક ગણાય.

ખાટવું, કિં સં દ્રવ્યો મેળવવો; કમાવું; રળવું.
ખાટી જવું=લાભ મેળવી લેવો; નફો થવો;
કમાઈ જવું. (૨) કાવવું; પાર પડવું.

ખાટિયું, વિં ખટાશવાળું; જેમાં ખટાશ
આવેલી હોય એવું. (૨) નં કેરીને ખાટીને
અથવા ખીછ કોઈ ખાટી વસ્તુને ચોળીને
ખનાવેલું ખટાશદાર પેય; ચોળો; કઢી. :-
કેરીનું ખાટિયું.

ખાટું, વિં સ્વાદે ખટાશવાળું; આંખટ; આમલી,
કાચી કેરી અને ખીછ વનસ્પતિઓના
દાંતને એઆવી નાંખે એવા સ્વાદવાળું;
દહિં, લિંચુ, આમલી વગેરેના સ્વાદનું.
(૨) કચવાયેલું; દીલગીર થયેલું; આશા
ભંગ; મનનો ઉત્સાહ પડી ભાંગે એવું. કિં
પ્રં ખાટું થઈ જવું=મનથી ઉતરી જવું;
અપ્રિય થવું; દીલ દુખાય એવું. ખાટુમોળું
થવું=બગડી જવું. :- એમાં શું ખાટુમોળું
થવાનું છે. ખાટુંખડસ=બહુજ ખાટું.

ખાટુવડું, નં લક્ષમીદૂતના આગલા દિવસનું
જમણું; શરૂઆતનું જમણું; છોકરો પરણ્યાની
નાત.

ખાટોડી, સ્ત્રીં એક નતની ખાટી ભાછ.

ખાડ, પું [સં. સ્વાત] ખાડો; ખાઈ; કોતર;
ખાણ.

ખાડી, સ્ત્રીં [સં. સ્વાત] જમીન ખોદાઈ કે
ખાણીથી ખણાઈને લાંબો અને સાંકડો જે
મહેળો પડેલો હોય તે; દરિયાઈ ભરતી-

ઓટનાં પાણી જે નદીનાળાંમાં આવ જ
કરતાં હોય તે ખાડી અથવા ખાડીઓ
કહેવાય છે. નાનો અને સાંકડો અખાત.

ખાડું, નં [સં. સ્વજ] ભેંશાનું ટોળું; ઠાઠ.

ખાડો, પું [સં. સ્વાત] સપાટી ખોદાઈ, ભાગી
કે ટૂટીને થયેલું ઉડાણ તે; ખાણ; કોતર;
ગર્ત. (૨) તુકસાની; ખોટ; ગેપ.

ખાણું, સ્ત્રીં [સં. સ્વજ] જમીનમાં ખોદેલો
ખાડો. :-ખાટીખાણું, કોલસાની ખાણ. (૨)
સપાટીમાં પડેલો ખાડ:-છરીમાં પડેલી ખાણ.
(૩) જમીન ખોદીને ખનાવેલો પાકો ખાડો;
ભોંયરું; ગર્ત; કોડલો. :-દાણાની ખાણ.
(૪) જેમાંથી અમુક પુષ્કળ જથ્થાઅંધ મળતું
રહે એવું ઠેકાણું; જેમાં અમુકની પુષ્કળતા
હોય તે. :-રતની ખાણ; સફાણુની ખાણ.
ભંડાર; રાશિ; નિધિ. (૫) મૂળ; ઉત્પત્તિ
સ્થાન; યોનિ. (૬) દોરને ખાવાનું; અનાજ
કપાસ વગેરે ખાટીને ખનાવેલું દોરને
ખાવાનું જે તે.

ખાણું, નં (ખાણું) સામસામે વાતચીત
થતી હોય એવી ગાયનની કડીઓ ખેલવી
તે; અખોલા. ઉં વડુ:-ચાકરીએ મારા
જેહજને મેલો, અલખેલા નાજઓ ચાકરીરે
લોલ. વર:-જેઠ ઘેર જેકાણી વઢકારી,
મહોલોમાં અથડા જગશેરે લોલ.

ખાણિયું, નં ખાંડણિયું. (૨) ડાળું.

ખાણી, સ્ત્રીં [સં. સ્વજ] ખાણ; ખાડો.
(૨) ભંડાર; રાશિ.

ખાણું, નં [સં. સ્વાત] ખાવાનું જે તે;
જમણું; ભોજન. (૨) ખાવાનાં દ્રવ્યો તે;
ખોરાક. (૩) મરણ પાછળ ખાવાપીવાનો
જે શોક પાળવામાં આવે છે તે. કિં પ્રં
ખાણું આપવું=નોતરીને જમાડવું; માનમાં
ભોજન કરાવવું. ખાણું પકવવું=ખાવાનું
રાંધવું. ખાણું પાળવું=કોઈના મરણ પાછળ

ખાવાપીવાનો શોક રાખવો. (૪) ભાત;
ભયું. :-ખાણું મોકલવું.

ખાત, વિં [સં.] ખોદેલું; ખણેલું.

ખાતમુરત, નં [સં.] ખાતમુહૂર્ત] ધર, હવેલી
અથવા ખીજા કોઈ ખાંધકામનો પાથો
નાંખવાની ક્રિયા કરવી તે; પહેલુ વહેલું ખોદ
કામ કરવાનો જે ખાસ શુભ અવસર તે.

ખાતર, નં ઘાસ, છાણ વગેરે ઢોરે કરેલા
કચરાનો એકઠો કરેલો જથ્થો; જમીનમાં
કસ ઉત્પન્ન કરે અને વાવેતર સારું થાય
એવાં દ્રવ્યો તે; છાણ; વનસ્પતિનો ભુકો;
ખોળ; માછલાં; મીઠું; હાડકાં અને ખીજો
કચરો પુંજો, જે કુહોવાણને લીધે જમીન
માં કસ લાવે છે તે. (૨) ચોરી; હુંટ.

:-આજે ગામમાં જે ખાતર પડ્યાં. કિં પ્રં
ખાતર પાડવું=ચોરી કરવાને ભિંતમાં જે
ખાણું પાડવું તે. ભિંતને કોચીને ચોરી કરવી
તે; ઘર દાડવું. કહેવું ખાતર ઉપર દિવેલ=
દાઝ્યા ઉપર ડામ જેવું; ચોરી થઈ હોય
તેની પાછળ વળી દિવેલ ખાણીને ખરચ
કરવું, અર્થાત્ ગુમાવ્યા ઉપર ગુમાવવું તે.

ખાતર, સ્ત્રીં [અ.] આગતાસ્વાગતા; સર-
ભરા; ખરદાસ. ઉં ગામની ગરીબ સ્ત્રીઓ
પ્રધાનપત્નીની ખાતર કરવાને ઉપર નીચે
થઈરહી. સરસ્વતીચંદ્ર. (૨) પક્ષ; તરફદારી.
:-તું તેની ખાતર કરે છે એ દીક નહિ.

(૩) અં વાસ્તે; કાળે; માટે. :-મારે
ખાતર આટલું કામ કરો.

ખાતરજમા, સ્ત્રીં સાચીત કરી ખતાવવું તે;
ખાતરી કરવી તે; ખાતરી; પતીજ આણવી
તે. (૨) મનનું સમાધાન કરવું, શંકા હોય
તે નિર્મૂળ કરવી તે. કિં પ્રં ખાતરજમા
કરવી=ખાતરી કરી આપવી; વહેમ હોય તે
દૂર કરી વિશ્વાસ આણાવવો.

ખાતરણી, સ્ત્રીં છાણું વગેરે ભરતાં તે પડી
ને જાય તે માટે ગાડાની કિનારે કરેલી
આડ; ખાંજરી.

ખાતરદારી, સ્ત્રીં તરફદારી; પક્ષ. (૨) શરમ;
દરકાર.

ખાતરનિશા, સ્ત્રીં [+ કા. નિશા=નક્કી]
સંપૂર્ણ ખાતરી કરવી તે; ખાતરજમા;
ખાતરી; ખરેખરી ખાતરી કરાવવી તે;
માનવામાં આવવું તે. ઉં ખાતરનિશા
થઈ માહરી; ઓળખાણ નીકળી એન;
અરસપરસ એક મળ્યાં, તે માસીજાન એન.
શામળ.

ખાતરપડો, (પાડું) પું ખાતર પાડનારો; ચોર;
ઘર કોચીને ચોરી કરનાર.

ખાતરપુંજો, પું વાસીદાનો એકઠો કરેલો
કચરો; ઢોરના ઓગાળ અને ગોળરનો કચરો.

ખાતરવું, કિં સં ખાતરવાળું કરવું; જમીનમાં
ખાતર નાંખવું તથા તેને જમીન ઉપર
પાથરી દેવું. (૨) ગાળ દેવી; ભાંડવું. :-તે
સૌની માળેન ખાતરતો આવે છે.

ખાતરિયું, નં ખાતર પાડવાનું ઓળર; ભિંત
કોચવાનું ચોરનું ઓળર; ગણેસિયું.

ખાતરિયો, પું ભુવાનો સાથી; ભૂતપ્રેત કાઢ-
વાની તાંત્રિક વિદ્યા જાણનારો માણસ;
ભૂતપ્રેતની ખાતરી કરાવનારો. ઉં વાત
સાંભળી વીરો આવ્યા, સુભદ્રાને જાણી
અસાધ્ય; ભુવા ખાતરિયો તે કાઢ્યા મૈ
આવ્યા એકે સાદ. પ્રેમાનંદ.

ખાતરી, સ્ત્રીં [કા. ખાતર] પતીજ; ભરોંસો;
વિશ્વાસ. (૨) નિશ્ચય; નક્કી; જરૂર; ખાતર
જમા. (૩) વણકરોની એક જાત.

ખાતરીદાર, વિં જેને માટે ખાતરી હોય
એવું; વિશ્વાસનું; ખાતરીલાયકનું.

ખાતાખંધી, સ્ત્રીં અમુક ખેડુતે અમુક જમીનની
આટલી મહેસુલ આપવી નેમજ, એવી
જે વસુલાતી ખાતાની ગોઠવણ તે; અક્રેક
ખેડુતને અમુક માપની જમીન તેને નામે
ચઢાવી આપી તેનું અમુક ભાડું ભરવા
ખાતું પાડેલી ચોપડી આપવાની મહેસુલી
ચયના; ખાતાં પાડી આપવાં તે.

ખાતાખાટી, સ્ત્રીં ખાતામાં જન્મે ઉધાર થય
ગયા પછી જે ખાટી રહેલું હોય તે; જન્મે
ઉધાર ખાટખાટી કરતાં જે રકમ રહી
હોય તે.

ખાતાવહી, સ્ત્રીં રોજમેળમાં જે જુદે જુદે
નામે જન્મે ઉધાર થયું હોય તે, તે તે
નામનાં જુદાં જુદાં ખાતાં પાડીને લખવા
માટે રખેલો ચોપડો; જેમાં જુદાં જુદાં
ખાતાની વિગત હોય તે.

ખાતાવાર, અં એકેએક ખાતું પાડ્યું હોય
તેમ; ખાતાદીક.

ખાતાંપીતાં, અં ગુજરાત કરતાં; આછવિકા
ચલાવતાં. :-એને ખાતાંપીતાં વરસ દહાડે
સો રૂપિયા પડ્યા રહે છે.

ખાતું, નં અમુક એકજ જણના નામનો
જે જન્મે ઉધાર હિસાબ તે; લેણલેણનો
હિસાબ. (૨) પ્રકરણ; કામ; વિષય. (૩)
મોટો વહીવટ ચલાવવાને માટે જુદાં જુદાં
કામકાજની જે જુદી જુદી ગોઠવણ તે;
કામકાજની જુદી જુદી વહેંચણીમાંનું
દરેક એંગ. :-મહેસુલખાતું; ઇનસાફખાતું;
લક્ષ્મીખાતું; વેપારખાતું; વગેરે.

ખાતુંપત્રું, નં લેણલેણના હિસાબની લખા-
વટ; હિસાબ; (૨) લેણલેણને લગતું જે
લખાણ તે.

ખાતુંપીટું, વિં જેને ખાવાપીવાની ચિંતા
ન હોય એવું; સાધનસંપન્ન; સુખી;
આછવિકાના સાધનવાળું; પૈસાદાર. (જૂને
મરતું-થી ઉલટું) ગરીબ-કંગાલ નહિ તે.

ખાદન, નં [સં. સ્વાદ] ખોરાક; ખાવાનું;
ખાણું.

ખાદિત, વિં [સં.] ખાધેલું; ખોતરેલું.
ખાદી, સ્ત્રીં જાડા સુતરનું ધિયું કપડું; ઉતરતી
જાતની દોટી.

ખાધ, [સં. સ્વાદ] ખાવાને એગ્ય; ખાવા
જેવું. (૨) નં ખાવાનું.

ખાધ, સ્ત્રીં [સં. સ્વાદ] આહાર. :-એની
ખાધ બહુ છે. (૨) ખોરાક; ખાવાનું.
(૩) ખોટ; નુકસાન; યોડો. (૪) ખોડ;
ખાંપણ; ખામી; ન્યૂનત્વ. (હીરા મોતીમાં)

ખાધરો, પું ખાઉધરો.

ખાધાગળો, પું વારંવાર સારું સારું ખાવાનો
જે ભાવ તે; ખાધાદાદ. (૨) ખાઉધરાવેડા.

ખાધેલપીધેલ, વિં ખાવાપીવાના પ્રાયુ-
ર્યને લીધે તંદુરસ્ત શરીરનું; દાંચું; જાડું;
માતેલું; આરોગ્ય; તંદુરસ્ત.

ખાન, પું [ફા.] રાજ, મોટો માણસ,
અથવા મોટો અમલદાર; ખાં; મોટા
માણસને મળેલો ધૂલકાળ; ઓઢાનું મોટું
ઉપનામ; એક મોટી ઉપાધિ. (૨) કાબેલ;
કુશળ; જાણનાર; અધીશ્વર. :-ખાતનો ખાં છે.

ખાનગી, વિં [ફા.] જાહેર નહિ એવું;
છુપું; મનમાં રાખવાનું; પોતાનું ખાસ
અથવા અમુક એકાદ જણ જાણે એવું.
ઝાઝા માણસને નહિ કહેવા જણાવવા જોગ.
(૨) એકાંત; જ્યાં અમુક સિવાય ખીજનો
અવરજવર ન હોય એવું. (સ્થળ)

ખાનદાન, વિં [ફા.] ખાનપાન અને
પુણ્યદાન વગેરેમાં જેનો વહેવાર સારો
હોય એવું; ખવડાવી પિવડાવી ખે પૈસા
આપી જાણનાર; ઉદાર; કુળવાન; યુનિયાત;
મોટાધરનું; સારા હંચા અને સાંસારિક
વ્યવહારમાં ઉત્તમ શીલનું. (૨) નં પ્રતિષ્ઠિત
કુટુંબ; સુકુળ; વંશાનવય. :-ધનજી શેઠનું
ખાનદાન.

ખાનદાની, સ્ત્રીં [ફા.] કુલીનતા; ખાન-
દાનપણું.

ખાનપાન, નં ખાવાપીવાની વસ્તુઓ, સામગ્રી;
ખાવાનું અને પીવાનું વગેરે તે; ભોજન
સામગ્રી; ખાવાપીવાની રીત.

ખાનાઈ, સ્ત્રીં ખાનપણું; ખાન તરીકે અમલ
જનવણી કરવી તે.

ખાનું, [ફા.] મોટી જગ્યામાં પાડેલા વિભાગોમાંનો અલગ ખંડ તે; વિભાગ; સ્થાન; જગ્યા.—દિવાનખાનું; બંદીખાનું; છાપખાનું. (૨) ભંડાર; સંગ્રહ; સંચયસ્થાન.—દારખાનું; લખદારખાનું; ભૂતખાનું. (૩) ઘર; જગ્યા; પડ. (૪) ઘર; કોઠા; આસન.—પત્રકનો ખાનો. પખાણું.—ખાને આખાનું=ખાવાપીવાની ગોઠવણ હીકસર રાખનાર; ખાવામાં ને પીવામાં સુખી.

ખાપ, સ્ત્રી [સં. સ્વર્ણ] બહુજ સફાઈદાર કડક અને ચક્રચક્રી પતરી; અત્યંત સ્વચ્છ નિર્મળ વસ્તુ; અખરખનું ચાટણું; પડ.—આ ઘોખી કપડાં તો નવાં ખાપ જેવાં બનાવે છે. (૨) મોઢું જેવાનો કાચ; ચાટણું; આરસી; દર્પણ. ખાપનું ભરત=કચ્છ કાઢિયાવાડમાં, અખરખ અથવા કાચની નાની ગોળ કકડીઓ મૂકીને ભરાતું ભરત.

ખાપડું, નં [સં. સ્વર્ણ] માટીના વાસણનો ભાગેલો કકડો; હીકરું; હીળ.

ખાપણ, (ખાપણ) નં શબ્દ ઉપર વિંટાળવાનું કપડું; ખાપણ. (૨) ન્યૂનતા; અપૂર્ણતા; ખામી.—ખોડખાપણ, દોષ.

ખાપરિયું, નં એક ભતનું આપધ; આંખમાં ભરવામાં આવતું જસતનું ભરણ તે. (૨) પેટમાં આપવાનું એક ખીજનું આપધ. આ છોકરાને માટે વપરાય છે.

ખાપરી, સ્ત્રી લિટની ચોપડી; ઝુંગું; છાંડ.

ખાપરોડોડિયો, પું એક એકથી ગાંઠ્યા બધ નહિ એવા બે ધૂતોમાંનો પ્રત્યેક; એક ખીજથી હગાય ને બેના ધૂત, હગાયે એ મોટા ધૂતો થઈ ગયા, તે એક ખીજની સાથે દાવપેચ રમવામાં અને લોકોને ધૂતી ખાવામાં બહુ નાગોસ્તિ થયા હતા, તે ઉપરથી આમ કહેવાય છે.

ખાપરોઝવેરી, પું બહુજ પ્રદોષોને ને પકો

ધૂત; મહા દગ. ચાંપાનેરમાં એક બહુજ કામેલ ઝવેરી હતો તેની કામેલિયત અને હગ્યાછા ધૂતતા ઉપરથી આ શબ્દ નીકળેલો છે.

ખાપવું, કિં સં (સં. ક્ષિ. સુપ્=ખાંપવું) થોડું થોડું ખોદવું; પાવકાથી ઉથલપાથલ કરવું; ખાંપવું; એકું કરવું; ભેળવવું; એકન કરવું.

ખાખડું, નં નાનું ખાખોચિયું.

ખાખોચિયું, નં નાનો ખાડો; ખાખડું; તળાવડું.

ખામ, પું સ્તંભ; થાંભલો; ટેકો. (૨) ખભો.

ખામચી, સ્ત્રી ખામોસી; ધીરજ; ધૈર્ય; સહનશીલતા.

ખામણિયું, નં પાણી કાઢવાના કાસનો આમકાનો દોર; વસ્ત.

ખામણું, નં પાણિયારાપર અથવા ચાકડીની ઢોર ઉપર પાણી વાસણ મૂકવા સારું ગોળ ઢોરણવાળો જે આછો ખાડો રાખેલો હોય છે તે. (૨) ઝાડની આગળ પાછળ જે છાછરો ક્યારો કરવામાં આવે છે તે; આલવાલ.

ખામણો, પું ખાનું; ખંડ. (૨) નાનો કિંગણો માણસ. (૩) ભડવો.

ખામી, સ્ત્રી (ફા.) કોષપણ આખતમાં જે કંઈ ઓછાપણું હોય તે; અપૂર્ણતા; ન્યૂનતા; ઓછાપણું; કસર; ખોડ. (૨) ભૂલ; દોષ. (૩) ખોટ; ઘટ; ઓછ.

ખામુખા, અં [ફા. સ્વાહમસ્વાહ] ખમુસ; ખાસ; મુદામ; બાણી જોઈને; મુદ્દિપુરસર. (૨) નક્કી; ખરેખર; ખચીત. કિં ભાસની દીઠી ભીલડે, આ તે શો ઉત્પાત; ખામુખા ખાશે અને, વિપરીત થાશે વાત. શામળ.

ખામોશ, સ્ત્રી [ફા.] ખમી જતું તે; કોષ આવેશને દાખી દેવો તે; સાંખી રહેવું—સહન કરી જતું તે; સહનશીલતા; ધીરજ; મનુરી.

ખામોશી, સ્ત્રીં સાંખી રહેવાનો જે ગુણ તે; ક્રોધ અથવા ખીજ ક્રોધ આવેશને દબાવી રાખવાની શક્તિ; સહનશીલતા; સમ્પુરી.

ખાયકી, સ્ત્રીં અન્યાયે ગેરવાળખીરીતે ખાવું તે; લાંચ ફાવતફાવે જે કંઈ મેળવવું તે; હકનું મળતર નહિ તે; ખાઉકી; ચોરી છુપીથી ઉઠાવી ખાવું તે; ખરચી; પેદાશ; મળતર.

ખાયો, પું. અંડ; વૃષણ.

ખાર, પું. (સં. ક્ષાર) ખારાટનો પદાર્થ; જેમાં ખારાશ હોય તે; જેમાં મીઠું અથવા લુણ (લવણ) જેવો ગુણ, સ્વાદ અને ખાસિયત હોય તે પદાર્થ. ખાર ખરડ ને પાસાદાર હોય છે. ચોખાસામાં તે ઓગળે છે. (૨) દ્રેષ; વેર; અદાવત; કિન્નો. (૩) ઇર્ષ્યા; અદેખાર.

ખારટ, વિં ખારું, જેમાં મીઠા જેવો સ્વાદ હોય તે; ખારાટ.

ખારપાટ, પું. જેના પટ-વિસ્તારમાં ખારાટ હોય તે જમીન; અગરની જમીન; જ્યાં મીઠું પાકતું હોય તે.

ખારપાટિયું, વિં ખારને લીધે - જળનારું; ઇર્ષ્યાથી જેનું શરીર લેવાધ જતું હોય એવું; જળકણું (માલુસ)

ખારલેંગણું, નં. [સં.] સુખ સમારવાનું તે; હુંગા; મોં સવાદ કરવાને ખાવાનું જે તે.

ખારવાણ, સ્ત્રીં ખારવાની સ્ત્રી; ખારવા જાતની સ્ત્રી.

ખારવું, નં. પાકે રંગ ચઢવેલું ગોદડાનું કપડું; ખોળિયું; ગોદડાનું રંગિત કપડું.

ખારવો, પું. વહાણ ખેડનારો; ખલાસી; વહાણનટી. (૨) છાપરાં ચાળનારો; ખલાસી. (૩) ખારાટવાળો એક જાતનો ગોળ. :-ખારવો ગોળ.

ખારાજ, જુ. ખારાટ.

ખારાટ, પું. ખારાખણું; ખારાશ; સહેજસાજ ખારાખણું હોય તે.

ખારાશ, સ્ત્રીં ખારાખણું.

ખારિયાં, નં. ચીમડા અથવા કલિંગડાના મીઠું ચઢાવી અથાણાની માફક રાખી મૂકેલા કકડા. (૨) ભૂખે મરવું તે; લાંઘણો કરવી તે. :-આજ તો ખારિયાં થયાં.

ખારિયું, વિં ખારીલું; ખાર રાખ્યા કરે એવું ઝેરીલું; જળકણું; (૨) જુ. ખારિયાં.

ખારી, સ્ત્રીં સ્વાદે ખારી અને વળી ખારી જમીનમાં થતી એવી એક જાતની ભાજી; વનસ્પતિ. (૨) એક અમુક વજનનું તોલ. (૩) વિં ખારીલું.

ખારીલું, વિં ખારવાળું; દ્રેષીલું; ઝેરીલું; દ્રેષી; જેના મનમાં વેર ઝેર રહ્યા કરતું હોય તેવું.

ખારીવલા, સ્ત્રીં એક જાતનું પંખી. એમ કહેવાય છે કે એ પંખી જેના માથા ઉપર થઈને જાય તેની પાંધડી ખળે.

ખારું, વિં જેમાં ખારાટ હોય તેવું; જેના સ્વાદ ખારવાળો મીઠા જેવો હોય તે. (૨) અકારું; અપ્રિય; અળખામણું. (૩) ખારવાળું; ઇર્ષ્યાળું; ઝેરીલું. ખારખારું ઉસ અથવા ખારખારું દવ=ખહુજ ખારું.

ખારમ્, સ્ત્રીં વિધવાને પહેરવાનું એક વસ્ત્ર.

ખારેક, સ્ત્રીં [સં. સર્જર] ખજુરીનું સુકે ફળ; ખારક.

ખારેકપાક, પું. ખારેકને ખાંડી તેમાં ખીજ વસાણાં નાંખીને જનાવેલો ખાવાનો પદાર્થ.

ખારેકીયોર, નં. ખારેકના જેવાં મોટાં અને લેંગગોળ યોર; મોટાં લાંબાં ખદરીફળ; અમદાવાદી અથવા ખનારસી યોર.

ખારો, પું. [સં. ક્ષાર] પાપડિયો ખાર; સંચોરો.

ખારોડ, વિં ક્ષારવાળી જમીન; ખારી જમીન; ભેજવાળી, જેમાં ક્ષારનો અંશ હોય એવી, (જમીન, ભૂમિ.)

ખારોપાટ, પું. છોકરાઓની એક રમત. (૨) ખારાટવાળી જમીન.

ખાલ, સ્ત્રી० [સં. ચલ્લ] ચામડી; ત્વચા;
હાડપિંજરનું આચ્છાદન અથવા ઢાંકણ;
હાલ; ખોલ; પડ.

ખાલડી, સ્ત્રી० ત્વચા; ખાલ; ચામડી.

ખાલપો, પું० [સં. ચલ્લ+પૂ=સાશકરવું]
જનાંવરોની ચામડીને કમાવી સાર કરનારો;
ચામડિયો; ચમાર.

ખાલવવું, ક્રિ० સ० ખાલી કરવું; હાલવવું.

ખાલસા, વિ० [અ. ચાલસાહ] પોતાનું જ;
પોતાની ફક્ત માલીકી; તાબા કે સત્તાનું;
અમુક એક વ્યક્તિના પોતાના તાબાનું;
સરકારી; સરકારના પોતાના વહીવટ તળેનું.
(સન ૧૮૨૧ માં યોન. સર મૅટ
રુઝર્વેલ એલ્ફીન્સ્ટનની ગુજરાતમાં બ્રિટિશ
સત્તા થયાની જે નોંધ છે તેમાં ખાલસાનો
એનો અર્થ કર્યો છે કે, બ્રિટિશ સરકારનો
પોતાનો અને પોતાના વહીવટ તળેનો
જે મુલક તે 'ખાલસા'; અને એથ વસુલ
કે ખંડણી આપનારાઓના વહીવટનાં જે
ગામે તે 'ગરાસિયા' કે 'ઈનામી' જાણવાં.
સીખની પ્રજાસત્તાથી ઉભા થયેલા રાજ્યને
અને લશ્કરને 'ખાલસા' કહેતાં. સર લેપલ
બ્રિટિન 'રજીસ્ટ્રેશન'માં જણાવે છે કે, ડૉ.
ટમ્પના મત પ્રમાણે 'ખાલસા' અરબી
શબ્દ છે અને તેનો શબ્દાર્થ પોતાની મીલકત
એવો થાયછે. ગુરની પોતાની ખાસ મીલકત
એવો એનો લક્ષ્યાર્થ છે.) આગવું; (સર-
કાર જ તેનો ધણીરણી હોય એવું જે કંઈ
તે; આવો હાલ ખાલસાનો અર્થ થાયછે.)
સરકારનું પોતાનું; સરકારી.

ખાલી, સ્ત્રી० શરીરનો અમુક ભાગ એકજ
સ્થિતિમાં રહેતાં રુધિરાભિસરણના અટ-
કાવથી તેમાં જે ઝણઝણાટ ઉત્પન્ન થાય
છે તે; ઝણઝણી; ઝણી. ક્રિ० પ્ર० :-ખાલી
ચઢવી અને ખાલી આવવી=ઝણઝણી ચઢવી.

ખાલી, વિ० [અ.] જ્યાં કંઈ ન હોય
તેવું; ભરેલું ન હોય એવું; જેમાં કંઈ
મૂકેલું, પડેલું ન હોય એવું; હાલું; વસ્તુ-
રહિત. (૨) નકામું; વ્યર્થ; અમરતું. (૩)
માત્ર; ફક્ત. (૪) પૈસા વગરનું.

ખાલીખમ, અ० તદ્દન ખાલી; હાલુંકમ.

ખાલીપડવું, ક્રિ० અ० કોમ ન વાપરે તેવું
થવું; ન વપરાવું. (૨) પુરાયા ભરાયા વગર
રહેવું. (૩) નખાઈ જવું; નખા પડી જવું;
શરીરે નખાણ થઈ જવું.

ખાલીપીલી, અ० અમરતું; નકામું; વ્યર્થ;
વગર કારણ.

ખાલું, ન० [સં. ચલ્લ] જોડાના તળિયા
કપરની ચામડાની ખોલ તે; જોડાનું
કપડું ચામડું. (૨) સાળના તંતુઓ વચ્ચે
રાખવામાં આવતો ખર. (૩) ખળાના
અનાજ કપર ઢાંકવાનું ઘાસ. (૪) કસ
આવવાને એક ચોમાસું પડતર રહેવા
પ્રિયો ક્યારડો, અથવા ખેતર.

ખાલેશ, વિ० [અ.] સાક; ખુદ્દલું; કુક કપટ-
રહિત. :- ખાલેશ દીલ.

ખાવંદ, પું० જુઠું ખાવિંદ.

ખાવરું, વિ० [સં. ચાહ=ખાવું] ખાઉંધરું; જે
તે ખાખા કરતું હોય એવું; ખાવાની
અત્યંત લલુતાવાળું.

ખાવાનું, ન० [સં. ચાહ] ખાવાની જે કંઈ
ચીજ કે ચીજો તે; ખાઉ; ખાવાના કામની
જે કંઈ વસ્તુ તે. (૨) ખોરાક; ખાનપાન.

ખાવિંદ, પું० [અ.] ઈશ્વર; સરદાર; શેઠ;
માલીક. (૨) ધણી; પતિ; વર; સ્વામી.

ખાવું, ન० [સં. ચાહ] ખાવાનું; કાચુકરું
ખાવાનું; ખાવું; રીયાસ; જે કંઈ ખાવાજેવું
હોય તે. (ફળદ્રુપાદિ, મેવો મિઠાઈ).

ખાવું, ક્રિ० સ० [સં. ચાહ=ખાવું] મોંએ ચાવી
ચળાળીને ગળે ઉતારવું; લક્ષણ કરવું; જમવું;

ગળવું. (શરતો આધો; ગોળી આધી) (૨)
સહેતું; વેડતું; ખમતું. (સાર આવો, હાર
આધી. ગમ દમ ગાગ કે ખોટ ખાળી) (૩)
વાપડતું, ભોગવતું; અનુભવતું; ઉપયોગમાં
લેતું. (હવા-દવા-રથુ ખાતું) (૪)
લાગતું; ખરચ પડતું. (આ મકાને બહુ
રૂપિયા ખાધા) (૫) ક્રિયા કરવી. (છિંક
આંકડી ગુલાંટ અને ફેરા ખાવા) (૬)
ચોરી છુપીથી લેતું; ગેરઉપયોગ કરવો;
વગર હકે લેતું. (લાંચ ખાવી. મીલકત ખાધી)
કિં ૫૦ પૈસા ખાવા=લાંચ લેવી; અન્યાય
કરવો. તરફો ખાવો=સુકાવું. થાક ખાવો=
આરામ લેવો. વધામણી ખાવી=સૌથી
પહેલાં આનંદની વાત ઠાઠને જઈ કહેવી.
ખાધ બગાડતું=ખરોખર બદલો નહિ આપવો.
ખાધને ખોદતું=નીમકહરામ થતું. ખાવા
ધોતું=ભયંકર લાગતું; ભય ઉપજાવવો. ખાવા
લેતું=આપડું=કન્યાનાં માથાપે બદલામાં
નાણાં લેવાં. ખાધ જતું=જોડિયાં કરતું;
ઉચાપત કરતું. ખાધી લેતું=પરવારતું; તૈયાર
થતું. ખાતોપતો=સુખી; સારી સ્થિતિવાળો.
ખાધીને મંડતું=ખંતથી કામ કરતું. સાથે
ખાતું=આડો વ્યવહાર રાખવો.

ખાવો, પું ઘણાં ઉડાં મૂળવાળું એક ઘાસ.
(આવા ઘાસની જટા જેતરામાં બહુ ઉડી
જતી રહે છે. અને જ્યાં સુધી તેને ખોદી
કાઢવામાં આવે નહિ, ત્યાં સુધી જમીન કસ
આપતી નથી)

ખાસ, વિં [અ.] પોતાનું; પોતીકું. બહુ જ
અગત્યનું; જરૂરનું; મુદ્દાનું.

ખાસગત, વિં [અ.] પોતાનું; પોતાને
લાગતું. (૨) ખાનગી.

ખાસગી, જુઠું ઉપલો શબ્દ.

ખાસકુટો, પું ખાસડાં ખાધા કરે એવો
માણસ. (૨) માથાકુટતું, ફંટાજોમરેલું કામ;
કુશાતું કામ.

ખાસડાંખાજી, સ્ત્રી એક જાતનું ખાસડાં
નાંખીને ગમ્મત કરતી તે; ગદ્દાનરી;
અસભ્ય-ગૂર્જા ગણતરી જેવી લઘાઈ;
અસભ્ય ખેતી લાગ લઘી તે.

ખાસડાંખોર, વિં ખાસકુટો.

ખાસડિયાંકેળાં, નં લાંબાં અને ત્રણ ધારાં
એક જાતનાં કેળાં; એની અંદર વચમાં કાળો
રેસો હોય છે.

ખાસડું, નં પગરમું; જુઠું અને ઘસાયેલું
પગરમું; જુનો નેડો.

ખાસદાર, પું સાવે રહેનારો માણસ; પરિ-
ચારક; સેવક; અનુચર.

ખાસદોરત, પું ખરેખરો બહુ જ પ્રીતિવાળો
મિત્ર; ખાનગી મિત્ર. દાની વાન બાણનારો
-અંગત મિત્ર.

ખાસખરદાર, પું દરકરી અમલદારનાં ઉચિ-
યાર ઉચકનાર; સરદારનાં ઉચિયાર લઈ
સાથે ફરનાર.

ખાસાનુંગીડું, નં વેણુવેના મંદિરામાં
મહારાજને અને હાકોરજને વાટે જે ખાસ
ખીડાં બતાવવામાં આવે છે તે.

ખાસિયત, સ્ત્રી [અ.] સ્વમાત્ર; પ્રકૃતિ.
(માણસની) ગુણ; ધર્મ; અપર; (પદાર્થની)
(૨) ટેવ; આદત.

ખાસી, વિં જેના વીર્યોત્પાદક અગત્ય કાળી
નાંખેલા હે.ય એડું; વૃણ રક્તિ. (અગદ
અને થોડો જેના વૃણ કાળી નાંખેલા હોય
તે ખાસી કહેવાય છે)

ખાસું, વિં [અ.] સારું; સુંદર; મજેદું.

ખાસું, અં વાકવાક; સારું; બેશ. (૨)
શાયાશ; ભરો.

ખાળ, પું [સં ક્ષાલ્-એડું] પાણીની નીક;
નળ; (મેલું-ચોરામણું પાણી વહી જવાને
બાંધેલો માર્ગ-જોગ નળી કે નાળથી બાંધેલી
નીક) નાની જેને એક છેડે પાણી
જવાની નળી મૂકેલી હોય એવી ચોટડી.

કિં પ્રા ખાળે જવું-પિશાળ કરવા જવું;
ખાળે ખેમડું=પિશાળ કરવો.

ખાળકુંડી, સ્ત્રીં મેલું પાણી જે ખાળમાં
થકતે વહી જવું હોય તે પાડતે હોડે
પાણીમાંનો કચરો દરી રહેવા બનાવેલી
કુંડી તે.

ખાળકુવો, પું ખાળું (મેલું) પાણી જવાને
કરેલો હોડા ખાડો, કુવો તે. (૨) મંડાસનો
કુવો; શૌચકૂવ.

ખાળજું, કિં સઁ વચમાંથી બંધ પાડવું;
યોભાવવું; અટકાવવું; રોકવું; આગળ ન
વધે એમ કરવું.

ખાળું, નઁ જગાની; જમીનગીરી; બાંધધરી;
સાન.

ખાળો, પું ખાળાઈ રહેવું તે; ખોટી રહેવું
પડે તે; રોકાણ; અટકાવ. (૨) વાર;
નિલંબ. (૩) બંદર; મુકાબ; નિસામો.
(પ્રેમીનો ખાળો) વિં ખાળનાર; રોકનાર.

ખાં, પું [પા] મુખવમાન ગુદસ્થો અને
અંતરિને બોલાવવાનો ખિતાબ; સરદાર;
શાકમ્લો. ખાં=સાહેબ. (૨) ખૂખી પિઝન-
નાર; સગળુક; કદર યુજનાર; ઉસ્તાદ. :-
એ ભાઈસાહેબ તો કવિતા અને ગાયનના
ખાં છે.

ખાંખડિયું, નઁ (ખુંખું કરવા ઉપરથી) ઠાંસો;
ઉધરસ.

ખાંખણ, નઁ ચોળવાનું એક ચોસક; દવા.

ખાંખત, સ્ત્રીં ચાનક; ધ્યાન; કળજી; ખંત.
(૨) છીટ; અણખત.

ખાંખતી, વિં ખાંખતનાળું; ખંતીલું; નાનું
મેડું; કાનું નકયું જે દંઈ હોય તે સાચવી
સખાંતી ખંતયાળું.

ખાંખરોટવું, કિં સઁ ખંખેરીને ચોપડવું;
જરા જરા લગડવું; ચોડું લઈ ઘસીને બધે
ચોપડવું તે. (રોટલી ખાંખરોટી)

ખાંખાખોળા, પું ખુણે ખોચરે આમતેમ
બધે ખોળખોળા કરવી તે; બધે ટેકાણે
હોયું ત્યાં કરીને ખોળવું તે. (આ શબ્દ
બહુવચનેજ વપરાય છે) કં પ્રાં ખાંખા-
ખોળા કરવા આમ તેમ ખુણે ખોચરે શોધવું.
ખંતથી શોધવું.

ખાંખારવું, કિં અં ખુંખારવું; ઠાંસવું; ખુંખારો
કરવો. (૨) ઘોડાનું બોલવું; અવાજ
કરવો.:-ઘેડો ખાંખારે છે.

ખાંખારો, પું જુનું ખુંખારો.

ખાંખાં, કાંકાં. (કાંકિયાકાં)

ખાંંગડ, પું ભાગેલો દૂડેલો બેડોળ એકલો
કાકરો; કુકો. (૨) બહુ ગરમી લાગવાથી
પીગળી ગયેલી છંટનો કકડો તે; લોદ.

ખાંંગડી, સ્ત્રીં નાનો ખાંંગડો.

ખાંંગડો, પું [સં. ક્ષર=ખરવું] ખરી ગયેલો
કોઈ આપી વસ્તુનો એકલો ભાગ તે;
કાંકરો; કુકો. (૨) કાંખલા; સીપ વગેરેના
કકડા કે કાંકરા તે.

ખાંજી, પું જાણભેડ; ચાંખુ; મળતિયે; ખરી
વાતનો જાણનાર. (ચોરનો ખાંજી. નર્મ.)

ખાંચ, સ્ત્રીં ખાંચો; ખુંચ; ખોલ; ખોભણ;
નાનો ખાડો; ખાણ. (૨) સાંકડ; યુંચવણ.
(૩) ખોટ; ટોટો; તુકસાન. (૪) જમે
ઉધારનો ટાળો નહિ મળયો તે; વધધટ; ખોટ.

ખાંચકો, પું (ખમચાવું) ખમચાઈ રહેવું
તે; આંચકો; અટકવું કે પાછા પડવું પડે
તે; ખંચાઈ જવું પડે તે; અટકાયત;
ખંચાવું તે.

ખાંચખુંચ, નાની મોટી ખોડ ખાંખણ; ભૂલ-
ચૂક; ખારીક શારીરિક દોષ; વાંધોસાંધો.
(૨) ખારીક જે દંઈ જાણવા જેવું હોય તે;
ઝીણવટ.

ખાંચખુંચયાળું, વિં ખોડ ખાંખણ જાણનાર;
ઝીણી નજર; ઝીણવટયાળું. (૨) યુંચ

વણવાળું. (૨) વાંકું; ઉંચુંનીચું.

ખાંચડ, સ્ત્રીં કદણી એક તરફની ઉડી
જગા તે; કોળાવની ખાળુની ખીણ.

ખાંચવું, કિં સં ખેંચી રાખવું; પાંચું
હાવવું.

ખાંચાખુંચી, સ્ત્રીં નાના મોટા ખાંચાવાળી
સ્થિતિ તે; ખુણાખોચરા; આડાખેંચા;
ઉંચુંનીચું; ગલીકુંચી.

ખાંચો, પું એક સરખી ધાર સપાટી અથવા
લીટીમાં પડતો ખાડો અથવા વાંક તે. (૨)

સાંકડો રસ્તો; ગલી; રસ્તાનો કાંટો; નાનો
મહોદ્ધો કે પોળ. (ધાળીના ખાંચો)

(૩) ખુણો. (૪) વાંધા; હરકત. (૫)
અટકાવ; ખંધી.

ખાંચાળું, વિં ખાંચાવાળું; વાંધાવાળું.

ખાંજણુ, સ્ત્રીં જ્યાં દરિયાનું પાણી આવીને
ભરાઈ રહેતું હોય એવી જગા.

ખાંજરું, નં ખુણાનું કેકાળું; ખુણું જાહે-
રમાં ન ગણાય એવું સ્થાન; ખુણો. :- આ
કામ ખાંજરે નાંખશે નરિ. (૨) કટણીનું
સ્થાન.

ખાંડ, સ્ત્રીં [સં. જગજ] ગળાપણુવાળા રસને
કાઠાળી તથા સ્વચ્છ કરી ખનાવેલી રેતી જેવી
કે પહેલદાર વસ્તુ; ખંડ કણ કણદાર ગળાપણુ.
શર્કરા. કિં પ્રં ખાંડ વાપરવી=મીઠું ખોલવું.
ખાંડ પીરસવી=સાકું લગાડવું. ખાંડ ખાવી
=જાખમારવી; ખાલી ખોલવું. (લોક ખોલે
છે તે ખાંડ ખાય છે)

ખાંડકુંક, સ્ત્રીં મનમાં જે ગડભાગ થતી તે;
ગુંચવણ; અમુંગણ; અકળામણ; ગભરાટ,
હિત્તાપ; ચિંતા; શીકર; અનંપો.

ખાંડણિયું, નં ખાંડવાનું દથિયાર તે; સાંજેલું;
સુત્રળ. (૨) પકોળો ખાંડણિયો; કોઠપણુ
વસ્તુ ખાંડવાનું ડગળું.

ખાંડણિયો, પું [સં. જલ] પત્થર અથવા
કાઠડાનું ખાંડવાનું ગચિયું તે; ખાંચણિયો;

પત્થર અથવા લાકડાના ગચિયામાં ગોળ
ખાડો કરી ખનાવેલું ખાંડવાનું તે.

ખાંડણી, સ્ત્રીં અહિતલિં ફેરવી સંકાય એવું
લાકડાનું કે ધાતુનું ખાંડવાનું પાત્ર; નાનો
ખાંડણિયો; ખાંચણી.

ખાંડણું, નં ખાંડવાની વસ્તુ તે; ખાંડવાનું
જે તે. (જેમ દળણું)

ખાંડવ, નં [સં.] કુરુક્ષેત્ર આગળનું એક
વન, કે જે કૃષ્ણની સહાયથી અર્જુને
ખાળ્યું હતું તે.

ખાંડવું, કિં સં વસ્તુના જુદા જુદા ભાગ
થઈ જાય તેમ તેને કચરવું; ફટવું; ભાગવું;
વાટવું; કકડા કકડા કરવા; ફોતરાં છોડાં
કાઢવાં. (૨) આઘાત કરવો; ઘા ધક્કા
મારવા; ખંડાય એમ કરવું. (૩) અકળાવવું;
રગડવું; ખુદામારવું.

ખાંડિયું, નં નાની ભેંસ; જોટકું.

ખાંડી, સ્ત્રીં વીસમણનું માપ; અસુક વજન
જોટલો જયો.

ખાંડીખેંધ, વિં પુષ્કળ; ખાંડીએ મપાય,
જોખાય એટલું; ઘણું. (૨) અં જથ્થે;
સામકું; સાગે; ખાંધિજથ્થે.

ખાંડું, વિં [સં. જગજ] ખંડિત; આખું
નહિ તે; ખંડિત થયેલું; ભાગેલું; ફેટેલું;
ખાણુ પડી હોય એવું.

ખાંડું, નં [સં. જલ] ખેડ તરફ ધારવાળી
તરવાર; સીધી અથવા વાંકી પાણુ પાનાની
વચમાં ખોભણુવાળી તલવાર; તરવાર. (૨)
વર વગરની જન. (ગરાસિયા અને કોળી-
ઓમાં એવો રિવાજ છે કે, વર તરફના
કેટલાક માણસો (જનૈયા) એક તરવાર
લઈ કન્યાના પાપને ત્યાં જઈ કન્યાને
લઈ વરને ત્યાં પાછા ફરી આવે છે. કન્યા
વરને ઘેર આવ્યા પછી લગ્નવિધિ થાય છે.
(તેઓ જે ખાંડું-તરવાર લઈને કન્યાને
લેવા જાય છે તે)

ખાંધ, સ્ત્રીં [સં. સ્કંધ] શરીર અને માથાને જોડનારો જગાની યાજુનો અવયવ; ગરદન. (૨) ખભા આગળ અથવા પશુના આગલા એ પગ આગળ કરોડને છેડે જે માંસ પિંડ હોય છે તે; ખુંધ. કિં પ્રં ખાંધદેવી-આપવી=ટેકોકરવો; મદદ આપવી; ઉચકાવવું.

ખાંધિયો, પું ઉચકનાર; ખાંધે ચઢાવીને લઈ જનાર; મદદ ટેકો આપનાર; મડદું ઉચકનાર. (૨) ખુશામતિયો. (૩) સાથી; મદદગાર.

ખાંધી, પું ખાંધવાજો; અળદ.

ખાંધું, નં (કાંધું) અસુક સુદતને આંતરે આંતરે અને કકડે કકડે નાણાં ભરવાની જે ગોડ-વણુ તે; ઉકતો.

ખાંપણ, સ્ત્રીં ખામી; ખોટ; કસર; એળ; દોષ. (૨) મડદા ઉપર આઢાડવાનું કપડું; કકન.

ખાંપવું, કિં સં પાવડાથી આમતેમ ફેરવવું; થોડુંથોડું જોદીને જેવવું; ઉપર ચઢાવવું. (૨) સોરવું; ખાંપા હોય તે કાઢી નાંખવા; સાફ કરવું. :-અળિયા ખાંપવા.

ખાંપો, પું સપાટીની ઉપર રદી ગયેલો કરચો; શંસડો; શાખા; વજ; ગરજો; ખુંપરો.

ખાંભ, પું [સં. સ્તમ્ભ] સ્તંભ; થાંભલો; થાંભ.

ખાંભી, સ્ત્રીં પરાક્રમ ફરીને મરી ગયેલાં માણસના સ્મરણાર્થે તેને યાજના અથવા દાટ્યાની જગાએ જે સ્તંભ ઉભો કરવામાં આવે છે તે; પાળિયો; ચોતરો. (૨) જોભણ; ખાડોખાંચો. (પાટિયાં ખેસાડવાને લાકડામાં પાડેલી ખાંચ)

ખાંમી, જુનં ખામી.

ખાંચણિયો, પું જુનં ખાંચણિયો.

ખાંચણી, સ્ત્રીં ખાંડવાનું પાત્ર તે; જુનં ખાંચણી.

ખાંચણીપરાઈ, સ્ત્રીં ખાંચણી અને દરતો.

ખાંસવું, કિં અં ઉધરસ ખાવી; ઠાંસવું; ખુંખારવું.

ખાંસી, સ્ત્રીં ઉધરસ; ઠાંસો; વાછરડા તથા વાછેરા વગેરેના કપણ કાપવા તે.

ખિચખિચ, અં [સં. કિચ્છમ પ્રા. કિચ્છમ] ભરચક; સજડાસજડી; ગીચ; ચિકાર. એક એકને દાખી કે ચંપાઈને રહે તેમ ભરેલું કે નાખેલું હોય એવું. 'ખિચખિચ' એવી તરેહનો અવાજ કરવું. (ખિચ-ખિચાણ.)

ખિચગાદલું, નં સરસામાન લાવ લઈ જ કરવાનું ગાડું; ખટારો; ધીં, અને હેલા ખાતું જય એવું જે યાન તે. વિં ધીમું અને મહેનતનું કામ કરનારું (માણસ)

ખિચાખિચ, જુનં ખીચોખીચ.

ખિચોખિચ, અં એક ખીજ સાથે ભચરાઈ સંકડાઈને રહેલું હોય તેમ. (૨) વિં એક ખીજની વચ્ચે અવકાશ રહે નહિ તેમ સજડાસજડ ભરેલું; ગીચ; ચિકાર; અડો-અડ; લગોલગ; ભચચક; હોડોહસ.

ખિજગાદલું, જુનં ખિચગાદલું.

ખિજડો, પું [સં. સ્વદિર] એક જતનું કાંટાવાળું ઝાડ; સમડો. ઉવનમાં અને લક્ષાદિ ઘુલ પ્રસંગમાં આતું લાકડું કામ આવે છે. (સમિધ અને માણુકસ્તંભ ખિજડાનાં થાય છે)

ખિતાખ, પું (અં.) સારી કિંવા ખોટી યોગખતું ઉપનામ તે; પદવી; ઇલકાળ; માનની કે આખરની યોગખ તે; ઉપાધિ.

ખિદમત, જુનં ખીજમત.

ખિત, વિં [સં. સ્વિદ] મનોભંગ થઈ પાછું પડેલું; ના ઉમેદ થઈ ગયેલું; દીલગીર; શોષાતુર; ખાડું; નાસીપાસ; દુઃખી; આશા ભંગ થયેલું. પીડિત; નિરત્સાહ.

ખિત્તતા, સ્ત્રીં [સં. સ્વિદ] નાસીપાસી; ના ઉમેદી; દાર્-ધારણા સિદ્ધ ન થવાથી થયેલી

ખીલડો, પું [સં. કોલ] ધંટીના નીચલા પડતી વચ્ચે ધાલવાનો ઉપલું પડ જેની ઉપર શરે છે એવો ખેરના લાકડાનો ખીલો; ખુટ્ટો અણીદાર લાકડાનો કકડો; ગરજો.

ખીલદટ્ટો, પું છોકરાંની એક રમત; ધંટી-ખીલડો.

ખીલભાંડડી, સ્ત્રીં ધંટીના ઉપલા પડની વચ્ચે ખીલડાવાળું જે લાકડું તે;

ખીલવટ, સ્ત્રીં ખીલવણી; ખીલવડું તે; ખેડાણું. (૨) પું કપડામાં જે અડધેથી કિંવા અધુરેથી દોઢ સાંધો કરવો તે.

ખીલવટો, પું ખીલવનાર.

ખીલવણી, સ્ત્રીં ખિલાવડું તે; શોભાવડું તે; અલલાવડું તે; પ્રતિદિવસ મહેનત લઈ લાકડે ઉતરોત્તર સારું બનાવડું તે. (૨) ચઢવણી; ઉસ્કેરણી.

ખીલવડું, કિં સં ખીલે તેમ કરવું. (૨) જેળવીને વધારે સારું બનાવડું. (૩) ચઢાવડું; ઉસ્કેરવડું; કુલાવડું; ગમ્મત ઉપર લઈ જવું. (૩) કાંટડું; સાથે સીવડું.

ખીલવું, કિં અં કૂલવું; ઉધડવું; પ્રકુલ થવું; ચિકસવું. (૨) શોભવું; દીપવું; પૂર્ણતાએ પહોંચવું; રૂપે સુંદર દેખાવું; બહારમાં આવડું; (૩) ગમ્મતે ચઢવું; ખુશીમાં આવડું; (૪) ચઢવું; ઉસ્કેરાવું; ચિકરવું; કાટવું.

ખીલાપાટી, સ્ત્રીં પેચ પાડવાનું (પેચના આંટા પાડવાનું) ઓગ્ગર તે.

ખીલારખું, વિં ખીલે ખાંધ્યું મહેનારું; બહાર ચરવા નહિ જતાં માત્ર ખીલે બંધાઈ રહેવાની જેને ટેવે પડી ગઈ હોય એવું (દોર). (૨) ખીલા સરખું; ખીલા શેકું; ખીલાના ધાટનું; માટી અથવા પથ્થર ઉપર બિસેસો કે બણેસો જે આકાર તે. :-ખીલારખા અક્ષરની તકતીઓ મધ્ય એશિયામાંથી જડે છે.

ખીલી, સ્ત્રીં નાનો ખીલો; ચુંક; મેખ; કેસ. (૨) ટાંકણી. ખીલી ઠેકવી; (દઢકરવું,

મગડ એસાડવું) હરકત નાંખવી.

ખીલીખટકો, પું ખીલી ખુચવા જેટલી જે ખીડા તે; હરકત; અલવલ; હાનિ; ઈન્ન; નડતર. :- તમારા છોકરાને ખીલીખટકો આવવા દઈશું નહિ.

ખીલીપસિયારાં, નં જેની અંદર ખીલી રાખવાથી ઉઘાડવાસ થાય એવાં બરડાં તે; ખીલીવાળાં કક્ષાં સાંકળાંનાં મોંઢિયાંના નકુચા તે.

ખીલે, પું [સં. કોલ] એક તરફ અણી અને ખીલ તરફ માથું હોય એવો લાકડા લોઢાનો નાનો મોટો કકડો તે; ચુંક. (૨) લાકડાની મેખ. (દોર બાંધવાની) શંસ; કાચર. ખીલાને જોરે ફેદે. કિં પ્રં ખીલે બાંધવું=નકી, પાકું કરવું; ખાતરી કરવી. ખીલો ઠોકવો=તળ દઈ પડવું.

ખીસર, પું ઠંડીનો દિવસ.

ખીસકોલી, સ્ત્રીં [પ્રા. સ્વારંકિઢી] ઉંઢરના જેવું કંઈક નાનું ચપડું અને બુઝાદાર પુંઝડીવાળું પ્રાણી; ખિસકોલી.

ખીસાકાતરું, વિં ખીસું કાતરનાર; ભીડમાં છુપી રીતે કોઈનું ખીસું કાતરીને અથવા તેમાં હાથ ધાલીને ચોરી કરનાર. (૨) નાં સારા દેખાવનો ચોર; શાહચોર.

ખીસાખરચ, નં સાધારણ રીતે અડધા ખરચ કરવાને ખીસામાં રાખવાનું જે નાણું તે; પોતાને પસંદ પડતી ખાખતમાં ખરચવાનું ખાનગી ખાસ ખરચનું નાણું તે.

ખીસાખાલી, વિં બિખારી; જેની પાસે કંઈ હોય નહિ એવું; ઇંગાલ.

ખીસિયાણું, જુનું ખસિયાણું.

ખીસું, નં (પ્રા. સ્વાસિદ્) શરીર ઉપર પહેરવાના કપડામાં કંઈ વસ્તુ નાણું વગેરે ચૂકવાને સીવણના અંતરપટથી કોથળા જેવું ક્યું હોય તે; ગળવું; ગુંવું. (૨) ધર

૩૦ પ્ર૦ ખીસાખાલી=ગરીબ. ખીસાભર=
લાંચિયો; લોભી. કિં પ્ર૦ ખીસામાં ધાલવું-
મૂકવું=લપલેવું. ખીસાનું તર=પૈસાદાર. ખીસું
ભરવું=પોતે પોતાનું કરવું; લાંચલેવી.

ખુઆર, જી૦ ખુવાર.

ખુજલી, સ્ત્રી૦ કુંડ; ખજુલ; એળ; વલુર;
ધવડાટ; ખંજવાળ. (૨) ખંજવાળવું પડે
એવો એક જાતનો ત્વચારોગ; ખરજ; ખસ;
દડું, લુખસ, ખરજવું, વગેરે કીડના રોગો
તે. (૩) જેથી ખજુલું પડે વા જેનાથી ખંજ-
વાળ થઈ આવે એવી રજેટી તે; ખજુળી;
એક જાતની રજ (ખુવારજી કોચ વગેરેની).

ખુટકો, પું૦ ખોટ; ઘટ; ઓછ; ખૂટ; કસર.

ખુટડો, પું૦ ખળતા લાકડાનો ખળીને ધગધગ
થઈ ગયેલો ખોટારો; લાળો. (૨) ખોયણું.

ખુટાડવું, કિં સ૦ ઓછું થાય એમ કરવું;
ઘટે એમ કરવું; ઘટાડવું; ખૂટે એમ કરવું.

(૨) ફોડવું; ફિટાડવું.

ખુટેલ, વિ૦ જેની પાસેથી ધન ખૂટી ગયું હોય
એવું; દીન; કંગાલ. (૨) દેવાળિયું; ફૂટેલ.

ખુડ, ન૦ ધાણું; અગાસી.

ખુડી, (ખુડે) અ૦ ખાળકને ઉધરસ ચઢે ત્યારે
તેને વાંસે હાથ ફેરવતાં બેરાં આવો જે
શબ્દ બોલે છે તે. (ખુડી-ખુડે)

ખુણ, સ્ત્રી૦ [સં. ક્ષુદ્ર ક્ષુણ] નિશાની; ચિહ્ન.
(૨) ખુણો; કોણ; દિશા.

ખુણિયાળું, વિ૦ ખુણાવાળું; જેને ખુણા હોય
એવું; ખુણાઓવાળું.

ખુણો, પું૦ કોણ; ખૂણો.

ખુત, સ્ત્રી૦ અડચણ; હરકત. (કાઠિયાવાડ)

ખુદ, સ૦ (ફા.) પોતે; જાતે; જે વ્યક્તિને
ઉદ્દેશીને બોલાવું હોય તે વ્યક્તિ પોતે જ
તે. ખુદનું=પોતાનું; નિજ. (૨) વિ૦ અસલ;
યથાથોગ્ય; મૂળ જેવું હોય તેવું; શુદ્ધ; ખરું.

ખુદા, પું૦ [ફા.] પરમેશ્વર; ઈશ્વર; પ્રભુ.
કહે૦ ખુદા ખાખે' ગદાપ શો કરે. ખુદા

પાધરો તો વેરી આંધળો. ખુદા મહેરબાન
તો ગદા પહેલવાન. ખુદા કરેને=પ્રભુ કરેને;
પરમેશ્વરની ધરજા હોયને.

ખુદાઈ, વિ૦ [ફા.] ખુદાનું; ખુદા સંબંધી. (૨)
કદરતી; પરમેશ્વરકૃત; દૈવી. (૩) પવિત્ર;
પાક. (૪) છળકપટ રહિત; સાદું; ભોળું.

ખુદાતાલા, પું૦ [ફા.] પરમેશ્વર; પરવર-
દિગાર; પ્રભુ.

ખુદાપરસ્ત, વિ૦ [ફા.] પ્રભુપરાયણ; હરિ-
શરણ; ખુદાને માનનાર-પૂજનાર; આસ્તિક.

ખુદાવંત, વિ૦ [ફા.] ખુદા સમાન; ખુદાના
જેવું; ઈશ્વરતુલ્ય. મોટાપણું દેખાડનાર
વિશેષણ, મોટી ઉપમાવાળું; રાજરાણી કે
માલીકને બોલાવતાં કે અરજ કરતાં વપરાતું
સંબોધન.

ખુન, જી૦ ખૂન.

ખુનકી, સ્ત્રી૦ [ફા.] લહેર (ઉધ અથવા
કેદની) ઘેન ભરેલી આળસ.

ખુનખાર, વિ૦ [ફા.] રુધિરપાતક; રક્તસ્નાવી;
લોહી રેડાય એવું; લોહીની છાળો હો એવું.
(ખૂન=લોહી-પાડવા જેવા ખાર=દ્રેપવાળું)
પ્રાણહારક; અતિધાતકી.

ખુનરેજી, સ્ત્રી૦ [ફા.] કતલ; કાપાકાપી;
જેમાં ખૂનની-લોહીની નીકા વહે એવી
મારામારી અને કાપાકાપી તે. (ખૂનનરિખ-
તન=રેડવું) ધાત; પ્રાણહાનિ.

ખુનામરકી, સ્ત્રી૦ ખુનરેજી; કાપાકાપી.

ખુની, વિ૦ [ફા.] ખૂન કરનાર; હત્યારું;
ખૂન કરે એવું; ધાતકી; જેની આંખોમાં
ખૂનનો જુસ્સો હોય તેવું; મારી નાંખે કે
જીવ લે એવું.

ખુનસ, સ્ત્રી૦ ખૂન કરાવે એવી જે ઝેરી
લાગણી તે; દેવાતિશયની તીવ્રતા તે; જુસ્સો;
ઝેર; કિન્નો લેવાની જે અતિ કરકી લાગણી
તે; કિન્નો; ખાર.

ખુનસી, વિ૦ ખૂનસવાળું; પ્રાણ લે એવા
ઝેરવેરવાળું; કિન્નાવાળું; ખારીલું; ઝેરી;
હાનિકારક.

પ્રુખ, વિં ઘણું; પુષ્કળ.

પ્રુખસુરત, વિં [ફા.] સારા ચહેરાવાળું; દેખાવડું, શક્તાદાર; રૂપાળું; ફૂટકું; સુંદર; રળિયામણું. (પ્રુખ=સુંદર+સુરત=દેખાવ, સિન્નો; આકૃતિ-ચહેરો)

પ્રુખસુરતી, સ્ત્રીં [ફા.] પ્રુખસુરતપણું તે; સ્વરૂપ; રૂપ; સુંદરદા. (૨) શોભા.

પ્રુખાકોડ, નં સીપો ફોડી ખાનારું પંખી.

પ્રુખી, સ્ત્રીં [ફા.] વસ્તુની અંદર રહેલો જે સારામાં સારો ચુલુ તે; રહસ્ય; અદ્ભુતતા. (૨) મંત્રા; લહેજત. (૩) યુક્તિ; ચતુરાઈ; સ્વભાવની જે રંજક છટા તે. (૪) ભલાઈ; સારાપણું; નેહી; ચમત્કાર.

પ્રુખીદાર, વિં પ્રુખીવાળું; ચમત્કારિક; વિચિત્ર.

પ્રુખચો, પું લળતા કાનાની છાછર થાળી; ટાટ; તાસક. (૨) પ્રુખયામાં ભરીને જે ભેટ આપવામાં આવે છે તે; ભેટની વસ્તુ-ભિક્ષાઈ વગેરે તે.

પ્રુખારી, સ્ત્રીં [ફા.] સ્વાભિમાનતા; અહંતા; પોતાનાં ધન વૈભવ અને ઓહા વગેરેનો જે ગર્વ તે. (૨) કેદથી આંખમાં જે હુંપદનો ગુસ્સો તરતો દેખાય છે તે.

પ્રુખાશ, સ્ત્રીં [ફા.] ગંજશાનાં પાનાં જે રંગનાં હોય તેમાંના એકાદ રંગની જે ઝળક તે; રંગની ભભક. (૩) !

પ્રુર, નં [સં. સુર] ખરી; ઢોરના પગનો નખ; ડાખલો; નખનો એકાદ ભાગ તે

પ્રુરચન, નં (ખરી=નખથી ઉખાડીને ચિ. ઉં ચયન=એકઠું કરેલું તે) ભુકો; દાઝ; ખપોટી; ઉખાડીને એકઠું કરેલું ખાવા જેવું જે કંઈ તે. (૨) ચવેણું; કચુમર; કાચુકોરું ખાવાનું તે.

પ્રુરદો, પું (ખુદો) [ફા.] કિમતી સિક્કાને વડાની જે ઘણું અને ઉતરતી ઉતરતી કિંમતનું હલકી ધાતુનું નાણું લેવું તે; પરચુરણ રૂપિયાનો પ્રુરદો=રૂપિયાથી આવતું જે

ઓછી કિંમતનું ઘણું નાણું તે. (૨) ભંગાર; કકડેકકડા કરી નાંખવા તે. (૩) તોડી ઉડાડી પુરું કરવું તે.

પ્રુરદાકરવું, વેચીને નાણાં કરવાં; વેચી નાંખવું. (૨) કાઢી નાંખવું.

પ્રુરમું, નં એક જાતનો ભોજ્ય પ્રદાર્થ-મિઠાઈ. “ખાનં ને પ્રુરમાં.” લોચાપુરી.

પ્રુરસી, સ્ત્રીં [ફા.] ઢિંચણુ જેટલી ઉચી લાકડાની નેતરે ભરેલી આઢેલીને ખેસાય એવી ખેલક; માંચી.

પ્રુરસું, નં મારીનું ખેસાણું; અંગીરીની ઓટલી.

પ્રુરમેદ, પું [ફા.] સૂર્યનારાયણ; સુરજ; આદ્રતાય (સુર=ઉ. પ્રુ)

પ્રુરાસાની, વિં પ્રુરાસાનનું, પ્રુરાસાની અન્નમો ધરાન તરથી આવતાં એક જાતનાં ખીજ.

પ્રુલતું, વિં ઢીલું; ખહાર પડતું; ખુલ્લું રહેતું હોય એવું; શરીરને ભિક્ષાઈને રહે નહિ એવું; પહેાળું રહેતું હોય એવું. (૨) શોભતું સારું લાગતું; ખલતું.

પ્રુલવું, કિં અં ઉધડવું; મોકળું થવું; ખસી જવું; ખુલ્લું થઈ જવું; ખીલવું; નહિ અંધ રહેવું. (૨) શોભવું; સારું દેખાવું; દીપવું.

પ્રુલાસો, પું [ફા.] ખુલ્લું-સ્પષ્ટ થઈ જવાપણું તે; ભેદ જણાવો તે; કશું અંધારામાં-અજ્ઞાનમાં નહિ રહેતાં અધું સ્પષ્ટ ઉઘાડું પડી જવું અને સમજાઈ જવું તે; સ્પષ્ટતા; સમજણ; ગડગચ્ચો; શંકા કે વહેમ કાઢી નાંખવો તે. (૩) નિકાલ; નિર્ણય; રસ્તો. (૪) ફરાગતપણું; છૂટ; મોકળાશ.

પ્રુલું, વિં ઉઘાડું; અંધ-ઢાંકેલું નહિ એવું; મોકળું; સ્પષ્ટ; ખુલી આંખે દેખાતું; છુપું નહિ એવું; જાહેર; ચાહન. (૨) નિર્મળ; ઓડ્યું. (૩) સાફ સમજાય અને સંભળાય એવું. (૪) નહિ ઘેરાયેલું. (૫) નહિ ઘેરું; ઉધડતું; આડ્યું. (૬) ભુંડું; નાણું; અસબ્ય. (૭) નિષ્કપડી; ભોળું; ઉદાર; ગડગચ્ચા વગરનું; ૨

ખુવાખ, પું [ફા.] સ્વપ્નું; શમણું.

ખુવાર, વિં [ફા.] અત્યંત દુઃખી; હેરાન;
ખીલીખીલી થઈ જવું તે; પાયમાલ; ખેજર.

(૨) શરણુપ્રાય.

ખુવારી, સ્ત્રીં [ફા.] પાયમાલી; ખેજરી;
હાનિ. (૨) નાશ; હાય; વિનાશ; હાણુ.

ખુશ, વિં [ફા.] હરખમાં આનંદમાં હોય
એવું; આરોગ્ય; સુખી. (પ્રસન્ન)

ખુશકી, સ્ત્રીં [ફા.] જમીન ઉપરનો રસ્તો.
(જળમાર્ગ નહિ) કાચલા ખુશકીએ અને
વહાણો જળમાર્ગે જાય છે.

ખુશખખર, સ્ત્રીં [ફા.] મંગળ સમાચાર;
આનંદ ઉપજાવે એવી ખખર તે; વધામણી.

ખુશંતુમા, વિં [ફા.] ખુશ લાગે એવું;
આનંદકારક; નયનાનંદ; સુંદર; મજેનું; જોતાં
મનને ખુશ કરે એવું; મનોરંજક; રમણીય;
આનંદકારક લાગે, મનને રાજી કરે—ઉદ્વેગિત
થવાય એવું.

ખુશખખતી, સ્ત્રીં [ફા.] ખુશી થવાનો
વખત; ખુશીની સામે ખુશી જતાવતી તે;
હાસ્યવિનોદ.

ખુશખો, સ્ત્રીં [ફા.] સુગંધ; ગંધ;
વાસના; સુગંધી; સુવાસ; પરિમળ.

ખુશખોઈ, સ્ત્રીં [.] સુગંધ; સુવાસના.

ખુશખોદાર, વિં [ફા.] સુવાસત; સુગંધી;
ગંધવાન.

ખુશખિજાજી, વિં [ફા.] ખુશ રહે એવા
સ્વભાવનું; આનંદસ્વભાવનું; રંગીલું; હસમુખું;
ગમ્મતી—રસુજી.

ખુશામત, સ્ત્રીં [ફા.] કોઈને વહાલા થવા
અથવા મતલબ સાધવાને મારે હૃદયી જાહે
વખાણવું તે; તારીફ કર્યા કરવી તે; હાજી
હા કરવી તે; શુભ્વા; પળશી; સારું લાગે
તેમ સેવા કર્યા કરવી તે; સંતોષણ.

ખુશામતખોર, વિં ખુશામત કરનાર; ખુશા-
મતિયું.

ખુશામતિયું, વિં ખુશામત કરનાર; તારીફ
કરીને કામ કાઢી લેનાર; હાજી હા કર્યા
કરનાર; ખુશામતખોર.

ખુશાલ, વિં [ફા.] ખુશ હાલતમાં હોય
એવું; ખુશી; આનંદવાળી હાલતમાં હોય
એવું; સુખી. (૨) આરોગ્ય; તંદુરસ્ત.

ખુશાલી, સ્ત્રીં ખુશી ભરેલી જે સ્થિતિ તે;
આનંદથી મગ્ન હાલત; ખુશી. (૨) કુશળતા;
આરોગ્ય.

ખુશી, સ્ત્રીં [ફા.] આનંદમગ્નતા તે; હર્ષ;
રાજીખો. (૨) મરજી; ધચ્છા; રુચિ; ભાવ.
કિં પ્રં ખુશી કરવું=આનંદ પામે તેમ કરવું;
રાજી કરવું; હર્ષ પામે એવી રીતે રીઝવવું;
નાસીપાસ નહિ થાય એમ કરવું. (૩)
વિં આરોગ્ય; તંદુરસ્ત; રાજી; સુખરૂપ;
આનંદ ભરી હાલતવાળું.

ખુસરો, વિં જડમુંછો; જેને મુંછો ન હોય
એવો પુરુષ; નાજર.

ખુસિયો, વિં ખાસી કરેલો; ટપલુરહિત.

ખુંખારવું, કિં અં ઉધરસ આવતી હોય
ત્યારે અથવા ખીજે કોઈ કારણે ગળું સાફ
કરવાને ગળાની ધાંટીમાંથી 'ખુંખું' એવો
અવાજ કાઢવો તે; ગળામાંથી 'ખુંખું' એમ
કરવું. (૨) પોતાનું અસ્તિત્વ કે હાજરી
જતાવવાને અવાજ કરવો. (૩) હણહણવું.

ખુંખારો, પું ગળામાંથી 'ખુંખું' એવો જે
અવાજ કરવામાં આવે છે તે; ખંખારો.
(૨) હણહણાટ.

ખુંચ, સ્ત્રીં સપાટીમાં પડેલો નાનો વાંકો ખાડો;
ખુણો. (૨) જૂલ; ચૂક; ખોટ. (ખુંચખોંચ)
(જુ અદાવત; ઝેર; વેર; ખાર. (૪) ખારીકી;
ખારી. (૫) ગુંચવણ; ખટકો.

ખુંચખોંચ, સ્ત્રીં ખાડોખોંચો; સપાટી ઉપરની
સહેજસાજ અસમતા તે. (૨) જૂલચૂક;
[ધોવચકો; ખોડખોંપણ.

ખુંચવું, કિં અં [સં. કુદ] આણીદાર કાંકરી
જેવી વસ્તુનું ચામડીને લાગવું; ચામડીમાં

ભોઝાવું; ઘોંચાવું; ખટકવું. (૨) દુખવું; કરકર લાગવું. (૩) અસર થયા કરવી; દુઃખ થયા કરવું; નહિ નિરાંત વળવી; મનમાં લાગ્યા કરવું. :-એ વાત મને ખુંચ્યા કરે છે. કળી રહેવું; વળગી રહેવું. :-ખાંટાયેલાં શુંરે ખુંચી રહ્યાં. પ્રીતમ. ચરચરવું; ખટકવું. નહિ મન માનવું; અસંતોષ રહેવો. :-એના પેટમાં ખુંચે છે.

ખુંચાવવું, કિં સં ખેંચીને લઈ લેવું; ઝુંટાવી લેવું; હરી લેવું. ખુંચી લેવું; ખુંચવી લેવું; ખુંચાવી લેવું; તાણી લેવું; ખળથી લઈ લેવું.

ખુંટ, પું હંટું નિશાન. (૨) અં બરોબર; માપસર.

ખુંટડી, સ્ત્રીં પગનું ઠેસણ.

ખુંટડું, નં ખુંટવાનું ઓળર; ચીપિયો. (૨) ખુંટવાનું જે કામ તે; ખૂટણ.

ખુંટણ, નં ખુંટવું તે; ખુંટવાનું જે કાર્ય તે; ખુંટવાની ક્રિયા. (૨) ચીમટો; ચીપિયો.

ખુંટવું, કિં સં [સં. જ્ઞ] મૂળ સાથે ખેંચી નાંખવું; જડમૂળથી ઉખાડી નાંખવું; વીણી-વીણીને નિર્મૂળ કરવું. દ્રેષ કે અભાવપૂર્વક કાઢવું વસ્તુ માણસ વગેરેનું નિકંદન કાઢવું; દુંપવું; (વાળ) ચુંટવું; વિંણવું; વિંધવું.

ખુંટાઉં, નં ખોચણું; ખળતા લાકડાનો કકડો.

ખુંટિયો, પું બાહુગર; ખેલાડી; બહુગર; માયાવી. (૨) સાંઢ.

ખુંટી, સ્ત્રીં ખીટી; મેખ; કપડાં ભરવવાને ભિંતે કિંવા ફડાતાજે જડેલો જે વાંકો કે સીધો ખીલો તે. (૨) ખુણો (કપાળની બે બાજુએથી વાળ દુંપાવી જે ખુણા કઢાવ્યા હોય તે) (૩) અંગરખાની કળી.

ખુંટું, નં હુંહું; કરચો; ખરચો. કાપી નાંખેલા ઝાડનું જે થોડું થડ જમીનમાં રહેલું હોય તે.

ખુંટો, પું ખીલો; મેખ; મોટી ચુંક; માથા-વાળો લોખંડ કે લાકડાનો અણીદાર કકડો. (૨) ગરબે; હુંહું; ભોંચ અથવા લાકડામાં ઉભું રહેલું ગરબ જેવું દંડુકું તે. (૩) ખંદરમાં લંગરાતાં વહાણો ઉપર લેવાતો કર.

ખુંદણું, નં ધિંગાણું; ફૂદતાં ફૂદતાં કરવું તે; ધમ્માચક્રી; ખુંદાખુંદ કરી મૂકવી તે.

ખુંદવું, કિં સં ઉભે ઉભે પગ ઉચ્ચાનીચા કરીને ગદદવું-ચાંપવું; ગુંદવું; કચરવું. (૨) પગ ઉચ્ચાનીચા આડાઅવળા મૂકતાં ને તાળી પાડતાં તથા ફૂદતાં ફૂદતાં ગાવું. (ખેરાં પાટ ખુંદે છે) (૩) હેરાન કરવું; જેમ નરમ થાય તેમ તેમ વધારે વિતાડવું; પળવવું. ઉં જેમ ખુંદી ખમું છુંરે, નચાવી નાચું છું. દયારામ. પગથી ખુંદીને ઢીલું-નરમ કરવું.

ખુંદાખુંદ, સ્ત્રીં ગુંદાગુંદ; કચરાકચરી. (૨) કુંદકુંદ; ધમ્માચક્રી કરવી તે.

ખુંદાવવું, કિં સં ગુંદાવવું. (૨) હમચી લેવરાવવી; ફૂદતાં ને ઘૂમતાં ગવરાવવું.

ખુંદાળવું, કિં અં ખાઠપીને મોજ મારવી.

ખુંધ, સ્ત્રીં [સં. સ્કન્ધ] ખભા આગળ પીઠપર જે ઢેકો નીકળેલો હોય તે; વાંસો વળી જવાથી થયેલો ટેકરો.

ખુંધું, વિં ખુંધવાળું; જેના વાંસા ઉપર ઢેકો નીકળેલો હોય તેવું; ખરડેથી વળી ગયેલું.

ખુંતવું, કિં અં કળવું; કાદવમાં ઉતરી પડવું; પેસી જવું.

ખુંપ, પું પરણવા જતા વરનું માથું અને ચહેરો ઢંકાય તેમ જરીકસખના તારનો કે ફૂલના હારડાનો જથો, ચારે તરફ ખૂલી રહે તેમ તેના માથાપર નાંખવામાં આવે છે તે. :-ગુલાબના ફૂલનો ખુંપ.

ખુંપડી, સ્ત્રીં નાની છત્રી; પેણી કે ઢાલના જેવા આકારની પાંદડાં અને વાંસની સળી-ઓની બનાવેલી છત્રી.

ખુંપડો, પું મોટી છત્રી; છત્ર; ટોપ.

ખુંપરો, પું ખરચો; ઝાડ કે છોડ કાપી લીધા પછી કે ભાગી પડ્યા પછી જમીનમાં ઉભો રહેલો તેનો જે થોડોક ભાગ તે; દાંતો. (૨) ખરચો કે દાંતો ભરાયાથી કપડામાં જે ફાટ કે ચીરો પડ્યો હોય તે.

ખુંપવું, કિં અં અંદર ઉડું પેસવું; ઉડું ઉતરવું; પેસવું; ભોંકવું; વિંધાવું; દાખલ થવું. (૨) અંદર ઉતરી ચોટી જવું;—માં ભરાઈ રહેવું; કળીજવું. :—સોય પણ ખુંપે નહિ એવું આ કપડું છે. ભેંસ કાઢવમાં ખુંપી ગઈ.

ખુંપાવવું, કિં સં ખુંપે એમ કરવું; પેસાડવું; દાખલ કરવું. (૨)—માં—અંદર ધાલી દેવું; ધોતવું.

ખૂટ, સ્ત્રીં ખોટ; જે ખૂટતું હોય તે; કસર; ઓછ; ઘટ.

ખૂટવું, કિં અં [સં. કુંટ=અટકવું ઉં પ્રા. સુલ્લક] ઓછું થવું; ઘટવું; કમી થવું. (૨) પુરું થઈ જવું; આવી રહેવું. ઉં ખૂટયું ખાવા શું પિયર તારે, કરવાં કપડાં પડે પણ મારે.

ખૂન, નં [ફા.] છવથી મારી નાંખવું તે; ધાત; હત્યા; પ્રાણ લેવો તે; ખૂન કાઢી નાંખવું તે. (૨) લોહી; રધિર; રક્ત. (૩) ક્રોધનો છવ લેવા જેવો જે ગુનો તે. (૪) ઝેર; વેર લેવાની તરસ, જીરસો.

ખૂપવું, કિં અં પેસવું; દાખલ થવું; અંદર જવું. (૨) જમાવવું;—દેશ દેશ નવી કુકાન ખૂપવે. છવરામ ભટ.

ખૂખ, વિં [ફા.] ઘણું; પુષ્કળ; જોધએ તથી વધારે. (૨) સરસ; સારું, સુંદર; મજેતું.

ખૂચ, જીં ખુંચ.

ખૂચવું, જીં ખુંચવું.

ખૂટ, પું જમીનની અગ્રુક હદ અથવા માપ દેખાડવાને દારેલો પથર તે; જમીનનું માપ દેખાડનારી નિશાની તે. (૨) વિં

પુરેપુરું; ખરોખર અને તડોતડ; જરા પણ કમી નહિ એવું :—આ ઘોતીજોડો ખૂટ દસ હાથનો છે.

ખૂંપ, જીં ખુંપ.

ખૂણો, પું [સં. કોળ] બે બાજુઓ કે બે દિશાની લીટીઓ જ્યાં મળતી હોય તે જગા; ખાંચો; પ્રાંત; અણી. (૨) ખાડો; ખાણ. ખે, પું [સં. ક્ષય] ક્ષીણ થઈ જવું તે; ક્ષય; નાશ; પાપમાલી.

ખેચર, નં [સં. ચે+ચર] આકાશમાં ગતિ કરનારું; હવામાં જતાર. (૨) નં આકાશમાં ફરનારું પ્રાણી. (૨) ચંદ્ર તારા વગેરે ગ્રહ. (૪) દેવ. (૫) ભૂતપ્રેતાદિ તે. (૬) વિં આકાશમાં ઉડનાર—દેવ, ગ્રહ, પંખી.

ખેચરી, સ્ત્રીં જેનામાં આકાશ—હવામાં ફરવાની શક્તિ હોય એવી સ્ત્રી; દેવી; ભૂતકી; જોગણી. ઉં ખાઉં ખાઉં હું ખેચરી, કાળ રૂપ થઈ કાળકા. શામળ. (૨) હવામાં ગતિ કરવાની વિદ્યા કે શક્તિ તે. (યોગમાં) આકાશમાં ફરનારી સમળી; એક જાતની યોગમુદ્રા; યોગીઓનું એક જાતનું આસન.

ખેટ, નં નાનું ગામડું. (૨) શિકારી (આખેટ)

ખેટક, નં વ્યસન; ગાંડું; ચોહ; વળગાટ; ચરસ; વહેમ. (૨) પું શિકારી; (આ—ખેટક) (૩) નં ગામ; નાનું ગામડું.

ખેટકી, વિં શિકાર કરનાર; જેને શિકારનો ચોહ હોય એવો. (૨) નાં શિકારી. (૩) ખેતીકાર; ખેડુત.

ખેટલી, સ્ત્રીં ગુંથેલા ચોટલા વચ્ચે જે ખાલી લીટી તે; સંધી.

ખેટું, નં છેટું; અંતર.

ખેટે, અં વેગજે; છેટે; આધે; દૂર.

ખેડ, સ્ત્રીં ખેતરને ખોટી, હળી, ચાસી, કંડણી સાદ કરવાની ક્રિયા તે; જમીનને વાવણી કરવાને યોગ્ય બનાવવાની જે ક્રિયા તે

ખેડવું તે; ખેતી કરવી તે. (૨) ગામ; વાસ-
સ્થાન. ઉં ઉજડ ખેડે વાગે દેલ. (૩) એક
નતની કંટાળી વનસ્પતિ; કાંટાવાળો એક
રોષો.

ખેડણ, (ખેડાણ) નં ખેડવું તે; ખેડવાની જે
ક્રિયા તે.

ખેડણહાર, વિં ખેડનાર; ખેડુત. (૨) મહેનત
લેનાર; કાર્ય કરનાર; ચલાવનાર. (૨) નં
નાયક; સુકાની; ખારવો; નાવિક.

ખેડતર, વિં ખેતી થાય ખેડાય એવી જમીન;
(પડતર નહિ) ખેડાતું હોય એવું; જે
જમીન કે ખેતર ખેડાતું રહેતું હોય તે.

ખેડવું, કિં સં [સં. કૃષ્] અનાજ વાવવા
માટે જમીનને સાફ કરી ઉખાડી પોચી ને
સરખી કરવી; સુધારવું; સરખું અને સારું
કરવું. (૨) કેળવવું; ખીલવવું; સપ્પરો કરવી;
અંતથી ધંધો કરવો. (૩) વહેવું; ચલાવવું;
વેપાર કરવો; મહેનત લેવી; વિદારવું.

ખેડહુંક, પું ખેડવાનો જે હક તે; જમીનની
માલીફીનો નહિ પરંતુ ખેડુત તરીકે કામ
કરવાનો હક તે.

ખેડાણ, વિં ખેડહું; ખેડાતું હોય એવું. (૨)
નં ખેડાતી હોય એવી જે જમીન કે ખેતર
તે. (૩) ખેતી; વાવેતર કરવા અને ખેડવાનો
જે ઉદ્યોગ તે. ખેડાવું તે. (૪) ખેડાતી એવી
જે જમીન તે.

ખેડ, નં [મ.] ગામહું. (૨) ખેડુત.

ખેડુત, પું ખેડવાનો ધંધો કરનાર; કૃષિકાર;
કર્ષક; ખેડનારો; ખેતીકાર-કણ્ણી.

ખેડા, પું ખેળો.

ખેત, નં [સં. ક્ષેત્ર શેત] ખેતર. :-ઘઉં
ખેતમેં

ખેતર, નં [સં. ક્ષેત્ર] અનાજ વાવવાને
ખેડીને સાફ કરેલો જમીનનો જે કંકડો તે;
ખેડાતો જે જમીનનો અસુક માપનો કંકડો
તે. (૨) જે ઉદ્યોગથી રણાતું હોય તે;

ધંધો. (૩) અવકાશ; મોકળાશ; માગ; પુષ્કળ
જગા. (૪) શરીર; જે ધંધાઉદ્યોગથી
રણવું કમાવું તે; કાર્યવિસ્તાર.

ખેતરપંડી, જું છેતરપંડી.

ખેતરપાળ, પું ખેતરતું સંરક્ષણ કરનારો જે
દેવ તે; આમદેવતા; ગામને પાદરે રહેતો દેવ.

ખેતરવા, વિં એક ખેતરના માપ જેટલું
અંતર હોય તેટલું; એક ખેતર જેટલા છેડા
ઉપરતું. વત-વા=જેટલું; જેટલે; અંતરતું;
પ્રમાણતું. :-અંગુઠાવા.

ખેતરવું, કિં સં છેતરવું; ડગવું; વહાવું;
ફાસલાવવું; ફસાવવું.

ખેતરાધ, સ્ત્રી ધણાં ખેતર એક ખીજની સાથે
લગતાં હોય તે બધી જમીન. પાટ; પાટી;
ક્ષેત્રપાટી; એક સેઠે ધણાં ખેતરો હોય તે.

ખેતરાહું, વિં ખેતર સંબંધી; ખેતરને લગતું.
(૨) (ખેતર આહું) ખેતરની વચ્ચેથી ની-
કળતું; અંદર થઇને જતું; નેળનો નહિ
પણ ખેતરમાં થઇને જવાનો માર્ગ.

ખેતરામણ, જું છેતરામણ.

ખેતરાં, નં નાનાં નાનાં ખેતરો તે.

ખેતી, સ્ત્રી [સં. કૃષિ] ખેડવાનું કામ. (૨)
વેપાર. ઉં ખેતી કરો હર નામની. ખેડવા
વાવવાનો ધંધો તે; ખેડવાનું કામ તે;
ખેડુતનું કામ અને ધંધો તે. (૨) વેપાર-
વાણજ. (૩) અંતથી મહેનત લેવી તે.

ખેતીકાર, પું [સં. કૃષિકાર] ખેડ; ખેડુત.

ખેતીવાડી, સ્ત્રી [સં. ક્ષેત્ર+વાટિકા] અના-
જનાં ખેતર ને ફળોની વાડી. (૨) જમીન
ખેડવાનો ધંધો. (૩) કણસલાનો અને રણ
ઝાડનો પાક કરવાનો જે ઉદ્યોગ તે; અનાજ
અને ફળાદિનો પાક કરવો તે; વનસ્પતિ
ઉગાડવાનો ધંધો તે; ખેડુતનો ધંધો.

ખેદ, પું [સં.] વહાલી વસ્તુના વિદ્યોગથી અથવા
અણગમતી વસ્તુ મળી આવેથી મનમાં જે

દુઃખ થાય તે; શોક; દીલગીરી; પસ્તાવો.

કિં. પ્રં. ખેદ કરવો; ખેદ પામવો. [સ્ત્રિ]

નિરાશા કે દુઃખની જે લાગણી તે; શોક;

દીલગીરી; ખોટું લાગવું તે; સંતાપ; પશ્ચા-

ત્તાપ; પસ્તાવો. ખેદયુક્ત=ખેદવાળું; દીલગીર.

ખેદયુક્ત, વિં. ખેદવાળું; દુઃખથી ભરેલું.

ખેદન, બ્લં. છેદન. (૨) ખેદ કરવો તે.

ખેદના, સ્ત્રીં. ખેદ; દુઃખ; પીડા.

ખેદાનંમેદાન, વિં. ખાણાઈને મેદાન જેવું થઈ

ગયેલું; ઉખડી ગયેલું; પાયમાલ થયેલું એવું;

નાશ થઈ જવું તે; ખરાબખસ્ત; તારાજ.

ખેદીવ, પું. મીસરના મુસલમાન રાજકર્તાનું

ઉપનામ.

ખેદો, પું. (કેડો) પું. પકડવી તે; પાછળ પડવું

તે. કિં. એકદા ગયો તે વન માંય, કીધો

હસ્તીનો ખેદો ત્યાંય. દયારામ. આ અર્થ-

યુક્ત-સ્પષ્ટ નથી.

ખેન, નં. (સં. સ્ત્રિ) નડતર; આડ; કંટાળો

આપે, માથું ફેડાવે એવું જે તે; પીડા;

મુશ્કેલી; વિપત; દુઃખ; બહુ મહેનત પડવી

તે. (૨) કંટાળો; મુસીબત; મોટું ખેન

ખેનખાટલો=મોટું ખેન.

ખેપ, પું. સ્ત્રીં. કોઈ દૂરની જગાએ જઈને

પાછું આવવું તે; દરેક આવળવ તે. (૨)

લાંબી મુસાફરી; સફર. (૩) મોસમે મોસમે

વેપારી વસ્તુનું એક દેશથી બીજે દેશ

આવવું જવું તે. (૪) એક એકવારી; વખત.

(૫) પછવાડે લાગવું તે; મહેનત; અભ્યાસ;

ચાનક; ખંત; ખેપ કરવી. [સ્ત્રિ] જવું

અને પાછા આવવું તે; જઈ આવવું તે;

દરેક આવળવ તે; આંટા; ફેરો; પર્યટન.

(૨) હપતો; વારો; વખત; પ્રસંગ. (૩)

સફર; મુસાફરી. (૪) પાછળ લાગવું પડવું

તે. આંપ કે ખેતથી કાર્ય કરાવવાને સામા

માણસને ટોક્યા કરવો તે. (૫) મોસમે

મોસમે માલની જે આવળ થતી તે. (૬)

કાસદનું લગ્નજમ.

ખેપટ, સ્ત્રીં. છિયાડી; રજ; કચરો.

ખેપન, નં. [સં. ક્ષેપન] કાઢવું-નાખવું તે.

ખેપિયો, પું. એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે

ઝડપથી સંદેશો લઈ જનારો; હલકારો;

ખેપ કરનારો; કાસદ; ઉતાવળો ચાલી મં-

દેશો કે કાગળપત્તર લઈ જનાર; પગદોડતો

ધંધો કરનાર; દૂત.

ખેપી, વિં. [સં. આક્ષેપી] આક્ષેપી; ચાનકદાર-

વાળું; આક્ષેપ કરનાર; ચાનકવાળું.

ખેમ, વિં. [સં. ક્ષેમ] કુશળ; આરોગ્યવાળું; શુભ.

ખેમકુશળ, ક્ષેમકુશળ.

ખેમખુશાલી, સ્ત્રીં. સુખી હાલત; આરોગ્ય;

નંદુરસ્તી.

ખેર, અં. [અ.] કંઈ ચિંતા નહિ, હશે, હોય.

(૨) સ્ત્રીં. પીડા; બલા. :-ખેર ગઈ

ખેર, પું. એક જાતનું મોટું ઝાડ. હિંદમાં ખેર

બધે ઠેકાણે થાય છે. એવું લાકડું બહુજ

કઠણ અને કાળું હોય છે. ખેરના જાડા

થડમાં તેના કઠણ ગરના રેસાઓની ઉભી

સળીઓ થાય છે તે બહુજ નક્કર ને કઠણ

હોય છે. તે દવાના કામમાં આવે છે ને

ખેરસાલ કહેવાય છે. ખેરની છાલ અને

લાકડાંને પલાળી ઉકાળીને જે ધન સત્ત્વ

કાઢવામાં આવે છે તે કાથો કહેવાય છે.

ખેરને બાવળની માફક ગુંદર થાય છે તે

પણ દવાના કામમાં બહુ ઉપયોગી ગણાય

છે. ખેરીગુંદર. તેની છાલ અને લાકડામાંથી

રંગ પણ પાને છે.

ખેરખટ, અં. (ખેરખેરાં) એકાએક; જોત-

જોતામાં; ખરેખર. :-સાચે એ તો ત્યાંથી

દોડ્યો ને ખેરખટ જતો રહ્યો.

ખેરખાહી, વિં. [અ.] શુભેચ્છક; ભલું ચલા-

નાર; સંભાળ લેનાર; દોષ સાચું ન જોતાં

રૂઠું ધચ્છનાર; હિત કરવાની વૃત્તિ રાખનાર;

હિતચિંતક; ખેરખાં.

ખેરખાહી, સ્ત્રીં. [અ.] ભલું કરવાની ઇચ્છા

તે; ખેરખાહપણું; સદિચ્છા; સુજનતા.

ખેરણ, વિં ખરી છુટું પડેલું; ખરી પડેલું; વેરાયેલું; વેરણખેરણ. આ શબ્દ એકલો વપરાતો નથી પણ વેરણખેરણ આમતેમ અવ્યવસ્થિત રીતે પડેલું હોય એવું દેખાડનારા સંયુક્ત શબ્દના ઉત્તરપદ તરીકે વપરાય છે.

ખેરવવું, કિં સં ખરી પડે એમ કરવું; ટૂટીને નીચે પડે એમ કરવું; પડી જાય તેમ કરવું. (૨) ખસેડવું; દૂર કરવું; કાઢી મૂકવું. (૩) મારું દોડાવવું; કંટાળો આપવો; પગવવું. (૪) કાઢી લેવું; મેલવું; પ્રાપ્ત થાય એમ કરવું; તળવીજથી દૂર કરવું; કાઢી મૂકવું.

ખેરસદ્દા, સ્ત્રીં [અ.] સમાધાન; સુખરૂપતા; કંઈ કનિયો રીતુર નથી, પણ ખયું સુલેહ-ભરેલું હોય એવી હાલત. (૨) અં હશે; હોય; જતું કરી દેવું તે; થઈ ગયું તે; થઈ ગયું, એમ કરીને મન વાળવાનો જે ઉદ્દેશ્ય તે; ખળું; ટળું.

ખેરસાર, (ખેરસાલ) પું ખેરનાં લાકડાંમાંથી નીકળતો એક જાતનો સળીદાર ગર. (૨) ખેરનાં લાકડાંને પલાળી ઉઢાળી પાણી ખાળીને કાઢેલું જે ધન સુકું સત્તવ તે; કાચો.

ખેરસાલ, પું ખેરના લાકડાંમાંથી નીકળતો એક ભુકો, ઓસડ દાખલ કામમાં આવે છે.

ખેરંચો, પું [ફા.] રજ; ધાસ; જેર. (ધાતુનો)

ખેરંટો, જું ખેરંચો.

ખેરાત, સ્ત્રીં [અ.] ગરીબને આપી જે ધર્મ કરવો તે; ભીખ; ગરીબોને આપવું તે; દાન કરવું તે; દાન; ધર્મદો.

ખેરાતી, વિં ખેરાત કરવાને કાઢેલું. (૨) ખેરાત કરનાર.

ખેરિયત, સ્ત્રીં [અ.] સુખરૂપતા તે; ક્ષેમ; સમાધાન; સ્વસ્થતા; સુલેહ. સુલેહ; શાંતિ અને સુખરૂપતા હોય એવી જે સ્થિતિ તે; ક્ષેમકુશળતા; સ્વાસ્થ્ય; ચેન; આનંદ; નિરુપદ્રવતા; નચિતતા; સમાધાની.

ખેરી, અં મેઢો; ઘેટો. (૨) લુગડાં કાગળ વગેરે વસ્તુઓમાં પડતી એક જાતની જિવાત. ગરમ લુગડાંમાં અને કાગળમાં જે જીવ પડે છે તે; ઉવેષ.

ખેરીજ, વિં [અ.] વધારાનું; અંદર આવી ગયેલું ન હોય તે. (૨) અં વગર; વિના; સિવાય. અંદર આવી જતું ન હોય એવું; વધારાનું.

ખેરું, વિં ખરી જાય; તરત ખુઝાઈ જાય એવું; માલ વગરનું; અપકિયું. ઉં જેવું આંદરણું (અજવાળું-ભડકાતું) ખેરિયું અને જેવી વેળુની ભિંત. જીવરામ ભટ્ટ.

ખેરો, પું દોરીઆને ગુંથીને ખનાવેલો જાળીદાર કાચળો; ઝાળી. (આંખેથી ફેરીઓ ઉતારવાની દોરીની ઝાળીદાર અંકોડી. (૨) અડાયાનો ભુકો; ગોર; પોંખ પાડવાનો ડાંડિયો.

ખેલ, પું [સં. લેલ] રમત; ગમ્મત; ક્રીડા. (૨) તમાસો; ભવાઈ; નાટક; જોવાતું. (૩) લીલા; ખનાવટ; રચના. (૪) વ્યાપાર; ધર્તિંગ, ઉઘમ.

ખેલખોના, સ્ત્રીંખરાખી; પાયમાલી. ઉં સાગર ન ચલે ને વાસુદી ન હલે, જોરે હલે તો કરે ખેલખોના. ભોળેભગત.

ખેલણી, સ્ત્રીં છોકરાંને રમવાની પુતળી. (ખેલણું=રમકડું)

ખેલણું, નં રમકડું.

ખેલન, નં [સં. લેલ=રમવું] રમત; ક્રીડા. (૨) તમાસો; ખેલ થવો તે; ભજવાવું તે; નાટક; દર્શન.

ખેલવણું, નં ખેલવાનું જે કંઈ હોય તે; રમકડું; રમવાનું સાધન કે નિમિત્ત.

ખેલવું, કિં અં [સં. લેલ] ક્રીડા કરવી; રમવું; ગમ્મત કરવી; તમાસો કરવો. (૨) ચાલવું; તળવીજ કરવી. વ્યવહરવું; કંઈક હેતુ પુરઃસર યુક્તિથી કાર્ય કરવું; યુક્તિમાં-પ્રમંથમાં કરવું.

ખેલાડી, પું [સં. લેલ] ખેલ કરનાર; ભવાયો; નટ; અથવા હર કોઈ જનનો ખેલ કરતો હોય તે. (૨) વિં ખેલાવે એવું; ખિલાવીને કામ કાઢી લે, એવું; ચતુર; પોતાનું કામ હરકોઈ રીતે કાઢી લે એવું મુસદ્દી.

ખેવ, સ્ત્રીં [સં. ક્ષણ] ક્ષણ; પળ; વેળા. (આ શબ્દ એકસો વપરાતો નથી પણ શબ્દના ખીજ ભાગ તરીકે તત્કાલના અર્થમાં વપરાય છે. :- હે દેવતા પણ દેવ તું તતખેવ દીલમાં ધર દયા.

ખેવટ, પું માર્ગદર્શક; દોરનાર. (૨) ખારવો; નાયક; સુધાની. ઉં વિના ખેવટ કોઈ પાર ન પાવે, વિના નાવ છૂપે તરતાં. નિરાંતભગત.

ખેવડો, પું એક જાતનું ઘાસ.

ખેવના, સ્ત્રીં કાળજી; ચાનક; ખંત; સંભાળ.

ખેસ, પું ખસે નાંખવાની પિછોડી; દુષ્ટકે; અંગવસ્ત્ર; પુરુષને ખસે નાંખવાનું વસ્ત્ર.

ખેસવડું, જુઠું ખસેલું.

ખેસી, વિં નછકનું; પાસેનું; અંગતસાથી; સોખની; અંતરનું.

ખેહ, પું ક્ષય; ખે. (૨) સ્ત્રીં રજ; ધૂળ.

ખેળ, સ્ત્રીં જવઘઉં વગેરે અનાજની રાખ; લોટમાંથી કાઢેલું ચીકણું સરખ; આર; કાંછ. ઘઉંના લોટની લહાઈ : (સુતરને-વાણા-તાણાને પાવામાં આવે છે તે.)

ખેળો, પું નાટક કે ભવાઈમાં સ્ત્રીને વેપ લેનારો પુરુષ તે; ભવાયો; ભવાયા જેવા દેખાવની સ્ત્રી તે. નાટક કે ભવાઈમાં વેપ લેનારો પુરુષ તે; ભાંડ.

ખેંકડો, પું કાચખો.

ખેંખસી, વિં છૂં; અંદરથી ખવાઈ ગયેલું; ખળખળી ગયેલું; ક્ષય જેવા રોગથી ખુંખું કરી કરીને સુકાઈ ગયેલું, છાડપિંજર થઈ રહેલું એવું; નિર્મોલ્ય; અસક્ત; અત્યંત ક્ષય; અંક.

ખેંખે, અં ઉધરસને લીધે ખુંખું એવો વારંવાર

થતો અવાજ; ઉધરસ ખાતાં થતો અવાજ; ખુંખું થતું તે.

ખેંચ, સ્ત્રીં ખેંચવું તે; ખેંચાણુ; તાણુ. (૨) આગ્રહ.

ખેંચતાણુ, સ્ત્રીં ખેંચવું તે તાણવું તે; ખેંચા-ખેંચ; સામસામાં બે બળથી આમતેમ તણાવું તે; આગ્રહ.

ખેંચમખેંચા, સ્ત્રીં તાણનાણુ; આમથી તેમ તેમથી આમ એમ સાગસામેથી ખેંચવું તે. (૨) અતિઆગ્રહ કરવો તે.

ખેંચવું, કિં સં [સં. ક્રૂપ] જોર કરીને પોતાની તરફ આણવું; પોતાની ભણી લેવું; આકર્ષવું; તાણવું. (૨) કસવું; તંગ કરવું.

(૩) આગ્રહ કરવો; આગ્રહથી વળગી રહેવું. (૪) આંકવું; દોરવું. :- કીટી ખેંચવી.

(૫) કાઢવું. :- પાણી ખેંચવું. (૬) અંદર લેવું; ચૂસવું; શોષીલેવું. પવન પાણી વગેરે.

(૭) ગદ્ગદતીમાં જવું; ખોવાઈ જવું; ઉડી જવું. પૈસા કાગળ વગેરે. (૮) વહેવું; વહોરવું.

અંકડો દોષ. (૯) સહન કરવું નિભાવવું. સંસારનાં તરીલાં ખેંચી થાકી ગયા. (૧૦) લંબાવવું; મોટાથી ખોસવું. રાગ ધોડા ખેંચવો.

(૧૧) સજ કરવું. ધનુષ-તલવાર. (૧૨) તોડવું; ઉખાડી નાંખવું; નિર્મૂલ કરવું. જમ-દાંત.

(૧૩) તરવ કાઢવું.

ખેંચાખેંચ, સ્ત્રીં સામસામે ખેંચવું તાણવું તે; તાણાતાણી; ઉપરાઉપરી ખેંચાવું તે. (૨) અતિ આગ્રહ કરવો તે. ઘણા જાણે ઘણી ખાજુથી ખેંચવું તે; તાણુ; ભીડ; તંગી.

ખેંચાણુ, નં તાણુ; આગ્રહ; આકર્ષણુ; ખેંચવું તે; ખેંચે એવું જે તે.

ખેંચાણકારક, વિં ખેંચે એવું; આકર્ષક. લક્ષ કે ધ્યાન ખેંચે એવું.

ખેંચાવું, કિં અં તાણાવું; ખેંચાઈ જવું.

ખેંતાણવું, નાસી જવું.

ખેંન, નં તોખા; મુશ્કેલી; વિપત; પીડા;

દુઃખ; આપદા; અહુજ પરિશ્રમ પડવો તે.
એ, પું [સં. ક્ષય] ખધ; ક્ષય; ઘાસણીના
રોગ; રાજદમા. (૨) સ્ત્રીં ખાડો; ગર્ત;
ખો; કુંડ.

એડ, પું ખરડ; શેપ; થથરડો. ગાદા પ્રવા-
હીતો શેપ તે; લગાડવું તે. (૨) સુકવણું;
સુકાવું તે; પાણીનું શોષણ થઈ જવું
તે; પાણી વગર જે સુકાપણું થવું તે સૂક;
ખરડિયું=પાક સુકાઈ જાય. એમ વરસાદનું
જવું રહેવું અને તેથી અર્ધ દુષ્કાળ જેવી
સ્થિતિ થવી તે.

એ, સ્ત્રીં [ફા.] ટેવ; આદત; ચસકો;
વ્યસન; પેયું; હવસ. (અસુક કરવાનો
સ્વભાવ થઈ જવો તે.) વેર; અદાવત.

એ, સ્ત્રીં ખાડો; કોતર; અખોલ. પાણીના
મારાને લીધે જમીનની સપાટી ઉપર ઉંડાં
વહેળિયાં પડે છે તે.

એાઇ, સ્ત્રીં ઝોળી; ખોઇયું; નાનાં છોકરાંને
સુવાડસ માટે ઘોડિયાએ જે કપડાનો
કડકો બાંધવામાં આવે છે તે.

એાઇયું, નં નાના છોકરાને સુવાડવા ઘોડિયે
બાંધવાનું ભરેલું વા રંગેલું કપડું તે; ઝોળી;
ખોયું.

એાખ, નં (ખોખું-ખખ) કદે મોટું પણ
સંગીન નહિ એવું જે તે; અખ; ખળખળી
ગયેલું પણ કદે મોટું ખોખું તે.

એાખરાટ, પું ખોખરાપણું; ખેસરતા.

એાખરું, વિં ખેસરું; શુદ્ધ અખોવન અવાજ
ન કરતું હોય એવું; ભાગેલું; ટૂટેલું; ફૂટેલું.
જેની એકતારતામાં (અવાજની) ભંગ
થયેલો હોય એવું; અવ્યક્ત. કિંપ્રં ખોખરું
કરવું=ઘોડો માર મારવો; ઝાપટવું; હથકું
કરવું; નરમ થાય એમ કરવું.

એાખડી, સ્ત્રીં ધરડી શિયાળ. (૨) વિં
ખળખળી. ગયેલી દાંત વગરની વૃક્ષા.

એાખલો, વિં પું વૃદ્ધ; ખળખળી ગયેલો;
ખુંખું કર્યા કરતો હોય એવો; જરાજીલું.
એાખલો પંડયો=વૃદ્ધ પંડિત-ધરડો મહેતાજી;
ધરનો બ્રાહ્મણ.

એાખાવું, કિં અં વેર-અદાવત રાખવી.
એાખું, નં અંદરથી પોણું ને સત્ત્વ રહિત જે
કંઈ હોય તે; કારીગરી વગરની સાધારણ
ખનાવટની પેટી. દિવાસળીનું એાખું, દેવદારનું
એાખું. (૨) આખી નહિ પણ કંકડાઓની
ખનાવેલી હલકી પાઘડી. :—આ પુનાનું એાખું
છે. (૩) ભરપાઈ થઈ ગયેલી હુડીનો કાગળ;
નમુનો; ડાળિયું; ખીખું; મુસદ્દો; રેખાકૃતિ.
(૪) સત્ત્વ ખેંચી લીધેલી કોષ પણ વસ્તુ;
કુઓ. (૫) જીલું થઈ ગયેલું હોય એવું
જે તે; વૃદ્ધ-ખળખળી ગયેલું જે શરીર તે,
કલેવર.

એાગીર, સ્ત્રીં [ફા.] ઘોડાની પીઠ ઉપર
નાંખવાનું ઉતનું પોયું નાનું ગાદલું; ડળી.
એાચરેલ, વિં ખવાઈ કે ખોતરાઈ ગયેલું
ખાંચા અને ખાડાવાળું.

એાચંદે, અં કડકાણું; ખુણું.

એાજ, સ્ત્રીં ખંતીલી તપાસ; શોધ; એાળ.

એાજવું, કિં સં ખંતથી તપાસવું; શોધવું;
એાળવું.

એાજો, પું પુરુષવહીન જે નર તે; હીજડો;
વ્યંકળ; જનાનખાનામાં સ્ત્રીઓની તહેના-
તમાં રહેનારો ચાકર; નપુંસક; પંદ. (૨)
હિંદ મટી મુસલમાન થયેલી એક જાત.

એાટ, સ્ત્રીં ભૂલ; ચૂક; ગણતં ક્રે કામ કરતાં
જે કંઈક રહી જાય તે. (લખતાં ખોટ કરવી)
(૨) તુકસાન; ટોટા; ગેરલાભ. (વેપારમાં
ખોટ ગઈ) (૩) આજ; આજપણું; કમી
રહેવું તે; ઘટ; અપૂર્ણતા. (અનેની ક્યાં
ખોટ છે) (૪) અજીત. (ખોટનું છેવું)
કિં પ્રં ખોટ જવી=તુકસાન થવું.

એાટકો, જીં ખુટકો; ઘટ.

ખોટખોટા, અં ખોટખોટું; ખોટાની-અસત્યની
ને પરંપરા તે; જુડેજુડું ચલાવવું તે.

ખોટામ્, સ્ત્રીં જુઠું; અસત્યતા. (૨) હરામી-
પણું; કામ નહિ કરવાની ટેવ; આળસાઈ.

ખોટારવો, પું ધગધગતો-ગળતો કોયલો;
જીવતો લાળો; જ્યાળા અને ધુણી વગરનો
લાકડા ઢાણાનો ધગધગતો કકડો.

ખોટારું, નં જુઠાણું; અસત્ય; ખોટું કરેલું
હોય એવું તે; તરકટ; ખતાવટ.

ખોટારો, પું ધગધગતો કોયલો; લાળો;
અંગારો. (૨) ઠંડાળો.

ખોટી, સ્ત્રીં વાટ જોતા રહેવું તે; ઢીલ; વાર;
વિલંબ; થોભવું તે. કિં પ્રં ખોટી કરવું=
રાહ જોતા રાખવું; વાર લગાડવી; ખાળવું.
ખોટી થવું=રાહ જોવી; ખોટી રહેવું.

ખોટીલું, વિં ખોટાં હાડકાં; આળસ.

ખોટું, વિં ખરું નહિ તે; અસત્ય; જુઠું.

:-ખોટું કહેવું. (૨) ભૂલચૂકવાળું; જમાં

ભૂલ હોય એવું. હિસાબ ખોટા છે. (૩)

જેવું હોવું જોઈએ તેવું નહિ તે; ખગાડ-
વાળું, ભુંડું, નકારું, હીણું. :-ખોટો રૂપિયો.

(૪) ફરી જાય એવું; ફેરવાળું; ખેવફા. (૫)

જેને મહેનત લેવી ન ગમે એવું; આખાં

હાડકાં; આળસ. (૬) નં માહું; અપ્રસન્ન

થવું-નાખુશ થવા જેવું લાગવું તે. કિં પ્રં

ખોટું લાગવું=માહું લાગવું; નાખુશ થવું;

દુભાવું; ખિન્ન થવું. ખોટી નજર=કુદૃષ્ટિ.

ખોટીચાલ=વ્યભિચારી-ગેરવર્તણુંક.

ખોડ, સ્ત્રીં ન્યૂનત્વ; આછાપણું; કસર; ખામી;

એખ. (૨) ટેવ; આદત; ખો; વાંકાપણું.

(૩) કલંક; લાંછન.

ખડ, પું લાકડાનો મોટો અને ખડુજ ભાર

થડનો ભાગ તે; ઝાડના થડની જે મોટી

ગાંઠ તે.

ખોડખાંપણ, સ્ત્રીં ભૂલચૂક; જે કંઈ ખોટું

કે અજોગ્ય હોય તે; ન્યૂનાધિકપણું; ખામી; દોષ.

ખોડવું, કિં સં દાટવું; ઘાલવું; રોપવું; ઉત્તું
કરવું. (કચ્છ કાઠિયાવાડ.)

ખોડંગાવું, કિં અં લંગડાવું; ખોડાવું ચાલવું;
એકાદ પગ રીતસર મૂકીને તથા ઉપાડીને
નહિ ચલાવું.

ખોડાવું, કિં અં એકાદ પગ લંઘાય એમ
ચલાવું; ખોડું હિંડાવું; લંગડાવું.

ખોડિયું, વિં હીનાંગ; ખોડવાળું; જેનામાં
કંઈ ખોડ હોય એવું; અપંગ.

ખોડીખમચી, સ્ત્રીં ખોડંગતા ખોડંગતા અને
ધીરે ધીરે ચાલવું તે. (૨) એક પગે
ફક્તા ફક્તા ચાલવાની છોકરાંની એક રમત.

ખોડીખારું, નં દોરોથી ખેસાય નહિ એવું
તેમજ આલંગીને જવું પડે એવું ખેતર
અથવા વાડાઓમાં ખેસવાનું જે છિંકું તે;
જે ટ્રાંકાંવાળું લાકડું જમીનમાં ઘાલીને
જવાઆવવાનું જે ખારું કરેલું હોય તે.

ખોડું, વિં જેને પગે ખોડ હોય એવું; લંગડું;
ખોડંગાઈને ચાલનારું, અપંગ.

ખોડો, પું [સં. ક્ષય] નાશ; ઘાણ; સંહાર.
કિં પ્રં ખોડો કાઢી નાંખવો=ક્ષય થાય
એમ કરવું તે.

ખોડો, પું દાદર કે ઉદરીથી ઉતરતો માથામાં
થતો એક જાતનો ત્વચારોગ. (વાળના
મૂળમાં કચરો ભરાયાથી આ રોગ થાય
છે અને તેથી ચામડી સુકાઈ તેની ધોળી
કપોટીઓ ખાઝે છે.)

ખોણિયું, નં ખુણા પાડવાનું ખુણાવાળું એક
ઓળર; કાટખુણો.

ખોતરણી, સ્ત્રીં દાંત ખોતરવાની સળી. (૨)
ધાસ ધરો વગેરે ખોતરવાનું ઓળર; ખરપડી.
ખણવા-ખોદવાનું ઓળર; ટાંકણું.

ખોતરણું, નં ખોતરવાનું ઓળર; ટાંકણું;
ખરપડી; ખોતરવાના કામમાં આવે એવું
જે કંઈ હોય તે. (૨) છિંકું; વાંકું; દોષ;

ખાનું. (નહિંદ તો ભોજનમાં જોતરણું
કાઢ્યા કરે છે. અહિં જોતરણું હમેશ
ખડુ વચને વપરાય છે.)

જોતરવું, કિં સં છિં મારરતે કોઈ સળી
નાખી અંદરથી ઉખાડવું; ખણવું; જોદવું;
ઉખાડવું, નખથી ઉખાડવું; ટાંકવું. (૨)
પાયમાલ કરવું; ઉખાડીને નાખી દેવું.

જોતરામણ, નં ખણવા અથવા જોતરવાનું
લવાનમ તે.

જોદકામ, નં જમીન જોદવાનું જે કામ તે;
જમીનને સરખી કરવાનું અથવા જમીનમાં
કેવા અને તળાવ વગેરે કરવાને જોદવાનું
જે કામ તે; કોતરકામ.

જોદણી, સ્ત્રીં ઈર્ષ્યાથી કોષ માણસની પાછળ
તેનું કોષ ને કોષ રીતે ભુંડું બોલ્યા કરવું
તે; જોદ જોદ કરવું તે; નિંદા; અદ્વોધ;
ગીખત; દોષ કાઢ્યા કરવા તે.

જોદવું, કિં સં સપાટીની અંદર ખાડો પાડવો;
જમીન ઉખાડવી; ખણવું; જોતરવું; કોતરવું;
નકશી પાડવી; નિંદા કરવી; ભુંડું બોલવું;
કોષનું ધુરં થાય એમ કરવું; ઉખાડવું.

જોદા, પું (ખુદા) ઈશ; પ્રભુ; ઈશ્વર; પરમેશ્વર.
જોદાઈ, વિં ખુદાને લગતું; દેવતાઈ; ચમત્કારિક;
અદ્ભુત; દૈવી.

જોદાણ, નં જોદાયેલું જે તે; જોદેલું જે
કંઈ તે; જોદકામ. :—આ જોદાણ ખરાખર
નથી. પાણીના મારાથી જોદાઈ ગયેલી
જે જમીન તે. (તેનાથી ઉલટું પુરાણ—
પુરણી—ભાઈ.)

જોદામણ, નં જોદવાની જે મજૂરી તે;
જોદવાનું લવાનમ.

જોદામણી, સ્ત્રીં જુઠું જોદામણ.

જોદાવંત, વિં ખુદાના જેવું; ઈશ્વરી; પરમેશ્વર
જેવું. (રાજ પાદશાહના નામને લગાડ-
વામાં આવતી ઈશ્વરવદ્દર્શક ઉપમા.)

જોદાવવું, કિં સં કોષ જોદે એમ કરાવવું.

જોદાવું, કિં અં પાણીના મારાથી અથવા
ખીજ રીતે જોદાઈ જવું; ઉંડું ને ઉંડું થતા
રહેવું. (૨) પેટમાં ગુડગુડ એવો અવાજ
થવો.

જોદું, જુઠું જોધું.

જોધું, નં જાડો અને ખડુ ભારે લાકડાનો
કકડો તે; લાકડાનો મોટો મુકો અને જાડો
થડનો ભાગ.

જોપ, જુઠું જોધું.

જોપદું, નં ઝુંપડું.

જોપરી, સ્ત્રીં માથાના ઉપલા ભાગનું
કઢાઈના તળિયા જેવું હાકડું તે; તાળવું.
(માથાની ઉપરનું—મુખમાંનું નહિ)

જોપરું, જુઠું કોપરું; ટોપરું.

જોધ, પું ગુસ્સો; ઇતરાજ; દોષ; કોષ; કોપ.

જોખલો, પું જોખો; જે હાથના પંજ છતા
રાખી એકલા કરવાથી જે પડિયા જેવો
આકાર અને છે તે.

જોખો, (ભો) પું જે હાથના પંજ છતા
એકલા કરવાથી ખનતો કોઈ વસ્તુ ધારણ
કરાય એવો આકાર તે; જે પોશ નેડવાથી
ખનતો હાથેલીઓનો ખાડો.

જોભ, જુઠું જોભ.

જોભણ, સ્ત્રીં ખાંચો; ખાડો; ઠેસ; ચાંપ કે
ઉલાળો અટકે એવો જે ખુણા કે ખાડો
ખાંચો તે. (૨) જો; ગુફા; પોલ; ભેખડ;
કોતરની જે ખાનુઓનો ઢોળાવ તે.

જોભરવું, કિં અં ઉભા રહેવું; જોડી થવું;
રાહ ભેતા રહેવું; થોભવું; અટકવું.

જોચ, સ્ત્રીં જુઠું જો.

જોચણ, જુઠું જોચણું.

જોચણી, સ્ત્રીં ગળતી વસ્તુને પ્રવાહીમાં—ચાંપની
તે; વધાર; વધારણી.

જોચણું, નં એક છોડથી સળંગ—ખળતું લાકડું
અથવા સળંગ તે. (૨) જમગરી; ગળતું

થાય એમ કરવાનું જે એક તરફથી લાગતું
લાકડું તે. (૩) સળી; ચાંદણું; લઘાઈ થાય
એવી ઉશ્કેરણી કરવી તે.

ખોયું, જીવં ખોયું.

ખોરણું, નં ખોરાઈ ગયેલું હોય તે; હોલવાઈ
ગયેલું એવું જે તે. (૨) ખોરવાનું જે કંઈ
મળી-લાકડું વગેરે હોય તે.

ખોરડું, (ખોલડું) નં ઝુંપડું; માટીની ભિતનું
નાનું ઘર.

ખોરડું, કિં સં ખંખેરડું; (ખળતાં લાકડાને)
મંદિલવું; ખળીને કળખા નેવાં થયેલાં ખે
લાકડાંને એક ખીજની સાથે અડાળી તેની
કળખા ઉડાડી મૂકવી. (૨) તળે ઉપર કરવું;
ખણી ખોતરી નેવું; રાખ ઉડાડી મૂકવી.
ખંખેરીને ખાળવું. કિં પ્રં ખોરી ખાળવું=
ખડુ સારી રીતે ખાળી મૂકવું. (૨) રાળી
વાળવું; સમાધાન કરી નાંખવું.

ખોરડું, નં ત્રિપાઈ; જેને ત્રણ પાયા હોય
એવી ઘોડી; નાનું ટેમલ.

ખોરંચે, (બે) ખુણેખોચરે; અભરાઈએ; નિકાલ
ન થાય એવી રીતે કે એવે કેંકાણે.

ખોરાક, પું [ખા.] જેની ઉપર પ્રાણીનાં જીવન
રહે એવી તેમને ખાવાની વસ્તુ; જીવન
કરવાની વસ્તુ; ખાવાનો પદાર્થ; ખાવ.
(અન્ન, ભાજપાકો, ઘાસ અને માંસ વગેરે)
જેનાથી કોઈ વાતનો નિર્વાહ થાય તે.
(વાંચન એ ક્ષેત્રનનો ખોરાક છે, દુનિયામાં
ખતતા ખનાવો તે વર્તમાનપત્રનો ખોરાક છે).

ખોરાકી, સ્ત્રીં ખોરાકની વસ્તુઓ તે; ખાવાનું.

ખોરાકીપાપાકી, સ્ત્રીં જીવનનું અને પોપાકનું
જે સાધન તે; ખાવા પહેરવાની જે ગોઠવણ
તે; આજીવિકા; જિવાહ; નિર્વાહની સોઠ તે.

ખોરાશ, સ્ત્રીં ખોરાકનું; ખાવાની-અન્ન જેવી
વસ્તુમાં ધણા દિવસ રહેવાથી થયેલો જે
સ્વાદવિહાર તે.

ખોરં, વિં જીવું થવાથી જેસ્વાદ થયેલું;
જીનાપણાના વિકાર-સ્વાદ કે ગંધવાળું.

ખોલ, સ્ત્રીં ટોટી; ખોલી; લાકડી જીતે છે
ઘાતુની જે ઢાંકણ-ચુડી ખેસાડવામાં આવે
છે તે.

ખોલ, સ્ત્રીં કપડાના સીવણમાં જે નહિ ખેસતા-
પણું રહે છે તે; ખામી; કરચલી; ખોડ.

(૨) ઉપરની આમડી; જીલ્-કતરી ગયેલી
ત્વચા, કાંચળા. (સાપની ખોલ)

ખોલકી, સ્ત્રીં નાની ગંધેડી.

ખોલકો, પું ખોલો; ગંધેડો. (૨) માર્મ;
આણસમળુ તે શરીર તથા વયે મોટો તે.

ખોલણહાર, વિં કિંહાડનાર.

ખોલડું, કિં સં કિંહાડવું; ગંધ હોય તેને
ખુલ્લું કરવું. (૨) કાટવું; સ્થાપન કરવું;
પ્રવર્તાવવું. -કુકાન ખોલી છે. (૩) પાટો
ખસેડવો; દેખાય એમ કરવું. ઉં ઘુધડા
ખોલને રાધે.

ખોલી, સ્ત્રીં ઘાતનું પોલું અને ચુડી જેવું
લાકડી જીતીના છેદનું ઢાંકણ તે. (૨)

ખોરડી, (૩) ગંધેડી.

ખોલું, વિં ખુલ્લું રહેતું હોય એવું; કિંહાડું; કીલું.

ખોલો, પું ગંધેડો. (૨) ગમાર જેવો મૂંઝ
માણસ તે; ઉમરે શરીરે મોટો પણ સમ-
જમાં આણસમળુ રહેલો હોય એવો માણસ.

ખોવરાવવું, કિં પ્રં ગુમાવરાવવું.

ખોયું, કિં સં ખળર ન રહે એવી રીતે
વસ્તુનું પોતાની પાસેથી જીવું રહેવું; ગુમ
થવું; ગુમાવવું. (૨) જેસ્વાલ થવો. (૩)
એજે જીવું.

ખોરાડું, કિં સં જેસ્થી દાખલ કરવું;
ઘોઝવું; ઘાલવું; ખોડવું.

ખોરાડું, કિં અં એની મેજે દાખલ થવું;
ધવાવું; ખોડાવું; ઘૂસવું; અંદર ભરાવું;
પદમાં જીવું; લાગતાં રહેવું; ખેસવું.

ખોલે, સ્ત્રીં ગુદા.

ખોલો, પું. ખોસનારો. (૨) મોટો મૂર્ખ.
ખોળ, સ્ત્રી. ખોળવું તે; શોધ; તપાસ;
તળવીન.

ખોળ, પું. તેલીળીનમાંથી તેલ કાઢી લીધા
પછી રહેલા કુચા તે. (૨) સ્ત્રી. ગણેક;
દાંકણ; પડ; કપોટી.

ખોળવું, કિં. સં. શોધવું; અમુક વસ્તુ વિશેષ
મેળવવાને આમતેમ જોવું; તપાસ કરવી
તે; તપાસવું.

ખોળખોળા, અં. ખોળાખોળ; શોધાશોધી;
અર્થિતર્કિ એક જ જણે જે ખોળવા
મંડી જવું તે.

ખોળસો, (ખો) પું. વિધાન; વાર લાગવી
તે; વખત ગુમાવવો તે.

ખોળાંખંખોળાં, નં. ખુણખોચરે છાની રીતે
જોવું તે; દાંડાં મારવાં તે.

ખોળાખોળી, સ્ત્રી. શોધાશોધ; આમ તેમ
ખોળવું તે.

ખોળાખોળી, સ્ત્રી. શોધાશોધ; તપાસ;
તળવીન.

ખોળાદાન, નં. વામમાર્ગીઓની એક નિર્વ-
જન ક્રિયા.

ખોળાધર, પું. યોગખાણનો જે માણસ તે;
જમીન; હુંડીનાં નાણાં લેનારે આપનારની
ખાતરી થાય એવું જે યોગખીતું માણસ
ખતાવવું તે.

ખોળાભરણું, નં. સીમંત; અધરણી.

ખોળી, જુ. ખોલી.

ખોળિયું, નં. તળાઈ ગોદડાં વગેરે ભરવાનું
જે એવડું કપડું તે; ખોલ. (૨) દેહ; શરીર;
દેશવર.

ખોળો, પું. પલાંડીએ ખેસતાં અથવા ઉભે
પગે ખેસતાં પેટથી ઘુંટણ લગીનો જે ભાગ
ખેતે છે તે; અંગરખાની, પિછોડીની, પા-
લવની એ હાથ અથવા પગની વચ્ચે કંઈ
લેવાને બનાવવામાં આવતી ઓળી; અંક;

છળંગ. કિં. પ્રં. ખોળે ખેસાડવું=કન્યાને
સાસુ કે સસરાના ખોળામાં ખેસાડવાની એક
વૈવાહિક રીત. (૨) નિર્ભય કરવું; મંતાન
કરી લેવું; ખોળે લેવું; દત્તક કરવો; પુત્રીકૃત
કરવું. ખોળો ભરવો=સીમંત કરવું; અધરણી
કરવી; પહેલીવારનો ગર્ભાધાન મંત્રકાર કરવો
તે. ખોળો પાચરવો=આજીજી કરવી; કાલા-
વાલા કરવા.

ખોખારવું, કિં. અં. ખુંખારો થાય એમ
દાંસવું; દાંસવું; ઉધરસ ખાવી. (૨) પોતે
છીએ, એમ અસ્તિત્વ ખતાવવાને ગળામાંથી
અવાજ કરવો. (૩) ખોખારીને કહેવું-
ખોલવું=ખુલાસાથી સ્પષ્ટ રીતે જે તે કહી
દેવું; ચોકામુ જણાવી દેવું; ખુલાસો કરવો.

ખોખારો, પું. ખુંખારો; ખોખારવું તે.

ખોચ, સ્ત્રી. ખોચો; ખોભણ; ખાડો પડેલો.
હોય એવું જે તે; ખાણ; ગુંજ. (૨) કસર;
ટોટા; કમીના. (૩) વાંધો; હરકત; અડ-
ચણ. (૪) મુશ્કેલી; ગુંચવણ.

ખોખો, અં. કુધાનો અંતિ આતુરતા દર્શક
ઉગાર. કિં. પ્રં. ખોખો કરવું=કુધાનું ખે-
બાકગાપણું ખતાવવું.

ખ્યાત, વિં. પ્રસિદ્ધ; જાણીતું; પંકાયેલું; નામીયું.

ખ્યાતિ, સ્ત્રી. પ્રસિદ્ધિ; યોગખ; કીર્તિ;
જાણીતાપણું; નામાંકિતપણું.

ખ્યાલ, પું. [ક્ષા.] વિચાર; કલ્પના; ધ્યાન;
ક્યાસ; દરિઆપત. (૨) તર્ક. (૩) કોડો;
છાલ; પુંડ. (૪) ગાયનની એક ગત; પહેલું
ટુવ પદ, ખીન્ન ખ્યાલ અને છેલ્લે ઠપ્પો-
કવિતાની એક રચના.

ખ્યાલી, વિં. નાર્કિક; હવાઈ. (૨) ખ્યાલ
ખનાવનાર.

ખ્યાલીખુશાલી, સ્ત્રી. મોજમજન; ગાનતા-
તમાં ખુશી રહેવું તે.

ખિસ્તી, વિં. ઇમુખિસ્ત મંબંધી; ઇશુના ધર્મનું.

ખ્યાખ, પું. સ્વપ્ન; સમણું.

ખવાર, જુ. ખુવાર.

ગ, પું [સં. ગ] ગુજરાતી લિપિના મુદ્રાક્ષરો-
માંનો ઐદમો અને વ્યંજનોમાંનો કંઠસ્થાની
ત્રીજો વર્ણ-અક્ષર. (અલ્પપ્રાણ) (૨)
' સારીગમપધતી ' માંનો ત્રીજો ગાંધાર
સર; ગાંધાર રાગનું કુંદુ રૂપ, અથવા સાંજિક
નામ. (૩) વિં [ગમ-જવું ઉપરથી]
ગતિ કરનાર; જનાર; હીલચાલ કરનાર.
(ગત્યર્થદર્શક પ્રત્યય) :-ખમગ=ખગ=આ-
કાશમાં ગતિ કરનાર; ઉડનાર તે પંખી.
ઉરમગ=ઉરગ=પેટે ચાલનાર, તે સાપ.

ગઘ, વિં [સં. ગતા જવું ભૂ. કું. પું. ગયો,
સ્ત્રીં. ગઇ અને નં. ગયું.] ગયેલી; અતીત;
વિતેલી; ભૂતકાળની. કહેં ગઘ આખર
પાછી ન આવે. ગઘ જીવાની અને આવ્યો
ચુકાપો, તે પાંતીનો કેવો કુડાપો. ગઘ
વાતનો શોક શો ? ગઘ ધડી જોશીએ
વાંચતો નથી. ગઘ ગુજરીને મૂકો વિસારી.
ગઘ પણ પાછી ન આવે. ગઘ તે ગઘ.
૩૦ પ્રં ગઘ કાલ=અચિર; હમણાંજ; ધણે
વખત થયો નથી એમ. :-મોગલાઈ તો
હિંદના ઇતિહાસમાં ગઘ કાલની વાત છે.
ગઘ ગુજરી=થઇ ગયું, ખનવાનું ખની ગયું,
એમ દિલાસો લેતાં આપતાં બોલાય છે.
ભૂતકાળની ખખત. જે કંઈ ખનવાનું હોય
તે ખની ખધું શાંત પડી ગયું હોય એવી
હાલતમાં ભૂતકાળના વિષયી જવા જવા
ખનાવતે માટે આમ કહેવાય છે.

ગઊ, જીં ગૌ અને ગાઉ.

ગઉચર, જીં ગૌચર, અથવા ગૌચર.

ગઉદાન, જીં ગૌદાન.

ગએલું, જીં ગયેલું.

ગકાર, પું [સં.] ગ એવો ઉચ્ચાર તેમજ
અક્ષર ને; ગગો.

ગગડવું, જીં ગગડવું.

ગગણવું, જીં ગણગણવું.

ગગન, નં [સં.] આકાશ; વ્યોમ; નભ;
આભલું. કિં પ્રં ગગનમાં ગાજવું=ધણે
ઉંચે ગર્જના થવી. (૨) મોટાઇમાં રહેવું.
(૩) ખડુ ઉંચું હોવું. :-ઉંચા મહેલ ગગનમાં
ગાજે. (૪) કંઈ પણ ગણતરીમાં નહિ હોવું.
ગગન સાથે વાતો કરવી=મોટી મોટી
વાતો કરવી; કુલાવું; ખડાઇ મારવી. ખડુ
ઉંચું હોવું. :-ઉં રાજમંદિરના કળશો
તો ગગન સાથે વાતો કરે છે. ગગનમાં
પક્ષી ઝાલવાં-પકડવાં=હાથમાં આવે નહિ
એવી વસ્તુને હાથમાં લઇ લેવાની હોશિ-
યારી બતાવવી. ગગનચુંગિત=ખડુજ ઉંચું;
આકાશને ચુંગન કરતું હોય એવું.

ગગનગાંઠિયા, પું તળીને ખાંડ પાયેલા ઘડના
હોટના વાટા; એક જાતની મિકાઇ.
(ખડુવચને વપરાય છે.)

ગગનચર, વિં [સં.] આકાશમાં ગતિ કરનાર;
ખેચર; પંખી; હવામાં ઉડનાર; દેવ, દાનવ,
ભૂતપિશાચ, વગેરે.

ગગરી, સ્ત્રીં નાનો ગગરો; નાની ગાગર.
ગગરિયાં [હિં.] ગાગર.

ગગરું, વિં (ગરગરું) ગરમર થઇને ગરી
પડે એવું; ભભરું; દાણાદાર; કકરું.

ગગરો, પું પહોળા પેટાનું પણ સાંકડા મોંનું
તાંબા પીતળનું પાણી વાસણ. કિં પ્રં
ગગરો ફેરવવો=ભીખ માગવી. (૨) ઉપર
ધી પિરસાય એવો વરો કરવો.

ગગળવું, જીં ગળગળવું.

ગગળું, વિં (ગળગળું) ઢીલું; પોચું; ગળી
ગયેલું. ગંગર; રોષ જાય એવું; નરમ.
:-એ તો બિચારો ગગળો થઇ ગયો.

ગગી, સ્ત્રીં છોકરી; પુત્રી. (કાઠિયાવાડ)

ગગો, પું છોકરો; પુત્ર.

ગંગો, પું. ગ અક્ષર; ગકાર. ઉં ગંગા ગોરી
ગાય વિયાય, ગંગે વાહરું ચરવા નય.

ગંગ, સ્ત્રી. ગંગા. (કવિતામાં વપરાય છે)
(૨) પું. હિંદી ભાષાનો એક પ્રસિદ્ધ કવિ.

ગંગલીધાંચણુ, સ્ત્રી. દંતકથાઓમાંની એક
જાદુગર સ્ત્રી:—ભાષના રોગદોગ જાળે ગં-
ગલી ધાંચણુને ત્યાં. શામળભટ્ટની વાર્તા-
ઓમાંની એક જાદુગર ધાંચણુ.

ગંગા, સ્ત્રી. [સં.] હિંદુસ્તાનની એક મોટી
નદી; જાદુનવી; ભાગીરથી. (૨) નદી;
સરિતા. કોઇ પણ નદીને માટે વપરાય છે.
કિં. પ્રં. ગંગા કરવી=નહાવું. ઉં ભાષ
મારો ગંગા કરે. કહેં ગંગા નહાયા=સુકત
થયા; છૂટયા; પંચાતી મટી; પરવાર્યા. ૩૦
પ્રં. ગંગાભાગીરથી=વિધવા સ્ત્રીઓને માટે
આમ લખાય બોલાય છે. ગંગાસ્વરૂપ=ગંગાના
જેવી પવિત્ર=વડીલ સ્ત્રીને માટે વપરાય છે.
ગંગાનો પ્રવાહ=જેને દોષ લાગે નહિ એટલું
જ નહિ, પરંતુ જે દોષને પણ નિવારણ કરે
એવું હોય તે. :- નાત તો ગંગાનો પ્રવાહ
છે=નાતને દોષ લાગતો નથી, એ તો સામી
દોષને ટાળે છે.

ગંગાગોળી, સ્ત્રી. એકજ ઉદ્દેશ્યે જેમાંથી
સૌ કોઇ પાણી પીતું હોય એવી સખડળ
ગોળી. (૨) સર્વના ઉપયોગમાં આવતું
હોય એવું જે તે; જેને દોષ=દૂષણ લાગે
નહિ તે; સદા પવિત્ર ગણાય એવું જે
તે. સારાને નહારા એક અર્થમાં વપરાય છે.

ગંગાજમની, વિં. ગંગા અને જમનાના
પ્રવાહની માફક એક બાળુ જુદા જુદા
રંગનું હોય એવું; એક તરફ એક અને
બીજી તરફ બીજે રંગ હોય એવું. :-ગંગા-
જમની કોરનાં ધોતિયાં. ગંગાનું પાણી
સફેત અને જમનાનું પાણી કાળું હોઇ
એનો ગંગમ થયા પછી પણ કહે છે કે,
એકત્ર વહેતા પ્રવાહમાં કાળો અને ધોળો

રંગ દેખાઇ આવે છે, તે ઉપરથી બે બાળુ
જુદા જુદા રંગ હોય એવી કોરને અથવા
કપડાને ગંગાજમની કહેવામાં આવે છે.
ગંગાજમની છાપ=વચમાં મૂળ અને તળે
ઉપર દીકા હોય એવી રીતે છાપેલું તે.

ગંગાજળ, નં. [સં.] ગંગાનું પાણી; સ્વચ્છ
પવિત્ર પાણી. (૨) વિં. શુદ્ધ; સ્વચ્છ;
નિર્મળ; પવિત્ર. :-ગંગાજળ જેવું=નિર્દોષ;
પવિત્ર; લાંછનરહિત. ઉં ગંગાજળ જેવાંરે,
કે સાંભળો સાસુજી. દયા.

ગંગાજળી, સ્ત્રી. ગંગાજળ રાખી=ભરી મૂકવાનું
પાત્ર; ગંગાજળના ચંચુ; ગાગર. (૨) તાંબા-
કુંડી. (૩) ઘોડાની એક જાત.

ગંગાધર, પું. [સં.] ગંગાને ધારણ કરનાર
શિવ; શંકર; મહાદેવ.

ગંગેડી, સ્ત્રી. એક જાતનું ઝાડ.

ગંગેરીપાન, નં. એક જાતનાં ઘોળાં (ગંગાના
પાણી ઉપરથી) નાગરવેલનાં ખાવાનાં પાન.

ગંગાતરી, (ગંગાત્રી) સ્ત્રી. હિમાલયમાંથી
ભાગીરથીનો પ્રવાહ જ્યાં આગળ મેદાનમાં
ઉતરે છે ત્યાં આગળનું ગંગાનું નામ;
પર્વતમાંથી ઉતરી આવતી ગંગા. આ
જગ્યાનું યાત્રાના સ્થળ તરીકે મોટું માહાત્મ્ય
છે. કોકે ત્યાંથી ગંગાજળ લઈ નય છે.

ગંગાદક, નં. [સં.] ગંગાનું પાણી; ગંગાજળ.

ગચ, અં. માફક તમાકુ ગચ આવવી. (૨)
(ગચ) વિં. સજડ; ગચિયાની માફક
ખાતી નય એવું અથવા ખાતી ગયેલું.

ગચકડું, જુ. ધચરકું.

ગચન, વિં. ભરાઇ ગયેલું; ઠંસાઈ ગયેલું; મચ.

ગચરકું, જુ. ધચરકું.

ગચાગચ, જુ. ગીચ; ભરચક.

ગચિયું, નં. માટી, ચુનો, ઘઉં અને પત્થરનો
ખાતી ગચેલો ગરકો; મોટું દેશ; ચોસલું.
(૨) આડ; હરકત; નકતર. કહેં વચમાં
ગચિયું ના નાંખ. કિં. પ્રં. ગચિયાં નાંખવાં
=હરકત કરવી.

ગચ્છેટા, પું કોઈ પણ વસ્તુનું પીછ કોઈ વસ્તુ સાથે અથવા પોતાના વિભાગો સાથે બાકી જવું તે; ગચ્છ થઈ જવું તે. :-સહેલા અનાજના ગચ્છેટા બાકે છે.

ગચ્છ, અં સજડ. (૨) વિં અભિન્ન; દ્રુટે-દ્રુટે નહિ એવું.

ગચ્ચી, સ્ત્રીં છાખંધ જમીન; છાપ્રસ્તાર; અગાસી. (૨) માટી, ઇંટ, કાંકરા અને ચુનો વગેરેનું એકસાથે સજડ બાકી જવું તે. આ શબ્દ ચુના સાથે જોડાયેલો વપરાય છે. :-ચુનાગચ્ચી=કાંકરેટ; ચુનાનાં ગચ્ચિયાં-વાળું જે તે. :-ચુનાગચ્ચીનું ચણતર. (૩) વર્ગ; પ્રકાર.

ગચ્છ, પું [સં. ગમ] સમુદાય; સમૂહ; જથ્થો; તક; સંધ. :-એ તો બીજા ગચ્છના ચતિઓ છે. (૨) પ્રમાણ અને શ્રેદ્ધિમાં કહેલા અંકોની સમુદાય સંખ્યા; વર્ગ; પ્રકાર.

ગચ્છંતી, સ્ત્રીં [સં. ગચ્છન્તિ] જતા રહેવું તે; આધા પાછા થઈ જવું તે; નાસી જવું તે. કિં પ્રં ગચ્છંતીકરીજવું; નાસીજવું; પલા-યન- પોબારા ગણી જવા; ખસી જવું.

ગજ, પું [પ્રા. ગજો] કોઈ પણ અંતરનાં બે બિંદુઓ વચ્ચેનું છેદું ભરવાનું એક માપ તે; ચોવીસ આંગળનું માપ; ચોવીસ આંગળના માપનો કોખંડ અથવા લાકડાનો ચપટો કકડો. (૨) ધાતુનો નક્કર સળિયો; બંદુકનો ગજ. (૩) આડી; બારણાની ભુંગળ.

કિં પ્રં ગજગજ દૃઢવું=રાજ રાજ થઈ જવું; આનંદથી ઉભરાઈ જવું; મકલાઈ જવું. ઉં અલકકિશોરી જે તેનું ચાલત તો ગજ-ગજ દૃઢત. સરસ્વતી. ગજ જેવું=સંગીન; મન્યુત; નક્કર. કહેં ગજની ઘોડી અને સવા ગજનું ભાડું=ટકાની ડોસી ને ઠગ્યું મુંડામણ. ગજ ભરે પણ તસુએ ન કાડે=નાતો મોટી મોટી કરે પણ કરવાનું આવે ત્યારે કરે કંઈ નહિ એવું. રજનું ગજ કરવું=વધારી

દેવું; પિંછાનું પારેવું કરવું. ગજ ધાલવા =મન્યુત અન્યથા હોવું. ઉં એના માથામાં શું ગજ ધાલ્યા છે? એનું માથું શું અછેદ છે? એ કંઈ અન્યથ નથી; એની શી મગદૂર છે, એવા અર્થમાં વપરાય છે. એના ટાંટિયામાં ગજ ધાલ્યા છે=તે બહુજ મન્યુત થાકે નહિ એવો ભટકનારો છે.

ગજ, પું [સં.] હાથી; હસ્તિ; માતંગ.

ગજકણુ, નં એક જાતનું રેશમી કપડું. ઉં પીળા ગજકણુનું કાપડું. પ્રા. કા.

ગજકરણુ, પું એક જાતનો ત્વચારોગ; ખુબલી; દાદર.

ગજકરણી, સ્ત્રીં તોળી કર્મમાંની એક ક્રિયા; હાથીની માથક થાણું પાણી પી તેને પાણું કાઢી નાંખવું તે. (૨) એક જાતની વનસ્પતિ.

ગજગમન, નં [સં.] હાથીની માથક મદભર ડોલતાં ડોલતાં ચાલવું તે; ડોલતી અને મગદૂરીભરી ચાલ તે; ગજગતિ; ગજચાલ.

ગજગામા, સ્ત્રીં [સં.] હાથીના જેવી ચાલ-વાળી સ્ત્રી; ગજગામિની. ઉ- એના હાથમાં એક વૃક્ષ છે, હું તારો ગજગામા. પ્રા. કા.

ગજગામિની, સ્ત્રીં [સં.] હાથીના જેવી મુંદર લટકાળી ચાલવાળી સ્ત્રી.

ગજઘંટ, પું [સં.] હાથીની પગરવટ થતી નથી તેથી તે આવેતા જણાવવા માટે તેની બે બાજુએ જે ઘંટ ખાંધવામાં આવે છે તે. ઉં ગજઘંટ નાંખીને ઈડાં ઉગાર્યા; પંખીની કરી પ્રતિપાળ. સુકુંદ.

ગજછાયા, સ્ત્રીં [સં.] હસ્ત નક્ષત્રના વાદ-ળાંતી છાયા તે; ભાદરવા મહીનામાં હસ્ત નક્ષત્રમાં વાદળો થતાં હોય એવામાં મહાલય શ્રાદ્ધ કરવાનું મોટું માહાત્મ્ય છે.

ગજદંત, પું [સં.] હાથીદંત; દંતુશળ.

ગજદળ, નં [સં.] હાથીઓનું સૈન્ય; હસ્તિદળ.

ગજધર, પું ગજને ધરનાર-ગજ પાસે રાખનાર તે; દરજા; મેરાઈ. ઉં ગજધર કહે

દહાડા પાધરા દૈત્યના, શિવ વરદાનની આપરે.
ગળપતિ, પું. મોટો હાથી; હાથીઓમાં ઉત્તમ
હાથી.

ગળપિપર, સ્ત્રી. [સં. ગજપિપ્પલી] પિપરની
એક જાત; એક જાતની ગરમ આપધિ.

ગળપુટ, પું. [સં.] આપધને ભાવના આપ-
વાની એક રીત; ધાતુઓ મારતાં તેને જે
સખત આંચ આપવામાં આવે છે તે.

ગળપુખી, સ્ત્રી. [સં.] એક જાતની વનસ્પતિ;
જેને હાથીના કાન જેવાં પહોળાં ફૂલ થાય
છે તે વેલી.

ગળખ, પું. [અ.] મોટો જીલમ; મહાભયંકર
અને વિસ્મયકારક બનાવ; કહેર; ઉં આ
શો ગળખ કર્યો ગોર ભુંડા. ક. દ. ડા.
મોટું હુંખ; મોટી આપતિ; મોટી આશ્ત;
જેનાથી વિસ્મય અને ત્રાસ ફૂટે એવું જે
કંઈ તે. (ગળખથી ઉલટું) (૨) વિં
પુષ્કળ; ધાણું; મસ; અત્યંત. એ તો ગળખ
પૈસો વાપરે છે.

ગળખી, વિં. ગળખવાળું; જીલમી; ત્રાસદાયક.
ઉં ધણું ગળખીરે ગિરધારી, ધર માર્યું,
આંખ તમારી. દયારામ.

ગળમુક્તા, નં. [સં.] મોટાં મોટાં મોતી;
સારાં અને મોટાં મોતી. સંસ્કૃત સાહિત્ય
પ્રમાણે એમ કે, હાથીના ગંડરથળમાંથી
એક જાતનાં મોતી નીકળે છે. એ મોતી
ગળમુક્તા કહેવાય છે.

ગળર, (ગર) સ્ત્રી. ગળદાર ઉપર પહોર
પહોરને અંતરે મોટી બદલાતાં જે બડિયાળાં
વગાડવામાં આવે છે તે; ચોધડિયાં.

ગળરાજ, પું. [સં.] મોટો હાથી; સારી
જાતનો અને મોટા કદનો હાથી.

ગળરું, નં. ફૂલનો ખેરખો; હાથન કાંડે ખાંધ-
વાને ફૂલનો ગુંથાને બનાવેલો ફુંકો હારડો.
(૨) સોના મોતીનું સ્ત્રીઓને કાંડે પહેર-
વાનું એક જાતનું ધરણું; ગળરી.

ગળરો, પું. ગળરું; ફૂલનો તોરો; ખૂખ ફૂલ
ભરેલો હારડો.

ગળલ, (ગલલ) સ્ત્રી. [પા.] કારસી પિંગ-
ળમાંનો એક રાગ. ગળલમાં પાંચથી વધારે
મેતો હોય છે. એક આસ્તાષ અને ખીછ
આંતરા તરીકે આવે છે. ઉર્દુમાં એને રેખતો
પણ કહે છે.

ગળવદન, પું. [સં.] ગણપતિ; ગળનન.

ગળવવું, કિં. સં. [સં. ગર્જ] ગાળે એમ
કરવું; શબ્દાયમાન કરવું; ઉંડો વગા-
ડવો. :-એ તો રાઈ રાઈને ગામ ગળવે
એવો છે.

ગળવાકાતરું, પું. વિં. ગળવાં કાતરી લેનાર;
ખીસાચોર; ગાંધિયાં.

ગળવું, નં. [સં. ગંજા=ચીજ મૂકવાનું સ્થાન]
ખીસું; ગુંલું. ૩૦ પ્રં. ગળવાના વર=
પહેરામણી આપવી પડે એવા વર; કુળવાન;
ખાનદાનના હોકરા કે જેમને કન્યા ઉપરાંત
વાંકડો-અમુક નાણાં પણ આપવાં પડે
એવા મોંઘા. કિં. પ્રં. ગળવું ભરવું=લાંચ
લેવી; ગમે તેમ કરીને (અપ્રમાણિકપણે)
પૈસો એકઠો કરવો. ગળવું જોઈને વાત
કરવી=ગળ પ્રમાણે કામ કરવું; શક્તિને
અવસરીને વર્તવું. કહે. ગળવામાં નહિ
કાડી ને ઉભે બળર દોડી=વગર પાણીએ
શેઠ ઉડાડવી. ગળવાં હોય ભારી તો રોજ
જમએ વાડી=જેવા પાસે પૈસા તેવી મોજ.
ગળવામાં ધાણવું=લાંચ આપવી. (૨) પહે-
રામણી-ભેટ આપવી. (૩) નહિ ગણગારવું;
કંઈ પણ લેખામાં નહિ લેવું; નહિ લેખવું.

ગળવેલ, સ્ત્રી. ખરું લોટું; પોલાદ. (૨) એક
જાતના ચોખા. (૩) ભાગે ટૂટે કે વળે નહિ
એવું જે તે.

ગળશાળા, સ્ત્રી. [સં.] હાથીખાતું; હાથી-
ઓનો તખેલો.

ગળનન, પું. [સં.] ગણપતિ; ગણેશ.

ગંજર, (ગોઝાર) સ્ત્રીં ઓરડાની સમયોર-
સતા અથવા લંબયોરસતા કે ચતુર્દિશાની
સમતા રાખવાને માટે શિલ્પશાસ્ત્ર પ્રમાણે
વેધ આવે નહિ તે માટે અસમ બાજુ-
ઓનો જે જુદો ખંડ પાડવામાં આવે છે
તે આ ખંડ ઘણે ઠેકાણે રસોડા તરીકે
અને કોઈ ઠેકાણે બેસવા ઉઠવા કે સર
સામાન મૂકવા માટે વપરાય છે. (નાગ-
રિકો) ગંજર અને સામાન્યલોકે ગોઝાર કહે
છે.) અસમ બાજુનો ઓરડો; ઓરડાની
બાજુનો ખંડ; બાજુની અંધારી ગલી.

ગંજવડું, કિં સં શબ્દાયમાન કરવું; ગાજો
એમ કરવું; ગાજી રહે એમ કરવું.

ગંજિયાણી, સ્ત્રીં ગંજ પનાતું વધારે ઉંચી
જાતનું રેશમી કપડું.

ગંજિયું, નં ગંજ પનાતું જડા સુતરનું કપડું;
ખાદી. (૨) વિં માપમાં ગંજનું.—ગંજિયાં
પતરાળાં.

ગંજિયો, પું આસરે ગંજ જેટલો લાંબો
ધાતુનો સળિયો; ગંજ.

ગંજી, સ્ત્રીં ગંજ જેટલા પનાતું ઝીણા વણા-
ટનું એક જાતનું રેશમી કપડું. :—સુસ્તની
ગંજી અને અમદાવાદનો મશર વખાણાય છે.

ગંજી, નં શક્તિ; સામર્થ્ય; તાકાત; ગુંજશ.
(૨) પરિભાણ; પાત્રતા; યોગ્યતા; પહોચ.

૩૦ પ્રં ગંજ વિનાતું ગાતર=જોધએ તે
કરતાં વધારે પડતું હોય એવું જે કંઈ તે.

ગંજી તપાસવું=શક્તિ જોવી; ખમી શકવા-
પણું જોવું. ગંજ પ્રમાણે ખરચવું=પોતાની
શક્તિ હોય તે પ્રમાણે ખરચવું. કહેં

ગંજ વિનાની ગધેડી ને અમદાવાદ સુધી
ખદેડી=લાંબા સાથે ટુંકો જાય. મરે નહિ
ને મોતિ થાય.

ગંજેન્દ્ર, પું [સં.] હાથીઓમાં ઇન્દ્ર જેવો તે;
મોટો હાથી; વડો હાથી; ઉત્તમ હાથી.

ગંજેન્દ્રમોક્ષ, પું [સં.] એ નામનું એક સ્તોત્ર.

(૨) એ નામની એક પૌરાણિક કથા:—
એક મોટા હાથીને મગધે પકડ્યો હતો.
હાથીએ તેના જડખામાંથી છૂટવા સ્તુતિ કરી
તે ઉપરથી વિષ્ણુએ તેને છોડાવ્યો હતો.

ગંજજર, પું વડો સુતાર; સુતારોનો કપરી;
મિત્રી; સુકાદમ: વડો. (રસોધવાનો વડો
પણ ગંજજર કહેવાય છે.) (૨) અમુક
વખત થયો એવું દર્શાવનારો જે અંકાર-
નાદ તે. (૩) સમય; કાળ; ખરોખર
વખત. :— ખારની ગંજજરે હું જાગ્યો ત્યારે
ખડખડાટ થતો હતો.

ગંજ, પું [સં.] ઢગલો; રાશિ; આવલી;
માળા; (સટ.) એક જાતની એક ખીજમાં.

બેસતી વસ્તુઓની ઉતરડ, ગોઠવણી તે.

ગંજન, નં ગાંજી જવું તે; છેતરપિંડી;
શેઠમાં થાપ મારીને કામ કાઢી લેવું તે.

(૨) જુલમ; ત્રાસ આપવો તે; પીડન.

ગંજવું, કિં સં છેતરવું; ભોળવવું; ધૂતવું.

(૨) પીડવું; દુઃખ દેવું; જુલમ કરવો. ઉં
પ્રજને ભૂપત ગંજે. શામળ.

ગંજવર, વિં (ગંજ+આવરવું=ઢાંધી દેવું)

ખડુજ મોટું; ઉગ્રાધમાં તેમજ વિસ્તારમાં

ખડુજ મોટું; અતિ વિશાળ; અત્યુચ્ચ;

જખ્ખર; અતિ ઘણું; ન ઢાંધી કે આવરી

શકાય એવું.

ગંજિયું, નં ગંજમાંનું એકાદ પાત્ર; ગંજમાંની

વાડકી; જાણિયું. (૨) વિં સટનું; ગંજ-

માંનું એક; એકએકમાં પડે એવી વસ્તુઓ-

માંનું એક. (૩) એક ખીજને મળતું;

સમતા—ગળતાપણાવાળું.

ગંજી, સ્ત્રીં ધાસનો મોટો ઢગ; ધાસનું મોટવું;

ગોધલો; ધાસનાં પુળિયાંનો મોટો ઢગલો

અથવા એવા ઢગલાઓ જ્યાં હોય તે

જગા. ૩૦ પ્રં ગંજનો કુતરો=નિઃસ્વાર્થ

ખીજને રોકનાર—પીડનાર. કુતરો પોતે

ધાસ ખાતો નથી તેમ છતાં જેને તે

આવાના કામમાં આવે છે એવા ઘેરને ભસીને અટકાવે છે તે ઉપરથી. ગંજનો સાપ= છુપો દુશ્મન.

ગંજકરાક, નં ગળેથી પહેરવાનું ઉન અથવા સુતરનું બદન; શરીરે ચપટ આવી રહે એવું ગુંથણીનું કુડનું.

ગંજક્રો, પું રમવાનાં પાનાંનો જથ્થો; પાનાંનો થોડ. (૨) એક તરેહની પાનાંની રમત; પાનાં-પત્તાં રમવાની એક રમત. આમાં ચાર રંગનાં તેર તેર મળીને આવન પાનાં હોય છે. દરેક રંગનાં તેર પાનાંમાં એકથી દસ સુધી તે તે રંગનાં ટપકાંવાળાં એકો; છકો-દસો વગેરે નામથી ઓળખાતાં દસ અંકપત્ર, એક રાજ, એક રાણી અને એક ગુલામ, મળીને તેર હોય છે. દશાવતારના ગંજ-કામાં ૧૨૦ પાનાં હોય છે. બિઝિક વગેરે તેની જુદી જુદી રમતો છે.

ગંજેટી, જુઠું ગંજેરી.

ગંજેરી, વિં ગાંજનો વ્યસની; બંગી; ચલ-મમાં કેરી વસ્તુ પીનાર.

ગટ, અં [હે. દે. ઘટે] ગળામાં વસ્તુ ઉતરતાં થતો એક અવાજ. કિં પ્રં ગટગટાવી જવું=ગટ ગટ અવાજ થાય એમ તમામ સપાટાખંધ-ઘુંટડે ઘુંટડે પી જવું.

ગટક, અં ગટ લઇને; ઝટ; તરત; એકદમ. ત્વરાથી ગળતાં થતો એવો અવાજ. :- ગટક ઉતરી જાય.

ગટકગટક, અં સપાટાખંધ; તરત. (૨) એક પછી એક; ઉપરાઉપરી. :- ગટકગટક કેવા કોળિયા ગળે ઉતારે છે.

ગટકરીજવું, કિં ગળીજવું; પીજવું; અપ્ર-માણિપણે ખાઈજવું.

ગટકાવવું, કિં સં ગટ થાય એમ ખાવું; ગળી જવું; પચાવી જવું; ઓહિયાં કરી જવું ગટકાવી જવું=ગળી જવું; ખાઈ જવું. (અપ્રમાણિક રીતે)

ગટગટ, અં ગટગટ એવો અવાજ થાય એમ; ત્વરાથી; સપાટાખંધ; ઝટ.

ગટગટક, અં ઝટ; તરત; એકદમ.

ગટપટ, સ્ત્રીં કોઈ સાંભળે નહિ તેમ ધીમેથી છાનીછાની વાતો કરવી તે; ગુંજ; ગાંઠ. (૨) ખાનગી વાતચીત કે ધાલમેલ કરવી તે; હડી ખાનગી મિત્રતા રાખવી તે. ઉં ગટપટ ભૂલીરે, મારા હરિ વિના એક વાત. ધાલમેલ; છુપો સંવ્યવહાર.

ગટર, સ્ત્રીં ગંડુ પાણી જવાની નીક-મોરી; ખાળ. ગટરપટર, અં આમ તેમ; હંધુંચતું; ગમે તેમ; લોચલોચા કરીને; છાતુંછપતું આમથી તેમ કરીકરવીને સમજાવવું તે.

ગટ્ટી, સ્ત્રીં એક માતની વનસ્પતિ; કડું. ગટ્ટ, જુઠું ગટ; ગટક.

ગટ્ટી, વિં [સં. વામન દે. હે. ગિટ્ટો] ઠિંગણું; નીચું; નીચી ટુંકી આંધણીનું.

ગટ્ટું, વિં ઠિંગણું પણ જાડું ને લટું; ગેટકી ટુંકી ગરદનનું-નાના પણ મજાસુત આંધાનું.

ગટ્ટો, પું [સં. ગ્રન્થિ] ધાતુ અથવા ખીજા કોઈ પણ પદાર્થનો રસ કરી જઠને ખાંડેલો લંબગોળ ગાંગડો; લટ્ટો; ગચિયું; ચોસલું; મોટી લગડી. (૨) ગાંઠ; ગાંઠો. (૩) ઢેંકું; ખડકું. લોહીના ગટ્ટો. (૪) ક્ષાર્ધ અથવા સીસું ભરેલી કોડી. (૫) ડખાવીને આંધેલી ગાંસડી.

ગઠડી, સ્ત્રીં (જેને ગાંઠ વાળેલી હોય એવી પોટલી) ગાંસડી; નાની પોટલી; ખચકી.

ગઠિયો, પું ગઠિયો; ખીસાકાતરું. (૨) ઠિંગણો ને લટું; મજાસુત આંધાનો માણસ. વિં લુચ્ચો; પહોચેલો; હેતરાય નહિ એવો; કામેલ.

ગઠ, નં [સં. ગ્રન્થિ] ગાંઠ; ગુમડું; મોટી ગાંઠ-જેને પાકતાં અને મોં થતાં ઘણીવાર લાગે એવું વિકારી લોહીનું સુજન ગડગુમડ=ત્વચાનો એક રોગ. લોહીની નાની ગાંઠો

તે ગુમડાં, અને લોહીની મોટી ગાંઠ તે ગડ.
ગડ, પું ગુડ ગઢ.

ગડગચ્ચો, પું ઘણી વસ્તુઓ આમતેમ ખડ-
કેલી અથવા પડેલી હોય એવી જે સ્થિતિ
તે; ખીચડો; ગડખડગોટો; ઘણી વસ્તુઓનું
બેશું થઈ જવું તે; સંકડાશ; ઘણીક વસ્તુ-
ઓનો ભરાવો.

ગડગડ; અં ગડખડતી વસ્તુને લીધે થતા
અવાજનું અતુકરણાત્મક રૂપ; ગડગડ,
એવો અવાજ થવો તે. ગોડીમડાં ખાતાં
ખાતાં ગડગડવું તે.

ગડગડવું, કિં અં ગડખડવું; ગોડીમલાં
ખાતાં-તળે ઉપર થતાં ઢાળને લીધે નિચાણ
તરફ પડવું. 'ગડગડ' થવું; કોઈ વસ્તુ
ગડખડતી હોય એવો અવાજ થવો; ગાજવું.
ઉં રિપુ આવી ગડગડશે. ઓખાહરણ.
(૨) ગાજવું; વાગવું; વાદિત્રમાંથી અવાજ
થવો.

ગડગડાટ, અં સડસડાટ. (૨) પું ગડગડ એવો
જે અવાજ તે; ગર્જના. ઝડપ અને જોસ
ખતાવનારો શબ્દ:-હવે તો એનું કામ ગડ-
ગડાટ ચાલે છે.

ગડગડાવવું, કિં સં ગડગડ થાય એમ
કરવું; ગડખડાવવું. (૨) પીવું; ગુડગુડ
થાય એવી રીતે ખેંચવું:-હુકો ગડગડાવતો
ખેડો. ગડગડી જાય એમ કરવું.

ગડગુમડ, નં નાનાં મોટાં ગુંમડાં; ત્વચારોગ;
ત્વચારોગનો ઉપદ્રવ.

ગડગડાદ, અં ટપ; જોતજોતામાં જતું રહે
તેમ; એકદમ અટક્ય થઈ જવું એવો અર્થ
ખતાવે છે. સપાટાપંથ :-એ તો ગડગડાદ
તરત ખેસીજ ગયો. ઉં ગયા તે ગડગડાદ
ગયા, પહોંચ્યાનાં પરમાણુ કોઈએ નવ મો-
કલ્યારે. ધીરોભક્ત.

ગડદાગડદી, સ્ત્રીં ગડદે ગડદે લટવું-ગારામાર
કરવી તે; મુકામુકી. (૨) ભીડાભીડ; ખહુ
ભીડ હોય એવી હાલત તે.

ગડદાપાટું, નં મુકક અને પાટુઓની મારા-
માર; હાથપગથી માર મારવો તે.

ગડદાપેચ, (વં ગડદાના મારથી ઢીલું થઈ
ગયેલું; નરમ; શિથિલ; અધમરું.

ગડદામુક્કી, સ્ત્રીં ગડદા અને મુકકીનો માર.
એક હાથના પંજાઓ એકઠા કરી જોરથી
વાંસાપર મારવામાં આવે તે ગડદો, અને
એક હાથના પંજાને વાળીને જે પ્રહાર
કરવામાં આવે તે મુક્કી, કહેવાય છે.

ગડદી, સ્ત્રીં [ફા ગિર્દિ=મૂળ] ભીડ: ઠઠ;
દટ્ટી; ઘણા માણસોનો જમાવ થયેલો
હોય એવી હાલત.

ગડદો, પું [દે. ગુદ્દામિચં] ખે હાથના
પંજાને અથવા એક હાથના પંજાને વાળી
મુદ્ગર જેવો કરી જોરથી કોઈના વાંસામાં
મારવો તે; મુકકો; ધોમકો; ધીમકો. કહે
ગડદો મારવો અને ગડદો ખાવો=સાટાસાટી;
આપવું તેમ લેવું તે; ખાવું તે ખવડાવવું; સમ
વ્યવહારતા.

ગડખ, સ્ત્રીં ગાંઠ; ચોસલું; ગડ; મોજો ચઢી
આવીને થયેલો લોહીનો ભરાવો. (૨)
ચાંપીને સળડ કરેલું જે તે.

ગડખડ, સ્ત્રીં અવ્યવસ્થા; ખેતાલહાલત;
ગભરાટવાળી હાલત (મનની અથવા બહા-
રની) ઉથલપાથલ; ભૂલ; અંધેર; ગુંચવણ;
દ્વેષ; દ્વિસાદ; માથાફોડ; ખટપટ; ઘોંઘાટ;
કલગલ.

ગડખડગોટો, પું ગોટાળો; લોચો વાળવો તે;
ઉલટું સુલટું કરી નાંખવું તે; ઘાલમેલ કરી
મૂકેલું હોય એવું જે તે. શેળમેળ કરી
નાંખેલું હોય એવું જે તે. અસ્તવ્યસ્ત;
કિં પ્રં ગડખગ ગોટો વાળવો=ઘાલમેલ
કરવી; ઉધુંચતું કરવું. ગોટાપિંડાળો કરવો;
ખગાડવું; ન કરવાનું કરીનાંખવું.

ગડખડવું, કિં અં તળે ઉપર અને ઉપર
તળે થતું ઢાળને લીધે નાંચે સરવું; શેઠવું;
ગડખડી પડવું.

ગડબડસડબડ, સ્ત્રીં ગડબડ ગોટા; ઘાલમેલ; ગોટાળો.

ગડબડાટ, પું ગડબડ થવી તે; ઘોંઘાટ સોરખકોર.

ગડબડિયું, નં ગડબડી પડવું તે; અડબડિયું; તલે ઉપર થઈ જવાય તેમ પડવું તે; ગડબડી પડાય એમ થઈ જવું તે; ગોથું; અમળાઈ પડવું તે; ઝોડું. (૨) વિં ગડબડ કરનારું; ગડબડ કરે એવું; ગડબડ થાય એવું કરવાનો જેનો સ્વભાવ હોય એવું; બોલબોલ કરે એવું; ધાંધલિયું.

ગડબડવું, કિં સં ઉપરથી ડાળી કે ચઘદીને અંદરની વસ્તુને સખત બેસાડવી; ઘંબી ચાંપીને ઠાંસીઠાંસીને ભરવું. :- બંદુક ગડબડવી. (૨) મારીને અધમુવું કરવું.

ગડભાંગ, સ્ત્રીં (ઘડવું અને વળી ભાગી નાંખવું તે ઉપરથી) ઘડભાંગ વિચાર થવો થવો ને વળી પડી ભાગવો તે; ઢ્યુંપચું; કરવા ન કરવા સંબંધીની જે અદબદ વિચારણા તે; ડામાડોળપણું; અસુક કાર્ય કરવા ન કરવા માટે મનમાં વિચારોની જે ડહોળાડહોળ થાય તે. ઉં વિચાર મનમાં બહુ થયા, કરવો કવણુ ઉપાય, ગડભાંગ થઈ મનમાં ઘણી કે ખવાય વા ન ખવાય. સુદંદ.

ગડમથલ, સ્ત્રીં ઉથલપાથલ; માથાફોડ; ફેરફાર. (૨) ખટખટ. (૩) છટવાને જે મહેનત કરવી તે; ફાંશો મારવાં તે; મુકેલી-દુઃખ કે અંધનમાંથી મુક્ત થવાને જુદી જુદી અનેક રીતે ઉદ્ધોગ કરવો તે; યત્ન; મહેનત.

ગડતું, કિં અં અંદર ગડી પડવું; પેસવું; અંદર જવું. (ધીરેથી ગડબડીને પેસવું તે) બેસવું:-ભુજ પાંચે બીડતાં કંકલુ કણુ ગડિયાં રે, કે શુ એને કાળજરે દોર કુચઅડિયારે. દયારામ. (૨) લોટતું; ગડબડવું; ઢળી પડવું.

ગડવો, પું ઘડાના જેવો ગોળ થણુ પડથીદાર લોટા; મડો.

ગડાકુ, સ્ત્રીં [સં. મુઢ્ઢગોળ] ગોળ અથવા મહુડાંની રસીમાં વાટીને બનાવેલું તમાકુનું મિથણુ. (હુકામાં પિવાય છે.) (૨) થાટીને લોથ થઈ જવું; નરમ ઘેંશ જેવા થઈ જવું; થાકથી અને ઉધંધી ઘેંધટ થઈ જવું તે. કિં પ્રં ગડાકુ થવું=ઘેનથી ઘેરાઈ જવું; તલ્લીન થઈ જવું.

ગડારો, પું નાનો ખાડો; જેમાં શેલડીની આંખો રાખવામાં આવે છે તે ખાડો. (૨) દોરના આગલા પાછલા પગ વચ્ચે જે અવકાશ રહે છે તે; અંતરાય; પેટ ને છાતીનો વિસ્તાર.

ગડિયું, નં તકાકુનાં પાંદડાંની જુદી (આમળીને વાળેલી જુદી તે ગડિયું, અને વગર આમળે વાળેલી ગડી તે પડો)

ગડી, સ્ત્રીં ગરની અંદર જે ગડા હોય તે. (૨) ભજિયાંની કણી. (૩) પું ધરધંધો કરનારો દખણી ચાકર.

ગડી, સ્ત્રીં કપડાના પડને એક બીજાની ઉપર વાળવું તે; કપડાની વાળેલી સ્થિતિ. (૨) ગાંઠ; કાંકરી. (૩) આંસ; સળ; કોઈ વસ્તુના વળી રહેવાથી આંકો પડે તે; આંટી; ગેડ. કિં પ્રં ગડી પડવી=ગાંઠ પડવી. (૨) અંટસ-વાંધો પડવો. (૩) ઝીણી કણી પડવી; ગાંઠાઈ જવું.

ગડીખંધ, વિં ગડી જેમની તેમ વાળેલી હોય એવું; ગડીવાળું; વગર ઉકેલેલું.

ગડુચી, સ્ત્રીં એક ભતતની વનસ્પતિ.

ગડુડવું, કિં અં ગાજવું; ગડુડગડુડ થવું; ગર્જવું. :-તોપ ગડુડે. ગડગડવું.

ગડુડુડ, અં મોટા અને ભારે અવાજથી હવામાં જે સશબ્દ મોટો ફોલ થાય છે તેનું અનુકરણાત્મક ઉચ્ચારણુ:-ગડુડુડ ગરજે મેધ.

ગડો, પું ગાંધિયા; કાંકરો; મરડિયો. ઉં ઝીણી રેતીમાં ગડા નહિ બળે; રજામાં રજા સમાય.

ભોજ્ઞેભગત. (૨) ટોલ; જકાત; હાંસલ.
(કાઠિયાવાડ)

ગદ, પું [હે. દે. મદો] પહાડ ઉપર પાંચેસો
કિલો. (આવા કિલ્લાની નજીક વસેલા શહેર-
ની આગળ આ શબ્દ જોડાય છે.—ગુનાગદ;
પાવાગદ; પ્રતાપગદ.) કિં પ્રં ગદ છતવો
=મુશ્કેલ કામ પાર ઉતારવું. ઉં અમે ધડ-
રિયો ગદ છત્યારે. ગદ વિચલાવવો=મોટો ફેર-
ફાર કરવો; બહુ મોટી ઉચ્છ્વસપાથલ કરવી.

ગદપતિ, પું [સં.] કિલ્લાનો વડો; ઉપરી
અધિકારી; કિલ્લેદાર. રાજા.

ગદવી, પું માગણની એક જાત; ચારણ.
કહેવું ગદવી ઘેરના ઘેર=અગમનિગમની વાતો
કરવી અને કરવું ત્યારે કંઈ નહિ, એવા
અર્થમાં વપરાય છે.

ગદવું, નં દાણા ભરવાની કચરાની પકવેલી
કોદી; પાકી કોદી. (૨) નાનો ઘડો; માટવું.
જેમકે=ગોળનું ગદવું.

ગદાણુ, નં બીડ; જંગલ; જ્યાં એકલું ઘાસ
થતું હોય એવી જગા-જમીન.

ગદી, વિં ગદમાં રહેનાર. (૨) સ્ત્રી નાની
કોદી; પાણી કે દાણા ભરવાનું ઘડું.

ગદેરો, પું ધરડેરો; મોટો; વૃદ્ધ.

ગણ, પું [સં.] ટોળું; જથ્થો; સમુદાય. (૨)
જાત; વર્ગ. (૩) દેવના સેવકો; દૂત.—શિવ-
નાં ગણ. (૪) ૨૮ રથ, ૮૧ ઘોડા, અને
૧૩૫ પાયદળ લશ્કરની જે ટુકડી તે. (૫)
તારાના ઝુમખામાંનો અક્ષકો તારો—તક્ષત્ર.
(૬) હંદશાસ્ત્રમાં અમુક માત્રાના ત્રણ ત્રણ
અક્ષરના ખંડ તે.—અગણ. (૭) સંખ્યા;
રકમ. (૮) લાભ; નફો; ફાયદો. (ગુણ
ઉપરથી) કહેવું ગણના લાભ દોષ=ગુણ ઉપર
અવગુણ કરવો તે; સારું કરવા જતાં સામું
ચુકું ફળ મળવું તે.

ગણકારવું, કિં સં માનવું; માન આપવું;
લેખવું; પત્રકરવું; ગાંઠવું; દરકાર કરવી;

ધ્યાનમાં લેવું; લક્ષ્યપર લેવું. (ગણગારવું
એમ અમદાવાદમાં બોલાય છે.)

ગણગણ, અં [સં.] માખની પાંખનો અવાજ;
અમુક અવાજનું અતુકરણાત્મક ઉચ્ચારણ;
ગુણગુણ; ગણગણ. (૨) બડબડવું તે;
જલ્પવું તે.

ગણગણતું, વિં ગણગણતા અવાજવાળું; માખ
બ્રમર વગેરેની પાંખના અવાજ જેવું. (૨)
અરપટ; જેમાં આનાકાની—હા ના હોય
એવું. —ગણગણતું બોલશો માં.

ગણગણવું, કિં અં 'ગણગણ' થવું; માખ
બ્રમર વગેરેની પાંખનો અવાજ થવો; તેમની
પાંખ વાગે એમ તેમનું આમતેમ ઉડવું.
આહિ બહુ માખો ગણગણે છે. (૨) નાકમાં
બોલવું; મનમાં બડબડવું. (૩) આનાકાની
કરવી; ચણચણવું; અસંતોષ બતાવવો.

ગણગણાટ, પું ગણગણ એવો અવાજ તે; માખ
વા બ્રમરની પાંખનો અવાજ. (૨) નારાજ
થઈ બડબડવું તે; ટીકટીક. કિં પ્રં
ગણગણાટ કરવો=બડબડવું; અપ્રસન્નતા
બતાવવી. ખડખડવું.

ગણગારવું, જુવું ગણકારવું.

ગણગેટી, સ્ત્રી એક જાતનું ઝાડ.

ગણતર, નં ગણવું તે; ગણતરી. (૨) ગણ-
વાનું કામ.

ગણતરી, સ્ત્રી ગણતર; ગણવું તે. (૨) ગણ-
વાની રીત. (૩) ગણીને કાઢેલી સંખ્યા.
(૪) લેખું; દરકાર; તમા; હિસાબ; ગણના.
કિં પ્રં ગણતરી કરવી=ગણવું. ગણતરીમાં
લેવું=સામેલ કરવું; તુલના કરવી.

ગણતી, (ત્રી) ગણતરી.

ગણના, સ્ત્રી [સં.] ગણતરી. (૨) તુલના;
માન; પ્રતિષ્ઠા. (૩) લેખું; હિસાબ; કિંમત.

ગણનાથ, પું ગણનો ઉપરો; ગજનન; ગણપતિ.

ગણનાયક, પું ગણનાથ; ગણપતિ.

ગણપતિ, પું ગણનો ઉપરી—શકરનો પુત્ર;
ગજનન.

ગણપતિચોથ, સ્ત્રીં [સં.] દરેક માસની વદિ ચોથ તે; માર્ગશીર્ષ વદિ ચોથ; બાદરવા સુદિ ચોથ. જે ચોથે ગણપતિનું વ્રત કરાય છે તે ચોથ.

ગણુરવ, પું [સં.] ગણુગણુ એવો જે અવાજ તે; ગણુગણાટ.

ગણુવટ, નં ખેતરમાં જે અનાજ થાય તે ઉપરથી ગણુતરી કરીને આપવાની કિસ્ત સંબંધી લખાણુ; જમીનના ભાડાનો દસ્તાવેજ; ગણોત.

ગણુવું, કિં સં [સં. ગણ=ગણવું] એક એ ને ત્રણ, એમ સંખ્યા કહેવી અથવા માંડવી; ગણુતરી કરવી; હિસાબ કરવો. છુટી વસ્તુ હોય તેનું માપ પરિમાણુ લેવું. (૨) દરકાર કરવી; લેખવું. (૩) માન આપવું; માનવું. :-ગણુ તો દેવ નહિ તો પત્ર. (૪) કિંમત કરવી. (૫) અનુભવી થવું. (૬) ગણુતરી કરવી; હિસાબ કરવા. (૭) માં સામેલ ન રાખવું.:-એને વિદ્વાનમાં કોણુ ગણુ છે ?

ગણુસારો, પું અવાજની ચેતવણી; ધસારો; ભાસ; સાન; અવાજથી અથવા કોઇ જાતની હીલચાલની ચેતવણી આપવી તે.

ગણુધિપ, પું [સં. ગણ + અધિપ] ગણના અધિપ-રાજ તે; ગણેશ.

ગણુધવું, કિં અં ગણુતરી થવી; ગણુધએ એમ હોવું; માં-ગણુના થવી; નામ હોવું; અમુક ઉપમાથી ઉપસાધિત થવું; ખપવું; મનાવું. :- એ તો મોટામાં ગણુાય છે. (૨) ભરાઈ રહેવું=તેના દહાડા ગણુધ રહ્યા.

ગણુક, પું [સં.] ગણુક; જોશી; ગણુતરી દશા જોનાર. ઉં ન જમે અન્ન, ન પાણી પીએ, કોઈ ન જાણુ કારણુ કિંએ; પૂજ પૂજારણુને ઉતાર, જુવા ગણુક મેલ્યા કાર.

ગણુકા, સ્ત્રીં [સં.] ગણુકા; વેસ્થા; કંચની; રામજણી; પાતર.

ગણુત, નં [સં.] ગણુતરી કરવાનું શાસ્ત્ર;

આંકડાથી ગણુતરી કરવાની વિદ્યા; હિસાબ ગણુવાની રીત. (૨) વિં ગણુહું.

ગણુતપદ્ધતિ, સ્ત્રીં [સં.] ગણુતરી કરવાની રીત.

ગણુતપાટી, સ્ત્રીં આંકડાઓથી ગણુતરી કરવાનું જે પાટિયું અથવા પત્રપાટી તે. (૨) ગણુતનું કોષ્ટક; અમુક ખાતની ગણુતરી કરીને કાઢી રાખેલા આંકડાઓનું પત્રક; કોડો.

ગણુતપ્રમાણુ, નં ચાર સંખ્યાનું પ્રમાણુ આમાં પહેલી અને બીજીની બાદબાકી. ૩-૪ ની બાદબાકીની બરાબર હોય છે.

ગણુતવિદ્યા, સ્ત્રીં [સં.] ગણુતરી કે હિસાબ વગેરે કરવાનું શાસ્ત્ર; ગણુતશાસ્ત્ર.

ગણુતશાસ્ત્ર, નં [સં.] ગણુત વિદ્યા.

ગણુતશાસ્ત્રી, પું [સં.] ગણુત જાણુનારો; ગણુતશાસ્ત્રનો વિદ્વાન.

ગણુતશ્રેદી, સ્ત્રીં [સં. શ્રેદિ] ખખખે આંકડાની સંખ્યા જેમાં વારંવાર એની એજ આવે તે.

ગણુતસાર, પું ગણુતથી કાઢેલી તારીજ.

ગણુતાધ્યાય, પું ખગોળનો ગણુતને લગતો એક સંસ્કૃત ગ્રંથ.

ગણુીમત, જું ગતીમત.

ગણુીલેવું, કિં સં એકે એક જોઈ તપાસીને ચકાસુ કરવું.

ગણુ, વિં [સં. ગુણ] અમુક જેટલું ગુણિત; (અમુક અંકની આગળ જોડાતાં તેટલીવાર વધારે એવો અર્થ બતાવે છે.) પાંચગણુ; ત્રણગણુ.

ગણુશ, પું [સં.] ગણુનો ઈશ; ગણુપતિ. કિં પ્રં ગણુશ ખેસાડવા=આરંભ કરવો.

ગણુસિયું, નં ચોરતું નરાજ જેવું ખાતર પાડવાનું હથિયાર; જેનાથી (ખાતર પાડવામાં) ગણુશાયનમઃ આરંભ કરવામાં આવે છે તે. ગણુસિયો=ભાગવા અથવા તોડવાનું હથિયાર.

ગણુસણુ, જું ગનેસને.

ગણુત, નં [સં. ગણનપંચ] જમીનદાર અને ખેડૂત વચ્ચેનું સંધનું લખત. જમીનદારને

મળતું ખેડત તરફતું સાલિયાણું; સાંથ; વળે. (૨) સાંથપટો; ખેતર કે જમીનની ભાડાચિઠ્ઠી.

ગણિતનામું; નં સાંથપટો; જમીન ખેતર વાવવા આપ્યાનું જમીનદાર અને ખેડત વચ્ચે થયેલું લખત; જમીનની ભાડાચિઠ્ઠી.

ગણિતિયો, પું ગણિતવાળો; જેણે જમીનદાર પાસેથી ગણિત કરી જમીન વાવવા રાખી હોય તે; ભાડુતી ખેડત. (૨) જેને ગણિત ભરવું પડતું હોય તે.

ગંઠણું, નં [સં. ગુમ્ફ] ગાંઠણું; ગુંથણી; ગુંથવાની આવડત; ગાંઠણાની કળા. (૨) ગંઠામણું; ગુંથવાનો દોરો. (૩) ગંઠાઈ ગયેલું જે તે. ઝાડના રેસા માંસ અને અવયવ વગેરેનું વધવાપણું રેકાઈ જવાથી તેના વાદની જે ગાંઠ અંધાઈ જાય છે તે.

ગંઠણું, જુઠું ગાંઠણું.

ગંઠાઈ, સ્ત્રીં ગંઠામણું; ગંઠામણી.

ગંઠામણું, નં ગાંઠેલું જે તે; ગંઠણું; ગાંઠવાનો ગુંથેલો દોરો. (૨) ગાંઠવા કે ગુંથવાનું જે કંઈ મહેનતાણું તે. (૩) ગાંઠવા ગુંથવાની જે છાપ આવડત તે; કળા.

ગંઠામણી, સ્ત્રીં ગાંઠવા ગુંથવાનું મહેનતાણું; ગંઠામણું; ગંઠાઈ.

ગંઠાવણું, કિં સં ગાંઠો મારીમારીને ગુંથાવણું; કીડિયાં, મોતી અને મણકા વગેરેને દોરાથી ગુંથાવવાં.

ગંઠાણું, કિં અં ગંઠાઈ જવું; ગંઠાવા જેવું થવું. (૨) અંધાઈ જવું; સજડ થઈ જવું; વૃદ્ધિ થતી અંટકવી.

ગંઠિયો, પું [સં મંથિ] ઠગારો; ધુતારો; કાઠ તરેલથી કામ કાઢી લેનારો; ઠગ. (૨) ખીસાકાતર; ચોર; ગંઠીછોડો.

ગંઠીછોડો, પું ગાંઠે બાંધેલું નાણું વગેરે છોડી લેનારો; ગાંઠે બાંધેલી વસ્તુઓ છોડીને ચોરી લઈ જનારો; ગંઠિયો; ખીસાકાતર.

ગંઠો, પું ગાંઠેલું કોટે પહેરવાનું આભૂષણ; કંઠો. (૨) દાબીને બાંધેલી ગાંસડી. :- ખે ગંઠા ઘાસ આવ્યું. (૩) ગુંઠો; જમીન ભરવાનું એક માપ; આઠ ફૂટ લંબાઈનું માપ.

ગંઠોડો, પું તોડો; સાંકળું; અંકોડા ગુંથીને બનાવેલું પગે પહેરવાનું ઘરેણું. (૨) હાથનાં સોનાનાં સાંકળાંમાંનું એક. (૩) અંકોડો; કડી; આંકડો. (સાંકળાનો એક ભાગ) (૪) પેર; ગાંઠો. :- પિંપળીમૂળના ગંઠોડા. (૫) એક જાતની નિહાઈ.

ગંઠ, નં [સં.] આંધ આગળનો ભારે માંસલ અવયવ; મુંઘ. (૨) વિં ગાંડું. (શામળની કવિતામાં) ડોક કે ગળાની ઉતરતી સપાટી.

ગંઠક, વિં ગાંડું; થેલું.

ગંઠકી, સ્ત્રીં [સં.] અયોધ્યાની પેલી તરફ આવેલી હિમાલયમાંથી નીકળતી એક નદી.

ગંઠકીમાં શાલધામ થાય છે.

ગંઠમાળ, સ્ત્રીં [સં.] ગળાની નજીક થતો એક જાતનો ગંઠિયો રોગ; કંઠમાળ.

ગંઠવો, પું ગાંઠો. (૨) ભડવો.

ગંઠસ્થળ, નં હાથીના કાનની ઉપર ને આસપાસનો ભાગ; બોચી; કુંભસ્થળ; મુંઘ આગળનો ભાગ.

ગંડું, વિં ગાંડું; થેલું.

ગંડડી, સ્ત્રીં ગાંડી; થેલી; વિં ગાંડા જેવી; (સ્ત્રી) દાધાળણી; વેતાવગરની.

ગંડૂપ, પું [સં.] કોગળો.

ગંડેરી, સ્ત્રીં શેલડીના નાના નાના ગોળ કકડા તે; પેર. (૨) છોલેલી શેલડીના કકડા. (૩) લાકડાના થડના ટુંકા ટુંકા ગોળ કકડા.

ગણણી, જુઠું ગળણી.

ગણણું, જુઠું ગળણું.

ગણગાંડું, વિં ગણતરીનું; મર્યાદિત; ચોક્કસ.

ગત, સ્ત્રીં [સં.] સ્થિતિ; હાલત; અવસ્થા. :- મારી ગત હુંજ જાણું. (૨) કળા; ખુખી; ચતુરાઈ; યુક્તિ. (૩) રાગ; ઢાળ;

ચાલ.:- જેવી ગતે વાળનં વાગે તેવી ગતે ગવાય. (૪) શક્તિ; બળ. (૫) સ્વાભાવિક વર્તન વિશેષ.:-વાણિયાગત. (૬) પરિપાક; મુઠ્ઠા પકળીની સ્થિતિ. કિંમ પ્રમ ગતે ઘાલવું= ટેકાણે પાડવું. (૭) વિનં ગયેલું.

ગતકંડું, નમં ટિખળ; હસવું આવે અથવા ગમ્મત પડે એવું બોલવું અથવા ટોળ કરવું તે; મનક; ટોળ.

ગતભાર્તૃકા, સ્ત્રીં [સં.] વિધવા; રાંડીરાંડ.
ગતાગત, વિં [સં ગત+આગત] આવ્યુંગયું.
ગતાગમ, સ્ત્રીં સમજ; સમજણ; જ્ઞાન.

ગતાનુગતિક, વિં [સં.] પુંઠે જનાર; ચીલે ચીલે ચાલનાર; પરંપરાને અનુસરનાર.

ગતિ, સ્ત્રીં [સં.] અવસ્થા; દશા; હાલત.
(૨) બળ; શક્તિ.:-ખાળકની શું ગતિ ?
(૩) મતિ; બુદ્ધિ; સમજણ; (૪) ચાલ; ગમન; વેગ.:- અશ્વગતિ. (૫) મરણાંતર અવસ્થા; મુક્તિ; મોક્ષ.:- મુઠ્ઠા પછી શી ગતિ થશે. નમં ગતિવું જ્ઞેર; કાળબળ.

ગતિલંગ, વિં શક્તિહીણ; કાર્ય કરવાની શક્તિનો નાશ થયો હોય એવું; લંગકું; જેનાથી હીલચાલ થઈ શકે એમ ન હોય એવું.

ગતિમંત, વિં ગતિવાળું; ગતિમાં હોય એવું; હાલીચાલી શકવું.

ગતિમાન, વિં [સં.] ગતિવાળું; ગતિમાં હોય એવું.

ગતિમાર્ગ, પું [સં.] ગ્રહાદિને કરવાની કક્ષા.

ગતિયું, વિં ગતે ગયેલું; સદગત; (અવગતિયું= નહિ પણુ ગતે ગયેલું, એ શબ્દના જેટલો આ શબ્દ વપરાતો નથી.) ગત રમી બય એવું; યુક્તિથી કામ કાઢી લે એવું.

ગતેઘાલવું, કિં સમં ટેકાણે પાડવું; ઘાટી કે બાળી દેવું; વ્યવસ્થા કરી નાંખવી; ઉત્તર ક્રિયા કરી દેવી.

ગદ, સ્ત્રીં રમતમાં હાર થવી તે; હાર. (૨) રોગ; પીડા; દુઃખ.

ગદકું, નમં મિષ; બહાનું.

ગદગદ, અં ગદગદ થઈ ગયેલું હોય તેમ; કંઠ બરાઈ ગયેલો હોય તેમ.

ગદગદિયાં, નમં ખૂબ મોજમઝા ને ખાનપાનની રેલછેલ હોવી તે; ગદગદિયાં એમ પણ બોલાય છે.:- ધીકેળાં.

ગદગદું, વિં અંદરથી અડધું કાચુંપોચું; પાણી પોચું; ઢીલું; પલળીને નરમ થયેલું. (૨) કહોયેલું.

ગદડવું, કિં સમં પગવતે ઢાખવું; છુટું પડે નહિ અને વાંકે આવે એવું થાય તેમ ખુંદવું; ઢાખવું; મસળવું અથવા કચરવું; ચોળી નાંખવું. (સુરત તરફ આમ પણ અમદાવાદ તરફ છુંદવું એટલે ધારવાળા હથિયારથી રજરજ જેટલા કકડા કરવા) રગડવું; હેરાન કરવું; દુઃખ દેવું.

ગદબદ, વિં ખદબદ; જેમાં ઉપરાઉપરી કીકા હાલ્યા કરતા હોય એવું.

ગદબદિયાં, નમં નાણાંની અને ખાનપાનની રેલછેલ હોવી તે; પૈસા ટકાની પુરતી; આર્થિક લાભવાળી સુસ્થિતિ; ધીકેળાં.

ગદલું, વિં ગંદું; મેલું; અસ્વચ્છ. [ગોમદત્ત= ભાગવું] ગાયોથી વટાયેલું; ગંદું કરાયેલું હોય એવું; ગમાણિયું.

ગદવું, કિં અં દઢ ઉભા રહેવું. (૨) ખુંદવું ધૂળમાં મળી જવું. (૩) દોડવું.

ગદા, સ્ત્રીં [સં.] લોખંડના ગોખરદાર ગદ્દ વાળી ટુંટી લાકડી; મોટું ચોસલું; શિલા લાકડાનું એક હથિયાર.

ગદાધર, વિં [સં.] ગદા નામના આયુધના ધારણ કરનાર; વિષ્ણુભગવાન.

ગદાયુદ્ધ, નમં [સં.] એકલી ગદાઓથી યુદ્ધ કરવાની જે રીત છે તે; એ જ વચ્ચે ગદાઓથી યુદ્ધ કરવામાં આવે તે

મહાભારતમાં છેલ્લે દુર્યોધન અને ભીમ વચ્ચે જે યુદ્ધ થયું હતું તે.

ગદ્યરત્નું, કિં સં સ્થિર રાખવું; ટેકાં આપવો.

ગદ્યવચ્ચું, કિં સં થકવું; દડ-રેતમાં દોડાવવું

અને તેમ કરીને થકવું; ફેરાઆંટા ખવડાવવા.

ગદિયાણી, સ્ત્રીં પીળાં ફૂલનો એક છોડ; કાંસડી.

ગદિયાણો, પું અડધા તોલા ભારતું એક વજન;

સોળ વાલ ભારતું વજન (સોનાતું).

ગદેલું, નં ખૂબ ૩ ભરેલું હોય એવું એકલિયું

ગાદલું; મશરવાળી પોચી તળાઈ; ૩ ભરેલી

જડી ગાદી.

ગદ્ગદ, વિં શોક, દુઃખ, હર્ષ કે પ્રેમ વગેરેથી

ભરાઈ ગયેલા કંઠવાળું; ઢીલું; પોચું.

ગદ્ગાઈ, સ્ત્રીં ગદ્ગાપાણું; મૂખાઈ.

ગદ્ગામસ્તી, સ્ત્રીં ઘણી ધાંધલ થાય એવી

મસ્તી કરવી તે. મૂખાઈ ભર્યું તોશાન; ગદ્ગા

પાડું; લાતો નાંખવી મારવી અને તોશાન

કરવું તે.

ગદ્ગાપચીસી, સ્ત્રીં મનુષ્યનાં પહેલાં પચીસ

વર્ષનો કાળ, કે જેમાં પુખ્ત વિચાર થયેલા

હોતા નથી અને મૂખાઈ તથા ઉદ્ધતાઈ

ભરેલાં કાર્ય બહુ થાય છે તે કાળ.

ગદ્ગાવૈતરું, નં ગદેડા જેવું આણસમજતું

ખોદું વૈતરું કરવું તે.

ગદ્ગી, સ્ત્રીં ગદેડી; ગદેડાની માદા.

ગદ્ગેથું, નં જડી અને ખેડોળ વસ્તુ; જુના

વખતનો એક જડો સિક્કો. (૨) એક

જાતનું જીવડું. (દાણમાં થાય છે તે)

ગદ્ગો, પું ગદેડો; ખર. (૨) વિં મૂખાઈ;

ખેવકુક.

ગધ, નં [સં.] સાદું લખાણ; ગવાય નહિ એવું,

તેમજ કવિતાના નિયમોના અંધારણ વગરનું

લખાણ.

ગધપધ, નં સાદું તેમજ કવિતાબદ્ધ લખાણ.

ગધામક, વિં જેમાં ગધ અને પદ્ય બેઉ હોય

એવું; સાદા લખાણવાળું.

ગદેડી, સ્ત્રીં ગદેડાની માદા; ગદ્ગી; ગદ્ગી.

ગદેડું, નં રાસભ; ખર.

ગદેડો, પું ગદ્ગી; ગદ્ગો; રાસભ. (૨) મૂખાઈ;

આણસમજતું; વૈતરું કરી જાણે એવો માણસ.

કિં પ્રં ગદેડાખનવું=મૂખાઈ ગણાવું. કહે

ગદેડાના પાછલા પગ જેવો. ગદેડાનો વિવાહ

તે પાટુએ રળિયાત. ગદેડી ગંગામાં નહાય

તોય ગાય ન થાય. ગદેડી દુલેકે ચઢી.

ગદેડે ચઢીને ઘેર ઉતરવું. ગદેડાવૈતરું કરવું.

ગદેડાતું પુંજડું પકડી રાખવું. ગદેડે ગવાવું.

ગદેડાને કદાણું ને તેજને નસારો. ગદેડા

ઉપર અંખાડી. ગદેડાની જોડે થોડું ખાંધે

તો આખરે ભુંકવા શીખે. ગદેડાને લિંડે

પાપડ ન થાય. ગદેડાને તાવ આવે એવું.

ગદેડાને માથે શિંગડાં.

ગદેવાન, વિં ગદેડાં હાંકનાર. (૨) ગમાર.

ગનીમત, સ્ત્રીં [ફા.] સંતોષસચ્ચ ઉદ્ગાર;

ખસ; ઘણુંએ; જોઈએ એટલું હોવું તે;

ધૃશ્વિર કૃપા; સુભાગ્ય;

ગનીમ, પું [મ.] સુસલમાન; મોગલ. (૨)

દુસ્મન; શત્રુ.

ગનેસને, અં સણસણાટે; કાનોકાન; ગણસારે.

ગંદકી, સ્ત્રીં ગંદવાડ; કચરો પુંજે અને વાસ

મારે એવી ખરાબ વસ્તુઓ પડેલી હોય

એવી હાલત; કાદવ કીચડવાળી જગા.

ગંદવાડ, સ્ત્રીં ગંદકી; અસ્વચ્છ જગા. (૨)

અસ્વચ્છતા; ગંદું એવું જે તે. અહિં તહિં

પડેલો જે કચરો પુંજે તે; ગંદવાડો.

ગંદું, વિં અસ્વચ્છ; ગંધવાળું; મેલું; કસોળું;

ગોળું.

ગંધ, સ્ત્રીં [સં.] વાસ; ખો; સોડમ. સારી

તેમજ નહારી બન્ને વાસને માટે વપરાય,

તોપણ નહારી વાસને માટે ખાસ વપરાય

છે. સુ અને દુઃ થી તેના સારા ખોટા

અર્થ દેખાડાય છે. (૨) તિલક; ટીલું;

ચાંદ્યો; ચંદન.

ગંધક, પું. પીળા રંગની અત્યંત ખરડ અને ગરમીથી ઓગળી જઈ બળે એવી એક ધાતુ. તેની જાળા આસમાની અને વાસ આકરી હોય છે.

ગંધધાણુ, સ્ત્રી. નહારા વાસતું ચારે બાજુ ફેલાતું તે.

ગંધપુષ્પ, ન. ધસેલું ચંદન અને ફૂલ.

ગંધમાદન, પું. [સં.] હિમાલયમાં આવેલો એક પૌરાણિક ક્રીડાપર્વત.

ગંધરપ, પું. ગંધક. (૨) [સં. ગંધર્વ.] ગવૈયાની એક જાત. તે જનોઈ પહેરે છે.

ગંધરાજ, પું. એક જાતનું ફૂલગ્રાહ. (૨) સુખડ; ચંદન.

ગંધર્વ, પું. [સં.] અર્ધદેવની વૃત્ત અને ગાન કરનારી એક જાત. સ્વર્ગનો ગવૈયો.

ગંધર્વનગર, ન. [સં.] આકાશમાં ધડીમાં દેખાય અને ધડીમાં અદૃશ્ય થાય, વળી પ્રાણુ બીજા ફેંકાણે દેખાય અને જતું રહે, એવું જે એક કલ્પિત નગર તે. જાડી માતળી હવાની લહરીઓ ઉપર સૂર્ય કિરણના આડાતેડા પ્રસરણને લીધે કોઈ કોઈ વાર પૃથ્વી ઉપરના ચિતારો ઉલટાસુલટા આકાશમાં પ્રતિબિંબ રૂપે દેખાય છે અને તેથી મેઘધનુષની માફક કોઈ કોઈ વાર આકાશફલક ઉપર તગર અને વાડીઓ વગેરે હોય એવું દેખાય છે, એ છાયાના જે આલી દેખાવો તે ગંધર્વનગર કહેવાય છે. મૃગજળ જેવું.

ગંધર્વલગ્ન, ન. ગંધર્વવિવાહ.

ગંધર્વવિવાહ, પું. [સં.] પ્રીતિલગ્ન; વર કન્યા અન્યોન્યમાં સમજી પરણી લે છે તે. શાસ્ત્રમાં આદ્ય જાતના વિવાહો કહેલા છે તેમાંનો એક લગ્નપ્રકાર. શકેન્તલા અને દુષ્યંતનો વિવાહ ગંધર્વવિવાહ હતો.

ગંધર્વવેદ, પું. [સં.] ગંધર્વોનો જે વેદ તે; ગાયનશાસ્ત્ર; ગવૈયાઓની વિદ્યાનું શાસ્ત્ર તે. ગાવા અને બજવવાની કળાનું જે શાસ્ત્ર તે.

ગંધવલી, વિ. ન. [સં.] ગંધવાળી; જેમાં ગંધ એવો ગુણ હોય એવી-પૃથ્વી.

ગંધનહ, પું. [ગન્ધ + વહ = વહેવું] ગંધને વહી જનાર તે; વાયુ; પવન.

ગંધવા, પું. વ્યક્તિની વાસ આવે એટલી સમીપતા તે; મજ્જકપાણું; સહવાસ; સોળત; સંગ; સાથે રહેવાપણું. ઉ. વહુ વરસાદ ને ધુમાડો, એ ત્રણનો ગંધવા ગમે નહિ તે તે ત્રણ વગર ચાલે નહિ.

ગંધવાહ, પું. જી. ગંધવહ.

ગંધસાર, ન. સુખડ; ચંદન. [સં.] સુગંધીયાર વસ્તુ; અંતર.

ગંધાક્ષત, પું. [સં. ગંધ + અક્ષત] ચંદન અને અક્ષત; સિલક કરીને અક્ષત ચોદવા તે; વરણ કરવું તે. કિં. પ્ર. ગંધાક્ષત કરવા = બ્રાહ્મણોની પૂજા કરવી; વરણ કરવું.

ગંધાતું, વિ. ગંધ મારતું હોય એવું; મેલું; બદખોવાણું; દુર્ગંધયુક્ત.

ગંધાર, પું. [સં.] ગાયનના સાત સૂરમાંનો એક સૂર. (૨) મનમાંનું મનમાં ને મનમાં ન રહેતાં તેની કંઈક વાત બહાર નીકળે તે.

ગંધાતું, કિં. અ. વાસ મારવી; બદખો નીકળવી. (૨) કહોલું; બગડવું; સડવું.

ગંધીલું, વિ. વાસ મારતું; ખરાબ.

ગંધપ, પું. ગંધર્વ. (૨) ગંધક.

ગંધિયાણું, જી. ગાંધિયાણું.

ગંધીલું, વિ. અદેયું; ઝેરીલું. (૨) ચીકણું; ગંધની-પવનની સાથે લડી પડે એવું; લડકણું.

ગપ, સ્ત્રી. અશ્વા; પાયા વિનાની લોકમાં ચાલતી વાત; ખખર; લોકવાયકા; ઉડતી વાત. (૨) જી. ડાણું; વાતના ખોટા તડાક્. કિં. પ્ર. ગપ મારવી = ગપ ચલાવવી; ગપેગપ સુંવાળસો.

ગપગપ, અ. ઉપરાઉપરી; ટપટપ; એક પછી એક; ડપડપ. :- ગપગપ કેવા કોળિયા ગળે ઉતારે છે.

ગપગપગપ, અં ધીમે ધીમે કાણામાં કંઈ
ધાલતાં ને કાલતાં થતો અવાજ તે.

ગપગોળો, પું અફવા; ગપાટો; ખોટોખોટી
વાતનું ચાલવું તે.

ગપતાળિયું, નં ડગળું; ધા અથવા ઝટકો
મારીને આખામાંથી જુદો પાડેલો કકડો;
ચોસલું; ગચિયું.

ગપતાળું, નં કાપીને કચેલો કકડો.

ગપસપ, સ્ત્રીં ગપ; ગપની સાથે 'સપ' નિર-
ચક વપરાય છે.

ગપાશ, પું મોટી ગપ (ગપાંશ) જેમાં કંઈક
ગપ જેવું હોય એવી વાત તે; વાત. મન
રિજવા કે વખત ગાળવા વાત ચલાવવી તે.

ગપાગપ, સ્ત્રીં ગપગપ; ગપાગપી. (૨) અં
એક પછી એક; વગર અટકે; ઉપરાઉપરી.

ગપાગપી, સ્ત્રીં ગપની પરંપરા; ઉપરાઉપરી
મુક્કીઓ પડવી તે.

ગપાટો, પું અફવા; ઉડતી વાત.

ગપાટક, નં [સં. + અટક] ગપની પરંપરા
તે; જુદા અને ખોટા તડાકા; ગપ.

ગપોડું, નં ગપ; અફવા. (તિરસ્કારમાં)

ગપોલિયું, નં ગપ; ગપોડું. (૨) ધીમેધીમે
કાણામાં ધાલવું તે.

ગપ્યાં, નં આડીઅવળી આમતેમની વાતચીત
કરવી તે; વાતો; સાધારણ કંઈ ખાસ વિષય
ઉપરની નહિ એવી વાતો તે.

ગપ્યાંગોઠી, સ્ત્રીં વાતચીત; સાચી ને ખના-
વટી કહાણી કિસ્સા જેવી વાતો કરીને
વખત કાઢવો તે.

ગપ્પી, વિં ગપ મારનાર; અફવાઓ ઉડાડ-
નાર; - ગપ્પીને ઘેર ગપ્પી ગયા. (૨)
જેવું જોલવું વારંવાર ગપ્પ જેવું થવું
હોય તે (માણસ); - એતો ખડો ગપ્પી છે.

ગપ્પીદાસ, પું તડાકા ગપ મારનાર; ખોટી
વાત ચલાવનાર; જેની વાત વારંવાર ગપ
કરેલી હોય એવો માણસ.

ગમ્મું, નં ગપ. ગપથી હલકા પ્રકારનું જુદાણું;
અફવા; ખોટી વાત. કિંમ્મં ગમ્મં મારવાં =
અર્થ વગરની વાતો કરીને વખત કાઢવો.

ગફલત, સ્ત્રીં [મ.] ભૂલ; ચૂક; સ્ખલન.
(૨) બેપરવાઈ કે વિસ્મૃતિથી કામમાં ધ્યાન
નહિ આપવું તે; અસાવધાની.

ગફલતિયું, વિં ગફલત કરવાની આદત પ્રતી
ગમેલી હોય એવું; સ્ખલનશીલ.

ગફલતી, વિં ગફલત કરે એવું. (૨) સ્ત્રીં
ગફલત; સ્ખલન; ભૂલ.

ગફલું, જું ગમરં.

ગફ, જું ગુફા.

ગફફ, પું મોટો કોળિયો; ખુફા. 'ગફ' એવો
અવાજ થાય તેમ એકદમ મોટું ભરવું તે.

ગમ, અં ચંટ; ઝટ; એકદમ; આચિયું.
- ગમ ધન ગેદો માર્યો.

ગમ્મગમ્મ, અં ઉપરાઉપરી; ટપોટપ. (૨)
કાઢવાલથી થતો એવો એક તરેહનો
અવાજ. (૩) કોઈ વાત કરતું હોય ત્યાં
વચમાં જોલવું તે.

ગમ્મડગંડ, વિં દાધારેયું; સાહસિક; ઉદ્ધત.
જાન હોય એવું; મોળિયું. ઉં અંધેરી
નગરી ગમ્મડગંડ રાજ, ટકે શેર ભાજ ટકે
શેર ખાજ.

ગમ્મડગંડું, વિં ટેકેકાણેથી જંદું હોય એવું;
સામડભોયું.

ગમ્મડવું, કિં અં તજે ઉપર થતા સરવું;
ઉંચેથી નિચાણ તરફ ગતિ થતો તજે
ઉપર થતા જવું. (૨) આજોડવું; કોઈવું;
ગમડી પડવું = ગમ્મડી ખાઈ નીચે પડવું.

ગમ્મડી, જું ગમરડી.

ગમરડી, સ્ત્રીં એકદમ દોડી જવું તે; દોડીને
નાસી જવું તે; દોટ મૂકવી તે.

ગમર, વિં માંસથી ભરેલું અને દેખાવડું; -
ગમર ગાંધે પડતા ખાંડ. (૨) ભરેલું
(પેંસા વગેરેથી) પું માંસથી ભરેલો ગોરા
ને રૂપાળો જુવાન.

ગખાગખ, અં ગખ, ગખ, થાય એમ; ઉપરા
ઉપરી; ટપોટપ. (૨) ઘોળાઘોળ.

ગખાગખી, સ્ત્રીં ઘોળાઘોળ; ધખાધખ. ગખ
ગખ થાય એવું જે તે; મુક્રામુક્રી; ગડખડ;
મારામાર; ખોલાખોલી.

ગખાર, સ્ત્રીં ખાડો. (૨) કપરાટવાળો ખાડો.

ગખારો, પું [સં. ગર્માગાર] ઉના પવનથી
ફૂલીને ઉડે એવી કાગળની કોથળી; નાનું
વિમાન; હવાઈ; દારૂખાનાનું ઉચે ઉડે
એવું એક રમકડું.

ગખી, સ્ત્રીં બદી; અગલ. લખોટીઓની રમ-
તમાં જે નાનો ખાડો કરવામાં આવે છે તે.

ગખોગખ, અં ગખગખ; ઉપરાઉપરી; એકદમ;
એક પછી એક; ઉપરાઉપરી મુક્રીનો માર
પડતો હોય એમ.

ગખોળો, પું ફળેતો; ભવાડો; ઘોંઘાટ; ગપ-
ગોળો; ખોટો ને હોહા થાય એવો ખુમારો.

ગખખ, અં ભોક્ષતાં નીકળતો એવો અવાજ;
ગખ.

ગખખર, નં [સં ગહ્વર] ખો; ખીણ; ગુફા;
પર્વતમાંની ઉડી ખીણ; પોલી કરાડ.

ગખખર, વિં ભરેલું; ભરપુર; પૂર્ણ. (પૈસાથી)
(૨) જખખર; તર; ખમી શકે એવું; પૈસાદાર;
સંગીત; તાબું.

ગખખી, સ્ત્રીં બદી.

ગખખો, પું ખાડો; ખાંચો. ગોદો; મુક્રો;
ધીમક્રો. (૨) યુદ્ધિવિહીન કણખી; રાભો.

ગભરાટ, પું અકળામણ; મનમાંની ગુંચવણ;
દુઃખ. (૨) હાંફળાંફાંફળાં થઈ જવું તે;
કંઈ સહ પડે નહિ એવી સ્થિતિ. કિં પ્રં

ગભરાટ થવો=અકળાઈ જવું; ગભરાવું.
ગભરાટ કરવો=ગભરાયા જેવો દેખાવ કરવો.

ગભરામણ, સ્ત્રીં અકળામણ; છવ ચુંથાઈ
જવો તે; શ્વાસ ન લેવાય અને છવ તલ-
પાપડ થઈ જાય એવી જે પ્રકૃતિ થવી
તે; ગભરાટ; મુંઝવણ. ઉં ગભરામણ મને

ધરડપણમાં થાય છે ધણીરે. શું થશે ને શું
નહિ, તેને લગતી ભારે ચિંતા થવી તે.

ગભરાવવું, કિં સં ગભરાય તેમ કરવું.

ગભરાવું, કિં અં રસ્તો ન સૂઝે એવી
હાલતમાં આવવું; ગુંચવાવું; ખડાવરા થવું;
અકળાવું. (૨) દુઃખી થવું.

ગભસ્તિ, પું [સં.] કિરણ; કર.

ગભા, પું [સં. ગર્મ] ગળદ્ર; ખળખા. (ક્ષયના)

ગભાણ, સ્ત્રીં ગમાણ; [સં ગવાત્ર] ઢોરના
ખીલા આગળ આડું લાકડું રાખી ચાર
નોખવાને કરેલી જગા. (૨) નંગામના
પાંદરપરની ગોચર જમીન.

ગભાર, પું દેવાલયની અંદરનો ભાગ; જેમાં
મૂર્તિ હોય તે ભાગ; ગર્ભાગાર.

ગમ, સ્ત્રીં ખાળુ; પાસુ; તરફ. (૨) મનનું
વલણ; પસંદ પડવું તે. (૩) સમજણ; સહ;
ભાન. (૪) સાંખી રહેવું તે; ખામોશ; ગમ
ખાવી, સહન કરી જવું; ઘોંઘીનો ધુંટ ગળી
જવો. (૫) [અ.] શોક; દીલગીરી; હાય;
અફસોસ. (૬) આણી તરફ; ભણી :-
એણીગમ બા.

ગમગીન, વિં દીલગીર; શોકાતુર; ઉદાસ;
દુઃખી; શોકમાં ડૂબેલું. ઉદાસ.

ગમગીની, સ્ત્રીં દીલગીરી; શોક; ગમ.

ગમચાં, નં ખોલતાં ખોલતાં ગળી જવું તે;
આનાકાની કરવી; વિચારી વિચારીને અને
નામરજીથી ખોલવું. કિં પ્રં ગમચાં
ખાવાં=રહીરહીને ખોલવું.

ગમત, સ્ત્રીં જેમ ગમે તેમ કરવું તે; ખુશીમાં
વખત કાઢવો તે.

ગમતિયાળ, વિં ગમતી.

ગમતી, વિં ખુશી કરે એવું; ગમમત કરનાર
અને આપનાર; રમુછ.

ગમતું, વિં મનને ગમે એવું; ભાવતું; પસંદ
પડતું; રચિકર; અનુકૂલ.

ગમન, નં [સં.] ચાલવું તે; ચાલ; ગતિ.

ગમનાગમન, નં. [સં.] આવવું, જવું તે.

(૨) આવળ.

ગમવું, કિં અં. ગોઠવું; મનમાનવું; પસંદ પડવું; મોક્ષ આવવું; એન પડવું.

ગમા, પું. શક્તિ; તાકાત; બળ. હાલચાલની શક્તિ; :-હવે ડોસાના ગમા ભાગ્યા છે.

ગમાણુ, સ્ત્રીં ઢોરને ખાવાનું ઘાસ નાખવાની જગા; ગભાણુ.

ગમાણિયું, નં ગમાણુની આડી; ઘાસ તણાઈ વેરાધને ઢોરના પગ તળે આવે નહિ. તે માટે ખીલા આગળ રખાતું આડીનું લાકડું. (૨) વિં. બાંધ્યું રહેતું; ફરતું અને ચરતું નહિ એવું. :-ગમાણિયા ઢોર.

ગમાનક, નં. [સં. ગવાત્તક] ગાયને ઘાલવાનું અન્ન; ગોગ્રાસ.

ગમાર, વિં ગામડિયું; રોયું; નંગલી; મૂર્ખ; યુદ્ધિહીન; અસભ્ય; અવિવેકી.

ગમાવવું, જીં ગુમાવવું.

ગમી, સ્ત્રીં દીલગીરી; શોક. (૨) અં તરફ; ભણી; ગમ. હમેશ શોક કર્યા કરતું હોય તેવું; ગમવાળું; દીલગીર રહેતું; શોકાતુર.

ગમેતેમ, અં જેમ શવે તેમ; મરજીમુજબ; ઇચ્છા પ્રમાણે. (૨) કોઈ પણ રીતે.

ગંભાર, જીં ધંભાર.

ગંભીર, વિં [સં.] આશ્ચર્ય તેમજ ભય ઉપજાવે તેવું મોટું; વિશાળ; પ્રૌઢ. (૨) ઠરેલ; ભારેખમ. (માણસ ને વિચાર) (૩) ધીર; સહનશીલ (સ્વભાવ વગેરે)

ગંભીરતા, સ્ત્રીં [સં.] ગંભીરાઈ; ગંભીરપણું.

ગંભીરપણું, નં ગંભીરાઈ.

ગમ્ય, વિં [સં. ગમ] જવાય-સમજાય તેવું. :- ઇદ્રિયગમ્ય. અગમ્ય=ન જવાય એવું.

ગયણુ, જીં ગગન.

ગયવર, પું [સં. ગજવર] મોટો હાથી.

ગયાજી, સ્ત્રીં ગયા નામનું તીર્થસ્થળ. પટણા નજીક ગંગાના કિનારાપર આવેલું એક પવિત્ર

યાત્રાનું સ્થળ; આ કેકાણે શ્રાદ્ધ કરવાનું મોટું માહાત્મ્ય ગણાય છે.

ગયાવાળ, પું એ નામની બ્રાહ્મણ વાણિયાની એક નાત.

ગર, પું [સં. ગર્મ] ક્ષણમાંના પોચો અને પાણી ભર્યો મેદાજવો ભાગ તે; મગજ; માવો. (૨)

મનનો ભેદ; મર્મ. (૩) ઝેરી હગાર; ગલ.

(૪) કાં પ્રં કરનાર. :-સોદાગર; કારીગર.

ગરક, વિં [અ.] ઢૂબેલું; અંદર ગયેલું. (૨)

મસ; લીન; અંદર રચી ગયેલું એવું. કિં પ્રં

ગરક થવું=ગૂડવું; એકદમ નીચે ઉતરી પડવું.

ગરકવું, કિં અં કાદવ કે પ્રવાહી વગેરેમાં ઢૂખી જવું; અંદર પેસી જવું; લીન થઈ જવું.

ગરકાવ, વિં ભરપુર; ભરેલું; ચકચુર; મશગુલ.

ગરગડવું, જીં ગડગડવું.

ગરગડિયું, જીં ગડગડિયું.

ગરગડી, સ્ત્રીં નાતું શરે એવું પૈકું; ગરેડી.

ગરગર, અં ગરવું તે; ઝીણી રજ.

ગરગવું, (ગળગવું) કિં સં ઇચ્છવું; અકરાં તિયાની માફક ખાવું.

ગરજ, સ્ત્રીં [અ.] કાર્યસિદ્ધિ માટે જેની અગત્ય હોય તે; આવશ્યકતા; ખપ; દરકાર.

(૨) અડીવેળા; તંગી. (૧) મતલબ; સ્વાર્થ.

કિં પ્રં ગરજ સારવી=તંગી મટાડવી. કહેં

ગરજ ગળી. ગરજે ગધેડી. ગરજે ગધેડાને

ખાપ કહે. ગરજ મંતલખી. ગરજવાનને

અક્કલ નહિ. ગરજ સરી કે વેદ વેરી.

ગરજણુ, સ્ત્રીં એક જાતનું પંખી; ગડધણુ.

ગરજના, જીં ગર્જના.

ગરજમતલખી, વિં સ્વાર્થ.

ગરજવું, જીં ગર્જવું.

ગરજઉં, વિં ગરજવાન; જેને ગરજ હોય તે. (૨) આપમતલખી; સ્વાર્થ.

ગરજી, વિં ગરજવાન.

ગરજીલું, વિં ગરજવાળું.

ગરજી, વિં ગરજવાન. કહેં ગરજી ને ગધેડા એ અરાખર.

ગરબો, પું. ઉભો અને સીધો કાંઠો; સીધો-
સળિયો; ખીલો. (૨) પ્રેરણ; અંકુર. (૩)
પુંપરો.

ગરડવું, કિં અં [સં. ઘર્ષ] ખેંચવું; તાણવું.
(૨) ધુંટવું. કિં સં ગળામાંથી બોલવું;
ધુરધવું. ઉં ગાયે ગીત ગરડી, અંગ મરડી
અંગે અનંગ જગાડતી પ્રેમા.

ગરડગર, (ગરડગપ) અં ગરડ એવા અવાજ
સાથે અંદર જતું રહેતું હોય તેમ; ગરડ
ગરડ એમ થતાં થતાંમાં ઓચિતિ ગરડ
દબતે અંદર જતું રહેતું હોય એમ; એક-
દમ; એકાએક.

ગરઢ, જી. ધરઢ.

ગરઢું, જી. ધરઢું.

ગરણી, સ્ત્રી. [સં. ગત્] ગ્રીણાં કાણાંવાળી
વાહકી; ગળણી.

ગરણીય, સ્ત્રી. જૈન આર્યા; જૈન સ્ત્રીસાધુડી.

ગરણું, નં પાણી વગેરે ગાળવાતું જે સાધન
તે; ગાળવાતું કપડું; ગળણું.

ગરથ, જી. ગર્થ.

ગરઢ, વિં [ફા.] સાંકડે આવી ગયેલું; ખૂબ
મચેલું; મંદીર્ણ.

ગરદન, સ્ત્રી. [ફા.] ગળાનો પાછલો ભાગ;
ખોસી; ડોક. કિં પ્રં ગરદનમારવું=જીવ
લેતો; મારી નાંખવું. (૨) ઘણુંજ તુકસાન
કરવું.

ગરદી, સ્ત્રી. [ફા.] ગીરદી; ભીડ; ઠઠ;
સંકીર્ણતા.

ગરદો, પું તમાકુનાં પાદડાંનો ભુકો.

ગરનાળ, સ્ત્રી. છરાના ગોળા ભરવાની ખાંડણી
જેવી તોપ.

ગરનાળું, નં વરસાદનું પાણી જવા આવવાને
માટે ઉઘાડવાસ થાય એવો જે બાંધેલો
માર્ગ હોય તે; પાણી જવાનો જે સાંકડો
નાનો અને બાંધેલો માર્ગ તે.

ગરડ, જી. ગરબડ.

ગરબડવું, જી. ગરબડવું.

ગરબડસડખડ, સ્ત્રી. ઉંધુંચતું; ગરબડગોટા.

ગરબડાટ, જી. ગરબડાટ.

ગરખી, સ્ત્રી. લહેકાવીને ગાવાતું પદ્ય; દેશી.

(૨) સ્ત્રીઓમાં ગવાતી એક જાતની દેશી
કવિતા.

ગરખો, પું. મોટી ગરખી; લહેકાવીને ગાવાનો

એક રાગ; રાસડો. (૨) ગાતાં તે તાળીઓ

પાડતાં દીવા કે માંડવીની આસપાસ ફરવું

તે. (૩) દેવી પ્રસાદન માટે માટલીને કાણાં

પડાવી નવરાત્રી દરમિયાન તેમાં ચાલુ થીતો

દીવો રાખી રાતે તેની પાછળ ગવડાવવાતું

એક વ્રત તે. કિં પ્રં ગરખો કારાવવો-

મંડાવવો. ઉં ગરખે રમવાને ગોરી નીસ-

યારે લોલ.

ગરભછાંટ, સ્ત્રી. છરા ભરેલો દારનો ગોળો; આ

ગોળામાં પથરા; ખીલા; છરા વગેરે ભરી

દાર ગરબેલો હોય છે. એ ગોળો ઉડીને જ્યાં

પડે છે ત્યાં પાછો જોરથી ફાટે છે અને

તેમાંના પેલા છરા ખીલા વગેરે ઉડી આસ-

પાસ ઘણું તુકસાન કરે છે. આગલા વખતમાં

ખાંડણીના આકારની તોપ મારતો આવા

ગરભછાંટના ગોળા દુશ્મનની સામે ફેંકવામાં

આવતા અને તે જ્યાં જઈને ફાટતા ત્યાં

ઘણું તુકસાન કરતા.

ગરમાવો, પું ગરમી; ઉષ્ણતા; હુર.

ગરભ, જી. ગર્ભ.

ગરમ, વિં [સં. ધર્મ] ઉતું; તપેલું; ઉષ્ણ.

(૨) જલદ; તીવ્ર. (૩) જોસમાં આવેલું.

કિં પ્રં ગરમ થવું=તપી જવું; ગુસ્સે થવું.

ગરમમસાલો, પું મરી તજ અને લવિંગ

વગેરે તેજનાનો ભુકો. એ રસોઈની કેટલીક

વાનીઓમાં નાંખવાના કામમાં આવે છે.

ગરમર; સ્ત્રી. એક જાતની વનસ્પતિ. એ

અથાણાના કામમાં આવે છે.

ગરમાઈ, સ્ત્રી. ગરમી.

ગરમાઉ, વિં ગરમ; ગરમી ઉત્પન્ન કરવાના
ગુણવાળું.

ગરમાગરમ, વિં ઉત્તુઉત્તુ; તરત ઉત્તુ કરેલું.

ગરમાવો, પું ગરમી.

ગરમાળો, પું એક જાતની શિંગ; એક ઓપધિ.

ગરમી, સ્ત્રીં [ફા.] ઉષ્ણતા; ઉનાશ; તાપ.

(૨) તિખાશ. (૩) દાહ; ધામ; બાકારો.

(૪) તોર; જ્વેર. (૫) ટાંકીપરમિયાનો રોગ.

ગરમું, નં છાછરું તપેલી જેવું વાસણ.

ગરમેલ, સ્ત્રીં રૂંવાંટીવાળો એક જાતનો નાનો
છાહ. એના મૂળનું તથા એની ઉપરના
ભાગનું અથાણું થાય છે. ગરમર.

ગરલ, નં [સં.] ઝેર; વિષ.

ગરવ, જીં ગર્વ.

ગરવું, કિં અં [સં. ગૃ-ગૃ] પડવું; ખરી
પડવું; ખરવું. (૨) અંદર પેસવું. (૩) વિં

ગંભીર; ગૌરવવાળું. ઉં ગોખે ગરવાને ચઢી.

ગરાડ, વિં મોટું. (૨) સ્ત્રીં ખાડો; ઢાળ; ચીસો.

ગરાડી, વિં ઘણુંજ વ્યસની; પી, પી કરનાર.

(ભાંગ અપીણ ગાંજે વગેરે)

ગરાડો, પું ધમારતની દિવાલનો પાયો નાંખવા
જે લાંબો હોય ખાડો ખોદવામાં આવે છે તે.

ગરાસ, પું [સં. ગ્રાસ] ગુજરાનને માટે મળેલો

જમીનનો જે ધનામી કંકડો તે. મુસલમાન

લેખકો કહે છે કે પહેલાં ગામમાં થતી

હુંટકાટ અટકાવવા માટે બિલ્લ, રજપુત

કે એવાજ ખીજા મારકાડિયા માણસોને

શાંત રાખવા ગામમાંથી જમીનનો અમુક

ભાગ કાઢી આપવામાં આવતો. એ જમીન

તે રખેવાળીના બદલામાં ભોગવતો ને તે

ગરાસ કહેવાતી. ભાટલોકોની વહી(ઓપડા)

પ્રમાણે રાજ્યકર્તાના કુટુંબીઓને ગુજરાન

માટે જે જમીન આપવામાં આવતી તે;

ભાયાતો વગેરે સગાંને ગુજરાન માટે મળેલી

જે જમીન તે. વડોદરાના રેસિડેન્ટ મિ.

મેલવંડીલ કહે છે કે ગરાસ શબ્દ કો-

ળિયાના અર્થમાં વપરાય છે અને તે શબ્દ
એવું બતાવે છે કે ' ગુજરાન. ' તે રાજ
કુટુંબના મૂળ પુરુષના વંશજોને ગુજરા-
નને વાસ્તે જે જમીન મળેલી હોય તેવી
જમીનને માટે વપરાય છે.

ગરાસણુ-ણી, સ્ત્રીં ગરાસિયાની સ્ત્રી; ગરા-
સિયા જાતની સ્ત્રી. ઉં કયી વડુ તે ગામની
ગરાસણુરે. સ્ત્રીગીત.

ગરાસિયા, પું ગરાસખાનારો રજપુત; જમી-
નદાર; રાજવંશી ભાયાત. રજપુતોને હિસ્સે
આવેલી જમીનની ઉપજ ખાનાર; ખીજા
લોક પાસેથી કર લેનાર તથા થોડો ધણો
અમલ ચલાવનાર રજપુત તે.

ગરીબ, વિં [અ.] નિર્ધન; પૈસા રહિત; દીન.

(૨) કંગાલ; દરિદ્રી; આપકું; દુઃખી. (૩)

બહું; સાલસ; સહનશીલ; હંડા સ્વભાવનું.

ગરીબગુરખાં-ગુરખાં=કંગાલમાણસો. બિખા-

રીઆ; દુર્બળ અને દુઃખી.

ગરીબડું, વિં ગરીબ.

ગરીબપરવર, વિં [ફા.] ગરીબની પર્વ-

ચ્છી કરનાર-મંભાળ લેનાર. મોટા અમલ-

દાર કે ગૃહસ્થને માનાર્થે આ શબ્દ લ-

ગાડાય છે.

ગરીબાઈ, સ્ત્રીં ગરીબી.

ગરીબી, સ્ત્રીં નિર્ધનપણું; કંગાલિયત; દળ-

દર; ભલાઈ; સાલસાઈ.

ગરિષ્ઠ, વિં [સં.] ભારે; ઝટ ન પચી શકે

એવું; સંગીન.

ગરુ, જીં ગુરુ.

ગરુડ, પું [સં.] એક અતિ મોટું ને જમ્બૂ

માંસાહારી પંખી. પંખીઓમાં એ સૌથી

મોટો અને જોરાવર હોવાથી પક્ષીઓનો

રાજા કહેવાય છે.

ગરુડપુરાણ, નં [સં.] અઘડ પુરાણોમાંનું

એક પુરાણ. આ પુરાણ મુએલા માણસની

પાછળ વંચાવવામાં આવે છે.

ગરુડગામી, વિં [સં. ગામી=નનાર] ગરુડ
ઉપર બેસીને નનાર; વિષ્ણુ.

ગરુડધ્વજ, વિં જેની ધ્વજમાં ગરુડનું ચિહ્ન
હોય તે.

ગરુડો, (ગરોડો) પું હેડનો ગુરુ; અંત્યજ ગોર.

ગરુર, વિં મગર; અહંકારી; મિત્રજી.

ગરેરી, સ્ત્રીં [અ.] ગર્વ; અહંકાર; મગરરી;
પતરાજ; ગુમાન.

ગરેતું, જીવં ગરતું.

ગરો, પું ગરોડો; હેડનો ગોર.

ગરોડો, પું જીવં ગરો.

ગરોદર, વિં [મ.] ભારેવાઈ; ગર્ભવંતી;
દહાકાવાળી; હમેલદાર.

ગરોળી, સ્ત્રીં [સં. ગ્રહાલિકા. દે. ઘરોલી]
મગરની; જાતનું બિલ્લસ જેવું કે તેથી
સહેજ નાતું ધરની દિવાલો ઉપર ફરતું
પ્રાણી; ધરોળી.

ગર્ક, જીવં ગરક.

ગર્ગ, પું વૃષ્ટિકુળના ગુરુ શ્રીકૃષ્ણને ચૂકાદિ
સંસ્કાર કરાવનાર આદિજી. એમણે એક
ગર્ગસંહિતા નામે પુસ્તક રચેલું છે.

ગર્જન, નં [સં. ગર્જ] ગરજવું તે.

ગર્જના, સ્ત્રીં [સં. ગર્જ] વરસાદનું ગાજવું
તે. (૨) સિંહનું તણકવું તે. ૩૦ પ્રં સિંહ
ગર્જના=મોટેથી તાડુકો કરવો તે; તાડુકો;
મોટેથી હા ના કહેલી કે ઠપકો દેવો તે.

ગર્જિત, વિં [સં.] ગાજ રહેલું; ગર્જના
કરતું. ઉં દસે દિશા ગર્જિત થઈ રહી હતી.

(૨) બોલેલું; તાડુકેલું; કહેલું.

ગર્ત, સ્ત્રીં ખાડો; ખાણ.

ગર્થ, પું નાણું; પુંજી; માથો; પૈસો. ઉં ગર્થ
હતો જે ગાંઠ, મૂરખ બોધી બેઠો માયા.
ક. દ. ડા. કહેં ગર્થ ગાંઠ ને વિદ્યા ખાડો.

ગર્હ, સ્ત્રીં ગ્રીણી. ધૂળ; રજ; રેણું. છિયાડી.
ઉં આ જીવો ગર્હ ઉંઠે ધણી, મહેલ થઈ
ગયા મેલા.

ગર્હભ, પું [સં.] ગધેડો.

ગર્હલી, સ્ત્રીં ગધેડી.

ગર્હવ, જીવં ગર્હભ.

ગર્ભ, પું [સં.] સ્ત્રી પુરુષ-નરમાદાના સંયોગ-
યોગથી સ્ત્રી-માદાના ઉદરમાં જે જીવ રહે
જન્મનાર પિંડ અંધાય છે તે; ગાભ; હમેલ;
(૨) ગર; અંદરનો પોચો માવો; વૃક્ષ ને
ફળ માંહેલો સુકુમાર ભાગ; (૩) ક્ષેત્ર.

ગર્ભધારણ, નં [સં.] ગર્ભ ધારણ કરવો
તે; ગર્ભ રહેવો તે.

ગર્ભપાત, પું [સં.] ગર્ભનું પડવું તે;
ગર્ભ પાડવો તે.

ગર્ભયાતના, સ્ત્રીં [સં.] ગર્ભને જે દુઃખ
સહન કરવું પડે છે તે; ગર્ભવાસનું દુઃખ.
ગર્ભવંતી, સ્ત્રીં [સં.] ભારેવાઈ; હમેલદાર;
દહાકાવાળી.

ગર્ભવાસ, પું [સં.] ગર્ભનું ઉદરમાં રહેવું તે.

ગર્ભશ્રીમંત, વિં [સં.] જન્મથી શ્રીમંત-
પૈસાદાર હોય એવું; શ્રીમંતને ઘેર જન્મેલું.

ગર્ભસુતર, વિં જેની અંદર સુતરના તાર
હોય એવું; અર્ધ હીરાગળ.

ગર્ભસ્થાન, નં [સં.] ગર્ભને રહેવાનું જે
સ્થાન તે; ગર્ભાશય; કૂખની અંદરનો ભાગ.

ગર્ભસ્થાવ, પું [સં.] ગર્ભનું ગળવું તે.

ગર્ભાધાન, [સં. આધાન] ગર્ભનું સુકાવું તે;
ગર્ભસ્થાનમાં બીજનું રોપાવું તે. (૨) એ
નામનો એક સંસ્કાર.

ગર્ભાશય, નં [સં. + આશય] ગર્ભસ્થાન.

ગર્ભિણી, વિં [સં.] ગર્ભવંતી.

ગર્ભિત, વિં [સં.] જેમાં બીજ વસ્તુ ઉડાણે
રહેલી હોય એવું; જેમાં અર્થ ભાવ વગેરે
રહેલું હોય એવું.

ગર્વ, પું [સં.] અભિમાન; અહંકાર; મગરરી;
ગુમાન, પતરાજ; માન.

ગર્વિત, વિં [સં.] ગર્વવાળું.

ગર્વિષ્ઠ, વિં [સં.] અહંકારી; અગર; અભિમાની.

ગર્વી, વિં અહંકારી; અભિમાની.

ગર્હિત, વિં નિઘ; હલકું.

ગર્હ્ય, વિં [સં.] નિઘવા જેવું; હલકું.

ગલ, પું સાહવાં પકડવાની આંકડી. (૨) ચલમમાં ખળાને કાયલો થઇ ગયેલી ગડાકુની ગડી.

(૩) ગિલાદી; કુવામાંથી વસ્તુ કાઢવાની આંકડીઓનો જથ્થો. (૪) સાપ; ગરોળી વગેરેની ઝેરી હગાર અથવા લાળ. (૫)

લાંચ; લાલચ. (૬) ગુલબાસ.

ગલકી, સ્ત્રીં એક જાતનો શાકનો વેલો.

એનાં ફળ ગલકાં કહેવાય છે.

ગલકું, નં ગલકીનું ફળ. તુરિયાની જાતનું એક શાકફળ.

ગલગલિયાં, નં [સં. ગલ્] ગલી; ગીલી; હાસ્ય.

ગલગોટા, પું એક જાતનું ફલકાક.

ગલત, વિં [અ.] પાયાવગરનું; અસત્ય; ખોટું; જુઠું; કામ ઠેકાણા વગરનું.

ગલધાણી, સ્ત્રીં ગાળ અને ધાણીની સુખંડી; ધાણીની ગલપાપડી.

ગલતિકા, સ્ત્રીં ગળતી.

ગલપાપડી, સ્ત્રીં સુખંડી; ગાળપાપડી.

ગલખલ, અં ગળામાં ખોલાતું હોય એમ.

ગલિખા, પું [અ. ઘલ્લા] ફટાકા.

ગલખું, નં ગપ; અફવા.

ગલખો, પું અફવા.

ગલમંદી, સ્ત્રીં એક જાતની વનસ્પતિ; મોટી મેદોનો છોડવો.

ગલહુતી, સ્ત્રીં ગાળ અને ધી ખાણી સાથે મેળવી સરત જ-મેલા બંધ્યાના મુખમાં મેલવાને ખનાવેલું મિશ્રણ.

ગલાલ, નં (શુલાલ) એક જાતનું રાતું ચૂર્ણ; કેટલાંક કદનાં લોટને પતંગના લાકડાંના ઉલ્કાખામાં રંગી સફતી ચાળેથી ગલાલ બને છે.

ગલાસ, પું [અ. Glass] બિલોરી કાચનો ખાલો.

ગલી, સ્ત્રીં ધોરી રસ્તેથી જુદી પડી આડી અવળી થઈને જતી સાંકડી વાટ; શેરીતે; સાંકડી પોળ; ગલીકુંચી=આમ તેમ આડી-તેડી શેરીઓની વાટ તે. (૨) અનુભવા સ્પર્શથી આમડીને થતી અસર; અમક.

ગલીકુંચી, સ્ત્રીં આડાઅવળા બને સાંકડા ગલીઓમાંના-શેરીઓના માર્ગ તે.

ગલીચ, વિં [અ.] ગંદું; મેલું; કચરાવાળું; ગંધાતું.

ગલીચી, સ્ત્રીં ગંદવાડ; ગંદકી.

ગલીચો, પું [ખા.] ગાલીચો; યુદ્ધાદાર ગુંથણીનું પથરણું.

ગલીપચી, સ્ત્રીં ગીલીગીલી.

ગલેક, પું [ખા.] ગાદી તક્રિયા વગેરેની જે ખોલ તે; આચ્છાદન તે.

ગલેફી, સ્ત્રીં એક જાતનાં ભંજિયાં.

ગલેકું, નં ગાલની અંદરનો ભાગ તે; ગાલનો પોચો ગાભલા જેવો ભાગ.

ગલેલી, સ્ત્રીં તાડફળની અંદરનો કુમળો ગલ. એ લોકો ખાય છે.

ગલોલ, સ્ત્રીં નેતર જેવું ઘોરી અથવા આમ-કાનું કાંકરા અથવા ગોળા ફેંકવાનું સાટ જેવું ગુંથણ તે.

ગલોલો, પું ગોળો; ગાળમટોળ; તાંબે અને ભરેલો એવો ગોળો.

ગલ્લી, પું [સં.] ગાલ.

ગલ્લીકી, સ્ત્રીં આધ તરફની એક નદી. એમાં શાલઆમ આવે છે. ગંડકી.

ગલ્લાંતલ્લાં, અં ગાંગાંતલ્લાં.

ગલ્લો, પું [ખા.] વેપારીનું પરચુરણ વકરાનું નાણું રાખવાનું ખાત; ખખખો. વકરાના પૈસા રાખવાની પેટી અથવા માટી કે ધાતુ આદિનું વાસણ.

ગરુડગામી, વિં [સં. ગામી=નનાર] ગરુડ
ઉપર ખેસીને નનાર; વિષ્ણુ.

ગરુડધ્વજ, વિં જેની ધ્વજમાં ગરુડનું ચિહ્ન
હોય તે.

ગરુડો, (ગરોડો) પું ઢેડતો ગુરુ; અંત્યજ ગોર.

ગરુર, વિં મગર; અહંકારી; મિનજી.

ગરુરી, સ્ત્રીં [અ.] ગર્વ; અહંકાર; મગરૂરી;
પતરાજ; ગુમાન.

ગરુવું, જીં ગરવું.

ગરો, પું ગરોડો; ઢેડતો ગોર.

ગરોડો, પું જીં ગરો.

ગરોદર, વિં [મ.] ભારેવાઈ; ગર્ભવંતી;
દહાડાવાળી; હમેલદાર.

ગરોળી, સ્ત્રીં [સં. ગૃહાલિકા. દે. ઘરોલી]
મગધરની નતનું બિલ્લસ જેવું કે તથા
સહેજ નાનું ધરની દિવાલો ઉપર ફરતું
પ્રાણી; ધરોળી.

ગર્ક, જીં ગરક.

ગર્ગ, પું વૃષ્ણકુળના ગુરુ શ્રીકૃષ્ણને ચૂકાદિ
સંસ્કાર કરાવનાર બ્રાહ્મણ. એમણે એક
ગર્ગસંહિતા નામે પુસ્તક રચેલું છે.

ગર્ગન, નં [સં. ગર્જ] ગરજવું તે.

ગર્ગના, સ્ત્રીં [સં. ગર્જ] વરસાદનું ગાળવું
તે. (૨) સિંહનું તડકવું તે. ૩૦ પ્ર. સિંહ
ગર્ગનામોટથી તાડુકો કરવો તે; તાડુકો;
મોટથી હા ના કહેવી કે ઠપકો દેવો તે.

ગર્ગિત, વિં [સં.] ગાજી રહેલું; ગર્ગના
ફરતું. ઉં દસે દિશા ગર્ગિત થઈ રહી હતી.

(૨) ખોલેલું; તાડુકેલું; કહેલું.

ગર્ત, સ્ત્રીં ખાડો; ખાણ.

ગર્થ, પું નાણું; પુંજી; માથો; પૈસો. ઉં ગર્થ
હોતો જે ગાંઠ; મૂરખ ખોઈ ખોડો માયા.
ક. દ. ડા. કહેં ગર્થ ગાંઠે ને વિદ્યા ખોડે.

ગર્હ, સ્ત્રીં ઝીણી ધૂળ; રજ; રેણું; છિયાડી.
ઉં આ જુઓ ગર્હ ઉડે ધણી, મહેલ થઇ
ગયા મેલા.

ગર્હભ, પું [સં.] ગધેડો.

ગર્હલી, સ્ત્રીં ગધેડી.

ગર્હવ, જીં ગર્હભ.

ગર્ભ, પું [સં.] સ્ત્રી પુરુષ-નરમાદાના સંયોગ-
યોગથી સ્ત્રી-માદાના ઉદરમાં જે જીવરૂપે
જન્મનાર પિંડ અંધાય છે તે; ગાભ; હમેલ-
(૨) ગર; અંદરનો પોચો માવો; વૃક્ષ ને
ફળ માહેલો સુકુમાર ભાગ; (૩) ક્ષેત્ર.

ગર્ભધારણ, નં [સં.] ગર્ભ ધારણ કરવો
તે; ગર્ભ રહેવો તે.

ગર્ભપાત, પું [સં.] ગર્ભનું પડવું તે;
ગર્ભ પાડવો તે.

ગર્ભયાતના, સ્ત્રીં [સં.] ગર્ભને જે દુઃખ
સહન કરવું પડે છે તે; ગર્ભવાસનું દુઃખ.

ગર્ભવંતી, સ્ત્રીં [સં.] ભારેવાઈ; હમેલદાર;
દહાડાવાળી.

ગર્ભવાસ, પું [સં.] ગર્ભનું ઉદરમાં રહેવું તે.

ગર્ભશ્રીમંત, વિં [સં.] જન્મથી શ્રીમંત-
પૈસાદાર હોય એવું; શ્રીમંતને ઘેર જન્મેલું.

ગર્ભસુતર, વિં જેની અંદર સુતરના તાર
હોય એવું; અર્ધ હીરાગળ.

ગર્ભસ્થાન, નં [સં.] ગર્ભને રહેવાનું જે
સ્થાન તે; ગર્ભશય; કૃષ્ણની અંદરનો ભાગ.

ગર્ભસ્થાવ, પું [સં.] ગર્ભનું ગળવું તે.

ગર્ભધાન, [સં. આધાન] ગર્ભનું સુકાવું તે;
ગર્ભસ્થાનમાં ખીજવું રોપાવું તે. (૨) એ
નામનો એક સંસ્કાર.

ગર્ભશય, નં [સં. + આશય] ગર્ભસ્થાન.

ગર્ભિણી, વિં [સં.] ગર્ભવંતી.

ગર્ભિત, વિં [સં.] જેમાં ખીજ વસ્તુ ઉડાણે
રહેલી હોય એવું; જેમાં અર્થ ભાવ વગેરે
રહેલું હોય એવું.

ગર્વ, પું [સં.] અભિમાન; અહંકાર; મગરૂરી;
ગુમાન, પતરાજ; માન.

ગર્વિત, વિં [સં.] ગર્વવાળું.

ગર્વિષ્ઠ, વિં [સં.] અહંકારી; અગર; અભિમાની.

ગર્વી, વિં અહંકારી; અભિમાની.

ગર્હિત, વિં નિઘ; હલકું.

ગર્હ, વિં [સં.] નિદ્રવા જેવું; હલકું.

ગલ, પું સાછલાં પડવાની આંકડી. (૨) ચલમમાં ખળાને કોયલો થઇ ગયેલી ગડાકુંતી ગડી.

(૩) ગિલાહી; કુવામાંથી વસતુ કાઢવાની

આંકડીઓનો ન્યો. (૪) સાપ; ગરોળી

વગેરેની ઝેરી હગાર અથવા લાળ. (૫)

લોચ; લાલચ. (૬) ગુલખાસ.

ગલકી, સ્ત્રીં એક જાતનો શાકનો વેલો.

એનાં ફળ ગલકાં કહેવાય છે.

ગલકું, નં ગલકીનું ફળ. તુરિયાની જાતનું

એક શાકફળ.

ગલગલિયાં, નં [સં. ગલ્] ગલી; ગીલી;

હાસ્ય.

ગલગોટા, પું એક જાતનું ફલકાંક.

ગલત, વિં [અ.] પાયાવગરનું; અસત્ય; ખોટું;

જુદું; કામ કેકાણા વગરનું.

ગલધાણી, સ્ત્રીં ગોળ અને ધાણીની સુખડી;

ધાણીની ગલપાપડી.

ગલતિકા, સ્ત્રીં ગળતી.

ગલપાપડી, સ્ત્રીં સુખડી; ગોળપાપડી.

ગલખલ, અં ગળામાં ખોલાતું હોય એમ.

ગલખા, પું [અ. ઘલ્લા] ફટકા.

ગલખું, નં ગપ; અફવા.

ગલખો, પું અફવા.

ગલમંદી, સ્ત્રીં એક જાતની વનસ્પતિ; મોટી

મેઘોતો છોડવો.

ગલહુતી, સ્ત્રીં ગોળ અને ધી પાણી સાથે

મેળવી તરત જ-મેલા અગ્ન્યાના સુખમાં

મેલવાને ખનાવેલું મિશ્રણ.

ગલાલ, નં (ગુલાલ) એક જાતનું રાંતું ચૂર્ણ;

કેટલાંક કંઠના લોટને પતંગના લાકડાંના

હકાળાઓ રંગી સફવી આગથી ગલાલ ખને છે.

ગલાસ, પું [અ. Glass] બિલોરી કાચનો

ખાલો.

ગલી, સ્ત્રીં ધોરી રસ્તેથી જુદી પડી આડી

અવળી થઇને જતી સાંકડી વાટ; શેરીતે;

સાંકડી પોળ; ગલીકુચી=આમ તેમ આડી-

તેડી શેરીઓની વાટ તે. (૨) અજાણ્યા

સ્પર્શથી આમડીને થતી અસર; ચમક.

ગલીકુચી, સ્ત્રીં આડઅવળા અને સાંકડા

ગલીઓમાંના-શેરીઓના માર્ગ તે.

ગલીચ, વિં [અ.] ગંદું; મેલું; કચરાવાળું;

ગંધાતું.

ગલીચી, સ્ત્રીં ગંદવાડ; ગંદકી.

ગલીચો, પું [કા.] ગાલીચો; છુદાદાર ગુંથણીનું

પથરાણું.

ગલીપચી, સ્ત્રીં ગીલીગીલી.

ગલેકું, પું [કા.] ગાદી તકિયા વગેરેની જે

ખોલ તે; આચ્છાદન તે.

ગલેફી, સ્ત્રીં એક જાતનાં ભજિયાં.

ગલેકું, નં ગાલની અંદરનો ભાગ તે; ગાલનો

પોચો ગાભલા જેવો ભાગ.

ગલેલી, સ્ત્રીં તાડફળની અંદરનો કુમળો ગલ.

એ લોકો ખાય છે.

ગલોલ, સ્ત્રીં જોતર જેવું દોરી અથવા આમ-

ડાતું કાંકરા અથવા ગોળા ફેંકવાતું સાટ

જેવું ગુંથણું તે.

ગલોલો, પું ગોળો; ગોળમટાળ; તાંબો અને

ભરેલો એવો ગોળો.

ગલ્લો, પું [સં.] ગાલ.

ગલ્લકી, સ્ત્રીં આધારરશ્મી એક નદી. એમાં

શાલઆમ થાય છે. ગંડકી.

ગલ્લાંતલ્લાં, અં ગાંગાંતલ્લાં.

ગલ્લો, પું [કા.] વેપારીનું પરચુરણ વકરાનું

તાણું રાખવાનું પાત્ર; અખનો. વકરાના

પૈસા રાખવાની પેટી અથવા માટી કે ધાતુ

આદિનું વાસણ.

ગવન, નં [અં. Gōṇan] સ્ત્રીગોને પહેરવાનું
સુતરાકે ઝીણું છાપેલું કપડું; છાયલ. (૨)
ગમન. નર્મ.

ગવડાવવું, કિં સં ગાય તેમ કરવું; ગાવાની
પ્રેરણા કરવી; ગાવા લાગવું; ગાવામાં મદદ
કરવી. ગાવું ને ગાવા લાગવું. (૨) લોકમાં
નિંદા થાય એમ વર્તવું અથવા કરવું; નિંદા
કે ચર્ચા કરાવરાવવી.

ગવરી, જી. ગૌરી. (૨) વિં ગોરી; ઘોળા
અને સહેજ લાલ ધાખાવાળી. :—ગવરી
ગાયનાં દૂધ.

ગવર્નર, પું [અં. Governor] એકાદ મોટા
પ્રાંતનો સુબો; હાકેમ; પ્રલાકનો વડો.
:—મુખાધનો ગવર્નર.

ગવર્નરજનરલ, પું [અં. Governor
General] આખા દેશનો હાકેમ; વડો
સુબો. હિંદુસ્તાનનો ગવર્નર જનરલ વળી
વાઇસરાય પણ કહેવાય છે.

ગવલી, પું [સં. ગોપાલ] ગોવાળિયો; ઠોર
રાખનાર અને દૂધ દહિં વેચવાનો ધંધો
કરનાર. (મુખાધમાં વપરાય છે)

ગવાક્ષ, નં [સં.] જળિયું; હવા અજવાળાને
માટે દિવાલમાં રાખેલી નાની જળીદાર
ખારી. હં ગવાક્ષ માર્ગે હજી તો જતી
હતી, કપોતવર્ણી ધૂમવેણી ધૂપની.

ગવાડવું, કિં સં કોઇ ગાય તેમ કરવું;
ગવડાવવું; ગાવા લાગવું.

ગવનીક, નં [સં. ગવાત્રમ ગમાનક] ગૃહસ્થ
ધરમાં તૈયાર થયેલી રસોડામાંથી ગાયને
માટે જે ધાન જીરું કાઢવામાં આવે છે તે;
ગોગ્રાસ.

ગવાર, (ગુવાર) પું એક જાતના દિલ્લ
ધાનનો છોડ, તેની શિંગ તથા તેનાં બી.
ગુવાર-ગવાર (કોળ) ઠોરને અવડા-
વવાના કામમાં આવે છે.

ગવારફળી, સ્ત્રી ગુવારની શિંગ.

ગવારશિંગ, સ્ત્રી ગુવારની જે ચપટી શિંગો
શાક તરીકે વપરાય છે તે.

ગવાણું, કિં અં ગવાય તેમ થવું; ગાતાં
કાવું. (૨) વગાણું થવું; નિંદાવું. હં
બ્રહ્મા દિવસની ગવાઉ છું જીઠી, તે આજ
લઘ્યે લહાવો. દયારામ. કળેત થવું;
એઆખર થવી; ગામમાં નકારી વાત ચાલે
તેમ થવું. :—તે તો આજકાલ ગામમાં
ખૂબ ગવાય છે. નર્મ.

ગવાહી, સ્ત્રી [અ.] સાક્ષી; પુરાવો.

ગવાળો, પું સારો નરસો તેમજ કામનો અને
નકામો સરસામાનનો જયો; કપડાં તથા
પરચુરણ સામાન રાખવા ભરવાનો કોથળો.
:—ધેલીનો ગવાળો; ઝોળણો.

ગવેહ, પું ખાર; વેર; દેવ.

ગવૈયો, પું [સં. ગાયક] ગાયન કરનારો;
ગાવા બળવવાનો ધંધો કરનારો; ગાયક;
ગંધર્વ.

ગવ્ય, નં [સં.] ગાયનું છાણ.

ગસગસ, અં ધસધસ.

ગસેડવું, જી. ધસરડવું.

ગસ્ત, સ્ત્રી [ફા.] ચોક્ષી; રખવાળી.

ગહન, વિં [સં.] ન સમજાય ન પહોંચી
વળાય એવું મોટું; ઉંડું અને અધૂરું હોય
તે; બિયાબાન; ગંભીર.

ગહવર, નં [સં.] પર્વતની અંદરની ગખોલ;
ગુફા; મોટો ઉડો પહાડમાંનો ખાડો.

ગળ, સ્ત્રી માછલાં પકડવાની આંકડી; અંકડી;
ખડીશ.

ગળકેરી, સ્ત્રી પુષ્કળ ગોળ નાંખીને બનાવેલું
કેરીનું એક વાનીનું શાક; જેમાં ગળપણ
નાંખેલું હોય એવું કેરીનું અથાણું.

ગળકો, પું અસુક જાતના સ્વાદની લાક્ષણ
તે; ભાવ; સ્વચ્છ; આસ્વાદનની ધૃષ્ટિ.

જિહ્વા સ્વાદ; જીભની લહુતા; લળકો;
ખાવાનો ઉત્સાહ; ગળ્યું ખાવાનું વ્યસન.
ગળગળવું, કિં અં [સં. ગલ્ગલ] ગળગળું
થવું; ગળગળી જવું; ગદ્ગદ થઈ જવું;
ઢીલા થવું.
ગળગળું, વિં નરમ; પોચું; ઢીલું; પાણી
પાણી જવું. (૨) ગરીબ; દીન; ગદ્ગદ.
ગળગોટિયો, વિં ગોળ; ગોળમટોળ.
ગળચકું, જુઠું ગચકું.
ગળચટું, વિં સહેજ ગળપણવાળું હોય એવું;
મીઠું; જરા ગળ્યું.
ગળચવાં, જુઠું ગળચાં; ગમચાં.
ગળચવું, કિં અં ખાવું; જમવું. (તુચ્છ-
કારમાં) ખૂબ ખાવું; અકરાંતિયા થઈને
ખાવું; ગળા લગી પેટ ભરવું.
ગળચવો, પું પુરુષને ગળે પહેરવાનું સોનાના
તારનું ગુંથેલું એસેરું એસતું ધરેલું; ગળાને
આવી રહે એવો ગુંથણીનો દાગીનો.
ગળચિયું, નં દૂબતા માણસના ગળાનું બહાર
નીકળવું ને અંદર જવું તે; દૂબકાં ખાવાં
તે. (૨) ગળચી; ગળાનો ભાગ. (૩) વિં
ગળા બરાબર પાણી આવે એવું. :—દીમાં
ગળચિયાં પાણી છે.
ગળચી, સ્ત્રીં ગળાનો પાછલો ભાગ; ગરદન;
ડોહી; ગળું.
ગળણી, સ્ત્રીં [સં. ગલ્] પાણી દૂધ વગેરે
પ્રવાહી ગળવાનું ઝીણું કાણુંવાળું પાત્ર;
ગળવાનું જે સાધન તે; ગળણું.
ગળણું, (ગચણું) નં પાણી વગેરે પ્રવાહી
ગળવાનું કપડું; ગળવાનું સાધન.
ગળત, વિં [સં. ગલ્] નાપાયાદાર; પાયા
વગરનું; ખોટું; અસત્ય. (૨) ગળતું; ગળ્યા
કરે એવું; ગલત. :—ગળત કોઢ.
ગળતકોઢ, પું [સં. ગલ્લિત+કુષ્ઠ] હાથ
પગનાં આંગળાં ને યુદ વગેરે સડીસડીને ગરી
પડતાં જાય એવો એક ભયંકર રોપીરોગ;

પત; શરીર અને અવયવોને સહાવી ગાળી
નાખનારો કુકરોગ.
ગળતી, સ્ત્રીં [સં. ગલ્લંતિકા] જેમાંથી ધીરે
ધીરે ઝીણી ધારે પાણી ટપક્યા કરે એવા
છિદ્રવાળી ઝારી; મહાદેવ ઉપર પાણી ગળતું
રાખવાનું પાત્ર.
ગળથુથી, સ્ત્રીં તરત જન્મેલા બાળકને ટોવા
માટે ગોળ, ધી અને પાણી વગેરે એકઠાં
કરીને બનાવેલું પેય; ગળથુલી.
ગળપણ, નં ગોળ ખાંડમાંનો જે મીઠો સ્વાદ
ગુણ તે; મિઠાશ; ગળ્યો સ્વાદ. (૨) જેમાં
મિઠાશ હોય એવી ચીજ. :—ગોળ, ખાંડ.
:—જેવું ગળપણ ઘાલીએ તેવું ગળ્યું થાય.
ગળકો, પું ખોખારવાથી છાતી અને ગળા-
માંથી જે શ્લેષ્મ છૂટું પડી મુખવાટે નાના
લોંદા રૂપે બહાર પડે છે તે; બલગમ; બળખો.
ગળમાણું, નં (ગળવાણું) ઘઉંના લોટને
શેડી તેમાં ગળ્યું પાણી નાંખી ઉકાળીને
બનાવેલું પેય; ગળવાણું. ઉં ગળમાણું ને
ગોળ, રૂડી આરોગો રસરોટલીરે, ઠાકાર
મારા ઠીક થાળ.
ગળધરી, સ્ત્રીં અજીર્ણ વિકારથી અન્નનળમાં
જે ચરચરાટ—બળતરા થાય છે તે; અન્ન
નળની બળતરા; પિત્ત વિકારની તિખાશની
ગળામાં થતી અસર.
ગળઘાઘ, સ્ત્રીં ગળધરી.
ગળપટ્ટો, પું ગળે વિંટવાનો ઉનનો ગુંથેલો
પટ્ટો; ગળે વિંટાળવાનું ગુંથેલું ગરમ કપડું.
ગળવું, કિં અં [સં. ગલ્] પ્રવાહીનું કોષ
પાત્ર કે વસ્તુમાંથી છિદ્રદ્વારા બહાર નીકળવું;
ચૂં; નીતરવું; ટપકવું. :—તપેલામાંથી પાણી
ગળે છે, છાપરું ગળે છે. (૨) ઢીલું થવું;
પાકવું. :—આંખા ગળવા માંડ્યા છે. (૩)
હવા, પાણી અથવા તાપથી એકરસ થઈ
જવું; ઓગળવું; પ્રવાહી થવું. :—ઝોમાસામાં
મીઠું ગળે છે, પાણીમાં સાકર ગળે છે, અને

રવુંકસવું; ધ્યાનમાં આવવું; પસંદ પડવું; ખાતરી થવી. ગળે ટાંટિયા ભરવવા=સામાને ખાંડી પડવું; નેખમદારી નાંખવી. ગળે ટાંટિયા આવવા=ચુંચવાઈ જવું; મુશ્કેલીમાં આવી પડવું. ગળે બંધાવું=ખોતાને માથે લેવું; નેખમદારી વહોરવી. ગળામાં જીભ ધાલવી=મૈત્રિ રહેવું; ખોલાખોલ નહિ કરવું; મુંગા રહેવું. ગળે વળગાડવું=કોઈની ઉપર નાંખી દેવું. ગળે નેતરું ધાલવું=નેખમદારી આપવી. ગળું ખેસી જવું=ગાવાથી, રોવાથી અથવા શોષથી અવાજ નહિ નીકળવો. ગળું આવી જવું=ગળામાં સોજે થઈ આવવો. ગળે નખ મારવો=ગળામીને મારી નાંખવું. ઉગાએને ગળે નખ મારતાં, મારા કૂલિયા હાથ, હસાની કરનારી હું તથી. ગળે ઝલાવું=મુશ્કેલીમાં આવી પડવું; નખમસી જવાય એવી સ્થિતિમાં આવવું; પકડાઈ જવું. ગળે છરી મૂકવી=કોઈ માથું ભય તેમ કરવું; કોઈને તુકસાનમાં ઉતારવું; મુશ્કેલીમાં કે હાનિમાં ઉતારી દેવું. ગળેકાંસો આવવો=મુશ્કેલીમાં આવી પડવું. ગળું કાપવું=છો દેવો.

ગળેદુખા, પુંઠ ગળેકાંસો.

ગળેપકડ, વિંઁ ગળે પડે એવું; પૂછવા જતાં પૂછનારનેજ ખાંડી પડે એવું.

ગળેલું, વિંઁ ગળું હોય એવું; સ્વચ્છ; ચો-
ટું; જેમાંથી કચરો કાઢી નાંખ્યો હોય એવું. (૨) પાકેલું; ઢીલું થયેલું. (૩) એક રસ થયેલું; ગલિત.

ગળો, સ્ત્રીં [સં. ગલ] એક જાતની કડવા સ્વાદની વેલ; કડવી લતા-વનસ્પતિ. દેશી વૈદ્યમાં બહુજ અગત્યની વનસ્પતિ છે. એને મથી તેમાંથી કિવનિન જવું કડવું સત્વ કાઢવામાં આવે છે. ગળાસત્વ.

ગળથું, વિંઁ જેમાં ગળપણ હોય એવું; મીઠું; મિઠાશદાર; ગળા સાંકરના જેવા સ્વાદવાળું;

મધુર; આ કરી બહુ ગળી છે. કહેવું ગળું ગળું ખાય તે વેદ પાસે નય; ગળું લાગ્યું આવ, અને મામાને ઘેર આવ.

ગા, સ્ત્રીં [સં. ગૌ] ગાય. ભરવાડ રખારી લોકો 'ગા' કહે છે.

ગાઈ, સ્ત્રીં ગાય.

ગાઉ, પુંઁ [સં. ગવૃત્તિ] અમુક અંતરનું માપ; કાસ; દોઢ કે પોણા બે માઈલનું અંતર તે.

ગાગર, સ્ત્રીં [સં. ગર્ગરી] સાંકડા મોંનું માટી કે તાંબા પીતળનું પાણીવાસણ; ગગરાથી મોટું પાણીવાસણ; અમુક કાટનો કડો.

ગાગરડી, સ્ત્રીં નાની ગાગર. (કવિતામાં).

ગાગરખેડિયું, નંઁ ઉપરા ઉપરી ચઢાવેલી બે ત્રણ ગાગરોની ઉતરડ; ખેડું. (૨) ઉપરા ઉપરી ચઢાવી મૂકેલી કોષપણ વસ્તુની ઉતરડ; શિક્કી. ગાગરખેડિયાની માતતા=માતાને વધામણું દેવાની એક રીત.

ગાગર, જુઁ ગાગર.

ગાજ, નંઁ એક જાતનું કપડું; રેશમી અને સુતરાઉ બેઉ જાતનું. (૨) બોરિયું ધાલવાનું કિનારીએ ઓટલું ખાકું; ઝુંધીને બનાવેલું છુટનું નાકું.

ગાજર, નંઁ [સં. ગર્જ] ગુજરાતી જવું એક જાતનું શકરકંદ; રાતડિયું. કહેવું ગાજરની પીપુડી વાગી તો વાગી નહિ તો કરડી ખાધી=સફળ થયું. કિંવા નિષ્ફળ ગયું તો પણ ફાયદાકારક હોય એવા કામને માટે આ કહેવત વપરાય છે, અર્થાત ગાજરની પીપુડી કરી અને વાગી તો જાણે પીપુડી થઈ અને ન વાગી તો ખાવાના ઉપયોગમાં આવી, એટલે કે, એકરીતે નકામી પડી નહિ. ગાજરિયું તાણવું અથવા ખેંચવું=મોટું ઉંચું ટીલું કરવું. તુચ્છ લાભના અર્થમાં પણ ગાજર વપરાય છે. :—જેમાં શું મળવાનું છે ? ગાજર.

ગાજરિયો, પું. કપાળમાં ગાજર-ગુજરા જેવું
જે ટીલું કરવામાં આવે છે તે. :-વહેવાઇને
ગાજરિયો કાઢો. નર્મ.

ગાજવીજ, સ્ત્રી. [સં. ગર્જ-મવિચુત] ગર્જના
અને વીજળીઓ થવી તે; વરસાદનું ગાજવું
અને વીજળીઓ થવી તે. :-આજે તો
ગાજવીજ સાથે ખૂબ વરસાદ પડ્યો. (૨)
ખૂબ ધામધુમ કરવી તે.

ગાજવું, કિં. અં. આકાશમાં ગડગડાટ થવો;
ગર્જવું. (૨) ગર્જના થવી; તડકવું (સિ-
હાદિકવું). (૩) મોડું નામ કરવું. (૪)
અવાજ થવો; વાગવું. :-મંદિરમાં નોખત
ગાજે છે. (૫) મોટેથી બોલવું; ઠપકો
આપવો. :-તે તો બહુ ગાજ્યો. (૬) ધામ-
ધુમ કરવી; ફુલાવું; વૈભવ દેખાડવો. ઉં.
વીરો ક્યારે ગાજ્યો ને ક્યારે ગડગડ્યો,
ક્યાં વરસ્યો અશાડો મેઘ. સ્ત્રીગીત. પહા-
લાછ હું તો તમારા બળથી ઘણી ગાજું.
(૭) તુમાખીમાં રહેવું. ૩૦ પ્ર. ગાજતું
વાજતું=જાતુંમાંતું નહિ એવું; સશબ્દ;
ગર્જના કરતું અને વાજિત્રો વગાડતું;
ચાહન; જાહેર. કહે. ગાજતુંવાજતું સૌ
માંડવ આવશે=એની મેળે જાહેર થશે.
ગાજતા મેહ વરસે નહિ અને ભસતા કુત્તા
કોટે નહિ=બોલનારો કરતો નથી, પરંતુ
નહિ બોલનારો કરી બતાવે છે. ગાજે તેતું
વાજે=બોલતાનાં બોર વેચાય.

ગાઠવું, કિં. અં. ઠગાવું. ઉં. દમયંતી કહે
ઉડી કાં ન નાકો, અધ્યા ગરવો થઇશું
ગાઠ્યો. (૨) ધસાવું; ધસાઇ જવું.

ગાઠું, વિ. ધસાયેલું; નખળું પડી ગયેલું. ઉં.
કુંક નાજેન્દની ત્યાં ગાઠીરે. પ્રેમાનંદ. (૨)
આઠું; આઠું.

ગાઠેલું, વિ. ધસાયેલું. :-ગાઠેલા પૈસા.

ગાડદી, પું. [અં. Gudar] સિપાઇ; સૈનિક;
ફિલાની રક્ષા કરનારો સૈનિક સિપાઇ;
પહેરેગીર.

ગાડર, નં. [સં. ગઢર દે. ગઢરી.] ઘેડું;
મેહું.

ગાડરિયું, વિ. ગાડરના જેવું; ગાડર જેવા
સ્વભાવનું. ૩૦ પ્ર. ગાડરની મારક એક
એકને પગલે વગર વિચારે ચાલ્યા જવું
તે; એકકે ક્યું તેમજ બીજાએ વિચાર
કર્યા વગર કરવાની રીત; એકએકની પાછળ
જવું તે; અંધશ્રદ્ધાનુકરણ.

ગાડરું, નં. ગાડર; ઘેડું.

ગાડલું, નં. ગાડું. (કાઠિયાવાડ)

ગાડવું, કિં. સં. દાટવું; બોદીલાલવું; જમી-
નની અંદર ખાડો કરી તેમાં મૂકવું.

ગાડવો, પું. [સં. ઘટ] માટીનું નાના સાંકડા
મોંતું ધડા જેવું ગોળ વાસણ (ધી ભર-
વાનું.) ૩૦ પ્ર. ધીનો ગાડવો=બહુજ
પ્રિય. :-ઝીકો મળ્યો એટલે એને તો જાણે
ધીનો ગાડવો જ્યો. બહુ મોંઘું. ગાડવાનું
ધી=ચોક્કસ ગામડાનું ધી.

ગાડી, સ્ત્રી. [સં. ગમ્ ગંઝી દે. ગઢી] બે
અથવા ચાર પૈડાંનું પૈડાંના ગડગડવાથી
જમીન ઉપર ચાલતું યાન; પૈડાંના ફરવાથી
ચાલતું કોષ્ટ પણ જાતનું નાનું અથવા મોડું
યાન, ડમણી; રેકો; નાનું ગાડું; ચારઃ
બગી; સગરામ; વગેરે જાતજાતની ગા-
ડીઓ થાય છે. (૨) રેલવે આગગાડી;
બળદગાડી; ઘોડાગાડી; ઉંટગાડી. કહે.
આલે તેને કહે ગાડી. એવી ગુજરાત ગાંડી.
ગાડી દેખી પગ ચાકે=સાધન હોય તો સુખા-
ભિલાષ થાય. ગાડી વાડી ને લાડી ત્રણે
છે અર્થાત્ સર્વ વૈભવ છે.

ગાડીઘોડો, પું. ગાડી અને ઘોડો; વાહનનું
સાધન. :-એ હજી ગાડીઘોડો રાખતા નથી.
એમને ત્યાં હજી વાહનનું સાધન નથી.

ગાડીત, પું. ગાડી હાંકનારો; ગાડીવાન.

ગાડીવાન, પું. ગાડીત; ગાડી હાંકનાર. કહે.
ગંધેને ગાડીવાન સરખા=ગાડીવાન પણ

ગધેડા જેવો મૂર્ખ અને હઠીલો હોય છે, એવા અર્થમાં વપરાય છે.

ગાડું, નં [સં. ગંઝી દેઠ ગઝી] માણસોને ખેસવા માટે, ખેતીના કામ માટે અને સરસામાન ભરવા માટે ઉપયોગમાં આવતી જાડી બાંધણીની ગાડી; ખટારો. ૩૦ પ્ર૦ ગાડુંગરીડું=ગાડું અને તેવુંજ બીજું કોઈ જાતનું ચાન. કિં ૫૦ ગાડું ચલાવવું=હાંકવું=જેમ તેમ કરીને કામ ચલાવવું; ધીરજથી વહેવાર ચાલુ રાખવો. ગાડેગાડાં=પુષ્કળ; બહુજ. ગાડાવાટ=રાજમાર્ગ. ગાડે ખેસીને આવવું=જાહેર ખુશીરીતે આવવું.

ગાઠ, વિં [સં.] જાડું; ધાણું; વધારે; ધટ; અત્યંત. :- ગાઠપ્રીતિ; ગાઠઅંધારં. (૨) પુષ્કળ; સજડ; ભર; ધોર. :-ગાઠનિદ્રા.

ગાઠું, વિં ગાઠ; અતિ પ્રસંગવાળું; બહુજ.

ગાણું, નં [સં. ગાન] ગીત; ગાયન; ગાન. ઉં ગાણુંને ગાતારે વાહણું વહી ગયું.

ગાંણીવ, નં [સં. ગાંઢીવ] અર્જુનનું ધતુષ.

ગાત, નં [સં. ગાત્ર] ગાત્ર; અંગ; શરીર. ઉં શ્રવણ મન કરે શુભ વાત, દરસે પરસે મારી ગાત. નિષ્કલાનંદ.

ગાતડી, સ્ત્રીં છાતી અને ખરડો ઢંકાય એમ જોડસોડીએ શરીર ઉપર કપડું બાંધવું તે; ધાટડી.

ગાતર, નં [સં. ગાત્ર] ગાત્ર; અંગ; શરીર. (૨) શરીરના જુદા જુદા માંસલ વિભાગો તે. કિં ૫૦ ગાતર ગણે=ગાત્ર શોષાઈ જાય. ગાતર નમાવીને કામ કરવું=ગાતર ભાગવાં=શ્રમ લાદીને કામ કરવું; મહેનત કરવી.

ગાત્ર, નં [સં.] અંગ; શરીરના ભાગ; અવયવ; શરીરના માંસલ ભાગ.

ગાથા, સ્ત્રીં [સં.] એક જાતની જુની કાવ્ય રચના; ગીતિ; સાદી ધર્મારતની કાવ્યમાં લખેલી જુની વાર્તા; ઇશિકની કહાણી. ગાથાશાસ્ત્ર=

પૌરાણિક કથાવિજ્ઞાન; પૌરાણિક કથા; દેવતાઈ કથાઓ. ઉં એક ચિત્તે સાંભળ ભાષ, ગાથા અત્રિની સુખદાષ. પ્રેમાનંદ. કવિતામાં લખાયેલી પ્રાચીન કથા.

ગાદલું, નં [સં. ગઢલ] ખૂબ રૂથી ભરેલું, જાડું અને યોગ્ય ગાદલું.

ગાદી, સ્ત્રીં ગાદલું નાંખી બનાવેલી ખેઠક; ખેસવા આઢેલવાની સોધવાળી ખેઠક; આસન; તખ્ત; સિંહાસન; રાજપાટ.

ગાદીતકિયો, પું. ખેસવાને ગાદી અને આઢેલવાને તકિયાવાળું આસન. (૨) ધન ધાન્યથી પૂર્ણ સુખસ્થિતિ; શોભાઈ; ધનાઢ્યતા. ૩૦ પ્ર૦ ગાદીતકિયો અથવા દોરીલોટા=વેપારરોજગારમાં યાહોમ કરવા માટે વપરાય છે. એવું સાહસ કે જેમાંથી કાં તો શોભાઈ મળે કે કાં તો દેશપરદેશ કરવું પડે.

ગાદીપતિ, પું. ગાદીના ધણી; રાજ; મહંત; ઉપરી; શેઠ. (૨) વારસ:-કાલુભાજ ગાદીપતિ છે.

ગાંધર્વ, પું [સં.] ગાયન કરનારો; ગવૈયો; ગવૈયાની એક જાત. (૨) વિં ગાંધર્વેનું કે તેને લગતું. (૩) વિવાહનો એક પ્રકાર. જેમાં વરકન્યા પોતે પોતાની મેળે એકઠાં થાય તે વિવાહ. ગાંધર્વવેદ=ગાયનકળાની વિદ્યા.

ગાંધાર, પું [સં.] એક દેશનું નામ. (૨) એક રાગનું=સૂરનું નામ.

ગાંધારી, સ્ત્રીં [સં.] ગાંધાર દેશના રાજની કુંવરી; દોરવોની માતા. આ ગાંધારીએ પોતાનો પતિ (ધૃતરાષ્ટ્ર) જન્મથી આંધળો હોવાને લીધે પોતે પણ આંખે પાટા બાંધી આંખો જન્મારો અંધાપો વેઠ્યો હતો.

ગાદેલ, વિં [અ.] ખેખખર; અસાવધ; અનવધાની; અલક્ષ. કિં ૫૦ ગાદેલ રહેવું=અનવધાની રહેવું; લક્ષ નહિ રાખવું; ઝોસળા રહેવું.

ગામડી, સ્ત્રીં નાનું ગામડું; નાનું કાણું; પતરી અથવા ફેતરી ઉખડવાથી સપાટી ઉપર પડેલો છાછરો ખાડો. (૨) એકાએક કોઈ બહાનું કાઢી નાસી જવું તે; એકા એક સામે માણસ જણે નહિ તેમ ગુમ થવું તે; ગેરહાજર રહી જવું તે. :—ગામડી મારી ગયા.

ગામડું, નં ભિત અથવા પાટિયાની સપાટી ઉપર પડેલું બાકારું; મોડું કાણું; ખાડો; છિદ્ર. વહાણમાં ગામડું પડ્યું તથી કુવારાની માફક અંદર પાણી ભરાવા માંડ્યું. (૨) સટકી જવું તે; ગેરહાજર રહી જવું તે. ક્રિંપ્રં ગામડું પૂરવું=તુકસાન વાળીઆપવું.

ગામ, પું [સં. ગર્મ] ગર્ભ. ઉં આલ ગામ ને રોતાં બાળ. આ શબ્દ પશુની માદાના ગર્ભ માટે બહુધા વપરાય છે.

ગામણી, વિં [સં. ગર્મિણી] ગર્ભવાળી; જેને ગર્ભ રહેલો હોય એવી; સગર્ભા-વસ્થાવાળી પશુની માદા.

ગામરવું, કિં અં ગમરાવું; પીવું; ભય-ભીત થવું; કંઈ સૂઝે નહિ એવી સ્થિતિમાં પડી જવું; બહેબાકળા થઈ જવું.

ગામરું, વિં ગમરાટવાળું; કંઈ સૂઝ પડે નહિ એવી સ્થિતિમાં પડેલું; બહેબાકળું; અકળા-યેલું; ગુંચવાયેલું; શોંત ચિત્ત ન હોય એવું.

ગામલું, નં [સં. ગર્મ] ગર્ભના સુકોમળ ખંડ જેવું નાચુક; પોચું અને ભરેલું એવું જે તે; ખંડ; ભાગ; કટકો; ગાભો. (૨) વાદળાનો જથ્થો.

ગાભાગુંથા, પું કકડે કકડા થઈ ગયેલા અને ચુંથાયેલાં કપડાંના કાપડા તે; કપડાંના મેલા દુધા; કાગળ કે કપડાંના નકામો ફાટયો દ્રવ્યો જથ્થો.

ગાભો, પું ફાટેલો દ્રવ્યો અને મેલો કપડાનો કટકો; ચુંથરું; પાંચડીમાં ઘાલવાનું બોતાનું;

કપડાનો કકડો. (૨) મટેલાં ધરણમાં જે તાંબા અથવા ચાંદીનો તેજ ધાટનો સળિયો નાંખવામાં આવે છે તે. (૩) ગર; હુયો; કિં પ્રં ગાભેગાભા કાઢી નાંખવાં=કકડે કકડા થઈને ઉડી જાય એમ કરવું. અભિમાન ઉતરી જાય તેમ સંપૂર્ણ હરાવવું; મહાત કરવું.

ગામ, નં [સં. ગ્રામ] જ્યાં કેટલાંક ઘર અને થોડીક વસ્તી હોય એવું ઠેકાણું; માણસોનું નાનું વસ્તીસ્થાન; ગામડું; ખેડ. કહેવું ગામમાં પેકાના સાંસા ને પટે-લને ઘેર ઉનાં પાણી. જે ગામ જવું નહિ તેનું નામ શું? ગામ વચ્ચે રહીને ઘર કેમ બળાય? ગામ ગયું સૂતું જાગે. ગામ ગાંડું કરવું. ગામ માથે કરવું. ગામનો ઉતાર. ગામ ગામનાં પાણી પીવાં. ગામ જેવી દિવાળી.

ગામગરાસ, પું [સં. ગ્રામગ્રાસ] ગામ અને ગરાસ તે; ગામ જમીન અને તેના ભોગવટાનો હક તથા સ્વામિત્વ તે; રાજાએ સેવાના બદલામાં, સૈનિક નોકરી માટે આપેલી જમીન. ગામની આવક રૂપી આશ-વિકા તે.

ગામગોર, પું [સં. ગ્રામગુર] ગામોર; ગામનો પુરોહિત; ગામનું ધાર્મિક કામકાજ કરાવનારો આહાણ.

ગામઠી, વિં [સં. ગ્રામસ્થ] ગામડાનું તે; જાડું; અસંસ્કૃત; દેશી; ગામને લગતું. :— ગામઠી નિશાળ.

ગામડિયું, વિં ગામડાની રીતભાતનું; ગામ-ડાનું હોય એવું; અસંસ્કૃત; નહિ સુધરેલું; સાદું.

ગામડિયો, પું ગામડાનો રહેવાસી; રંચો; રાભો; અનાગરિકજન.

ગામડી, સ્ત્રીં નાનું ગામડું. (તિરસ્કારમાં) ગામડું, નં નાનું ગામ.

ગામદેવી, સ્ત્રીં [સં. ગ્રામદેવતા] ગામનું રક્ષણ કરનારી જે દેવતા કે શક્તિ હોય તે; ગ્રામદેવતા.

ગામપંચ, નં ગામના આગેવાનોનું મંડળ તે.

ગામવખો, પું [સં. ગ્રામવિપત્તિ] ગામથી જુદા પડવું તે; ગામત્યાગનું દુઃખ; ગામનો વિયોગ.

ગામસારણી, સ્ત્રીં [સં. ગ્રામસારણી.] આખા ગામને ભોજન આપીને સરભરા કરવી તે; ગામનું-તેરતાંસળીનું જમણું તે; શંભુમેળા.

ગામી, વિં ગામવાળો; જેને ઘેર ગામગરાસ હોય એવો; ગામધણી. ઉં ગામીનામી ને મહીપતિ, નારને વશ પર્તી રહે. શામળ.

(૨) વિં જનાર=ક્ષેત્રગામી ગુરુતલ્પગામી.

ગામેતી, પું ગામનું રક્ષણ કરનાર; ગામનો કોટવાળ. (૨) ગામધણી.

ગામેટ, પું ગામગોર; ગામના શુદ્ધાદિક લોકને શુભાશુભ કર્મ કરાવનાર; ગામનું ધાર્મિક કામકાજ કરનાર.

ગામેટું, નં ગામના ગોર તરીકે તમામ લોકોનું ધર્મ સંબંધી તેમજ ખીલું કામકાજ કરવું તે; ગામેટપણું. ઉં અલ્યા ગોર, તમે ગામેટાને જાણો સજો, તો તો ગોરપદું જાણો, તમે ધૃતમાં તજો. વીરજી.

ગામેતર, પું [સં. ગ્રામચત્ર+ટું.] ગામનો બહારવટિયો; ગામમાંથી નારાજ થઈને નીકળી પડેલો.

ગામેતરાં, નં (સં. ગ્રામાન્તર) ગામ તણવું તે; પરદેશ ફર્યા કરવું તે; ગામનો ત્યાગ કરીને જતા રહેવું તે; વિવાસન; દેશત્યાગ. કિં પ્રં ગામેતરાં કરવાં=પરદેશ ફરીને રણવું. ઉં ગામેતરાં કરી કરીને ધન મેળવ્યું તે; એક વરામાં ધૂળ. પ્રા. કા.

ગામ્ભીર્ય, નં [સં.] ગમ્ભીરતા; ગમ્ભીરપણું.

ગાય, સ્ત્રીં [સં. ગૌ] જેને ગળે ગોદડી

જેવી આમડી લખડતી હોય એવી જાતના પશુની માદા; ઘેતુ. ગાયનો નર તે ગોધા, આખલો, સાંઢ; અને ખાસી કરેલો હોય તે બળદ. આ પ્રાણી અને તેનાં છાણું સુતર પવિત્ર ગણાય છે. ગાય ગરીબ પ્રાણી હોવાથી ગાય જેવું ગરીબ-સાલસ એમ કહેવાય છે. કહેં ગાયે ગળ્યું રતન ગાય જીવાડવી ને રતન કાઢી લેવું. ગાય દોહી ગધેડીને પાવું, ગાયવાળે તે ગોવાળ. ઘેર ગાય બાંધવી. ગાયના ભાઇ જેવું. ગાયનું ભેંસ તળે અને ભેંસનું ગાય તળે=સમજ્યા વગર ઉથલ પાથલ ને ફેરફાર કરવો તે. કન્યાને ગાય જ્યાં દોરે ત્યાં જાય=જેમનો કંઈ અવાજ નથી એવાં ગરીબ. ગાય પછવાડે વાહરકું=દાન ઉપર દક્ષિણા. ગાય લેવી દુજતી ને વંડુ લેવી ખુલતી. ગાય વગરનું વાહકું=મા વગરનું છોકરું.

ગાયક, પું [સં.] ગવૈયો; ગાવાનો ધંધો કરનાર; ગાનારો.

ગાયકવાડ, પું એક રાજવંશી અટક. (મરાઠી) વડોદરાના રાજાઓ ' ગાયકવાડ ' કહેવાય છે.

ગાયકવાડી, વિં ગાયકવાડને લગતું; ગાયકવાડના રાજ્ય અમલ જેવું, અર્થાત્ સોસણું; અંધાધુંધ.

ગાયકા, સ્ત્રીં [સં.] ગાનારી.

ગાયત્રી, સ્ત્રીં [સં.] એક વૈદિક મંત્ર (ઋ. તત્સવિતુરવરેણ્યં મર્ગોદેવસ્ય ધીમહિ ધિયા યો નઃ પ્રચોદયાત્) આ મંત્રને ' ગાયત્રી ' દેવીરૂપે આનવામાં આવ્યો છે અને ઉપવીત સંસ્કાર થયા પછી આજ્ઞાણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યને માથે નિલ તેનો જપ કરવાની ફરજ નંખાયેલી છે. (૨) ચોવીસ અક્ષરનો એક વૈદિક છંદ. આમાં છઠ્ઠ અક્ષરનાં ચાર કિંવા આઠઅઠ અક્ષરનાં ત્રણત્રણ પદ આવે છે. ગાયત્રીપુરશ્ચરણ=સવાલાભ ગાયત્રી

ગામડી, સ્ત્રીં નાનું ગામડું; નાનું કાણું; પતરી અથવા ફેતરી ઉપરવાથી સપાટી ઉપર પડેલો છાછરો ખાડો. (૨) એકાએક કોઈ બહાનું કાઢી નાસી જવું તે; એક એક સામે માણસ બંને નહિ તેમ ગુમ થવું તે; ગેરહાજર રહી જવું તે. :-ગામડી મારી ગયા.

ગામડું, નં ભિત અથવા પાટિયાની સપાટી ઉપર પડેલું બાકારું; મોટું કાણું; ખાડો; છિદ્ર. વહાણમાં ગામડું પડ્યું તેથી કુવારાની માફક અંદર પાણી ભરાવા માંડ્યું. (૨) સટકી જવું તે; ગેરહાજર રહી જવું તે. કિંપ્રં ગામડું પૂરવું=તુકસાન વાળીઆપવું.

ગામ, પું [સં. ગર્મ] ગર્ભ. ઉં આભ ગામ ને રેતાં બાળ. આ શબ્દ પશુની માદાના ગર્ભ માટે બહુધા વપરાય છે.

ગામણી, વિં [સં. ગર્મિણી] ગર્ભવાળી; જેને ગર્ભ રહેલો હોય એવી; સગર્ભા-વસ્થાવાળી પશુની માદા.

ગામરવું, કિં અં ગમરાવું; ખીવું; ભય-ભીત થવું; કંઈ સૂઝે નહિ એવી સ્થિતિમાં પડી જવું; બહેબાકળા થઈ જવું.

ગામરું, વિં ગમરાવવાળું; કંઈ સૂઝ પડે નહિ એવી સ્થિતિમાં પડેલું; બહેબાકળું; અકળા-યેલું; ગુંચવાયેલું; શાંત ચિત ન હોય એવું.

ગામલું, નં [સં. ગર્મ] ગર્ભના મુકોમળ ખંડ જેવું નાળુક; પોચું અને ભરેલું એવું જે તે; ખંડ; ભાગ; કકડો; ગાલો. (૨) વાદળાનો જયો.

ગાલાચુંથા, પું કકડે કકડા થઈ ગયેલા અને ચુંથાયેલાં કપડાના કાપડા તે; કપડાના મેલા કુચા; કાગળ કે કપડાનો નકામો કાટયો ટૂટ્યો જયો.

ગાલો, પું કટલો ટૂટલો અને મેલો કપડાનો કકડો; ચુંથરું; પાવડીમાં વાલરાનું બોતાનું;

કપડાનો કકડો. (૨) મટેલાં ઘરેણાંમાં જે તાંબા અથવા ચાંદીનો તેજ ધાટનો સળિયો નાંખવામાં આવે છે તે. (૩) ગર; હુચો; કિં પ્રં ગાલેગાભા કાઢી નાંખવા=કકડે કકડા થઈને ઉડી જાય એમ કરવું. અભિમાન ઉતરી જાય તેમ સંપૂર્ણ હરાવવું; મક્કાત કરવું.

ગામ, નં [સં. ગ્રામ] જ્યાં કેટલાંક ઘર અને થોડીક વસ્તી હોય એવું ઠેકાણું; માણસોનું નાનું વસ્તીસ્થાન; ગામડું; ખેડ. કહેવું ગામમાં પેલાના સાંસા ને પટેલને ઘેર ઉનાં પાણી. જે ગામ જવું નહિ તેનું નામ શું? ગામ વચ્ચે રહીને ઘર કેમ બળાય? ગામ ગયું સૂતું જગે. ગામ ગાંડું કરવું. ગામ માથે કરવું. ગામનો ઉતાર. ગામ ગામનાં પાણી પીવાં. ગામ જેવી દિવાળી.

ગામગરાસ, પું [સં. ગ્રામગ્રાસ] ગામ અને ગરાસ તે; ગામ જમીન અને તેના ભોગવડાનો હક તથા સ્વામિત્વ તે; રાજ્ય સેવાના બદલામાં, સૈનિક નોકરી માટે આપેલી જમીન. ગામની આવક રૂપી આછા વિકાસ તે.

ગામગોર, પું [સં. ગ્રામગુર] ગામોર; ગામનો પુરોહિત; ગામનું ધાર્મિક કામકાજ કરાવનારો બ્રાહ્મણ.

ગામઠી, વિં [સં. ગ્રામત્થ] ગામડાનું તે; જાડું; અસંસ્કૃત; દેશી; ગામને લગતું. :- ગામઠી નિશાળ.

ગામડિયું, વિં ગામડાની રીતભાતનું; ગામડાનું હોય એવું; અસંસ્કૃત; નહિ સુધરેલું; સાદું.

ગામડિયો, પું ગામડાનો રહેવાસી; રાંચો; રાલો; અનાગરિકજન.

ગામડી, સ્ત્રીં નાનું ગામડું. (નિરસ્કારમાં) ગામડું, નં નાનું ગામ.

ગામદેવી, સ્ત્રીં [સં. ગ્રામદેવતા] ગામનું રક્ષણ કરનારી જે દેવતા કે શક્તિ હોય તે; ગામદેવતા.

ગામપંચ, નં ગામના આગેવાનોનું મંડળ તે. ગામવખો, પું. [સં. ગ્રામવિપત્તિ] ગામથી જીદા પડવું તે; ગામત્યાગનું દુઃખ; ગામનો વિયોગ.

ગામસારણી, સ્ત્રીં [સં. ગ્રામસારણી.] આખા ગામને ભોજન આપીને સરભરા કરવી તે; ગામનું-તેરતાંસળીનું જમણું તે; શંભુમેળો.

ગામી, વિં ગામવાળો; જેને ઘેર ગામગરાસ હોય એવો; ગામધણી. ઉં ગામી નામી ને મહીપતિ, નારને વશ પર્તી રહે. શામળ. (૨) વિં જનાર=ક્ષેત્રગામી ગુરુતલ્પગામી.

ગામતી, પું ગામનું રક્ષણ કરનાર; ગામનો કોઠવાળ. (૨) ગામધણી.

ગામોટ, પું ગામગોર; ગામના શુદ્ધાદિક લોકને શુભાશુભ કર્મ કરાવનાર; ગામનું ધાર્મિક કામકાજ કરનાર.

ગામોટું, નં ગામના ગોર તરીકે તમામ લોકોનું ધર્મ સંબંધી તેમજ ખીજું કામકાજ કરવું તે; ગામોટપણું. ઉં અલ્પા ગોર, તમે ગામોટાને જણો સળો, તો તો ગોરપડું જણો, તમે ધૃતમાં તળો. વીરજી.

ગામોતર, પું [સં. ગ્રામપ્રવૃત્તિ.] ગામનો ખહારવટિયો; ગામમાંથી નારાજ થઇને નીકળી પડેલો.

ગામોતરું, નં (સં. ગ્રામાન્તર) ગામ તથા જવું તે; પરદેશ કર્યા કરવું તે; ગામનો ત્યાગ કરીને જતા રહેવું તે; વિવાસન; દેશત્યાગ. ઉં પ્રં ગામોતરું કરવાં=પરદેશ કરીને રળવું. ઉં ગામોતરું કરી કરીને ઘન મેળવ્યું તે; એક વરામાં ધૂળ. પ્રા. કા.

ગામભીર્ય, નં [સં.] ગમ્ભીરતા; ગમ્ભીરપણું.

ગાય, સ્ત્રીં [સં. ગૌ] જેને ગળે ગોદડી

જેવી ચામડી લગ્નકતી હોય એવી જાતના પશુની માદા; ઘેતુ. ગાયનો નર તે ગોધો, આખલો, સાંઠ; અને ખાસી કરેલો હોય તે બળદ. આ પ્રાણી અને તેનાં છાણું સુતર પવિત્ર ગણાય છે. ગાય ગરીબ પ્રાણી હોવાથી ગાય જેવું ગરીબ-સાલસ એમ કહેવાય છે. કહેવું ગાયે ગળ્યું રતન. ગાય છવાડવી ને રતન કાઢી લેવું. ગાય દોહી ગધેડીને પાવું, ગાયવાળે તે ગોવાળ. ઘેર ગાય ખાંધવી. ગાયના ભાષ જેવું. ગાયનું ભેંસ તળે અને ભેંસનું ગાય તળે=સમજ્યા વગર ઉથલ પાથલ ને ફેરફાર કરવો તે. કન્યાને ગાય જ્યાં દોરે ત્યાં જાય=જેમનો કંઈ અવાજ નથી એવાં ગરીબ. ગાય પછવાડે વાહરડું=દાન ઉપર દક્ષિણા. ગાય લેવી દુકતી ને વડુ લેવી બુલતી. ગાય વગરનું વાહડું=મા વગરનું છોકરું.

ગાયક, પું [સં.] ગવૈયો; ગાવાનો ધંધો કરનાર; ગાનારો.

ગાયકવાડ, પું એક રાજવંશી અટક. (મ-રાદી) વડોદરાના રાજાઓ ' ગાયકવાડ ' કહેવાય છે.

ગાયકવાડી, વિં ગાયકવાડને લગતું; ગાયકવાડના રાજ્ય અમલ જેવું, અર્થાત્ સોસણું; અધાધુધ.

ગાયકા, સ્ત્રીં [સં.] ગાનારી.

ગાયત્રી, સ્ત્રીં [સં.] એક વૈદિક મંત્ર (ઐ. તત્સવિતુર્વરેણ્યં મર્ગોદેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત) આ મંત્રને ' ગાયત્રી ' દેવીરૂપે માનવામાં આવ્યો છે અને ઉપવીત સંસ્કાર થયા પછી બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યને માથે નિત્ય તેનો જપ કરવાની ફરજ નંખાયેલી છે. (૨) ચોવીસ અક્ષરનો એક વૈદિક છંદ. આમાં છઠ્ઠા અક્ષરનાં ચાર કિંવા આઠઆઠ અક્ષરનાં ત્રણત્રણ પદ આવે છે. ગાયત્રીપુરશ્ચરણ=સવાલાબ ગાયત્રી

મંત્રો જુમલો કરવા તેટલા જપતો પ્રયોગ કરવો તે.

ગાયન, નં ૦ ગાવું તે; ગાન; ગીત. ગાવાની વિદ્યા, કળા. ગાયન કળા=ગાવાની ચતુરાઈની વિદ્યા; ગાયન સંબંધી જે આવડ ખુબી વગેરેને લગતું વિજ્ઞાન તે.

ગાર, સ્ત્રી ૦ છાણુ અને માટીને સાથે મસળાને બનાવેલો ગારો; માટીનો ક્લ; પલાળીને લોદો થાય એવી કરેલી માટી. (૨) વિ ૦ બિજવેલું. ગાર જેવું=વણું જ હુંડું; ટાડું. હુંડુગાર એમ કહેવાય છે. કહે ૦ ગારે લિખ્યાં ધર સૌનાં.

ગાર, પું ૦ [કા.] કરનાર અર્થ બતાવનારો પ્રત્યય:-મદ્દગાર, જુલમગાર.

ગારદી, પું ૦ [અં. Gupard] પહેરેગીર; ગાર્ડ.

ગારવો, પું ૦ ગર્વ. ઉં માનવતી મા કર ગારવો. પ્રેમાનંદ.

ગારિયું, નં ૦ હુબો. રાંધેલા ધાન ઉપર ઢાંકવાતું ટોપલા જેવું માટીનું ઠામ. વિ ૦ ગારતું; માટીનું.

ગારિયો, પું ૦ ગાર વહેનારો મજુર.

ગારુડી, પું ૦ [સં. ગારુડિક] બાહુગર; જાડુગર; ચમત્કારી નજરઅંધીના ખેલ કરનાર; ખેલાડી; વાદી. સાપ વગેરે ઝેરી પ્રાણીઓને પકડી તેમની રમતો લોકને દેખાડી બાહુવિકા કરનાર; મેલીવિદ્યા જાણનાર; ચિકિત્સક; ભિષક. ઉં વિષય વિષ વાધ્યું ધણું તે ગોઠમાં નહિ ગારડી. ભાલણ.

ગારુડીવિદ્યા, સ્ત્રી ૦ જાડુવિદ્યા; વાદીવિદ્યા; ધુન્નજાળની વિદ્યા.

ગારો, પું ૦ ગાર; પંક; કાદવ; કચરો. (૨) ક્લ; ચુનાને કેળવીને બનાવેલી ગાર.

ગારી, સ્ત્રી ૦ [સં.] વૈદિકકાળની એક મહા વિદુષી અને વેદાંતી સ્ત્રી.

ગાર્ડ, [અં. Guard] રખેવાળ; સંભાળ રાખનાર. રેલવે ગાડીના પાછલા ડાબામાં આખી ગાડીની સંભાળ રાખનાર જે અમલદાર રહે છે. તે. (૨) સૈનિક; લશ્કરી સિપાઈ. ગાર્ડ ઓફ આનર=મોટા અમલદારને લશ્કરી માન આપનારી ટુકડી.

ગાર્ડપત્ય, પું ૦ [સં.] ગૃહસ્થના ધરનો અગ્નિ; અગ્નિહોત્ર લેનાર જે અગ્નિને હમેશ પોતાના ધરમાં બળતો રાખે છે તે અગ્નિ.

ગાર્ડસ્થ, નં ૦ [સં.] ગૃહસ્થપત્ય; પરણેલી બિધ્વીની સ્થિતિ તે.

ગાલ, પું ૦ [સં. ગલ્લ] મોંતી ફાડની બને બાણુનો નાની ગાદી જેવો માંસલ ભાગ. (૨) સ્ત્રી ૦ પંકિત; ધાલ.

ગાલફાડિયું, નં ૦ એક જાતની દળદાર પૂરી; ધારીપૂરી.

ગાલમશુરિયું, નં ૦ મશરૂતું ગાલ તળે ધાલવાતું નાતું અને ગાળ ઓસીડું.

ગાલાવેલું, વિ ૦ દાધારેણું; અકધું ગાંડા જેવું; ભોળું અને કંધક બાછી સમજવાળું.

ગાલી, સ્ત્રી ૦ [સં.] ગાળ; અપશબ્દ. (૨) ખીણ; જે હુંગર વચ્ચેની જગા.

ગાલીચો, પું ૦ [કા.] જેમાં વેલ યુક્ત ફલ વગેરે વણેલું-પાડેલું હોય એવું સુંદર બિછાતું કે પાથરાણું; ઉચી જાતની સેતરંજી.

ગાલ્લી, સ્ત્રી ૦ નાતું ગાડું; ગાડી; ડમણી. (૨) ત્રીસ મણતું માપ. તેણે સાત ગાલ્લી ઘઉં ભર્યાં.

ગાલ્લું, નં ૦ ગાડું; મોટી ગાલ્લી; ખીચગાલ્લું.

ગાલ્લો, પું ૦ મોટા પાટલા જેવી નીચે પૈડાંવાળી છોકરાંને-રમવાની ગાડી.

ગાવડી, સ્ત્રી ૦ ગાય; ઘેતુ.

ગાવદી, વિ ૦ ગુંડ; ગોળું. (૨) જંગલી; મૂર્ખ; અણસમજી.

ગાણું, કિં સં [સં. ગૈ] કાનને પ્રિય લાગે એવી રીતે રાગ કાઢવો; રાગોટું; લહેકાવીને કવિતા બોલવી. (૨) વખાણ કરવાં; સ્તુતિ કરવી; ઉપકાર વગેરે સારું કામ કહી દેખાડવું. — તે કંઈ કરશે તો વારે વારે ગાયા કરશે. નર્મ.

ગાસ, પું [અં. Gās] ગાસ; વનસ્પતિ અને ખીન્ન કેટલાંક દ્રવ્યોને ગરમી આપતાં તે માંથી નીકળતી ધુણી જેવી એક હવા. ખનિજ કોલસાના ગાસના દીવા થાય છે.

ગાસલેટ, નં [અં.] પાણી જેવું એક ખનિજ તેલ. આ તેલ બળતણ તરીકે તેમજ દીવા માટે વપરાય છે. બરમામાં તેના કુવા છે.

ગાળ, સ્ત્રીં [સં. ગાલિ] અપશબ્દ કહેવો તે; કોઈને રીસ ચઢે તેવું તેને કહેવું તે; અશુભ ભાષણ. (૨) પું કુવા વગેરે નવાણુ ગાળતાં જે કંઈ કચરો વગેરે નીકળે છે તે.

ગાળાવું, કિં સં કચરો કાઢીને તળાવ કુવાને ઉંડા કરવા; પુરણી કાઢવી. (૨) ધાતુઓને આંચ દઈ રસ જેવી કરવી; ઓગાળવી. (૩) પાણી વગેરેમાંથી કચરો કાઢી નાંખવાની ક્રિયા કરવી. (૪) શોષવી નાંખવું; ઘટાડવું; ઓછું કરવું; પાતળું કરી નાંખવું. (૫) વખત કાઢવો; ગુજારવું; વ્યતીત કરવું.

ગાળાગાળી, સ્ત્રીં સામસામે ગાળો દંધ લડવું તે.—ગાળાગાળીની લડાઈ; બોલબોલા.

ગાળિયું, નં ગાળાવાળું દોરડું તે; દોરની ડોકમાં નાંખવાનું ગાળાવાળું દોરડું; બંધના દોર. (૨) ગળણી. (૩) ગળતાં રહેલું તે; ઝાસના કુચા. કિં પ્રં ગાળિયું કાઢવું= બંધન કે દાંવચેયમાંથી નીકળી જવું; વચમાંથી ખસી જવું; નીકળી જવું. (૨) માથે નહિ રાખવું.

ગાળી, પું ગાળ.

ગાળું, નં વચમાંનો વખત.

ગાળો, પું સરકાવી અથવા સળક કરી શકાય એવી દોરડાની ગાંઠવાળી આંટી; કાંસો; સરકાવાળી ગાંઠ. (૨) ઘેરાને પહેરવાનું રેશમી કપડું; છાયલ. (૩) અંતર; બેની વચમાંનું જે કંઈ તે; ફેર; ગાળો; વટાવ. (૪) ધરના લંબાણ ભાગોમાંનો અકેક તે; ખંડ; વિભાગ. (૫) પતો; આસાર; પહેળાઈ. (૬) મોસમ; રત. — ફેરીગાળો. (૭) ઘેરીમાં દળણું ઓરવાનું મોં. (૮) સાંધા; શરીરબંધ. કિં પ્રં ગાળો કાઢવો=ચોડું દળવું; ઘેરીનું મોં સાફ કરવું.

ગાંગડી, સ્ત્રીં [સં. કિકર] નાનો ગાંગડો; કણ; નાની ગાંઠ. (૨) બટાકા; પટેલ.

ગાંગડું, પું ન પલળે અને ન ચઢે એવો દાણો; ડાળ. (૨) વિં કંઠણ; નરમ ન થાય એવું; ન ચઢે એવું; પલળે કે બ્રહ્મ નહિ એવું. જેવું અને તેવુંજ રહી ગયેલું (માણસ.) કિં પ્રં ગાંગડું રહેવું=ડાળમોળ રહેવું; નહિ સુધરવું.

ગાંગડો, પું [સં. કિકર] સુકાયેલી વસ્તુનો કે નકર ચીનનો કંકડો; મોટો કણ; પાસલો.

ગાંગરડું, કિં અં બરાડડું; ગાય અથવા બળદનું બોલવું.

ગાંગલું, વિં તખળું; દીન; ગરીબ; કાંગલું; આલ ભગરું. સ્વભાવનું બહુજ નરમ હોય એવું; મોઢેથી સાખ પણ ન ઉડે એવું.

ગાંગાંતણીં, નં આનાકાની; કરવું કે ન કરવું એમ કયાં કરવું તે; હા ના કયાં કરવી તે; બહાનાં બતાવ્યા કરવાં તે.

ગાંગું, વિં રોક; ગરીબ; નખળું. પું ગાંગા. સ્ત્રીં ગાંગી.

ગાંગો, પું તન, મન અને ધનથી ગરીબ તે. કહેન ક્યાં રાબ લોજ ને ક્યાં ગાંગો તેલી.

ગાંધરડડું, કિં અં સાદ બેસી બંધ તેમ

તાણીને ગળામાંથી રોવું; રો રો કર્યા કરવું;
ધોટો તાણીતાણીને રોવું.

ગાંજીવું, કિં સં [સં. ગ્જ] છેતરવું; ઠગવું;
હરાવવું; ભોળવવું; ફોસલાવવું. ઉં જ્યાં
સુધી ગ્રહ પાધરા, જ્યાં સુધી આયુષ્ય
હોય, ત્યાં સુધી હાથ આવે નહિ, ગાંજી શકે
નહિ કોય. શામળભટ્ટ.

ગાંજીખોર, વિં ગાંજી પીનાર; ગંજેરી; ગાં-
જીનો વ્યસની.

ગાંજીખોરિયું, વિં ગાંજી કુકવાની જેને ટેવ
પડેલી હોય એવું; ગાંજીવું વ્યસની.

ગાંજી, પું જોડે જાતની માદક વસ્તુપતિ. આનાં
પાત ભાંગ તરીકે અને કળીઓ ગાંજી તરીકે
વપરાય છે. બન્નેમાં કંઈ હોય છે. ભાંગ
ધુટીને ખાંડ મસાલો નાંખીને પિવાય છે,
અને કળીઓ (ગાંજી) ચક્ષુમમાં પિવાય છે.

ગાંઠ, સ્ત્રીં [સં. ગ્રન્થિ] આંટીવાળો બંધ;
આંટી મારીને બાંધવું તે. (૨) ઝાડના
થડમાંની ભમરાવાળો અને જ્યાંથી ડાળાં
ફૂટ્યાં હોય તે ભાગ; વેઢા; ભમરાવાળો ગંઠાઈ
ગયેલો ભાગ. (૩) મનમાં જે આંડું આવી
જવું તે; અંટસ; આંટી. (૪) દુશ્મનાઈ
બંધાઈ જવી તે; વેર; કીના. કિં પ્રં
ગાંઠ બાંધવી=નિશ્ચય કરી નાંખવો; અંટસ
રાખવો. ગાંઠ વાળવી=બોધ લેવો; કાન
પકડવો; છાતુંમાં સંધરવું; ફરીને અમુક
કાર્ય કરવું નહિ એવી શીખ લેવી; યાદ
રાખવું. ગાંઠ ગ્રંથિ=આંટી. ગાંઠ=પાસે;
કળજે; સ્વાધીનમાં:-ગર્થ ગાંઠ ને વિદ્યા
પાઠે. ગાંઠનું=પોતાનું પોતાની તરફનું; જાતનું.
ગાંઠનું જોડવું-ઉમેરવું. ગાંઠનું ખાવું અને
ગાંઠ સાથે જવું. (૫) સંપ; એકતા. એ એની
એક ગાંઠ છે. ગાંઠ ઘાલવી=લોહી બંધાઈ
જવું; સોજો ચઢવો અથવા વેળ થઈ
આવવી. ગાંઠ કરવી=કોઈ જાણે નહિ તેમ
પોતાની પાસે પૈસા જમા કરવા. મડાગાંઠ=

સજડ બંધાઈ જવું. ગાંઠનું ગોપીચંદન=
પોતાનું ખરચી પરનું કામ કરવું. ગાંઠાગળદો=
વાંધોસાંધો. ગાંઠે બાંધવું=લઈ લેવું. ગાંઠ=
ધન. :-ગાંઠે પુરો અને બોલાવે શરો.
ગાંઠની ખીચડી ને શેઠની ચાકરી. ગાંઠનું
દિલ લઈ નાચવા જવું. ગાંઠે નહિ કોડી
ને ઉભો બન્યો દોડી.

ગાંઠડી, સ્ત્રીં ગાંસડી. (૨) ધન; સંપત્તિ.

ગાંઠડો, પું પોટલો.

ગાંઠણુ, નં એ તાર સાથે જોડાયેલા હોય તે;
ગુંથ, (૨) ગંઠાવું તે. (૩) ગાંઠવામાં વા-
પરેલી દોરીઓ જે દોરા કે તારથી મણકા
ગાંઠ્યા હોય તે. (૪) ગાંઠવાની જે દખ-
લમ તે.

ગાંઠવું, કિં સં મણકા કે એવીજ વેલવાળી
વસ્તુને દોરામાં પરોવી ગાંઠ વાળી વાળીને
એક બીજાની સાથે ગુંથવી તે; એક બીજાની
સાથે ગંઠાઈ રહે તેમ કરવું. (૨) તાબે રહી
હુકમ માનવો; બદલું; પતકરવું; લેખકરવું.
(૩) મેળવવું; પ્રાપ્ત કરવું. :-કંઈ ગાંઠવાનું
નથી. ૩૦ પ્રં ગાંઠે બાંધવું=લાભવું. તે
કંઈ ગાંઠી જાય તેમ નથી.

ગાંઠિયો, પું સુકવેલી હળદરનો લાંબો
ગાંઠો તે. (૨) ચણાના લોટની તળેલી
સેવ. (૩) ગાંઠના આકારનું આંટીદાર
કંઈ હોય તે. (૪) ધૂત; ગાંજીનો જાય નહિ
એવો; લઈ માણસ. ગાંઠિયો તાવ=મરડી
એવી જાતનો મરજ કે જેમાં સખત તાવ
આવે અને બગલ કે નંગના સાંધામાં કે
કોઈ ઠેકાણે ગાંઠ થઈ આવે. ત્રણ ચાર
દિવસમાં મરણ થાય. આ મરજ મુખાઈમાં
પહેલ વહેલો સને ૧૮૯૬ માં શરૂ થયો
હતો. તે હિંદુસ્તાન ઉપર સવત્ર ફેલાઈ ગયો
છે. આ મરજ ઉદ્દેશ ને ચાંચડો ફેલાવે છે.

ગાંઠાળું, વિં ગાંઠાવાળું.

ગાંડો, પું મળ્યુંત બંધારણવાળું જે કંઈ તે; ગાંઠ; મોટી ગાંઠ. (૨) કાંઈ વસ્તુનો કંઈ ભાગ; વેઠો. (૩) સાંધો અથવા પેરાઈ આગળનો ભાગ. :-વાંસનો શેલડીનો ગાંડો.

ગાંડ, સ્ત્રીં [સં. ગુદા] શરીરમાંનો મળ બહાર કાઢવાનું દાર; અપદાર; ગુદા. (૨) ચપટું તળિયું; ખેસણી. :-આ દડિયાને ગાંડ નથી. કિં પ્રં ગાંડપર હાથ મૂકવો=સાવ નચિત -ખેંદીકર રહેવું. ગાંડપર હાથ ને જગત્તા-થ=જેને ખેપરવાઈ હોય તેને પરમાનંદ. ગાંડમાં પેસવું=ભરાવું=ખુશામત કરી વહાલા થવું; ભરાતા જવું. ગાંડઆંગળી કરવી=છેડછેડ કરવું; ચાંદવાં કરવાં. ચીઢવું. કહેં ગાંડ વગરનો ગોળવો જેમ ગળડાવે તેમ ગળડે. ગાંડ પછવાડે વાત કરવી. ગાંડ તળે રેલો તો પારકી વાત મેટો=પોતાનામાં દોષ હોય તો પરનો દોષ કાઢવો નહિ. ગાંડ બતાવીએ પંજુ દાંત ન બતાવીએ=કોઈનું હસીને ઉપહાસ્ય કરવું નહિ. ગાંડમારવી=રગડવું; સતાવવું; પાછળ પડવું; કંટાળો આપવો. ગાંડના વેહ સુધી ડહાયો=ઝીણા; દાઢહાપાણ્યો. ગાંડતળે બળે ને પારકાનું હોલવવા જાય. ગાંડ ઢાંકવા ગળણું નહિ ને કાકરીએ ડેરા દેવડાવવા. ગાંડે લંગોટી ને કતેહખાન.

ગાંડગમચાં, નં ચામોદિયાં; ભરડાટ; આનાકાની.

ગાંડછા, સ્ત્રીં ગાંડાઈ.

ગાંડપણ, નં ઘેલાપણું.

ગાંડાઈ, સ્ત્રીં ઘેલાઈ; ગાંડપણ; ઘેલાઈ.

ગાંડિયું, વિં ગાંડું; ઘેલું.

ગાંડું, વિં [દે. મંદિયો] જેવું મન ટેકાણે ન હોય એવું; ભેજાનું ખસેલું; ડાગળા ચસકેલ; ચળેલું; ઘેલું; દિવાનું. ગાંડાં આગળ ગાંડ ધરી તો કુહાડાનો ધા=ગેરફાયદો થાય એવું; (કામ). ગાંડાં કાઢવાં=ગાંડાના જેવાં

કૃત્રિમ આચરણ કરવાં; લાડવું. ગાંડાનાં કંઈ જુદાં ગામ ન હોય ? ગાંડો ને વળી ભાંગ પીધી. ગાંડા જોડે ગમ્મત ને બહેરા જોડે વાત. ગાંડી સાસરે ન જાય ને ડહાઈને શિખામણુ દે. ગાંડા લોક ગામડે વસે ને ખાસકું મારે તો ખડખડ હસે.

ગાંડુંઘેલું, વિં ગાંડું; ગંડું. જેવું આવડે તેવું; સાદું; પદ્ધત વગરનું. (૨) અતિ હરખવાળું.

ગાંડાતુર, વિં બહુજ ગાંડું; મોહાતુર; પ્રેમઘેલું.

ગાંદર, નં [સં. ગોરુધ] ગામની પરવાડનો ભાગ કે જ્યાં દોર રહેતાં હોય; તે ભાગોળ.

ગાંધી, પું કસ્થિયાળું, વસાણું, મસાલો અને દવા વગેરે પરચુરણ સરસામાન વેચનારો વેપારી. કહેં ગાંધીના ગાંધી ને પોઠીના પોઠી. ગાંધીના ગણપતિ ને ગોળનું નૈવેદ્ય. ગાંધી સાથે વેર તેથી કંઈ સાકરને કંડવી કહેવાય ?

ગાંધિયાડું, નં ગાંધીવડું. (૨) ભેળસેળ. (૩) ધિંગાણું; ગુંચવાડો; ધાલમેલ.

ગાંધિયાણું, નં સેળભેળ; ગુંચવાડો.

ગાંધીવડું, નં ગાંધીનો ધંધો તે; થોડું થોડું બંધી બાબતનું જ્ઞાન હોવું તે.

ગાંચજી, સ્ત્રીં ગાંચજી.

ગાંચજી, ગાંચજીની સ્ત્રી; ગાંચજી જાતિની સ્ત્રી.

ગાંચજો, પું [સં. મંદ્રઓ] વાળંદ; નાપિત; હજમ.

ગાંસડી, સ્ત્રીં કાંઈ વસ્તુનો એકસાથે બાંધેલો જથો તે; પોટલી; બચકો. :-ફની ગાંસડી.

(૨) જપણું. (૩) દલ્લો; પુંજી. :-તેને તો તેનો જાપ ગાંસડી મૂકી ગયો છે.

ગાંસડો, પું મોટી ગાંસડી; પોટલો; ભાર; બોળો; જથો; સમુદાય. કિં પ્રં ગાંસડી પોટલાં બાંધવાં=કચાળો ભરવો.

ગિર્ય, વિં લીડાબીડ આવી રહેલું; સંકડાઈ રહેલું; ભરપુર; મંપૂર્ણ. (૨) અં સગડ; ઘટ.

ગિદ્દા, વિં સુસ્ત; પડી રહેનાર; આળસુ. (૨)
નં શિયાળ.

ગિધ, પું ધા; ચોટ; આઘાત; પ્રહાર. (ફરતા
ભમરડા ઉપર ખીન્નએ પોતાનો ભમરડો
મારવો તે) (૨) ધક્કો; હડસેલો.

ગિખમો, પું ગખમો; ગહો; ધોક્કો; બેસ્થી
સુક્ષી મારવી તે; ઠંસો.

ગિરજા, બુ ગિરિજા.

ગિરા, સ્ત્રી [સં. વદગિર] વાણી; બોલી;
સરસ્વતી.

ગિરાસ, બુ ગરાસ.

ગિરિ, પું [સં.] પર્વત; પહાડ; ડુંગર.

ગિરિજા, સ્ત્રી [સં. ગિરિ+જા] ગિરિથી
જન્મેલી તે; હિમાલયની પુત્રી; પાર્વતી.

ગિરિધર, વિં [સં.] ગિરિને ધરનાર; શ્રીકૃષ્ણ.

ગિરિધારી, પું શ્રીકૃષ્ણ.

ગિરિરાજ, પું [સં.] પર્વતોનો રાજા;
હિમાલય. (૨) મોટો પર્વત. :-ઉં દીઠો
આજ આપુ ગિરરાજ એવો. ક. દ. ડા.

ગિરિવર, પું [સં.] પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ તે;
મોટો પર્વત.

ગિરિવજ, નં [સં.] મગધદેશનું રાજનગર.

ગિરિશૃંગ, નં [સં.] પર્વતનું શિખર.

ગિરીશ, પું [સં. ગિરિ+શ] પર્વતોનો શિવર;
હિમાલય પર્વત.

ગિરિબાજ, નં [હિં. ગિરના] કચ્છતરની એક
જાત; ગુલાંટ ખાનર કચ્છતર.

ગિરિબાન, પું [ફા.] ડાક અને ગરદન ઢંકાય
એવો પોપાક; ગળુથંધ; ગળપટ્ટો.

ગિલાખોર, વિં ચાડીચુગલી કરનાર; બદખોધ-
ખોર; નિદક. (૨) પું ચાડિયો.

ગિલ્લી, સ્ત્રી વેળ; શરીરના અમુક ભાગના
દરદને લીધે ખીન્ન ભાગ ઉપર મોળે થઇ
આવે તે. (૨) મોઝ.

ગિલ્લીદંડો, પું મોઝદંડાની રમત.

ગિલ્લો, પું [ફા.] કોઠની આખર જાંય એવી
વાત ઉડાડવી-કરવી તે; નિંદા; ગીબત.

ગિસ્ત, વિં [ફા.] નકામું; ફોગટ. ઉં તે
ગિસ્ત બોલ માર્યો ગયો. શામળ.

ગિંદુ, પું ગોદ; ફૂલનો દડો. ઉં જમનામાં
ગિંદુ પડ્યો શોધવોરે. હરિભદ્ર.

ગીગલાવું, કિં અં ગભરાવું; અકળાવું. (૨)
કીલકરીઓ કરવી; કિંગલાવું; ખુશી થવું.

ગીગી, સ્ત્રી નાની બાળકી; છોકરી; ગંગી.

ગીગો, પું નાનો છોકરો; કીકો.

ગીચ, વિં પાસે પાસે આવી રહેલું; ભિડા-
યેલું; સંક્રાંચમાં આવેલું; સંકડાઇ રહેલું.
(૨) ભરચક; ભરપુર.

ગીચોગીચ, અં ખીચોખીચ; ભરચક; સળડા
સળડ; ટોંકાટોંક; ખૂબ ભરાયેલું; અથવા
ભિડાઇને ભરપુર થઈ રહેલું હોય તેમ.

ગીડગીડતાન, નં નગારાંની ધુંસ પડી રહી
હોય એવી સ્થિતિ; આનંદમંગળ.

ગીત, નં [સં. ગૈ=ગાવું] ગવાય એવું જે તે;
ગાયન; કવિતા. (૨) ધોળ; ગરખી; લક્ષ
અવસરે સ્ત્રીઓ જે રાગ ગાય છે તે; ગાણાં.

ગીતગોવિંદ, નં [સં.] જયદેવ કવિનું બનાવેલું
રાધાકૃષ્ણના વિહાર વગેરેના વર્ણનનું એક
સંસ્કૃત સંગીત કાવ્ય.

ગીતા, સ્ત્રી [સં.] જ્ઞાનબોધવાળી કવિતાઓ
નો એક સંગ્રહ. મહાભારતનાં ભીષ્મપર્વમાં
અર્જુને યુદ્ધ કરવાની ના પાડી ત્યારે તેના
સારથિ શ્રીકૃષ્ણે એને જે જ્ઞાનનો ઉપદેશ
કરી કર્તવ્ય કરવાને પ્રેર્યો તે તત્ત્વજ્ઞાનને
લગતા ઉપદેશનો અંદાઝ અધ્યાયનો ગ્રંથ.
શિવગીતા; અખેગીતા વગેરે. 'ગીતા'નામનાં
ઉપદેશક કાવ્યો.

ગીતિ, સ્ત્રી [સં.] આર્યો હદનો એક ભેદ.

ગીતિનાં પહેલા અને ત્રીજા ચરણમાં ખાર
ખાર અને બીજા તથા ચોથા ચરણમાં
અઢાડ અઢાડ માત્રાઓ આવે છે.

ગીદ, જુનું ગીધ.

ગીધ, નં [સં. ગૃધ્ર] મુએલાં પ્રાણીઓનું માંસ
ખાનારું સમળીથી મોટું એક પંખી; ગડધન.

ગીની, સ્ત્રીં [અં. પોર્ચુ] સોનાનો કંઠિલડનો
ખિટિશ ચલણી સિક્કો. હાલ હિંદમાં ચાલતો
પંદર રૂપિયાનો સોનાનો સિક્કો.

ગીખત, સ્ત્રીં [અ. ઘયવત=ગેરહાજરી] નિંદા;
અકીર્તિકર ભાષણ; બદ્ધોષ. (૨) આળ;
તહોમત. (૩) ચાડી.

ગીખતગોર, વિં નિંદક; ગીખત કરનાર; જેને
નિંદા કરવાની દેવ હોય તે.

ગીખવું, કિં અં ગડદામારવા; ધીળવું;
ખીટવું; ટીપવું.

ગીઓગીખ. અં ઉપરાઉપરી; ગીખગીખ
થાય તેમ; ધોષોધળ.

ગીરદ, સ્ત્રીં [ફા. ગિરદ] ઝીણી ધૂળ; રજ;
રજોટી; ઝીણ; રજકણ.

ગીરદી, સ્ત્રીં માણસ વગેરેનો ખૂબ જમાવ થયો
હોય એવી હાલત; ભીટ; દ્વી; ઠંઠ; ભરાવો.

ગીર, અં સાધુઓનો અમુક વર્ગ દેખાડનાર
પ્રત્યય.:-ભલુતગર. ગિરિનું ગિર ને ગર. (૨)

[ફા.] જેનાર, લેનાર, વાળો, વગેરે અર્થ
ખતાવનારો પ્રત્યય.:-તમાસગીર; દસ્તગીર.

ગીરદેશી, સ્ત્રીં [ફા.] બહિષ્કારી; ખુબી.

ગીર, નં જુનાગઢ પ્રાસેનું ગીરનારને લગતું
જંગલ; ગીરનારને લગતો ઝાડીવાળો
જૂ ભાગ. ગીરનું જંગલ. કાઠિયાવાડમાં
ગીરના આંખા ખડુ વખાણાય છે.

ગીરદા, પું પ્રવાહીનો કચરો; ગાળ; ગગદો.

ગીરનાર, પું કાઠિયાવાડમાં જુનાગઢ પાસે
આવેલો પ્રહાર; દેવતાચળ.

ગીરનારા, પું ગીરનારની આસપાસ રહે-
નારા બ્રાહ્મણો.

ગીરફતાર, વિં [ફા.] તક્ષીન; મસ; મશગુલ;
એકતાર; એક ધ્યાન થઇ ગયેલું.

ગીરફતારી, સ્ત્રીં [ફા.] તક્ષીનતા; એક-
તાનપણું; મોહવશતા; પરાયણતા.

ગીરવી, વિં [ફા.] ઘરેણે આપેલું લીધેલું
હોય એવું. કિં પ્રં ગીરવી મૂકવું=ઘરેણે
મૂકવું.

ગીરો, અં પાસે રાખેલું હોય તેમ; ઘરેણે;
હવાલે. ગીરોનું=ગાંકનું; પોતાની તરફનું;
પોતાની પાસેનું; પોતીકું. (૨) ઘરેણિયાત.
કિં પ્રં ગીરો મૂકવું=ઘરેણે મૂકવું.

ગીરોખત, નં [ફા.] ઘરેણિયાત લખત;
સાનખત.

ગીર્વાણ, વિં [સં.] દેવ સંબંધી; દેવતાધ.
(૨) અંસ્કૃત.

ગીલતાન, પું [ફા.] ઘોડિયાટ; ચીતરેલો
ચીકલવટ.

ગીસડું, નં ધુંસરું.

ગીલી, સ્ત્રીં શરીરના નાળુક અને કોમળ
ભાગને ખીજનો રનેહાળ હાથ કે અવયવ
અડતાં જે આનંદની લાગણી અથવા ચળ-
વળ ઉત્પન્ન થાય છે તે; મકલાટ; તાતી
ચળવળ. (૨) મોઢ.

ગીલીદંડો, પું મોઢદંડાની એક રમત.

ગીલીપચી, જુનું ગીલી.

ગુગળ, પું [સં. ગુગુલ] બાળતાં સુગંધી
આપનારો એક જાતનો શુદ્ધ. ગુગળની
કેટલીક દવાઓ પણ થાય છે. તે વાતરોગ
ઉપર વપરાય છે.:-યોગરાજગુગળ. આનું
ઝાડ ડુંગરી જમીનમાં થાય છે. તેનો પાન
લીમડા જેવાં ને પાંચ પાંખવાળો હોય છે.

ગુગળી, પું આખામંડળના બ્રાહ્મણોની એક
જાત. (૨) વિં મેલું; ગંદું. (૩) દંજુસ;
બખીલ. કિં પ્રં ગુગળી જેવાં=ગંદાં. (૪)
સ્ત્રીં ગુગળનું નાનું ઝાડ.

ગુરુપુત્ર, વિં [સં. ગુરુ] છાત્રમાનું; શ્રમ;

સંભળાય નહિ એવું; ધીરંધીરં. (૨) અં
ચૂપચાપ.

ગુચ્છ, પું. ગોટા; કલગી; પુષ્પ મંજરી અથવા
પાત કે ખીજી વસ્તુનો જે સમુદાય તે;
ધચુંખલો. (૨) વાળનો જુડો; જથો તે.

ગુચ્છાદાર, વિ. ગુચ્છવાળું; ભરાઉ.

ગુચ્છેદાર, વિ. ગુચ્છ હોય એવું; ગુચ્છવાળું.

ગુચ્છો, પું. [સં. ગુચ્છ] ગોટા; ગુચ્છ. જુદકાં;
વાળનો જથો.

ગુજ, સ્ત્રી. એ તરફ આણીવાળો ખીલો; એ
પાટિયાં સાંધવાનો ખીલો.

ગુજર, પું. [સં. ગુર્જર] લોકોનું નામ; એક
જાતના આ નામે આજણખાતા લોક. કહે
ગુજરની ખેટી તે સોનાની પેટી.

ગુજરડું, નં. (ગુજરડો) લીલી માટી અથવા
ગારાની ગાળર જેવી આકૃતિ. માંગલિક
અવસરે ગુજરડાં વેદીની આગળ મૂકવામાં
આવે છે; ગુજરં. ગૃહશાંતિ માટે વેદી કર-
વાને લીલી માટીના જે શંકુ જેવા આકાર
ખનાવવામાં આવે છે તે; ગણપતિ આગળ
મૂકવાનું માટીનું પાત્ર.

ગુજરવું, કિં. અં. જવું; વીતવું; વહીજવું; વીતી-
જવું; વટવું; ક્ષય થવો. (૨) પડવું; માથે
આવી પડવું. (૩) મરી જવું; નાશ પામવું.
૩૦ પ્રં. ગઈ ગુજરી=વીતી વાત; પાછલી
વાત; ખતી ગયેલી ખાખત; જોગ; ખનાવ;
આકૃત.

ગુજરાત, સ્ત્રી. [સં. ગુર્જર+રાષ્ટ્ર] હિંદની
પશ્ચિમ દિશાએ આવેલો ગુજરાતનો દેશ;
આણુથી દમણ અને દારકાંથી દોહદ
લગીનો પ્રદેશ. કહે ગુજરાત તેની શી
વાત ? ગુજરાતની ગાંડ ને માળવાનું મોહું.
(પાલણપુર)

ગુજરાતી, વિ. ગુજરાત સંબંધી; ગુજરાતવું;
ગુજરાતને લગતું; ગુજરાતનો રહેવાસી.
(૨) સ્ત્રી. ગુજરાતની ભાષા; ગુજરાતની

બોલી; ગુજરાતના લોક સંબંધી જે રીત-
ભાત વગેરે તે.

ગુજરાન, નં. [પા.] જેની ઉપર જીવન
નિભાવાય તે; જેથી ટકાય થાય તે;
ભરણપોષણ; આજીવિકા; નિભાવ; નિર્વાહ;
ગુજરા. (૨) જેથી જીવાય જિંદગી સલા-
મત રહે એવી ખોરાકીપોષાકીની તબવીબ
તે. કિં. પ્રં. ગુજરાન કરવું=ખાઈપીને
જીવવું; નિભાવવું.

ગુજરી, સ્ત્રી. [સં. ગુર્જરી] ગુજરાત દેશની
સ્ત્રી; ગુજરાતણ; ગુજરાતની સ્ત્રી. (૨)
ગુર્જર-ની સ્ત્રી. (૩) કંકણી; સ્ત્રીઓને
હાથે પહેરવાનું એક પ્રકારનું કાંગરીવાળું
ધરણું. (૪) શહેર કસ્ટામાં સાંજ સવાર
પુલ્કા મેદાનમાં ભરાતું ખજાર.

ગુજરીજવું, કિં. અં. મરી જવું; મૃત્યુ થવું.
(૨) વીતી જવું; વહી જવું.

ગુજરદાદલો, પું. મોઢદંડાની રમતની એક
તરેહ.

ગુજરત, સ્ત્રી. દરખાસ્ત કરવી તે; રૂખર કરવું તે.

ગુજરવું, કિં. સં. ગાળવું; વિતાડવું. (૨)
ખાવું; રજુ કરવું; વિતવું; દાદ માંગવી.
(૩) પાડવું; નાંખવું; સતાવવું; પીડવું. :-
દિવસ ગુજરવો. અરજ ગુજરવી. જુલમ
ગુજરવો. (૪) ખરબાદ કરવું; નિર્ગમન કરવું.
:-તેણે પોતાની જિંદગી જુદકાં ગુજરી.

ગુજરો, પું. નિભાવ; નિર્વાહ.

ગુજજર, પું. [સં.] એક જાતના લોક. (૨)
ગુજરાતી. (૩) વિં. સુતાર વાણિયાની
એક જાત. (૪) એક જાતનો ગુંદર. (૫)
ખાવળની એક જાત.

ગુટકો, પું. જેની લંબાઈ પહોળાઈ આછી
અને જડાઈ વધારે હોય એવી બાંધણીની
ચોપડી. (ગીતાનો ગુટકો) મોટાં પાનાં
હોય તો ગુટકો કહેવાય નહિ.

ગુટિકા, સ્ત્રી. [સં.] ગોળા; ગરગોલી. (દવાની)
ગુક, પું. (મ.) ગોળ.

ગુડકી, સ્ત્રીં સુથણી; નાનો સુરવાળ.

ગુડવું, કિં સં દાટી ઘાલવું; ડાખી-ચાંપીને ભોંયમાં દાટવું. (૨) કાપવું; વાઢવું.

ગુડાકેશ, પું [સં.] અર્જુન. (૨) શિવ.

ગુડી, સ્ત્રીં મંગળસ્તંભ; ખુશીનો ઝુંડો; માણેક-સ્તંભ. :-ઘેર ઘેર ગુડી ઉત્સવ થાય. વિ-ખુદાસ.

ગુડીપડવો, પું ઐત્રી વર્ષનો ઐત્ર માસનો સુદિ પડવો તે. (નવા વર્ષનો પહેલો દિવસ-તહેવાર)

ગુડો, પું મરનારને રોવા જવું તે; કાણ; મહોકાણ. (૨) પગનો નળો; ઉભા રહેવાનું ખળ. :-એના ગુડા ભાગી ગયા. (૩) વિં લુચું; શક.

ગુણ, પું [સં.] કોઈ પણ વસ્તુની સ્વાભા-વિક ખાસિયત તે; ધર્મ. (સોમલનો ગુણ એવો છે કે માણસ મરી જાય.) (૨) મા-ણસ જાતનાં લક્ષણ; શક્તિ; કાબેલિયત; ડહાપણ; આચરણ, વગેરે તે; સારાં લક્ષણ. (૩) ક્ષયદો; લાભ. (૪) તખ્તિય ઉપર થતી સારી અસર. (૫) પ્રકૃતિ; સ્વભાવ. (૬) તણ ગુણ; સરવ, રજ, તમ. (૭) દોરી; પણછ. (૮) ગણીને વધારેલું. :-શતગુણ. (૯) ભૂમિતિમાં કૌંસની જગા. કિં પ્રં ગુણ કરવો=લાભ કરવો; ક્ષયદો થવો; સાફ કરવું. ગુણ થવો=સારી અસર થવી; ક્ષયદો પડવો. ગુણ ભૂલી જવો=અપકારી થવું. ગુણદોષ જોવા=પરીક્ષા કરવી. કહેં ગુણના ભાષ દોષ=ગુણ પછવાડે અવગુણ કરવો તે. ગુણ વિના તે શાનું રૂપ. ગુંણ (ગુણ્ય)= સ્ત્રીં થેલો; કોથળો. (૨) છાલકું; લગડું. (ગણેડા ઉપરની ગુંણ) (૩) ચાર મણનું માપ; ગુંણી.

ગુણઓશિંગણ, વિં ગુણ-પાડ તળે આવેલું; સામાના પોતા ઉપર થયેલા ગુણથી દયા-યેલું; ઉપકારી; આભારી.

ગુણક, વિં [સં.] જેથી ગણવું તે. (૨) ગુણ-નાર; આવર્તક.

ગુણકથન, નં [સં.] ગુણ ગાવા તે; ગુણ કહેવા તે; સ્તુતિ; વખાણ; કથા; ગુણાનુવાદ.

ગુણકા, સ્ત્રીં ગણિકા.

ગુણકારક, વિં [સં.] ગુણ કરે એવું; ગુણ-કારી; હિતકર; ઉપયોગી.

ગુણકારી, વિં [સં.] ગુણ કરે એવું; ક્ષયદો કરે એવું. (૨) ફેર પડે સારી અસર કરે એવું.

ગુણકાંક, પું [સં. ગુણ+અંક] જે આંકડાથી ગણવાનું હોય તે અંક.

ગુણગાન, નં [સં.] ગુણકથન; સ્તુતિ; વ-ખાણ. (૨) કથા; આખ્યાન.

ગુણગુંજ, સ્ત્રીં ગુણનો જે પ્રસાર તે; ખ્યાતિ. (૨) વિં. ગુણ જાણનાર. ઉં સ્વાયં-ભુવની વદી મેં વાત, ગુણગુંજ હે ગુણી. પ્રેમાનંદ.

ગુણગુણ, અં. ગણગણ; ભ્રમરની પાંખનો ઝીણો અવાજ. ઉં ગુણગુણ રવે. ગુંજ કરતો. (૨) ગુણગુણ એવો અવાજ.

ગુણગ્રાહક, વિં [સં.] ગુણ લેનાર; ગુણ પક્ષપાતી; ગુણ જાણનાર.

ગુણગ્રાહી, વિં [સં.] ગુણને ગ્રહણ કરનાર; ગુણનો જાણ; ગુણમ.

ગુણચોર, વિં ખળ; ગુણ છુપાવી રાખનાર; ગુણ જાણવા છતાં તેની પિછાન નહિ કરનાર. (૨) ગુણ દર્શન નહિ કરાવનાર.

ગુણજા, વિં [સં.] ગુણ જાણનાર; કદરદાન.

ગુણજાતા, સ્ત્રીં [સં.] ગુણ જાણવાપણું.

ગુણનધિ, પું [સં.] ગુણસાગર; ગુણથી ભરપુર હોય તે; ગુણનો ભંડાર.

ગુણપાટ, પું [સં. પટ] શણ કે સુતળીના વણાટનું તાપડું; તાટ.

ગુણપાડ, પું ઉપકાર; સપાડું; આભાર.

ગુણવંત, વિં [સં.] ગુણવાળું; ગુણવાન; સારા લક્ષણનું; જેણે વિદ્યા, યશ, અનુભવ પ્રાપ્ત કર્યું હોય તે.

ગુણવંતી, સ્ત્રીં ગુણી; ગુણવાળી સ્ત્રી. (૨)

વિં ગુણવાન.

ગુણવાચક, વિં [સં.] ગુણ દેખાડનાર; ગુણ વદનાર. કોઈક વસ્તુ કે નામનો સારો ખોટો ધર્મ બતાવનાર વિશેષણનો એક ભેદ.

ગુણવાન, વિં [સં.] ગુણવંત; ગુણવાળું.

ગુણવિશેષણ, નં ખાસ ગુણ બતાવનારો જે શબ્દ તે; જે શબ્દાર્થના ગુણદોષ બતાવે તે. :-રાતો ઘોડો.

ગુણવું, કિં સં એક સંખ્યાને બીજી સંખ્યાના પ્રમાણે વધારવી; એક એકથી વધારવું.

ગુણસાગર, પું [સં.] ગુણનો સમુદ્ર; ગુણનિધિ.

ગુણહીન, વિં [સં.] ગુણરહિત; ગુણ વગરનું; નાલાયક.

ગુણાકાર, પું [સં. ગુણ + આ + કૃ] એક સંખ્યાને બીજી સંખ્યાએ ગણવાથી જે રકમ આવે તે; એક સંખ્યાને બીજીએ ગુણવાની-ટુંકી રીતે સરવાળો કરવાની જે રીત તે.

ગુણાતીત, વિં [સં. ગુણ+અતીત] ગુણ રહિત; ગુણની મેલી તરફનું; ત્રણ ગુણોની કલ્પના રહિત-નિરાકાર ધર્મિય તે.

ગુણાન્વિત, વિં [સં. ગુણ+અન્વિત] ગુણવાળું.

ગુણી, વિં [સં.] ગુણવાળું; જેનામાં ગુણ હોય તે; સદ્ગુણી; સદાચારી; સારા લક્ષણવાળું. ઉંઝ નિવાસ કરી ત્યાંહી રહ્યા, ગુણી સાગધ ગુણ ગાય. ભાલાણ.

ગુણી, સ્ત્રીં ગુંણુઃ કૌશલ્યો; યેશો. (૨) જુવો; ભૂતપ્રેત કાદનારો.

ગુણિચેસ, વિં ગુણવાળું, ગુણવંત.

ગુણિચો, પું ધકાથી મોટું પાણી ભરવાનું વાસણ. (૨) યેશો; ગુંણ. (૩) અમુક વજનનું એક માપ.

ગુણીજન, નં ગુણવાળું માણસ; મુજન; સંજન. (૨) વિકાન; ગુણ જાણે એવો માણસ; જેનામાં સારા ગુણો હોય એવું માણસ.

ગુણાત્તર, પું [સં.] સરેરાશ; ભાગે આવતું હોય તે. એક જાતની એ સંખ્યાને પરસ્પર ભાગ્યાથી ભાગાકારની જે સંખ્યા આવે તે.

ગુણું, નં ગુલું; પાપકનો લુવો.

ગુણ્ય, વિં ગુણવાને યોગ્ય; ગુણાય એવું.

ગુણ્યાંક, પું [સં. ગુણ્ય + અંક] ગુણવા માટેનો જે આંકડો તે; જે આંકડાને બીજી કાંઈ રકમ સાથે ગુણીને વધારવો હોય તે.

ગુત્તો, પું [સં. ગુત] એક હત્યુ વેપાર; ધજ્જરો; મકતો; માથે લીધેલું તે.

ગુદરત, વિં [ફા.] ગત; પાછલું; ગયું; અતીત.

ગુફા, સ્ત્રીં [સં. ગુદ] ગાંડ; મળકાર.

ગુનેગાર, વિં [ફા.] જેણે ગુનો કરેલો હોય તે, ગુનામાં આવેલું; દોષી; તકસીરવાર; અપરાધી; તકસીર કરનાર. (૨) પાપી.

ગુનેગારી, સ્ત્રીં ગુના જેવી ભૂલ; ગુનો કરેલો હોય એવી હાલત; તકસીર; ગુનો. (૨) સળ; દંડ.

ગુનો, પું [ફા.] દોષ; વાંક; તકસીર.

ગુપચૂપ, અં અપચાપ; વગર બોલવે ચાલવે; કોઈ જાણે નહિ તેમ.

ગુપત, જું ગુપ્ત.

ગુપતી, જું ગુપ્તી.

ગુપ્ત, વિં [સં. ગુપ્ત] છાતું; છુપું; કોઈ જાણે નહિ તેવું; સંતાડેલું.

ગુપ્તી, સ્ત્રીં લાકડીની અંદર છુપી રહે એવી નાની તરવાર; લાકડીની અંદર રહે એવી જે બેધારી લોખંડની સીંધી ચીપ તે.

ગુફતેગો, સ્ત્રીં [ફા.] મસલત; ખાનગી વાતચીત; ગુંજ; છાતી વાત. ગુફતેજી.

ગુફા, સ્ત્રીં [સં.] પર્વત કે ખડકમાંનો ઉડો અંધારો ખાડો; ખાડ; પહાડમાંનું ચોલાણ; અનુષ્ઠ અને પશુ વગેરે ખડી રહે એવી બજોલ.

ગુમ, અં [ફા.] મૂકું; સ્તમ્બ; ચૂપ; સજડ.

(૨) ચક્રચુર; મક્ક; એકતાર. (૩) ગુમા-

વેલું હોય તેમ; ગયેલું હોય એમ. કિં પ્રં

ગુમ કરવું=ખોવું; ગુમાવવું. સંતાડી દેવું;

ઓળવવું.

ગુમજ, પું [માર. લુપટ] કળશના આકા-

રની કમાનદાર ખાંધણી તે; ધુમ્મટ; કોઇ

ખાંધકામની ઉપરનો ગોળ અંકાકૃતિ-દેશ

જેવો ભાગ તે.

ગુમડું, નં [સં. ગુલ્મ] ગડ; શરીર ઉપર

કોઈ પણ દેકાણે લોહીના ગાંઠો જેવું થઇ

આવી પાકે છે તે. કહેં ગુમડે ધસી

ચોપડવાતું. ગુમડું ફાટયું ને વેદ વેરી.

ગુમથવું, કિં અં ખોવાઇ જવું; ખોવાવું;

એકદમ દષ્ટિની બહાર જવું; પત્તો ન લાગે

એમ ઉડી જવું.

ગુમાન, નં [ફા.] અભિમાન; અહંકાર;

ગર્વ. ઉં આ પ્રતાપી હરિણાક્ષીના જ્ઞેષ્ઠનો

ઉકળાટ તેતું ગુમાન ઉતારી દેતો. સરસ્વતી-

ચંદ્ર ૨. (૨) તોર; પતરાળ; ફાંકો. કિં

પ્રં ગુમાન કરવું=રાખવું=અહંતા રાખવો.

ગુમાની, સ્ત્રીં [ફા.] અહંતા. (૨) વિં

અભિમાની; ગર્વી; અહંકારી; ગર્વિષ્ઠ. (૨)

તોરી; ફાંકો રાખનાર.

ગુમાર, વિં (ગમાર) [ફા.] મૂર્ખ; ભંગલી;

ઉદ્ધત; અણુસમજુ; સભ્યતા રહિત. (૨)

સુસ્ત; અણુકસખી; અણુધડ; જેનામાં

આવડ ન હોય એવું.

ગુમાવવું, કિં સં ખોવું; પાસેથી જવું રહે

તેમ કરવું. (પૈસા જોર વગેરે) (૨) નકામું

કાઢવું; વ્યર્થ જવા દેવું (વખત વગેરે) (૩)

ઉડાડી દેવું; ખરચી નાંખવું; ક્ષય કરવો;

ધૂળધાણી કરવું.

ગુમાસ્તાગીરી, સ્ત્રીં ગુમાસ્તાનું કામ તે.

(૨) ગુમાસ્તી; મહેતાગીરી.

ગુમાસ્તી, સ્ત્રીં ગુમાસ્તાનું કામ કરવું તે.

(૨) ગુમાસ્તા તરીકેનું જે મહેતાણું તે.

ગુમાસ્તો, પું [ફા.] સાહુકારને ત્યાં જે

લખનાર તરીકે હોય છે તે; મહેતો; કારકુન;

કામ કરનારો; કામદાર; આકૃતિયો;

મુનીમ; ઓદો લઈ આવનાર અને હિસાબ

રાખનાર; દુકાનનું કામકાજ કરનાર. કહેં

ગુમાસ્તાને ખિંટીએ પોતિયું.

ગુમ્ફિત, વિં [સં.] ગુંથેલું; સાંકળેલું.

ગુમ્મો, પું ગડો; મુક્કી.

ગુર, જું ગર; માથો.

ગુરખો, પું નેપાળ અને ભૂતાન તરફના લો-

કામાંનો એકાદ પુરુષ; એ જાતનો મૈનિક.

ગુરગુરવું, કિં અં ગુરગુર એવો અવાજ

કરવો; ધુરકવું.

ગુરજ, સ્ત્રીં [ફા.] ગદા; સાંગ; મુંદગર;

ઉકો. ઉં ગદા ગુરજ પડે બહુ શક્ય.

ગુરજી, વિં બહુજ ઠિંગણા કૃતગની એક નાની

ને પુષ્કળ વાળવાળી જાત :- ગુરજી (ગરજી)

કૃતકં.

ગુરથમાની, વિં મૃત; સ્વર્ગવાસી.

ગુરદો, પું [સં. ગુર્દ] મૂતપિંડ; મૂત ઉત્પન્ન

કરનારો અવયવ. (૨) લોહાનો મગદળ.

ગુરડું, કિં અં ધુરકવું; ધુધુકરવું.

ગુરા, પું પગ; ચરણ.

ગુરાખ, નં એક જાતનું વહાણ.

ગુરુ, પું [સં.] ધર્મનો મંત્રનો વિદ્યાનો ઉપ-

દેશ આપનાર; શિક્ષક; મહેતાજી; ઉસ્તાદ;

આચાર્ય; પુરોહિત. (૨) એક ઘડ. (૩)

વિં મોહું; ભારે; દીર્ઘ.

ગુરુગમ, વિં ગુરુદ્વારા પ્રાપ્ત થાય એવું; ગુરુ

વગર પ્રાપ્ત ન થાય એવું; ગુરુ પાસેથી

મળેલું જ્ઞાન.

ગુરુગમ્ય, વિં ગુરુ પાસેથી સમજણ લીધા

વગર આવડે નહિ એવું.

ગુરુતત્વગામી, વિં [સં. તત્ત્વ=ગમ] ગુરુનું

ધર મારનાર ઉં ચોર ગુરુતત્વગામી મધ

ખાની. દયાસમ.

ગુરુતા, સ્ત્રીં [સં.] ભારેપાણું. (૨) મોટા
પણું; મહતા; મહત્વ; ગૌરવ.

ગુરુતાઇ, સ્ત્રીં ગુરુતા. (૨) શિક્ષકપણું.

ગુરુતવ, નં [સં.] ગુરુપણું. (૨) મોટાઇ;
ગૌરવ. (૩) ભારેપાણું; વજન; ભારભોજ.

ગુરુતવમધ્યમિંદુ, નં [સં.] હરકાઇ ભારનું
વચણું મિંદુ કે જ્યાં સધળે ભાર ઝલાઇ
રહેતો હોય તે. જે મિંદુથી વજનનું સમ-
તોલપણું થતું હોય તે; વચલી રેખા કે
લઘુતર ભાગ તે.

ગુરુતવાકર્ષણ, નં [સં.] સધળા ભાર અને
પદાર્થનું તેના મધ્યમિંદુ તરફ ખેંચાવું તે;
નાના વજનનું મોટા તરફ ખેંચાવું તે.

ગુરુતવરેષા, સ્ત્રીં [સં.] ગુરુતવમધ્યમિંદુ;
આકર્ષણ કરનારી લીટી.

ગુરુદક્ષિણા, સ્ત્રીં [સં.] શિષ્ય તરફથી
આભ્યાસ પુરો થતાં ગુરુને જે બક્ષીસ
આપાય છે તે; આચાર્યદક્ષિણા.

ગુરુદ્રોહ, પું [સં.] ગુરુભક્તિનો ભંગ થાય
એવું કરવું તે; ગુરુની અવજા-અનાદર
કરવો તે.

ગુરુદ્રોહી, વિં [સં.] ગુરુનો દ્રોહ કરનાર.
ગુરુપદ, નં [સં.] મોટી પદવી; વડીલપણું.
વડા શિક્ષકની પદવી. (૨) શિક્ષક તરીકે
કામ કરવું તે.

ગુરુપતની, સ્ત્રીં [સં.] ગુરુની સ્ત્રી.

ગુરુખંધુ, પું [સં.] શાળાનો ગોઠિયો; સ-
હાધ્યાયી; એકજ ગુરુના શિષ્યોમાંનો જે
અકેકે તે.

ગુરુભક્તિ, સ્ત્રીં [સં.] ગુરુ ઉપર પ્રેમભાવ
રાખવો તે.

ગુરુભાઇ, પું ગુરુખંધુ.

ગુરુમંત્ર, પું [સં.] છુપી સલાહ આપવી તે;
છાતુંમાંનું સમજાવી દેવું તે.

ગુરુમાન, નં [સં.] વિં મોટું. (૨) પ્રિ-
યનું પ્રિયા ઉપર અને પ્રિયાનું પ્રિય ઉપર
રિસાવું અને તે રૂશણું ઘણીવાર રહે તથા

તેમાંથી વાંકાં વચન નીકળે તેને કાલ્ય શા-
સ્ત્રમાં ગુરુમાન કહે છે.

ગુરુવાર, પું [સં.] સાત વારમાંનો એક
વાર; બૃહસ્પતિવાર.

ગુર્જર, પું [સં.] ગુજરાત દેશ. (૨) ગુજ-
રાતનો વતની. (૩) એ નામના લોકો.
(૪) એ નામની નાતજનો.

ગુર્જરી, સ્ત્રીં [સં.] ગુજરાતણું; ગુજરાત
દેશની સ્ત્રી. (૨) ગોવાલણી. (૩) એક જુનો
ગુજરાતી રાસ. (૪) રાગની એક ટપ.

ગુર્વિણી, સ્ત્રીં [સં.] ભારેવાઇ; ગર્ભિણી.

ગુલ, નં [ફા.] ફૂલ, પુષ્પ; (૨) મોગરો;
શિખાંત. ખતી ઉપરનો બળેલો ભાગ.
ફિં પ્રિં ગુલ કરવું=વડું કરવું; હોલવી
નાંખવું. ગુલ થઇ જવું=આચિતા ગેરહાજર
રહી જવું. ગુલથવું=અસ્ત થવું; જતા રહેવું.

ગુલકંઠ, પું [ફા.] ગુલાબના ફૂલને સાકરમાં
ધણા દહાડા રાખી મૂકી તૈયાર કરેલો પદાર્થ;
સાકર પાચેલી ગુલાબની પાતરી.

ગુલખાર, પું આસમાની લાલરંગ; એક જા-
તનો રંગ.

ગુલખેરી, નિં [ફા.] રતાશ પડતા આસ-
માની રંગનું.

ગુલગુલાંચિયો, પું છોકરાંની એક રમત;
ઉપરા ઉપરી ગુલાંચો મારવાની એક કસ-
રતી રમત.

ગુલછડી, સ્ત્રીં [ફા.] એક જાતનું ફૂલઝાડ
અને તેનાં ફૂલ; ગુલાબનો ગોટો-તોરો.

ગુલછયુ, નં એક જાતનું ફૂલ ઝાડ.

ગુલબર, પું [ફા.] ખાગ; ઉપવન; વાડી. (૨)
વિં સુંદર; મજેલું; મનોહર; શોભીતું. રદિ-
યાણું. ગુલસ્તાન.

ગુલતરાશ, સ્ત્રીં [ફા. ગુલ-તરાશ] દીવાનો
મોગરો કાતરવાની કાતર.

ગુલતાન, વિં [ફા.] લીન; મસ્ત; રસમય;
મંથગુલ; એકતાન; મંથ; તલ્લીન આનંદમંથ.

ગુલતોરો, પું. [ફા.] ગુલાબનો ગોટો; ગુલાબનો નાનો હાર-ગજરો. (૨) એક જાતનું ફૂલઝાડ. ઉંડમરો મરવો ગુલાબ ને ગુલ તોરોરે, વહાણાજી, રહુનાથ.

ગુલથવું, કિં. અં. હોલાધ નવું; અસ્ત થવું. (૨) જતા રહેવું; એકદમ ગેરહાજર રહેવું.

ગુલદસ્ત, પું. [ફા.] ફૂલનો ગોટો; તોરો.

ગુલદાન, નં. [ફા.] ધરમાં ફૂલ મૂકી રાખવાનું સુંદર પાત્ર; દિવાનખાનામાં તાજાં ફૂલ મૂકવાનું કાચનું અથવા ધાતુનું વાસણ.

ગુલદાખરી, (દાવડી) સ્ત્રી. એક જાતનું ફૂલ ઝાડ; રોપો; છોડ, અને તેનાં ફૂલ.

ગુલખાન, નં. [ફા. મલવા] ધોંધાટ; ઉંડ ગુલખાન ધણું ગલીકુંચીએ. શામળા. આનંદની વાતચીત; ગામગપાટા; તડાકા. (૨) ચેકડીની વાતો; કોઇના ઉપહાસની કે મશ્કરીની તેની પાછળ વાત કરવી તે.

ગુલખાંસ, નં. [ફા.] એક જાતનો ફૂલનો છોડ-રોપો તે તેનું ફૂલ.

ગુલખુ, નં. ગપાટો; ગપગોળો; ગુલખાન. ઉંડ આનું ગુલખુ ગરજ્યું જ્યાંએ, સામત આવ્યા રાંજ જ્યાંએ. ગુલખાં થયાં દેશ હુંટાઇ ગયો, નાસતા ત્રાસતા ગાડી ભેડી. પ્રેમાનંદ.

ગુલમોહાર, સ્ત્રી. [ફા.] એક જાતનું ફૂલ.

ગુલર, પું. એક જાતના ફળનું ઝાડ. ઉંડ પીપળા પીપળા વડને ગુલર; પ્રેમાનંદ. (૨) ઉમરડો.

ગુલરું, નં. ઉમરડું; ઉમરડાનું ફળ. (૨) લાકડાનું ખડખડે એવું છોકરાંનું રમકડું. ધોડિયે ગુલરાં. ગુચ્છાગુચ્છાદાર હોય એવું ને તે.

ગુલસ્તાન, સ્ત્રી. [ફા.] ફૂલવાડી; ખાગ; ચમન.

ગુલાબ, નં. [ફા.] એક જાતનું ફૂલઝાડ (રોપો) અને તેનાં ફૂલ.

ગુલાબજળ, નં. ગુલાબની ખુશબોવાળું પાણી.

ગુલાબદાની, નં. ગુલાબજળ ભરીને સાજાં નેનાં કપડાં પર ઝાંટવાની શિરોધ્ર જેવી

ઝીણું કાણુંવાળી સોનાં રૂપાની નકશીદાર ઝરી. (૨) ગુલાબ રાખવાનું પાત્ર-છાંખ.

ગુલાબદાની સ્ત્રી. ગુલાબજળ રાખવાનું પાત્ર; શીશી. (૨) ઝરી; ગુલાબદાન.

ગુલાબી, વિ. ગુલાબના જેવા રંગનું; ગુલાબી રંગ એ જાતનો થાય છે. એક ઘેરો લાલાશના અધિકાંશવાળો અને ખીંજો આછો ખુલ્લો ગુલાબી. લાલાશના આછા અંશ વાળો; ધોળાશ ઉપર હોય એવો.

ગુલામ, પું. [અ.] ખરીદ કરેલો ચાકર; હુંડો; હલકો વેચાતો લીધેલો નોકર; દાસ. જ્યારે માણસોને વેચવાનો વંધો ચાલતો ત્યારે મોટા અને પૈસાદાર લોકો બજારમાંથી દોરની માફક માણસને ખરીદ કરતા અને તે જન્મ લગી તેનું વૈતરું કરતા તથા ગુલમ સહેતા. (૨) નીચ માણસ. (૩) વેશ્યાપુત્ર.

ગુલામગીરી, સ્ત્રી. ગુલામી; દાસપણું; ગુલામની જે હાલત તે. (૨) છેકળ હલકી તાબેદારી. (૩) ખુશામત.

ગુલામડી, સ્ત્રી. હુંડી; દાસી; ખરીદ કરેલી ચાકર સ્ત્રી.

ગુલામડો, પું. ગુલામ. (૨) નીચ-હલકો માણસ.

ગુલામી, સ્ત્રી. ગુલામગીરી.

ગુલાલ, નં. રાતા રંગનું અને સહેજ સુગંધવાળું ચૂર્ણ.

ગુલાલા, નં. એક જાતનું ફૂલ. (આ ફૂલ માધ કાગણુમાં થાય છે.)

ગુલાંટ, સ્ત્રી. જમીન ઉપર માથું ટેકવી પગ ઊંચા કરી ખરડા તરફ ઉલટાઇ જવું તે; ગોઠીમડું. (૨) ઉલટું ફરી પડવું તે. કિં. પ્રં. ગુલાંટ ખાવી-મારવી=ફરીજવું.

ગુલી, સ્ત્રી. જીવડાંનું ધોળું અથવા કાખરું ઘર; કોટલું. (૨) ગળી; એક જાતની વનસ્પતિ; જેમાંથી કાળો રંગ નીકળે છે તે.

ગુલ્દ, નં. [સં.] હુંડી; ઢિંચણું.

ગુલ્મ, નં. [સં.] એક જાતનો ગાંધનો શેગ; આંટી; ગાંધ.

શુદ્ધર, શુન્દર.

શુદ્ધર, નં પાપકને માટે બાંધેલી અડદ કે મગ કઢોળની કણકના વાટાનો નાનો ગોળ કકડો; પાપ વણવાને બનાવેલો બાંધેલા લોટનો લુવો.

શુદ્ધાલા, નં એક જાતનું ફૂલ.

શુવાર, પું એક જાતનું દિલ્લ કઢોળ અને તેનો છોડ. (૨) તેની શિંગો. એ શાકમાં વપરાય છે. ગવાર.

શુવારકળી, સ્ત્રીં શુવારની શિંગ; એક શાક.

શુવારશિંગ, સ્ત્રીં શુવારકળી.

શુસ્સો, પું કોષએ કંઈ કહેવાથી તેની સામે થવાનો અથવા વેર લેવાનો મનમાં જે શુસ્સો-ઉભરો ચઢી આવે છે તે; કોષ; રીસ.

શુહા, સ્ત્રીં [સં.] શુદ્ધ; ઝાડ અથવા પહાડ. માંની બખોલ; વિવર; મોટું દર.

શુદ્ધ, નં [સં. ગુદ્ = શુભાવર્તુ] રહસ્ય; છાની રાખવા ચોખ્ખ વાત. (૨) મતલબ; મર્મ; ભેદ. (૩) શુભ; છુપું; છાતું.

શુદ્ધક, પું [સં.] અર્ધદેવની એક જાત; ગંધર્વ.

શુંગણું, વિં 'શુંગ' એવા ગણગણતા-નાક-માંથી નીકળતા અવાજવાળું; જેનું બોલવું સાદું સ્પષ્ટ નહિ પણ નાકમાંથી ગણગણતું હોય તેવું. નાકમાંથી બોલાતું. 'શુંગ' એવો જેને બોલતાં અવાજ થઈ જતો હોય એવું.

શુંગળાટ, પું શ્વાસવરોધ; શુંગળાવાથી થતી અસર; શ્વાસના રોકાણની ગભરામણ.

શુંગળાવું, કિં અં હવા-શ્વાસ ન લેવાવાથી અકળાવું; ગભરાવું; શ્વાસના અવરોધથી અસુખાવું.

શુંગું, નં કહણ થઈ ગયેલો નાકનો મળ; લિટનો લોચો; ખપોટી; છોડ; શુંગો.

શુંગું, વિં શુંગણું. (૨) શુંગ.

શુંગો, પું નાકના મળનો બંધાઈ ગયેલો લોચો, ખોપડો. (૨) એક જાતનો છવડો;

એને શરીર, મોં, નાક ને આંખો હોય છે. (૩) બોળડો.

શુંચ, સ્ત્રીં ઝટ ઉકેલે નહિ એવી તંતુની આંટી.

(૨) ઝટ સમજાય નહિ એવી વાત કે બાબત તે. (૩) બારીકી; પેચ; કોચડો; આંટીછુટી.

શુંચવણ, સ્ત્રીં એક વિચાર અથવા વસ્તુ બીજા અથવા બહુ વિચાર-વસ્તુ સાથે મેળભેળ થઈ જવું તે; આંટી; પેચ; ગડ-બડ; (૨) ઉકેલ ખુલાસો ન થાય એ જે કંઈ તે.

શુંચવણી, સ્ત્રીં જેમાંથી કંઈ ઉકેલ મળે નહિ એવી સ્થિતિ તે; શુંચવણ; શુંચવાડો.

શુંચવણિયું, વિં શુંચવણ ભરેલું.

શુંચવડું, કિં સં શુંચાય તેમ કરવું; અકળાવવું; કંઈ મળે નહિ એવી સ્થિતિ મ મૂકી દેવું.

શુંચવાડો, (શ.) પું શુંચવણ. શુંચવારો.

શુંચવાડું, કિં અં શુંચવણમાં પડવું; મેળ ભેળ થઈ જવું. (૨) સપડાઈ જવું; શુંચાઈ જવું. (૩) ગભરાવું. ચિત્તનું વિકળ થવું.

શુંછળી, સ્ત્રીં દોરા-દોરીની ગડી; આંટી. (૨) માંજો; કાચ પાયેલા પતંગના દોરાની દડી.

શુંછળું, નં ગોળ આકારમાં વિટેલું હોય એ જે તે; ગોળ આંટાઆંટાવાળું તે; કુંડાળા વર્તુલના આકારનું જે કંઈ તે-સાપવું શુંછળું. જલેખીનું શુંછળું.

શુંજ, સ્ત્રીં છાનીવાત; કાનમાં પેસીને રસથી છાની માની અને ધીરી ધીરી વાતો કરવી તે. (૨) ભમરાની ખાંખનો અને ભમરાના શ્રમણનો ઝીણો અવાજ તે.

શુંજવું, કિં અં શુંજ એવો અવાજ કરવો; ગણગણવું. (૨) ગોટાવું; અંદરને અંદર આવતેત આવવાં (પાક જપ તે કુમાડા વગેરેની)

ગુંબ, સ્ત્રી. [સં.] ચતોઠી. (૨) ચતોઠી જેટલું

એક નાનું વનન તે.

ગુંબર, પું. ભમરા કે મધમાખ વગેરેની પાંખોતો

ગુંબગુંબ એવો અવાજ.

ગુંબરવ, પું. ગુંબતો અવાજ; ગુંબર.

ગુંબશ, સ્ત્રી. ગળું; શક્તિ; સામર્થ્ય; ગળ.

ગુંબચું, ન. ધુમાયા કરે એવું ઉમાડિયું;

ઉલ્કા; ધુમાતો દેવતા. (૨) ગુંબું; ખીસું.

ગુંબું, ન. ખીસું.

ગુંબન, ન. સંકળાણું તે; ગુંથણ; ગુંથાણું તે;

ગાંઠણ; એક ખીજ સાથે ગંઠાયેલું એવું જે તે.

ગુંઠો, પું. જમીનનું એક માપ તે. :- એ વીધા

ને ત્રણ ગુંઠા.

ગુંથસું, વિ. ગુંથ જેવું જાડું; માંસલ; ગદાલું;

ખડુજ પુષ્પ.

ગુંથાણું, કિ. અ. કામકાજમાં રોકાણું; કામમાં

હોણું.

ગુંથો, પું. ગુંથ; આંટી. (૨) ડપકો; શક;

મમરો. (૩) ગાંઠ; વાંધો; અંટસ. કિ. પ્ર.

ગુંથો પડવો=શક પડવો; ગુંથ આંટી પડવી.

ગુંથણ, ન. [સં. ગ્રંથન] ગુંથવાનું જે કામ

તે. (૨) ગુંથવાની જે કળા તે. (૩)

ગુંથાણું તે.

ગુંથણી, સ્ત્રી. ગુંથણનું જે કામ-કામગીરી

તે. (૨) ગુંથણની મજૂરી. (૩) ગુંથવાની

આવડત.

ગુંથવું, કિ. સં. [સં. ગ્રંથ] દોરા અથવા

તારને આંટી મારી મારીને એક ખીજની

સાથે સાંકળી લેવા; દોરા કે તાંતણાઓની

આંટી અથવા વળથી જાળી કરવી.

ગુંથામણ, ન. ગુંથવાની મજૂરી; ગુંથવાનું

લવાજમ; ગુંથામણી.

ગુંથામણી, સ્ત્રી. ગુંથવાનું લવાજમ તે; ગુંથા-

મણ; ગુંથવાની મજૂરી.

ગુંથાણું, કિ. અ. ગુંથેલા જેવું થવું; સંકળાણું;

એક ખીજની સાથે જોડાણું; ગંઠાણું. (૨)

ગુંથવાણું; ગુંથવાણમાં પડવું. (૩) રોકાણું;

કામે લાગવું; સંધાણું.

ગુંદ, પું. ગુંદર.

ગુંદડો, પું. એક જાતનું ઘાસ.

ગુંદર, પું. ફેટલાંક ઝાડની છાલમાંથી કરતો

ચીકણો રસ; નિર્યાસ; ગાળ; સુકાયેલા ને

ચીકણા રસના ગાંગડા તે; ગુંદ.

ગુંદરપાક, પું. ગુંદર સાથે તેજતો મસાલો

મેળવીને બનાવેલું પકવાન; એક જાતની

મિઠાઈ. (૨) ટાઢો માર.

ગુંદરિયું, ન. ગુંદર પલાળી રાખવાનું પાત્ર;

ગુંદિયું; ગુંદરનું પાત્ર.

ગુંદવડું, ન. એક જાતની ખાવાની મીઠી

વસ્તુ; ગુલાબજંથુ.

ગુંદવું, કિ. સં. પગની એડીએ અથવા હાથથી

સુકીએ ડાળી ડાળીને નરમ કરવું; કેળવવું;

ગુંદાય તેમ કરવું. (૨) મારવું; ઠોકવું. (૩)

કચરવું; ગુંદવું; ચાંપીચાંપીને ડાખવું; મસળવું.

ગુંદાવડું, કિ. સં. ગદડાવડું; ગુંદાવડું; મસ-

ળાવડું; ગુંદાય એમ કરવું.

ગુંદાણું, કિ. અ. કચરાણું; ગુંદાણું; ગદડાણું.

અગદાઈ જવું. (૨) રગડાણું; હેરાન થવું;

પીડા સંહન કરવી.

ગુંદિયું, વિ. ગુંદરવાણું; ચીકણું.

ગુંદી, સ્ત્રી. એક જાતનું ઝાડ; જેને ગુંદાં થાય

છે તે ઝાડ.

ગુંદીપાક, પું. એક જાતની ખાવાની ચીજ.

(૨) માર.

ગુંદું, ન. ગુંદીના ઝાડનું ફળ. (ગુંદાં એમ

ખડુવચને બોલાય છે) એ જે જાતનાં થાય

છે. એક નાનાં અને ખીજ મોટાં અથવા

પારસ. પારસ ગુંદાંનું અથાણું થાય છે.

ગુંદિત, વિ. [સં.] ગુંથેલું; સંકળાયેલું;

ગૂ, ન. [સં. ગુ=ગુણંતે] વિદ્યા; નરક.

ગૂઢ, સ્ત્રી. લખોટાની રમતમાં લખોટી

એવો જે નાનો ખાડો કરવામાં

તે;

ગોકર્ણ; નં [સં.] એકતીર્થ; એક જાતનો
મગ; ગાયના કાન જેવાં જે કાળાં અને
ધોળાં ફલ થાય છે તે. (૨) ભાગવત
માહાત્મ્યમાં ગોકર્ણ નામે પ્રાણેણ પુત્રની
કથા છે તે. (૩) સાગ.

ગોકર્ણી; સ્ત્રીં એક જાતની વનસ્પતિ; દુર્વા.
ગોકર્ણચ્છાઠમ; સ્ત્રીં શ્રાવણ વદિ આઠમ;
કૃષ્ણજન્માષ્ટમી.

ગોકર્ણગાય; સ્ત્રીં [સં. દ્વિગોષ] ચોમાસામાં
લીલા નાના ધાસવાળા અને રેતાળ જ-
મીનના ભાગમાં ઝીણા ગોળ મખમલના
કકડા જેવાં જે છવ થાય છે તે. (૨)
ગાયના જેવાં શિંગડાવાળો છવડો; પરમે-
શ્વરની ગાય.

ગોકર્ણિયુ; નં ગોકર્ણ.

ગોકીરિ; પું સોરભકાર; ધોંધાટ; હોંકારો. ઉં
ઓટોને ગોકીરો મરતી સાંભળે; હારે તોયે
શરવીરનાં શીર જાય. ભોળેભગત.

ગોકુળ; નં [સં.] ગાયોતું ટોળું; ગૌસમૂહ.
(૨) મથુરા પાસેના એક પ્રદેશનું નામ.

ગોક્ષુર; પું [સં.] ગોખર.

ગોખ; પું મધાનના આગલા ભાગની ખહાર
કઠેરાવાળો જે રવેશ તે; છળું; ઝરૂખો. (૨)

ગોખલો. ઉં હંચી મેડી ને અજબ
ઝરૂખાં; ગોખતણી નહિ પાર. ભોળેભગત.

ગોખણપટ્ટી; સ્ત્રીં ગોખી ગોખીને મોઢે
કરવું તે; ગોખ ગોખ કરવું તે.

ગોખણિયુ; વિં ગોખનારું.

ગોખર; પું ગાયોમાં ઉઝરેલો ગધેડો.

ગોખરુ; પું [સં.] ગાયની ખરી જેવો એક
જાતનો કાંટાવાળો છોડ; તણુ કાંટાવાળું
એક વનસ્પતિનું ખી. (૨) એક તરેહની ફીત.

ગોખલી; સ્ત્રીં નાનો ગોખલો.

ગોખલો; પું કોઈ ચીજ મૂકવાને, ખેસવાને,
અથવા દેવ વગેરેને ખેસાડવાને ભિતમાં
જે પોલાણ રાખેલું હોય તે; ખારણા વગરનું
નાનું તાંકું.

ગોખવું; કિં સં [સં. ઘુષ] સ્મરણ રહે
એટલા માટે મોઢેથી વારંવાર ગોલ્યા કરવું;
પાડે કરવું; એક શબ્દ વાક્ય કે પદને
વારંવાર યાદ કરવું; મોઢે કરવું.

ગોખાવયું; કિં પ્રેં ગોખે એમ કરવું.

ગોખો; પું પક્ષીનું ઘર-માળો; ગોડો.

ગોખાસ; પું [સં.] ગાયને માટે કાઢેલું રાંધેલું
અન્ન તે.

ગોખર; પું મોટો ને વકરેલો ખિલાડો. ગોખર
જેવું=જડું; માતેલું. (ધોખર)

ગોચર; ૧૫૦ [સં.] ઇદ્રિયગમ્ય; ઇદ્રિયોથી
જણાય કે સમજાય એવું. (૨) ગાયો અથવા
હોરને ચરવા માટે અલગ રાખેલો જે
જમીનનો ભાગ તે; ગોચર.

ગોચરી; સ્ત્રીં માધુકરી; બિલા.

ગોચલું; નં ટોળું; ધંધોલિયું; વમળ. કિં
પ્રં ગોચલા ગણવા=વામાડામા કરવા.

ગોચવું; કિં સં ભોકવું; વિધવું.

ગોચું; વિં ચુંચાયેલું; ગંદું; ગોચું.

ગોચાર; સ્ત્રીં ચોરડાની આંધુની ચોરડી.

ગોચારું; વિં [સં. મોંહત્વા] જ્યાં હત્યા
થયેલી હોય એવું; અપવિત્ર; અશુભ;
અમંગળ; (જગા વગેરે. ગોચારો કુવો)
(૨) પાપી; (મતુખ્ય) ધાતકી; ખુની.

ગોચારો; પું ગાયને હણનારો; હત્યારો.
ઉં આ દેહ હવે હું પરહરું; ગોચારો છવી
યું કરું.

ગોટ; પું એકી વખતે એકજગ્ગને જોટલું મો-
ઢામાં માથ તેટલું તે; ઘુંટડો. (૨) ગોળા-
કાર જથો. (ધુમાડાનો)

ગોટપોટ; અં મોઢે માથે આંહી દુટિયાં વાળીને
સુતેલું હોય તેમ.

ગોટલી; સ્ત્રીં કાષ્ઠપિણ ફળની અંદરના ખીજની
મીજ; આંખાની ગોટલી.

ગોટલો; પું ફળની અંદરનું કાટલાવાળું ખી.-
કરીતો ગોટલો. (૨) માંસના લોચામાંની
રગની ગાંઠ; તેની મી પડવી તે. કિં પ્રં

ગોટલા ચઢવા=પગની ફેંચમાંની રંગાનું ચુંથાધને વળે ચઢવું.

ગોટાવું, કિં અં ગુંચાવું; ગોટા વળવા; ધુણીના ગોટાનું આમતેમ જવાનો માર્ગ નહિ મળવાથી ધુમાવું.

ગોટાળો, પું તળેઉપર, ઉંધીયતી કે અસરલ એવી જે હાલત તે; ગડખડ; ગુંચવણ; જુલ ભરેલી પણ જાણી યુજને ન સમજાય ન માલમ પડે તેમ ગોટાવેલી વસ્તુસ્થિતિ તે; ઉથલપાથલ; મેળભેળ કરેલું હોય એવું તે; અગડખગડ. કિં પ્રં ગોટાળો કરવો; વાળવો=ન સમજાય ન જડે તેમ ઉલટસુલટ કરી નાંખવું.

ગોટી, સ્ત્રીં ગોટાળેથી કિનારી. (૨) કસમ બાળ્યા પછી રહેલી ધાતુ ગોળી; નાની સરખી ગાંઠ.

ગોટિયું, નં પાવડીની અંદર ઘાલવાનો કકડો; બોતાનું. (૨) જેમાંથી ધુમાડો નીકળતો હોય એવું ઉમાડિયું; બોરાણું; જેમાંથી ધુમાડો નીકળતો હોય એવું તે.

ગોટીલો, પું ૩ પિંજવાનું લાકડાનું બે છેડે ગોળ ગઢવાળું બાબર; તાંત ઉપર ઠોકવાની મોગરી. (૨) નક્કર ગોળો; દડો. (૩) કપડાને આમળી તથા ગુંથીને બનાવેલો કુચડો; સાટકો; કપડાને એક છેડે ગાંઠવાળાને બનાવેલું આપટણું.

ગોટગોટ, અં ઉપરાઉપરી ધુમાડાના ગોટા થવા નીકળવા તે, અથવા ગોટાનું હોય તેમ.

ગોટો, પું સળી સાથે બાંધેલાં ફૂલનો ગુચ્છ; કલંગી; તોરો. (૨) ગલગોટો. (૩) ધુમાડાનો ગોળ સમૂહ. (૪) નાળિયેરમાં સુકાધને દડા જેવું થઈ ગયેલું કોપરં. (૫) ઉંધુંચલું કરી નાંખવું તે.

ગોટાપોટો, પું ગોળાપિંડાળો; લોચો; મોઢે માથે બાંધીને બેસવું કે સુવું તે.

ગોઠ, સ્ત્રીં [સં. ગોઠો] છાનીવાત; યાદા મીઠી અંતરની વાતચીત. (૨) આરછવ;

ખુશાલીમાં સાથે બેસી જમવું વાતચીત કરવી વગેરે તે. (૩) ભેટ. (૪) ખાનગી-મિત્રાચારી ભરી સુલાકાત.

ગોઠડી, સ્ત્રીં યાદામીઠી અંતરની વાતો કરવી તે; ગુંજ; એકાંત વાતચીત; મંસલત.

ગોઠણી, સ્ત્રીં હોંઠાંની ઉતરડ ઉલી કરવાની બેસણી; ઉઠણ; સુંથિયું. (૨) ગોઠવણ; ભાંજગડ.

ગોઠતું, વિં ગમતું; પસંદ પડતું. (૨) માફક-અનુકૂળ આવતું.

ગોઠવણ, સ્ત્રીં ગોઠવવાની રીત તે; રચના; વ્યવસ્થા. (૨) તજવીજ; જુગતિ; તાલમેલ; બંદોબસ્ત; સોમ; સગવડ.

ગોઠવણી, જુઠ ગોઠવણ.

ગોઠવવું, કિં સં પડીજાય નહિ તેમ મૂકવું; એક ઉપર એક અથવા જેમ ઠીક લાગે તેમ વ્યવસ્થાપૂર્વક મૂકવું. કોઇ વસ્તુને તે બરોબર રહે તેમ મૂકવી. (૨) યુક્તિ શોધી કાઢવી; તજવીજ કરવી. (૩) બંધબેસતું કરવું; યાજો મળે તેમ કરી મેલવું. (૪) કોઇપણ બાબતની વ્યવસ્થા-રચના કરવી.

ગોઠવાવું, કિં અં બેસીજવું; ધુસીજવું.

ગોઠવું, કિં અં ગમવું; મનપસંદ પડવું; માફક આવવું; અનુકૂળ પડવું; ચેન પડવું; કરાર વળવો. (૨) પાલવવું; ઠીકપડવું. બેસતું આવી રહેવું; કરપડવું.

ગોઠિયણ, સ્ત્રીં સૈયર; સાહેલી; સખી.

ગોઠિયો, પું જેની સાથે ગોઠતો હોય એવો માણસ; દોસ્ત; સાથી; મિત્ર; સોખતી. (ગોઠ=અંતરની છાતી વાતચીત તે કહેનાર સાંભળનાર)

ગોઠી, પું જૈનના દહેરાસરનો પૂજારી; નોકર.

ગોઠીમઠી, સ્ત્રીં એક જાતની વેલી; જેને ગોઠીમઠાં થાય છે તે.

ગોઠીમહં, નં માથું નીચું રાખી પગ ઉં કરી કરી જવું તે; ચુલોંટ; માથું ન

ટેકવી પગ ઉઘા કરી ઉઘલાઇ જવું તે.
 (૨) એક જાતનું નાના લિપુ જેવું ફળ;
 ગોઠીમડીનું ફળ.
 ગોઠો, પું [સં. ગોઠ] ગાય દોર વગેરે આંધ-
 વાનું સ્થાન; જગો; વાડો. (૨) જંપ નિરાંત.
 (૩) પક્ષીનો માળો. :- સુગરીનો ગોઠો.
 ગોઠ, નં શરીર ઉપર ચામડીમાં રસવિકારથી
 થતી ગાંઠ; સોજો. કઠણ હોય ત્યાં સુધી
 ગોઠ-ગઠ અને પાકવા માંડે ત્યારે ગુમડું.
 ગોઠગુમડ, જુઠ ગઠગુમડ.
 ગોઠવું, કિં સં બોધવું; ખણવું. તમાકુ ને
 વેગણ વગેરેના ક્યારાની જમીન બોદીને
 પોતી કરવી.
 ગોઠસારંગ, પું સારંગ રાગનો એક ભેદ.
 ગોઠાઉન, નં [અં. Godown] માલ ભરી
 રાખવાની જગા; વખાર.
 ગોઠાવું, કિં અં બોધવું.
 ગોઠિયો, પું જડુગર; મદારી. ઉં ગોઠિયો
 કરે માંકડો, રામાથી રાજવી માંકડો. સામળ.
 ગોઠી, સ્ત્રીં પાછલે પહોરે સાડાચાર પાંચતે અ-
 મલે ગાવાનો રાગ. (૨) મિકાશ; મધુરતા.
 ગોઠીપડવો, પું [મ.] ચૈત્ર માસનો પહેલો
 દિવસ; ગુડીપડવો. (૨) તે દિવસનો તહેવાર.
 ગોઠે, અં પેઠે; માફક; તેમ; મિસાલે.
 ગોત, સ્ત્રીં શોધ; બોળ; તપાસ. (૨)
 ગોત્ર; કુળ.
 ગોતરી, સ્ત્રીં કંક; ધાંટી; ગળું.
 ગોતર, નં [સં. ગોત્ર] ગોત્ર. (૨) કઠોળની
 શિંગા અને પાન વગેરેનો બુકો.
 ગોતરજ, સ્ત્રીં [સં. ગોત્રદેવતા] કુળમાં-ગો-
 ત્રમાં જન્મેલું તે. (૨) કુળદેવી; રત્નાદેવ.
 ગોતરકુંડ, નં ગોત્રજની પૂજા માટે બનાવવામાં
 આવતો માટીનો એક આકાર. (૨) ગોત્ર
 દેવતાનો પૂજા પ્રકાર.
 ગોતરી, વિં ગોત્રનું; ગોત્રી; કુટુંબી.

ગોતવણ, સ્ત્રીં શોધ; બોળ; તપાસ. (ગોતવું=
 શોધવું) ઉં કમાલ કુમરકેહજી સિદ્ધ-
 શાહ જે શિષ્ય, ગોતવણ માનીતણી કરી,
 જાણી લીધું ભવિષ્ય. મુકુંદ.
 ગોતવું, કિં સં શોધવું; બોળવું; હુંદવું.
 ગોતીત, વિં સમજાવહાર; ગૂઢ. ઉં મન-
 વાણી ગોતીત અગોચર. ગિરધર.
 ગોતું, વિં ટાંકું; શીતળ. (૨) ગંદું; જાંડેલું.
 (૩) સ્વાદરહિત; બેસ્વાદ.
 ગોતું, નં [સં. ગો અર્] (ગોતું) ગાય
 દોરને ખાવાનું તે; ખાણ. દોરને ખવડાવવા
 માટે અનાજ કપાસ શિંગ કે કણસલાંના
 બુકાને બાંધીને બનાવેલો બોરાક.
 ગોત્ર, નં [સં.] કુટુંબ; વંશાનુવય; કુલ
 પરંપરા; આધવાડો. (૨) અમુક કુટુંબની
 જે ગોળખ તે; કૌટુંબિક નામ.
 ગોત્રગમન, નં [સં.] એકજ ગોત્રનાં સ્ત્રી
 પુરુષનો સંબંધ થવો તે; પોતાના ગોત્રની
 સ્ત્રી-કન્યાનો સંગ કરવો તે.
 ગોત્રજ, પું [સં.] ગોત્રમાં જન્મેલું જે તે.
 (૨) ગોત્રદેવતા.
 ગોત્રખંધુ, પું [સં.] એક ગોત્રમાં ઉત્પન્ન
 થયેલો એકકેક તે; પિતરાઈબાઈ.
 ગોત્રસ્ખલન, નં [સં.] ભૂલથી સ્ત્રીએ
 સ્વામીનું નામ બોલાઇ જવું તે.
 ગોત્રહા, પું [સં.] ધન્ડ.
 ગોત્રી, વિં ગોત્રનું. (૨) ગોત્રજ.
 ગોથ, સ્ત્રીં [અં. ગોતા] કનકવાનું ઉધે માથે
 નીચા પડી જવું તે; ગુલાંટ; ફરી જવું
 તે. (૨) ભૂલથાપ; ચૂક. કિં પ્રં ગોથ
 મારવી; પતંગને ગુલાંટ ખવડાવવી. ફરી-
 જવું. (૩) ચારની સંગા.
 ગોથપડી, વિં ચોદની સંખ્યાનો સંકેત.
 (વેપારીઓમાં)
 ગોથું, નં અથડાવું તે; ફાંફાં મારવાં તે. કિં
 પ્રં ગોથાં મારવાં-ખાવાં. (૨) છેતરાવું;

ભૂલ કરવી તે. ગોથુંખાવું. (૩) ઉધે માથે પડી રહેવું તે. (૪) ઢોર માથું મારે છે તે; ઢોર માથું નીચું કરીને જે ધક્કો મારે છે તે.

ગોદ, સ્ત્રીં ખોળો; અંક. ઉં ભાલણુ પ્રભુ રમુનાથ ભરાણા, કૌશલ્યાની ગોદેશ. કિં પ્રં. ગોદમાં લેવું=સંભાળમાં લેવું. ગોદમાં ધાલવું=સંભાળમાં લઈ ઉછેરવું; શરણુઆપવું.

ગોદક, વિં ગોદડિયું; ગોદકાવાળું; જેની પાસે કંથા હોય એવું. :- ગોદડનાથ.

ગોદડી, સ્ત્રીં નાનું અને પાતળું રૂ અથવા ચિંથરાં ભરીને બનાવેલું ગોદડું.

ગોદડિયું, નં શીતળા જેવો એક રોગ. (૨) વિં ગોદડીવાળું.

ગોદડું, નં કપડાના ખોળિયામાં રૂ વગેરે ભરીને બનાવેલું પાથરવા અને ઓઢવાનું સાધન; પાથરણુ.

ગોદાટવું, કિં સં વારંવાર, ઉપરાઉપરી ગોદા મારવા; વારંવાર કહ્યા કરવું; ટોકવું. (નામધાતુ)

ગોદાન, નં [સં.] ગોદાન. (૨) નિખાપ થવાનો એક વિધિ.

ગોદાવરી, સ્ત્રીં [સં.] દક્ષિણ દેશની એક જાણીતી નદી; નાસિક અને પંચવટીમાં થકને વહેનારી એક નદી.

ગોદાવડું, કિં અં ખોદાવડું; ખણાવડું; ખાડો પડાવવો. (૨) ગોચું થાય એમ કરાવવું. (૩) ભૂકું ખોદાવડું; નાશ થાય એમ કરાવવું. (૪) સંગ કરાવવો.

ગોદાવું, કિં અં ખોદાવું; અંદરને અંદર ઉંકું જવું; ખોદાઈ જવું. (૨) ગોદા વાગ્યા કરે ગોદાયા કરે એવી સ્થિતિમાં હોવું.

ગોદી, સ્ત્રીં કામ પડે ત્યારે ખાડીનું ખાણી અંદર આવે જાય એવી ગોઠવણુવાળું વહાણો ખાંધવાનું અને ઉભાં રાખવાનું અંદર.

ગોદીનાંખવું, કિં સં ગોદી નાંખવું.

ગોદો, પું યુદ્ધો ધક્કો; આંચકો; કોખ; કાંસો.

(૩) ખોટ; ટોટા; હાનિ; તુકસાન. કિં પ્રં ગોદો ધાલવો. ગોદો લાગવો. ગોદો મારવો. ગોદાટવું=પ્રેરવું; ગોદા મારીમારીને ઉશ્કેરવું.

ગોધણુ, જીં ગોધન.

ગોધન, નં [સં.] ગાયો રૂપી જે ધન તે.

(૨) ગાયોનું ટોળું.

ગોધરિયું, વિં ગોધરા તરફનું. (લાકડું)

ગોધુલગન, નં ગાયો ચરીને ઘેર આવે તે વખતનું-સમીસાંજનું લગન તે.

ગોધૂમ, પું [સં.] એક જાતનું અનાજ; ઘઉં. એ શિયાળામાં થાય છે.

ગોધૂળિયું, જીં ગોરજલગન.

ગોધેઆવડું, કિં અં ગાયનું આધાને આવડું.

ગોધો, પું ગાયનો નર; આખલો; સાંક; નહિ ખાસી કરેલો ખળદ.

ગોપ, પું [સં.] ગોવાળિયો; (૨) પુરુષના ગળાનું એક ધરણું; દોરો.

ગોપકન્યા, સ્ત્રીં [સં.] ગોવાળિયાની છોકરી; ગોપી; ગોપિકા; ગોપપુત્રી.

ગોપદ, નં [સં.] ગાયનું પગલું; ગાયની ખરીથી પડેલો ખાડો.

ગોપન, નં [સં.] સંરક્ષણ. (૨) શુભ રાખવું તે.

ગોપનીય, વિં [સં.] શુભ રાખવા જેવું; છુપાવવા જેવું. (૨) રક્ષણીય; નહિ જાહેર કરવા જેવું.

ગોપાવડું, કિં સં છુપાવડું.

ગોપાહાર, પું સ્ત્રીઓના ગળાનું એક ધરણું.

ગોપાલિકા, સ્ત્રીં [સં.] ગોવાળણી; ગાયનું પાલન કરનારી સ્ત્રી.

ગોપાષ્ટમી, સ્ત્રીં [સં.] ગોકુળના ગોવાળિયાઓના ઉત્સવની યાદગીરીની આઠમ.

ગોપાળ, પું ગાય ઢોર ચારનારો; ગોવાળિયો.

(૨) શ્રીકૃષ્ણ. (૩) રાજા. (ગો=ગૃધ્રવીન્પાદ =ગાળનાર.)

ગોપિકા, સ્ત્રીં [સં.] ગોપી; ગોવાળણી.

ગોપી, સ્ત્રી. [સં.] ગોપસ્ત્રી; ગોવાળણી;
ગોપિકા.

ગોપીચંદન, નં [સં.] દારકાની-ગોમતીની
પિળાશ પડતી દીલું કરવાની ભુંખરી માટી.

(૨) પૈસો-સત્તવ; વિત્ત. (લાક્ષણિક) કહે.

ગાંઠનું ગોપીચંદન.

ગોપુચ્છ, નં [સં.] ગાયનું પુંછડું.

ગોપુર, નં [સં.] છત્તું; ભળિયું.

ગોપ્ય, વિં [સં.] ગુપ્તરાખવા ભેગ. (મંત્ર
વિચાર, વગેરે)

ગોફણ, સ્ત્રી માટીનાં સુકા ગોળા ફેફવાની
વચમાં ગોળા રહે એવી પહોળી ચામડાની

અથવા દોરીની સાટ. ૩૦ પ્રાં ગોફણિયા

લાડુનાના અને આછા ધીતા ગડબંડી

ભથ એવા લાડુ તે.

ગોફણી, સ્ત્રી સ્ત્રીઓને એમોડે-ચોટલે લટ-

કતું રહે એવું કુધરીઓવાળું ધરેણું; ગોફણો.

ગોફણિયું, વિં ગોફણના કામનું; કઠણ ગોળા

જેવું; સખત.

ગોફણા, પું ચોટલાને છેડે ગુંથવાનું એક

કુધરિયાળું ધરેણું.

ગોફતેગો, પું [ફા.] છુપી-ખાનગી વાત-

ચીત; એકાંતની વાતચીત; મસલત.

ગોખર, નં [દે. ગોવરં ગોહૂરં] ગાયનું

છાણ. ઉં ગોખર કાઢે ગાયનું નાંખે ઉકરડા

માંય. મુકુંદ. ગંદવાડ; કચરોપુંજે.

ગોખરું, વિં ગંદું; અસ્વચ્છ. ગંદુગોખરું એમ

કહેવાય છે.

ગોખાડું, કિં અં ધાતુના વાસણમાં ખાડો

પડવો; સપાટી ઉપર ગોળા પડવા; ગોળો

પડયો હોય એવું થવું; શીળાના ડાઘ

પડવા.

ગોખો, પું સપાટીમાં ખાડો પડવો તે; સ-

પાટી ઉપર ગોળો વાગવાથી થયેલું ચિહ્ન.

(૨) ત્રણચિહ્ન-અળિયાના ગોખા.

ગોમ, સ્ત્રી ટપકા; ખોડ. (૨) આનાકાની.

ગોમટો, પું સાળના તારેતાર બુદ્ધ બુદ્ધ રહે

તે માટે દોરાને ગુંથીને બનાવેલી બળા;

દોરાની ગુંથણી.

ગોમંડળ, નં [સં.] પૃથ્વીચક્ર; આખી પૃથ્વીનો

ગોળાકાર તે.

ગોમળ, નં [સં.] છાણ.

ગોમાયુ, નં [સં.] શિયાળ.

ગોમાંસ, નં [સં.] ગાયનું માંસ તે.

ગોમુખ, નં [સં.] ગાયનું મોઢું; ગાયના

મોઢા જેવો પથ્થર આદિકનો જે આકાર

તે. (૨) એક ભતનું નગારું. ઉં અદ્ધ ભેર

દલામાં દમકે, ધમકે ગોમુખ ધોરણ. ગિરધર

એ ભતનું પુંકવાથી વાંજે એવું વાળું.

ગોમુખી, સ્ત્રી ગાયના મુખ જેવી કાટખુણ

કોથળી. એમાં માળા રાખીને જપ કર-

વામાં આવે છે.

ગોમૂત્ર, નં [સં.] ગાયનું મુતર.

ગોમૂત્રિકા, સ્ત્રી [સં.] ગાયના મુતરની

ધાર માફક સાંકડી ને પહોળી લહેરિયા

આકૃતિ. (૨) લહેરની પેઠે વચાચ એવી

એક કાવ્યરચના.

ગોમેદ, પું પીળા રંગનો હીરો; પોખરાજ.

ગોમેધ, પું [સં.] જેમાં ગાયનો ભોગ આ-

પવામાં આવતો હોય એવો યજ્ઞ; યજ્ઞનો

એક પ્રકાર.

ગોયણી, સ્ત્રી ગુરુની સ્ત્રી; બ્રાહ્મણી; જે સોવા

શણ સ્ત્રીને મુએલી સ્ત્રીને નામે જમવા

તેડી હોય તે; વ્રત નિમિત્ત જમનારી કોઈ

પણ સોવાશણ સ્ત્રી. નાતરાની નહિ પણ

પરણેલી. સૌભાગ્યવતી.

ગોર, પું [સં.] ગુરુ; પુરોહિત; બ્રાહ્મણેતર

વર્ણને ક્રિયાકર્મ કરાવનારો કુળગોર. (૨)

તીર્થસ્થાનનો બ્રાહ્મણ; ગોરપદું કરનાર

બ્રાહ્મણ.

ગોર, સ્ત્રી [સં. ગોરી] ગોરી; પાર્વતી દેવીનું

એક વ્રત. ગોરચ. તે વશ કીધો રાધે દયાનો

પ્રભુછ, હું નવ બાણું તે તે કયા ગોર પૂછછ.

ગોર, પું [સં.] મનન; વિચાર; મીમાંસા. (૨) છાણાનો કે ખીજ કોઈ વસ્તુનો ભુકો. ઉં બરું ગોર છાણાતણો, અગ્નિ આંચ દિન આઠ. શામળ. (૩) ઢોરોનો સમૂહ-ઘોર.

ગોરક્ષક, [વં [સં.] ગાયોનું રક્ષણ કરનાર. (૨) પું ગાયોનું રક્ષણ કરનાર.

ગોરક્ષ, વિં ગાયોથી રક્ષાયેલું. (૨) ગાયનું રખવાળું. (૩) ઇંદ્રિયોને કબજે રાખવી તે. ઉં ગોરક્ષ સાધુ જે થયા, ગોરક્ષ પડિયું નામ; તેહતણું ચરિત્ર ગાવા, મનમાં થઈ છે હામ. સુકુંદ.

ગોરક્ષણ, નં [સં.] ગાયોનું રક્ષણ કરવું તે; ગોરક્ષા.

ગોરક્ષા, સ્ત્રીં [સં.] ગોરક્ષણ; ગાયનું રખવાળું કરવું તે; ગાયોનું પાલનપોષણ કરવું તે.

ગોરખ, વિં ઇંદ્રિયોને સ્વાધીન રાખનાર; સંયમી. (૨) શિવમર્ગી સાધુઓની એક જાત.

ગોરખઆમલી, સ્ત્રીં એક જાતનું ઝાડ.

ગોરખપંથ, પું [સં.] શિવમર્ગી બાવાઓનો એક સંપ્રદાય.

ગોરજ, વિં [સં.] સમીસાંજના સુહૂર્તનું; ચરીતે પાછા આવતા ગોધનને લીધે ઉડેલી ધૂળથી ધુસર; ગાયોને પગે ઉડેલી રજયુક્ત (૨) સ્ત્રીં ગાયોના ચાલવાથી ઉડેલી રજ. ગોર જઈલું વદન વહાલમનું આવે ગાયો ચોરીજી.

ગોરજી, પું [સં.] જૈનસાધુ; ગુરુ; ધર્મોપદેશક.

ગોરટ, વિં ગોરી અને રેતાળ; (ગોરાટ જમીન) ભુંખરી; દિગ્વિત ગોરું.

ગોરટિયું, વિં ગોરું.

ગોરટી, વિં ગોરી; ધઉવરણી. ગોરટી=ગોરી. ઉં અમો ગોરટીરે ગુણી વણુજરી; તમે કાળાકુખડા ને ગોચારી.

ગોરટું, વિં ગોરું.

ગોરડી, વિં ગોરી; ગોરવર્ણની. ઉં ફટફટરે ઘેલી ગોરડી, વિપ્ર ગરીબને કેમ વરે. શામળભટ.

ગોરણી, સ્ત્રીં ગોરાણી; ગાયણી; ગુરતી સ્ત્રી તે. ગોરતો, પું જમાં સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓને જમાડવામાં આવે છે એવું એક વ્રત.

ગોરપટું, નં [સં. ગુરુપદ] યજમાનને ક્રિયા કર્મ કરાવવાનો ધંધો તે; પુરોહિતપણું.

ગોરમટી, સ્ત્રીં [સં. ગૈરિક-ગિરિમાટી] લાલ-પીળી માટી; મટોડી.

ગોરમા, સ્ત્રીં છોકરીઓ જવારા વાવી તેમાં જે ગોરીપૂજન કરે છે તે; તેનું એક વ્રત.

ગોરવ, પું વરવાળા કન્યાવાળાઓને અને કન્યાવાળા વરવાળાઓને જે જમણુ આવે છે તે. વર તરફનું ખાસ જમણુ તે.

ગોરસ, નં [સં.] દૂધ દહિં છાશ અને માંખણુ વગેરે તે. (૨) દહિં દૂધ રાખવાનું પાત્ર તે.

ગોરસિયું, વિં ગોરસવાળું; દહિં દૂધનું સવાદિયું. (૨) નં ગોરસું.

ગોરસી, સ્ત્રીં દૂધ દહિં રાખવાની માટલી; દહોણી.

ગોરસું, નં દૂધ દહિં રાખવાનું મટોડીનું પાત્ર; દહોણી.

ગોરાડું, વિં પોચી રેતાળ અને સહેજ લાલાશ યુક્ત; (જમીન.) ગોરી હોય એવી.

ગોરાણી, સ્ત્રીં [સં. ગુરુવત્ની] ગોરની સ્ત્રી; પુરોહિત પત્ની; ગોરણી.

ગોરાદે, સ્ત્રીં [સં. ગૌરમદેહા] ગોર દેહવાળી સ્ત્રી; ગોરી. ઉં ગોરાદે તારા ગુણુ કેમ વિસરે.

ગોરાશ, સ્ત્રીં ગોરાપણું; ગોરતા.

ગોરી, વિં ગોરવર્ણવાળી. (૨) ગોરવર્ણવાળી સ્ત્રી; સુંદર રૂપાળી સ્ત્રી. ઉં ગોરી ગુલાબી હું હરિ, ખટરસ રધુ કુંડ બાણુ, પ્રવંષક જોઈ વળ્યા પરિભળ ગ્રહી ન જાણુ. કાં

ગોરીલા, પું એક જાતનો વાંદરો; વાંદરાની એક જાત.

ગોરું, વિં [સં. ગૌર] ગુલાબી શ્વેત; ધર્ત્વર્ણનું. ગોરું ગદ્ગલ=અહુજ ગૌર.

ગોરુંચંદન, નં [સં. ગો-રોચના] ગાયના પેટમાંથી મળી આવતો પિળાશ પડતો એક પદાર્થ; એક જાતનું ઔષધ.

ગોરોચન, નં ગોરોચના.

ગોલ, પું [સં.] ગોળા:-સૂગોલ; અગોલ.

(૨) વિં વર્તુલ જેવા આકારનું; વર્તુલાકારનું; દડા જેવું; અધી આબુએથી સરખું.

ગોલક, પું [સં.] લોલ-લાકડાનો જે ગોળો તે. (૨) કન્યા કે વિધવાને જરૂરથી ઉત્પન્ન થયેલો છોકરો; તેમજ તેની જાત; ગોલા: (૩) ગલ્લો.

ગોલણ, સ્ત્રીં ગોલાની સ્ત્રી; ગોલી.

ગોલવાડ, સ્ત્રીં ગોલાઓનો મહોલ્લો; જ્યાં ગોલાઓ રહેતા હોય તે જાણિયું; પોળ-ખાડો.

ગોલવું, જું ગોળવું.

ગોલંદાજ, વિં [કા.] તોપ ભરીને ફેડનાર; તોપચી.

ગોલાદ્ર, પું [સં.] ગોળનો જે અર્ધ ભાગ તે; અડધો ગોળ.

ગોલાધ્યાય, પું [સં. ગોલ+અધ્યાય] અગોળ સંબંધી એક પ્રાચીન સંસ્કૃત પુસ્તક.

ગોલાં, નં જનાનખાનામાં નોકરી કરનારાં માણસ. (૨) થોલાં; ધિથોડાં.

ગોલી, સ્ત્રીં ગોલાની જાતની સ્ત્રી. (૨) જનાનખાનાની ઘસી; ચાકરડી.

ગોલેથો, પું વગર નોતરે જમતો ફરતો હોય તે. ગોલેથું=હરાયું; પંડું મૂકીને ખાનાર.

ગોલો, પું જનાનાનો નોકર; કંચુખી. (૨) ડાંગરને ખાંડી ચોખા કરવાનો અને અનાજ સમારવાનો ધંધો કરનારી એક જાત. કહેં

ગોલો ગોલી લડે ને ગધેડાના કાન ચિખોળે.

ગોલોક, પું [સં.] જ્યાં ગાયોનું પાલનપોષણ

થાય છે એવો સ્વર્ગનો એક વિભાગ; ગાયોના વાસથી પવિત્ર વિષ્ણુલોક.

ગોલો, પું ગાયનો લાકડો; વાઝડો; રેલ્લો; આળસાંઠ.

ગોવદ્ર, પું [સં.] ગાયને (અલિ ખાટે) ખાંચી તે; ગાયનો ઘાત કરવો તે.

ગોવરું, નં શીતળાની જાતનો એક રોગ. (૨) વિં ગાયરું.

ગોવર્દન, નં [સં.] મથુરાં પાસેનો એક ડુંગર. ગોવાગણ, સ્ત્રીં ગોવા તરફની સ્ત્રી; આપા તરીકે રહેનારી ગોવા તરફની સ્ત્રી. (૨) ગોવા તરફની નાયકણ. વિં ગોવાગરી=ગોવા તરફની; ગોવાની.

ગોવારું, નં દોરનું ટોળું; ઠાક.

ગોવાવું, કિં અં નિદાવું; જ્યાં ને જ્યાં વાત થવી; વગોવાવું. (૨) સોંધું ને સફડું વેચાવું. ફરીયા ગધેડે ગોવાય છે=ફરીયા જોઇએ તેથી વધારે મળે છે.

ગોવાળ, પું [સં. ગોપાલ] દોર ચરાવનારો; ગાય ચરાવનારો.

ગોવાળણ, સ્ત્રીં ગોવાળણી.

ગોવાળણી, સ્ત્રીં ગોવાળની સ્ત્રી; દોર ચરાવનારી સ્ત્રી; ગોપાલન-દૂધ વેચનારી ભરવાડણ; રખારણ.

ગોવાળખકરી, સ્ત્રીં નાનાં છોકરાંની એક રમત; બકરાંની ઝાંઝર નામની રમત.

ગોવાળિયો, પું ગોવાળ; ગાય દોર વગેરે ચરાવનારો. (૨) મૂર્ખ-અભણ માણસ.

ગોવાળું, નં ગાયોનું ટોળું; ગોવારું.

ગોવાંદરું, નં [સં. ગોવંદ] ગોંદરું; પાદર; ભાગોળ.

ગોવિંદ, પું [સં.] વિષ્ણુનું એક નામ; શ્રીકૃષ્ણ; પરમેશ્વરનું નામ.

ગોવંદ, નં [સં.] ગાયોનું ટોળું; ગોવારું.

ગોષ્ઠ, પું [સં.] ગાયોનો વાડો; ત્રજ; ગૌશાળા; ગાયોને રહેવા એસવાં અને ચરવાની જગ્યા. (૨) વાત; મસલત; ધુપી વાતચીત.

ગાથી, સ્ત્રી. [સં.] એ જણ વચ્ચેની જે ખાનગી છાતીછપની વાતચીત તે; છાતી ખાનગી વાત તે. (૨) મસલત; નાટકનો એક પ્રકાર. (૩) મૈત્રી; દોસ્તદારી.

ગાળપાદ, નં. [સં.] ગાયનું પગલું; ગાયના પગલાથી પડેલો ખાડો.

ગાસ, વિ. જમણી બાજુનું. (વહાણવટીઓ જે તારાની જમણી બાજુ ઉપર લક્ષ રાખી વહાણ ચલાવે છે તે) (૨) નં માંસ.

ગાસાંઈ, પું. [સં.] જેણે ઇદ્રિયોને વશ કરેલી હોય એવા સાધુઓની જાત; વેરાગી; ખાવા; ત્યાગી.

ગાસ્વામી, પું. [સં.] વૈષ્ણવોનો જે આચાર્ય તે; શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યના સંપ્રદાયના આચાર્યોની ઓળખ; અટક.

ગાહ. પું. [સં. ગુદા] ખાડો; ગર્ત; જખોલ; ચુકા.

ગાહત્યા, સ્ત્રી. [સં.] ગાય મારવી તે; ગાયનો વધ કરવો તે. ધર્મશાસ્ત્રોમાં જણાવેલાં પાંચ મહાપાપોમાંનું એક મહાપાપ.

ગાહત્યારું, વિ. [સં.] જેને ગાહત્યા લાગેલી હોય એવું; ગાહત્યા કરનાર. પું. ગાહત્યારો. સ્ત્રી. ગાહત્યારી.

ગાહાડું, કિં. અં. ગુંચાડું; અંધારે અથડાવું; ખાડામાં પડવું.

ગાહોર, પું. [અ. મેઘર] ગોર; નીલા પહોંચાડની તે; વિચાર કરવો તે; મનન; મીમાંસા.

ગાળ, પું. [સં. ગુદ] શેલડીના રસને ઉકાળીને ખનાવેલો કંકણ કે લોચા જેવો ગળ્યો પદાર્થ; કાચીખાંડ. (ગાળ)

ગાળ, વિ. વર્તુલાકારનું; ફરતા ચક્ર જેવું; જેની દરેક બાજુ સરખી હોય એવું.

ગાળકેરી, સ્ત્રી. ગળકેરી; કેરીનો ગાળમાં કરેલો મુરખો.

ગાળગાળ, વિ. નરમ; પોચું; ઢીલું. (૨) અનુકૂલ; સારાં ધ્યાનમાં ઉતરે એવાં વચનથી પોતાને અનુકૂલ કરી નાંખવું તે.

ગાળચું, નં. ગોળના અધિકાંશવાળા અથાણામાંનું ચક્રક; આ શબ્દ બહુવચને વપરાય છે.:-ગોળચાં; ગોળ નાંખેલું અથાણું.

ગાળધાણા, પું. ભેગાં કરેલાં ગોળ અને ધાણા બેક તે. આનંદ અવસરે ખાસ પુત્રવિવાહના આનંદમાં ગોળધાણા વહેંચવાનો રિવાજ છે.

ગાળપાપડી, સ્ત્રી. ગોળ, ધી અને લોટને સાથે શેકીને ખનાવેલો ખાવાનો એક પદાર્થ.

ગાળભરડો, પું. મૂર્ખ; અણસમજ; જેમ ફેરવીએ તેમ ફેરવાય એવો માણસ.

ગાળમટોળ, વિ. સંપૂર્ણ ગોળ; બરાબર ગોળ હોય એવું. (૨) ભરેલું; પુષ્ટ; જમ્મું. જેના ગોળપણમાં કંઈપણ ખામી ન હોય એવું.

ગાળવો, પું. ગોળો; માટી અને લાકડા વગેરેની ગોળાકૃત; માટીના ગોળવા. (૨) લાકડા, માંખણ વગેરેના ગોળ આકૃતિનો લોદો.

(૩) ગોળ મોભિયાનો દુકા કકડો; પીઠ:- પીઠને ઠેકાણે ગોળવા નાંખવા એ સારું છે.

ગાળાઈ, સ્ત્રી. ગોળપણું.

ગાળાકાર, પું. [સં.] વર્તુલના જેવી આકૃતિ તે; ગોળ આકાર તે. વિ. ગોળ; વર્તુલના જેવું; જેનો આકાર ગોળ હોય એવું.

ગાળી, સ્ત્રી. [સં. ગુટિકા. દે. ગુલિઓ] નાનો ગોળો; ગુટિકા; ગરગોલી; નાની ગાળાકાર વસ્તુ; દડી. (૨) પાણી ભરવાનું નાનું માટી કે ધાતુનું ગોળ પાત્ર. દરિદ્ર વક્ષોવવાનું મોટા મોઢાનું ગોળ વાસણ:-ગાળી નંકાશે મારાં મહિડાં ઢોળાશે. (૩) વ્રણ. (૪) નાનો લાકડું; લાકડી. :- પંડ્યા પાંચ ગોળા ખાય ત્યાં સુધી કંઈ જમ્યા છે એમ જાણવું નહિ.

કિં. પ્ર. ગાળા મારવી=અંદકથી સીસાની ગરગોલી છોડવી. ગાળી વાગવી=ગોળીનો ધા થવો. (૨) ખૂણ જમવાથી જડ થઈ જવું. ગાળીનું પાણી સુકાવું=કુટુંબનાં સાધનો ઓછાં થઈ જવો.

ગાળો, પું. [સં. ગોલ] બધી બાજુએથી ગોળ હોય એવી ચીજ; લાકડ જેવી ગોળ આકૃતિ

તે. પાણી ભરવાનું અથવા અનાજ ભરવાનું કે દહિં વલોવવાનું મોઢું અને ગોળ પાત્ર; મોટી ગોળી. તોપમાં મૂકી ગડખીને ઉઘાડવાનો સીસા-ધાતુનો જે ગોળાકાર (લંબગોળ હોય છે) તે. (૩) પેટના વાયુનો એક રોગ.

ગોળોપિંડોળો, પું. ઉઘુંચતું કરી નાંખવું તે; સેળભેળ કરી નાંખવું તે; સથરવથર. ગોંધવું, કિં સં રોકવું; ખાળવું; કેદ કરવું; અધિયાર જગ્યામાં રોકી રાખવું.

ગો, સ્ત્રી. [સં.] ગાય. (૨) વિં ગાય જેવું; ગરીબ; દીન; રક્ષણીય; રક્ષણ કરવા યોગ્ય. ગોગોટો, પું. ગાયના મોઢામાંથી નીકળતો એક પદાર્થ; ગોરોચના.

ગોચર, નં. [સં.] ગામને સીમાડે ગાયો અને ઢોરને ચરવા માટે અલગ રાખેલી જે જમીન તે; ઢોરોને ચરવા માટે રાખેલી જમીન.

ગોડ, પું. બંગાળનો એક પ્રાંત. (૨) વિં ગોડ બંગાળને લગતું; ગોડતું; ગોડપ્રાણી-સારસ્વત, દાન્યકુખ; ગોડ, ઉત્કલ અને મૈથિલ-એમ પાંચ જાતના છે.

ગોડસારંગ, પું. [સં.] સારંગ રાગનો એક પ્રકાર. ગોડી, સ્ત્રી. ગોડ દેશની સ્ત્રી. (૨) વાણીનો એક પ્રકાર.

ગોણ, વિં. [સં.] મુખ્ય નહિ એવું; પ્રધાનથી કલટું; ખીજ નંખરતું; ઉતરતું.

ગોતમ, પું. [સં.] એક મોટા ઋષિ.

ગોતમી, સ્ત્રી. [સં.] એક પવિત્ર પરમાર્થી સ્ત્રી.

ગોતરાટ, પું. [સં. ગોત્રિ+રાટ] ત્રણ રાત પાળવાનું ગાયનું એક વ્રત. આ વ્રત ભાદ્ર-પદ શુક્લ પક્ષમાં સ્ત્રીઓ કરે છે.

ગોત્રાટ, જુ. ગોતરાટ.

ગોદાન, નં. [સં. દા+આપવું] ગાયનું દાન.

ગોધન, નં. [સં.] ગાયોરૂપી જે મીલકત તે.

(૨) વિં ઇંદ્રિયોથી મુખી હોય એવું.

ગોપ્રાહ્ણપ્રતિપાળ, [સં.] વિં રાજ

હાકેમનો આગળના વખતનો એક ઇલકાળ-

ગાય અને પ્રાણીનું રક્ષણ કરનાર.

ગોમુખ, નં. [સં.] ગાયનું મોઢું.

ગોમુખિયું, વિં ગાયના જેવા મોઢાવાળું; શરમાળ. ૩૦ પ્રં. ગોમુખોવાધ=ઉપરથી ગરીબ દેખાતું પણ અંદરથી વાધ જેવું કૂર હોય એવું જે તે.

ગોમુખી, સ્ત્રી. [સં.] ગાયના મોઢાના આકારની માળા ફેરવવાની કાથળા.

ગોમૂત્ર, નં. [સં.] ગાયનું મુતર તે.

ગોર, વિં. [સં.] ગોરું.

ગોરવ, નં. [સં.] ભારખોજ; મોટામ; મહત્તા; પ્રતિષ્ઠા. (૨) વજન; ભાર. (૩) શોભા; આખર; માન.

ગોરવર્ણ, પું. [સં.] સફેદવર્ણ; ઉજ્જ્વળ રંગ તે.

ગોરાંગ, પું. બંગાળમાં થત્ર ગયેલા એક મોટા ધર્માચાર્ય. (૨) વિં યુરોપિયનોને લગાડવામાં આવતું એક વિશેષણ; ગોરો.

ગોરી, સ્ત્રી. [સં.] દેવી પાર્વતીનું નામ. (૨) આઠ વર્ષની બાળા. (૩) માનાર્થ સ્ત્રીઓના નામની આગળ લગાડાતો શબ્દ:-મોતીગોરી.

ગોરીજ, વિં. [સં.] ગોરીથી જન્મેલું; ગણપતિ.

ગોરીપુત્ર, પું. [સં.] ગણપતિ; ગણેશ; વિનાયક.

ગોરીશિખર, નં. [સં.] હિમાલયનું એક ઉંચામાં ઉંચું શિખર.

ગોવિલાપ, પું. [સં.] ગાયોનું કંકલાણ.

ગોશાળા, સ્ત્રી. [સં.] ગાયો રાખવાનું મકાન અથવા વાડો તે.

ગોશીતળા, પું. સૈયડ; બળિયાકાકા.

ગોહત્યા, સ્ત્રી. [સં.] ગાયની હત્યા કરવી તે.

ગ્યાલન, નં. પ્રવાહી માપવાનું એક માપ.

ગ્યાલરી, સ્ત્રી. [અં.] રાવડી; છત્તું; રવેશ.

ગ્યાસ, પું. [અં.] સ્થિતિસ્થાપક ગુણનો એક વાયુ રૂપી પદાર્થ.

અથલ, વિં દિડમૂઠ ઉં ચતુર પુરૂષ જેમ અથલજ થાય, સ્વ સ્વરૂપ તેને વિસરાઈ જાય. અખો.

અથિત, વિ० [સં.] ગુંથેલું; ખનાવેલું; રચેલું; પ્રણીત.

અંથ, પું० [સં. ગ્રન્થ] એક ખીજની સાથે સંબંધવાળા વાક્યોનો સમૂહ તે; વિચારોની એક ખીજ સાથે કરેલી ગુંથણીથી ખતેલો મોટો સમુદાય તે; પુસ્તક. (૨) પ્રકરણ; ખંડ; પુસ્તકનો એક ભાગ. (૩) ઠંદ; શ્લેષક.

અંથકર્તા, પું० [સં. ગ્રન્થ × કૃ] પુસ્તક ખનાવનારો.

અંથકાર, પું० [સં.] અંથ કરનાર; પુસ્તક ખનાવનાર.

અંથાંતર, ન० [સં. ગ્રન્થ+અન્તર] એક પુસ્તકને ખીજ ભાષામાં ઉતારવું તે; અંથની ફેરફારી કરવી તે; એક સિવાય ખીજે અંથ.

અંથાવલી, સ્ત્રી० [સં. ગ્રન્થ+આવલી] પુસ્તકોની હારમાળા; પુસ્તકપરંપરા તે.

અંથી, સ્ત્રી० [સં. ગ્રન્થ] ગાંઠ; સાંધો.

અસત્ત્વું, ક્રિ० અ० [સં. ગ્રસ્ત=ગણત્વું] ગણત્વું; મોંમાં લેવું. (૨) પકડવું; કબજે લેવું. (૩) ઢાંકવું; આવરવું.

અસ્ત, વિ० [સં.] ગણેલું; પકડેલું; સપડાયેલું;—વ્યાધિઅસ્ત.

અસ્તોસ્ત, પું० ગ્રસ્ત=અસ્ત] અહાયેલા (સૂર્યચંદ્ર) નો જે એમને એમ અસ્ત થવો તે; અહણવાળા અહનો વગર મુક્ત થવો એમને એમ અસ્ત થઈ જવો તે.

અસ્તોદય, પું० [સં. ગ્રસ્તા×ઉદય] અહાયેલા સૂર્યચંદ્રનો જે ઉદય થવો તે. ઉદય પહેલાં જેમને અહણ લાગી ગયું હોય એવા સૂર્યચંદ્રનું ઉગવું તે.

અહ, પું० [સં.] આકાશમાં ફેરતા દેખાતા તેજસ્વી ગોળાઓમાંના અકેકે તારો તે. સૂર્ય મંડળમાંના ગોળો; ખગોળનો ગોળો; તારક. રવિ, મંગળ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર, શનિ, રાહુ અને કેતુ એ મુખ્ય અહો છે. અહોની પાછળ ફરનારા જે ગોળાઓ છે તે ઉપઅહ

કહેવાય છે, જેમકે ચંદ્ર. (ચંદ્ર પૃથ્વીની આસપાસ ફરે છે.) જ્યોતિષ પ્રમાણે નવ અહ છે અને તે મનુષ્યની ઉપર પડેલા જતા કાળની સાથે સારી ખોટી અસર કરતા મનાય છે. જન્મ વખતની અહ સ્થિતિ ઉપરથી જન્મનારના જીવનમાં અહોની જે ફેરફારી અને ગતિ રહેવાની તેની ગણતરી થાય છે અને તે અહો જેવા તેની જન્મકુંડળીમાં હોય તેવી અસરો ઉપજાવતા આલ્યા જાય છે. અભણ લોકો ‘ગરે, ગ્રે’ એમ ખોલે છે અને કહે છે કે ‘એના ગ્રે-ગરે ઘેર નથી ? ગરે ઘેર હોવા=સુભાગ્ય હોવું; અહોની અનુકૂલતા હોવી. અવળા ગ્રે (અહ)=અહોની પ્રતિકૂલતા હોવી; દુર્ભાગ્યની દશા હોવી.

અહણ, ન० [સં.] લેવું તે; સ્વીકાર; અંગીકાર. (૨) પકડવું-ધરવું તે. :-પાણિઅહણ=લગ્ન. પકડાવું છાયા પડેલી હોય એવા થવું તે. સૂર્યચંદ્રનું. (૩) સમજાવું તે; ધરી લેવું તે. કહે० અહણ વેળાએ સાપ કાઢવો=જે વખતે જે કામ થઈ શકે નહિ તે વખતે તે કામને ઉભું કરવું તે.

અહણી, સ્ત્રી० [સં.] ઝાડાનો રોગ; અતિસાર; મરડો; આમ. સંઅહણી=ઝાડાનો રોગ; અધામણ.

અહદશા, સ્ત્રી० [સં.] અહની અસરથી જે સ્થિતિ થતી તે. અહની અસરથી થતી હાલત.

અહદાન, નં० [સં.] અહની નકારી અસર મટાડવા માટે બ્રાહ્મણાદિને જે કંઈ આપવામાં આવે છે તે; અહની માહી અસર ન થવાને અર્થે જે કંઈ પુણ્ય કરવું તે.

અહનિરીક્ષણશાળા, સ્ત્રી० [સં. ગ્રહ+નિર્દેશ] —જેવું શાળા] વેધશાળા; અહમંડળ જેવાને માટે ખાસ ગોઠવણવાળું જે મકાન કે મિનારો વગેરે હોય તે.

અહનિરીક્ષા, સ્ત્રીં [સં.] અહની ખારીક તપાસ કરવી તે; અહાવલોકન.

અહપીડા, સ્ત્રીં [સં.] અહની અસરથી થતું દુઃખ તે; જેમાં સ્વકૃત્યની અસર ન હોય એવું જે દુઃખ તે. ઉં અહપીડા કે દશા પતોતી, જે ના લક્ષ્યે દાન.

અહપૂજા, સ્ત્રીં [સં.] અહોની શાંતિને અર્થે તેમનું પૂજન કરવું તે.

અહખળ, નં [સં.] અહની પ્રખળ અસર થવી તે; અહનું જોર.

અહભાવ, પું [સં.] ગ્રહ+મૂ=થવું ઉં માવ] અહથી થતી અસર; અહનું ફળ.

અહમખ, પું [સં.] અહની શાંતિને અર્થે કરવાનો જે યત્ન તે. (મલ્લ=યત્ન.)

અહમંડળ, નં [સં.] અહનો જે સમુદાય તે; અહમાળા.

અહરાજ, પું [સં.] અહોનો રાજ તે; સૂર્ય.

અહરું, કિં અં [સં.] લેવું; પકડવું; ધરવું; આવવું.

અહશાંતિ, સ્ત્રીં [સં.] અહોની અસરના પ્રત્યક્ષ અર્થે જે કંઈ ક્રિયા કરવી-દાન આપવું વગેરે તે. કોઈ પણ મંગળ કાર્ય કરતા પહેલાં અહોની શાંતિને અર્થે હોમ દાન વગેરે કરવાનો રિવાજ છે તે.

અહસંયમ, પું [સં.] અહોનું નિયમન તે.

અહેશ, પું [સં.] ગ્રહ+ઈશ] અહોનો ધૃષ્ઠિ તે; રવિ; સૂર્ય. ઉં અહેશ ને શર્વરીપતિ તે ગોપ્ય ઉભા ફેરે. નળાખ્યાન.

આનિટ, પું [અં.] એક જાતનો કાળો કઠણ અને ખરડ પત્થર.

આમ, નં [સં.] ગામ; ગામડું. (૨) સ્વર તાલુવાનું એક માપ; સપ્ત સ્વરમાં જે ત્રણ મુખ્ય અવધિ હોય છે તેમાંનો અઢેક. (૩) મંજીરું સમુદાય. :-ગુણ્યામ; ધૈર્ય્યામ.

આમકટક, પું [સં.] આખા ગામને દુઃખ કરનાર માણસ; ગામનું પાપ; ગામનો ઉતાર.

આમણી, વિં [સં.] ગામનું; ગામનું ગોરખું કરનાર; ગામોટ.

આમદેવતા, સ્ત્રીં [સં.] ગામની અધિદેવતા; ગામદેવી-માતા.

આમસિંહ, પું [સં.] ગામમાં-વસ્તીમાં સિંહ જેવો જે તે; કુતરો.

આમાચાર, પું [સં.] ગ્રામ+આચાર] ગામનો આચાર તે; ગામનો વ્યવહાર-રૂઢિ.

આમાધ્યક્ષ, પું [સં.] ગ્રામ+અધ્યક્ષ] મુખી; ગામનો વડો; ઉપરી.

આમાન્તર, નં એક ગામથી બીજે ગામ જવું તે; ગામોતરું; દેશત્યાગ.

આમ્ય, નિં [સં.] ગામસંબંધી; ગામનું. (૨) અનાગરિક; અમમ્ય; ગામડિયું; અણુધડ.

આસ, પું [સં.] જેટલો ખોરાક એકીવારે મોઢામાં ધાલી શકાય તેટલો તે; ક્વલ; કાળિયો. (૨) અહણને લીધે સૂર્ય ચંદ્રના જેટલા ભાગ ઉપર છાયો પડેલો હોય તેટલો ભાગ તે.

આસવું, કિં ઘેરી લેવું. ઉં કંસ કાળે શકે શું ધરા આસીછ. દશમસ્કંધ.

આહ, પું [સં.] મગ્ધર; એક જળચર; (૨) પકડ.

આહક, નં [સં.] વસ્તુ લેનાર માણસ; અહણ કરનાર; ધગક; ખરીદ કરનાર. (૨) કદર કરનાર; જાણનાર; સમજનાર. :-ગુણ્યાહક.

આહી, વિં [સં.] ગ્રહ] આહાને સરતો અટકાવે એવું; પકડે એવું; ધરી રાખે એવું (ઔપધ.)

આહી, વિં [સં.] અહણ કરવાને યોગ્ય.

ગ્રીક, વિં [અં.] ગ્રીસ દેશનું. (૨) ગ્રીસનો વતની.

ગ્રીનલેડ, નં [અં.] શીત કટિબંધમાં આવેલો એક મોટો ખેટ.

ગ્રીનિય, નં [અં.] યુરોપમાંનું વેધશાળા ને અહાવલોકન વગેરે માટે પ્રસિદ્ધ શહેર. આખી દુનિયાં ઉપર ત્યાંનો વખત લેવાય છે.

ગ્રીવ, નં [સં.] ગરદન; ગળાનો પાછલો ભાગ.

ગ્રીવા, સ્ત્રીં [સં.] ગરદન; ગળું; ગળાનો પાછલો ભાગ.

ગ્રીષ્મ, પું [સં.] વૃષભ અને મિથુન રાશિ-
ઓમાં સૂર્ય હોય ત્યાં લગીનો સમય તે;
નિઘાધ; ઉનાળો.

ગ્રેનાઈટ, પું [અં.] એક જાતનો કાળો અને
લીસો પથ્થર.

ગ્રેટબ્રિટન, નં [અં.] યુરોપની પશ્ચિમે અને
ફ્રાંસની ઉત્તરે આવેલો બ્રિટન-ઈંગ્લેન્ડ
લોકોનો દેશ તે.

ગ્લાન્નિ, સ્ત્રીં [સં.] દુઃખ; રોગ; મહેનત;
શોક વગેરે કારણોથી મોઢાની કાંતિમાં

ફેરફાર થવો તે; ફિક્કાશ; નિસ્તેજપણું;
ચહેરો ઉતરી જવો તે.

ગ્લાસ, પું [અં.] કાચનો પ્યાલો.

ગ્વાલ, પું [હિં.] ગોવાળિયો.

ગ્વાલન, સ્ત્રીં [હિં.] ગોવાળણી.

ગ્વાલિયર, નં સંઘ્ય હિંદુસ્તાનમાં આવેલું
એક મોટી કિલેબંધીવાળું શહેર. સિંધિ-
યાની રાજધાની.

ગ્વાલેરી, વિં ગ્વાલિયરનું :-ગ્વાલેરી ભાષા.
ઉં સંસ્કૃત ભાષા સરસ, માગધી મોટે
મૂલ્યે; ગ્વાલેરી ગુણનિધ, અપભ્રંશી તે
તુલ્યે; દેશીભાષા રાખ, પિશાચી પડળે
પ્રીતિ. શામળભટ.

ધ, [સં. ઘ] ગુજરાતી ભાષાની લિપિના મૂળાક્ષરોમાંનો પંદરમો અને વ્યંજનોમાંનો કંઠસ્થાની ચોથો મહાપ્રાણ વર્ણ; અક્ષર. (૨) વિં ઠોઠ.

ધર્મ, જુઠું ધાર્મ.

ધર્મ, [સં. મોધૂમ] ઉંચી જાતનું એક અનાજ; ગહુ. ધર્મ દુનિયાં ઉપર લગભગ અધે ઠેકાણે થાય છે. એનો પાક શિયાળામાં થાય છે. પંજાબમાં, મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં અને ગુજરાતમાં તેની ખેતી થાય છે. મનુષ્યના ખોરાક તરીકે તેમાં ઉપયોગી તત્ત્વ રહેલાં છે. તે ઘોળા, કાખરા, પીળા, પોચા, લાલ, છોડાવાળા (પોપટિયા) વગેરે ધણી જાતના થાય છે. કિં પ્રં ધર્મ ભરવા જવું=માળવે જવું; અર્થાત્ મરી જવું:— બાધ! ડોસા તો ધર્મ ભરવા ગયા. કહેઠાં કાચા પાકા પણ ધર્મના રોટલા=ગમે તેવું હોય પણ ઉંચું તે ઉંચું. ધર્મના ભાખરે થાય ને ઘેખરે થાય=જેવો શિક્ષક કે કળવનાર હોય તેવી વસ્તુ થાય. ધર્મ ખેતમે ને ખેટા ખેટમે=જે વસ્તુ હાથમાં આવી નથી તેના મનોરથ શા ? ધર્મપુર= ધર્મના એક દાણાના વજન જેટલું. ધર્મ ગણુ ને મુંડા બુલે=ખાળે હુઆ અને ખારણું ઉઘાડાં તેના જેવું. ધર્મ ભેગો ચીલે નખ્યો જાય =સારાની સાથે ખુરો ખાણુસ પણ પોષાય. ધર્મમાં કાંકરો ને દાળમાં ડોળ, હોય હોયને હોયજ=કાંધમાં કંધ અને કાંધમાં કંધ ચોડો ધણો દોષ તો હોયજ. ગુજરાતમાં ધર્મ આસો કાર્તિકમાં વવાય છે અને ફાગણમાં તૈયાર થાય છે. તેની મુખ્ય જાતો આ પ્રમાણે છે:—કાંકા, વાળિયા, પોટા, હાંસિયા, વણુ-જારં, માળવી, દાકદખાની, કાખરા, પોપટિયા, વગેરે. માળવામાં અને પંજાબમાં ધર્મની સૌથી વધારે ખેતી થાય છે.

ધર્મલો, પુંઠ એક જાતનું સુગંધી દ્રવ્ય; ચંદનમાં એનો ઉપયોગ થાય છે. (૨) ધાસમાં થતો એક જાતનો છોડ. (૩) વિં ધર્મ-લોરંગ=ધર્મ જેવો રંગ તે. ધર્મલો સાપ= ધર્મના ખેતરોમાં થતો તેના રંગમાં મળી જાય એવો સાપ.

ધર્મવર્ણ, (ધર્મવર્ણ) વિં [સં. વર્ણ] ધર્મ જેવા રંગનું; ઉજળા સહેજ પીળા ને ઘોળા વર્ણનું; ગોરું. :—ગુજરાતની પ્રજા ધર્મવર્ણી છે. ધર્મવર્ણી. ધર્મનો રંગ ઘોળો નહિ તેમ જામળો પણ નહિ એવો હોય છે.

ધકાર, પુંઠ [સં. ઘ-કાર] ધ એવો વર્ણોચ્ચાર તે; ધ અક્ષર; ધગ્યો.

ધખલું, કિં સં [સં. ઘુ-વોષ=મોટેથી અવાજ કરવો] ભટલું; અંદરના કોષથી બંધ ખટલું; ઠપકો દેવો; કઠલું; કઠાપો કરવો. :—ડોસો તો ધણુંએ ધખે છે પણ છોકરા ક્યારે દાદ આપે છે.

ધખો, પુંઠ [સં.] ધકાર, ધ એવો જે વર્ણોચ્ચાર તે; ધ અક્ષર. (૨) ઠોઠ; એવકુક; મૂર્ખ; જેને શિખવાડવા છતાં પણ કંઈ આવડે નહિ એવો વિદ્યાર્થી. (૩) મોયે ડગલો; જમો; ઝખ્ખો.

ધધરણું, [સં. ઘૃહનગમ] વિધવાએ ફરીને ધરમાંડવું તે; નાતરું; પુનર્લેશ; સ્ત્રી વિધવાએ ખીજાના ધરમાં જઈ પેસવું તે; ખીજું ધર કરવું તે.

ધધરવું, કિં અં એક ધર છોડી ખીજું ધર કરવું; વિધવાએ નાતરે જવું; ખીજું ધર કરવું તે. (૨) ધરધર થવું; ગળામાંથી ખોખરો અવાજ નીકળવો; ધરડ ધરડ થવું.

ધથ, અં તંગપટમાં કે ત્વચામાં એકદમ હથિયાર પેસતાં થતો એવો અવાજ તે; ધથ એવો અવાજ થાય તેમ; (એ અવાજનું

અનુકરણાત્મક ઉચ્ચારણ) ધયદધને=ધય એવો અવાજ થાય તેવી રીતે :—ચોરે તો ધયદધને તેના પેટમાં છરી ધોતી ધાલી.

ધયધય, અં ઉપરાઉપરી; ધય એવો ભોક્ષાવાનો અવાજ થાય તેમ; ધયોધય; એક પછી એક; ઉપરાઉપરી; વારાફરતી. :—તેણે તો બે ત્રણવાર ધયધય પોતાના પેટમાં ફટાર ધોતી ધાલી.

ધયડવું, જુ. ધયરડવું.

ધયડાધયડ, અં ભીસાભીસ; કચડાકચડ; ભીડાભીડ; ધયડાટું હોય તેમ.

ધયડાધયડી, સ્ત્રી. [સં. વર્ષ] ભીડ; ભીસ; ધયડાધયડ; ભીડાભીડ; ગીરદી.

ધયડાવું, કિં અં ભિડાવું; ભિસાવું; રગડાવું; પિલાવું; ધયરડાવું. (૨) નેરથી હિંદોળાવું.

:—આ છોકરાને આખો દહાડો ધોડિયામાં પડી રહેવું ને ધયડાવું કેમ ગમતું હશે ?

ધયરકું, નં અપચાનો ખાટો અને તીખો ઓઢકાર તે. ધયરકાવિકાર=અપચાના ખાટા અને તીખા ઓઢકારને લીધે ગળામાં અને ચહેરા ઉપર જે એક ભતનો રોગ ફૂટી નીકળે છે તે. ધયરકો.

ધયરકો, પું જુ. ધયરકું.

ધયરડવું, કિં સં ધયડ ધયડ થાય એમ હિંદોળવું; ખાળકને ઝોળીમાં નાંખીને રોતું ને રોતું હિંદોળ્યા કરવું.

ધયરડાધયરડી, સ્ત્રી. આમ તેમથી ધયરડ ધયરડ કરવું તે; વારંવાર ઝોળીમાં નાંખી ફટાળાભેર હિંદોળવું તે. (૨) ભીડાભીડ; ગીરદી.

ધયડાવું, હિંદોળાવું.

ધયુમલો, સ્ત્રી. ભરાવો; ધયુમલો. ઉપરાઉપરી એકઠું થયેલું હોય એવું જે કંઈ તે. ઉં અણવટ વિજવા તો ચાર ચમકે, નેપુરકેરી ધયુમલ ને ધુધરી ધમકે. દ્યારામ.

ધયુમલો, પું ઉપરાઉપરી ધણી વસ્તુઓ એક સાથે એકઠી થવાથી ઉત્પન્ન થયેલી સ્થિતિ તે; ભરાવો; ઢગ; જમાવ. ઉં ગળે ધરેણું થયાં ધણાં ધયુમલેરે લોલ. વલ્લભભટ. (૨) ટોળે વળીને ઉભા રહેવું તે; એક સાથે ટોળેવળવું તે; અવ્યવસ્થિત રીતે એકઠા થઈ સજડાસજડ ઉભા રહેવું કે ખેસવું તે. :—બેરાંને ખેસતાં આવડતું નથી અને ખાલી ધયુમલો કરે છે. (ધયુમલો)

ધયેડવું, જુ. ધયરડવું.

ધટ, પું [સં.] માટી અથવા ધાતુનું સાંકડા નાના મોતું પાણીપાત્ર; કુંભ; કળશ; ધડો. ૩૦ પ્ર. ધટ સ્થાપન=કોષ ઠેકાણે વાસ પૂરતાં અથવા શુભ કામનો આરંભ કરતાં પહેલવહેલો ધડો ચૂકવો તે. ધટફોટ=ધડો ફેડવો તે; ધડો ટોળવો; સગાઈ સંબંધનો ત્યાગ કરવો તે. ધટમાળ=ધડાઓની રેંટમાળા તે. (૨) હદ્યાવકાશ; કોશ; શરીરની અંદરનો જે મન-વિચાર કરવાનો અવયવ તે. ધટધટ=રોમેરોમ; કોરોકોશ. ઉં તે ધટધટમાં ધર કીધાં, વહાલમ વરણાગિયારે. દ્યારામ. (૩) જ્યાં જ્યાં આકાશ છે ત્યાં ત્યાંની ખંધી ખાલી જગા. જગદાકાશ=સ્થળેસ્થળે. :—ભગવાન તો ધટધટ વ્યાપી રહેલા છે.

ધટ, સ્ત્રી. [સં. ઘટ=ધટવું] ધટવું તે; ખૂટ; કસર; ઓછ; ઓછપ; કમી થવું તે; ટૂટ; ઘટાડો. (૨) ખોટ; ટોટો; તુકસાન. :—એના વેપારમાં ધટની વાતજ ન કરવી. ૩૦ પ્ર. ધટજવી=ઓછુંથવું; ખોટ આવવી. ધટ ખમવી=ઓછું પડે તે મજરે આપવું; ખોટ સહેવી. (ધટય)

ધટ, વિ. રગડા જેવું; બહું; મેલું હોય એવું; નહિ પાતળું; ગાઢ; ઘન; ઘટ. (૨) સજડા-સજડ હોય એવું; ભરચક ભરેલું હોય એવું; ઠાંસીને વણેલું; નહિ આછું. પોતવું- સારું ટકે છે.

ધટક, વિં [સં.] ધડી આપનાર; ધડનાર; રચનાર; સંયોજક; રચનાર; એને મેળવનાર; ખનાવનાર; કોઈ આખી વસ્તુ ખનાવનારાં ધણાંક અંગામાંતું અક્રેક. :-ધટકાવયવ= આખી ધટના કે રચનામાંનો જે એક ભાગ કે અવયવ તે.

ધટક, પું [સં.] યોજક; એક આખી વસ્તુના ધણાક ભાગોમાંનો જે એક ભાગ તે; અવયવ; કંકડો; વિભાગ; અંશ.

ધટકા, પું ધડી; ધટિકા; ધટા. એ ધટકા થોભો. (૨) ધડી માપવાનો વાડકો.

ધટકાવયવ, પું [સં. ઘટક+અવયવ] આપું ખનાવવાના કામમાં આવે એવો જે એકાદ ભાગ તે; અંશ; સાધન; ઉપકરણ; ઉપાંગ.

ધટકી, સ્ત્રીં નાનો ઘુંટડો; કાગળો; ઘુંટડી. ઉં કરી ચરણામૃત પી ગઇ મીરાં, અમૃતકી જેસી ધટકી.

ધટકો, પું આંખ કે કાનમાં જે આવિતું દુઃખ થવું તે; કાનમાં દુઃખનો ઝટકો લાગવો તે; સળુકો; દુખાવો; ચટકો. (૨) સૂજેલા ભાગમાં પરં થતાં કાંટા ભોકતા હોય એવું જે રહી રહીને દરદ થાય છે તે. ઉં કાનમાં ધટકો ભરે છે. નર્મ.

ધટતું, વિં [સં. ઘટિત] યોગ્ય; જોઇએ તેટલું ને તેવું; લાયક; શોભતું; ધટારથ; માફક; અતુલ્ય આવતું; વાજખી. (૨) ખૂટતું; ઓછું, કમી, ન્યૂન. કિં પ્રં ધટતું કરવું=જેટલું અને જેમ યોગ્ય હોય તેમ કરવું તે.

ધટના, સ્ત્રીં [સં.] ધટતી જે રચના તે; ખનાવટ; યોજના; એકદું મેળવવું તે; ખેસતે ખેસતું આવે એમ જોડવું તે; મેળ; કારીગરી. (૨) ગોઠવણ; વ્યવસ્થા; રચના.

ધટપાટ, સ્ત્રીં [સં.] સ્થિર; દબાસન. ઉં સંતો પરમ શુરુજીએ ધટપાટજ માંડ્યો, એ તો અલખ ધણીને આરાધે. ભો. બ.

ધટમાન, વિં [સં.] જેતી ખનાવટ ખની રહી હોય એવું; ધડાતું; ખનતું; થતું. (૨) ખને એવું; સંભવિત. (૩) ધટતું; યોગ્ય. (૪) ખૂટતું; કમી; ઓછું.

ધટમાળ, સ્ત્રીં [સં. ઘટ + માળ] ચક્રમાં ગોઠવેલી ને ફેરવતાં એકએકની પાછળ ફરતી જાય એવી ધડાઓની જે રચના તે; રેંટ. (૨) ક્રમ; પરંપરા; પ્રણાલિ. ઉં કો સમે તું મારો પુત્ર થયો, કો સમે હું તારો ખાળ; એમ અનાદક આગળથી આ ચાલી આવે ધટમાળ. દયારામ.

ધટવધ, જું વધધટ. ધટવધ બહુ પ્રચારમાં નથી. ઓછુંવતું હોય તે.

ધટવવું, કિં સં ધટી રહે અને બંધખેસતું આવે એમ ઝીણવટથી ગોઠવવું; ખેસતું કરવું; તાણીતુસીને બંધ ખેસાડવું; યોગ્ય લાગે ને શોભે તેમ કરવું. (૨) ઓછું થાય એમ કરવું.

ધટવું, કિં અં યુક્ત હોવું; યોગ્ય લાગવું; લાયક થવું. :-મનસાફદારને લાંચ લેવી ધટે નહિ. (૨) કમીથવું; ઓછુંપડવું; ખૂટવું. :-હિસાબમાં સાત રૂપિયા ધટે છે. નર્મ. (૩) ચઢી જવું; શોષાવું. :-ઘોવાથી ઉત્તું લુગડું ધટે છે.

ધટરફોટ, પું [સં. ઘટ + ફુટ] મહાદેવે બાળી ચિતા છાંટયા પછી છેલીવારે તે ઠેકાણે મોહું ફેરવી ધટો ફેડવો તે; સંબંધને છેવટનો તોડી નાંખવો તે. (૨) કાષ્ઠછુપી વાતનો લેદ ભાગી નાંખવો તે; ફોડી દેવું તે; છેવટનો નિકાલ થઈ જાય એમ કરવું તે; તોડ આણી દેવો તે. એનો ધટરફોટ કરી નાંખ કે વારંવાર પંચાતી થાય નહિ.

ધટા, સ્ત્રીં [સં.] વાદળાંતું પાસે પાસે સિંચાઈ રહેવું તે; વરસાદ ચઢી આવ્યાથી જે કાળો રમણીય દેખાવ થઈ રહે છે તે; ધટાટોખ; મેઘાડખર. (૨) ઝાડનાં ડાળાં પાંખડાંની

સંધટના તે; ધણી ઝડીનું જે શીળું
આચ્છાદન તે; વનસ્પતિ ઝાડ વગેરેનો
ભરાવો કે સમૂહ; વૃક્ષોની દૃઢી હોય એવું તે.

ધટાકાશ, નં [સં. ઘટ + આકાશ] ધડામાંનો
જે અવકાશ-પોલાણ તે; મહા આકાશથી
જુદું પડેલું ધડામાંનું આકાશ તે. :-ધટા-
કાશ, મહાકાશ વગેરે ન્યાયના પારિભાષિક
શબ્દો છે.

ધટાટોપ, પું [સં. ઘટ + આટોપ] ઘોરભો;
ધનધટા; વરસાદનો માંડવો; આડંબર. (૨)
ડાળાં પાંદડાંનો ભરાવો તે; પાંદડાં વગેરેથી
ભરપુર ચર્મ રહેલું હોય એવું જે તે; પુષ્કળ
આડપાન તે વનસ્પતિનો ભરાવો, જમાવ
હોય તે.

ધટાડવું, કિં સં ઘટે એમ કરવું; ઝાણું
કરવું; કમી કરવું. (૨) ઉતારી પાડવું;
તોડી પાડવું. (પાન)

ધટાડો, પું ઘટવું તે; ઝાણું હોવું તે; કસર;
ઘટ; ખૂટ; ખુટકો; ન્યૂનતા; ઝાછપ; ઝાછા-
પણું; ઘટવાથી પડેલી જે ખોટ તે.

ધટારત, જુઠું ધટારથ.

ધટારથ, વિં [સં. ઘટિત + અર્થ] ઘટવું;
ચોગ્ય; વાજખી; લાયક; જેમ જેમએ તેમ
હોવું તે; શોભે એવું; યુક્ત.

ધટારો, જુઠું ધટાડો.

ધટાવવું, કિં સં એસતું કરવું; ઘટે એમ
કરવું; અર્થ એસાડવો; ખંધ એસતું આવે
એમ કરવું. :-ધર્મશાસ્ત્રના શ્લોકોના અર્થ
શાસ્ત્રીજી બહુ સારા ધટાવે છે.

ધટિકા, સ્ત્રી [સં. ઘટિકા] સાઠ પળ જેટલો
વંખત તે; ધડી; કલાકનો અઢીમો ભાગ;
૨૪ મિનિટ જેટલો કાળ. (૨) ધડિયાળ.
(૩) એક ધડીએ ભરાઈને ખડી નળ
એવો ધડી માપવાને માટે બનાવેલો ઝીણા
છિદ્રવાળો પાણીમાં મૂકવાનો જોશીનો વાડકો.

ધટિકાયંત્ર, નં [સં.] ધડીઆ માપવાનું
યંત્ર તે; ધડી; ધડિયાળ.

ધટિત, વિં [સં.] જેવું જેમએ તેવું; જેમ
ઘટવું હોય તેમ થયેલું હોય તે; ચોગ્ય;
વાજખી; ધટારથ; ઉચિત.

ધટી, સ્ત્રી [સં.] ધડી. ઉઠ ધટીમાં ધટી નળ
આયુષ્ય અલ્પ. ભૂખણ. (૨) ધડી જેટલો
કાળ માપવાનો જોશીનો વાડકો.

ધટીયંત્ર, નં [સં.] રેંટ; ઘટમાળ. (૨) કાળનું
માપ-પરિમાણ દેખાડનારું યંત્ર; ધડિયાળ.

ધટોકંચ, પું [સં.] ભીમસેન અને હિડિમ્બાનો
પુત્ર, એ મહાખળવાન હતો. ભારતીય યુદ્ધમાં
એકવાર રાતે મહાદારુણ યુદ્ધ કરી તે રણમાં
પડ્યો હતો.

ધટોહલવ, વિં [સં. ઘટ+હલ+મૂ] ધડામાંથી
ઉત્પન્ન થયેલું. (૨) પું અગસ્ત્યમુનિ.

ધટ્ટ, વિં [દે. ઘિટ્ટો] જાડું; ઘટ; (પોતમાં)
ધન; ધિંગું. (૨) ખીચોખીચ; સજડાસજડ.

ધટ્ટપણું, નં જાડાપણું; જાડાઈ. (૨) બહુ
નિકટનો સંબંધ હોય એવી જે અભિનતા
તે. (૩) કૃપણતા.

ધડ, જુઠું ગઢ.

ધડધડવું, કિં અં ધડધડ એવો અવાજ થવો;
ગડગડવાથી કંઈક વધારે ભારે અવાજ
બતાવવાને આ ક્રિયાપદ વપરાય છે. ખીજ
રીતે આનો અર્થ ગડગડવુંને મળતોજ છે.

ધડધડાટ, પું ધડધડ થવું તે; ગડગડાટથી
વધારે ભારે અવાજ તે.

ધડણ, નં ધડવું તે; ધડતર. (૨) વિં ધડનાર
ઉઠ ભાજણ ધડણ ખગાં. શામળ.

ધડતર, નં જે કંઈ ધડેલું તે; બનાવટ; રચના;
સરજત. (૨) ધડવાની જે રીત તે. (૩)
ધડામણ; ધડામણી.

ધડનાળું, નં સડક પાળ કે કોટ નીચેથી પાણી
જવાને માટે રાખેલો ઉઘાડવાસ થઈ શકે
એવો માર્ગ; ગરનાળું; ગઢમાંથી
નીકળી : જ તે.

ધડપણુ, નં જુઠું ધરડપણુ.

ધડભાંગ, જુઠું ગડભાંગ.

ધડવી, સ્ત્રીં ધડવા જેવું નાતું ટાંકું તે; વીસ પચીસ ખેઠાં પાણી માય એવી ટાંકલી.
(૨) કાઠલી; નાની કાઠી.

ધડવું, કિં સં [સં. ઘટ] ટીપીને ઠોકીને છોલીને અથવા બીજી જે કંઈ ક્રિયા કરવી પડે તે કરીને અસુક વસ્તુને અસુક આકાર કે રૂપ આપવું તે; ઘાટ કાઢવો; રૂપ આપવું; અસુક આકૃતિમાં આણવું; આકાર લાવવો; બનાવવું; રચવું. (૨) ઉત્પન્ન કરવું; સરજવું. :-ઘડિયે નાના પ્રકારના ઘાટ ધડયા છે. (૩) કલ્પના કે તર્ક કરવો; મનોરથ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવી. :-એ તો એના મનમાં અનેક ઘાટ ધડે છે. (૪) ગોઠવવું; સંકલના કરવી. :-તેણે અરજીનો ખરડો ધડ્યો. (૫) ટીપવું; મારવું. :-ચોરને ખૂબ ધડ્યો. (૬) ચોજવું. કિં પ્રં ઘાટ ધડવો=રૂપ આપવું. (૨) મારી ખૂડીને જે કરવાનું હોય તે કરી નાંખવું. :-મેં તે ઘાટ ધડી લીધો. (૩) મારી નાંખવું; ઠેકાણે પાડી દેવું. :-તમારે જે ઘાટ ધડવો હોય તે ધડી નાંખો.

ધડમાંચી, સ્ત્રીં પાણીનો ધડો મૂકવાની ત્રિપાઈ; ત્રણ પાયાની લાકડાની ઘોડી.

ધડવી, જુઠું ગઢવી; ચારણુ.

ધડવો, પું [સં. ઘટ] ધડાના ઘાટનો લોટા; બડો; સાંકડા મોનો પદ્ધતિદાર કળશિયો.

ધડાઈ, સ્ત્રીં ધડવાની મહેનત; ધડામણુ. (૨) ધડવાની રીત; બનાવટ.

ધડાખૂડ, વિં ધડો ખૂડે એટલું (પાણી). કુવામાં વધારે પાણી નથી માત્ર ધડાખૂડ પાણી છે.

ધડામણુ, નં ધડવાનું મહેનતાણું; ધડાઈ.

ધડામણી, સ્ત્રીં ધડાઈ; ધડામણુ.

ધડાયેલું, વિં ધડાઈને સીધું થયેલું; અનુભવી; કસાયેલું. (૨) પજોરાયેલું; માહિતગાર.

ધડાવવું, કિં સં ધડાય એમ કરવું; કોઈની પાસે બનાવરાવવું; ધડીને તૈયાર કરાવવું. :-તેણે વાંકું ધડાવ્યો.

ધડાવું, કિં અં કોઈએ ધડયું હોય એવું થવું; બનવું. :-આ વાંકું સારો ધડાયો છે. નર્મ. (૨) ઠોકર ખાઈ ખાઈને ઠેકાણે આવવું; અનુભવ આવવો; પુખ્ત થવું. :-બાઈ ધડાઈ ધડાઈને ઠેકાણે આવ્યા છે. નર્મ.

ધડી, સ્ત્રીં [સં. ઘટો] ચોવીસ મિનિટ જેટલો જે કાળ તે; ઘટિકા. (૨) કાંસાની ગોળ બડી તખતી; ઘડિયાળ; ધાતુનો ગોળ ચંદો. (૩) તળાએ ઝીણા કાંણવાળો કાળ માપત્રને વાડકો. આ વાડકાને પાણીમાં મૂકવામાં આવે છે. તળેના કાંણમાંથી પાણી ભરાઈ તેને ખૂડી જતાં એક ધડી લાગે છે. ધડીનું માપ બતાવનાર કોષપણુ એક બતનું યંત્ર. (૪) નાતું ધડું; કાઠલી. રૂંપ્રં ધડીએ ધુંટ ભરાય=વિલંબ દુઃસહ થવો તે. ધડીઈ નકરાઈ લેકીન સારા દિનઈ પાદ-શાહી=ચોડું અપમાન થાય તો થાય પણ ધણા વખતનો લાભ. ધડી ગઈ તે સોનાની =જે વખત જાય છે તે સારો, કારણ કે આગળ શું થશે તે ખબર નથી. ધડી ધડીના રંગ=વારંવાર ફેરફાર થાય તે. તર-હવાર બંગ હુડ્યા કરવા તે. ધડી જાય છે તે દોયલી=મહુ સંકટનો વખત બતાવે છે. ધડીની નવરાશ નહિ ને પૈતી પેદાશ નહિ=લાભ વગર દોડધામ કરવી તે. (૫) લગડા જેવી રેતી ગેરવવાની ધડીના માપની કાંચની શીશી; ઘડિયાળ. ઉંબદ્દોની અખોટિયું વાર થઈ, મુખવાસ કરો ધડી વાગી ગઈ. નર્મ. (૬) વખત, સમય, કાળ, પળ, તક. :-તેણે એવી ધડીએ વાત કાઢી કે, બ્યારે મારાથી કંઈ થઈ શકે તેમ ન હતું. ધડીઓ ગણાવી=મરણની ધડીએ ધડી રાહ જેવાવી, હમણાં મરણ થશે, એવી સ્થિતિમાં હોવું; મરણો-તર દશા. ઉં એક ગયો મશાણમાં

ખીનનું ઓસડ થાય છે, ત્રીજીની ધડીઓ ગણાય છે, ચોથાની કાઠડી બંધાયરે. બાપુ. ધડીના છૂટા ભાગમાં હમણાં; તાપડતોખ; પલકારામાં.

ધડિયાળ, સ્ત્રી ૦ વખત બતાવનારું એક યંત્ર; કેટલો વખત થયો, કેટલો ગયો અને કેટલો રહ્યો, વગેરે જેનાથી જણાય એવું વખત માપી બતાવનારું યંત્ર; ધડીઓ ગણી દેખાડનારું યંત્ર. આપણું દિવસમાન ધડીઓની ગણતરીએ થતું અને જોશી લોકો એક ધડીના માન જેટલું પાણી ભરાય એવું કે રેતી ગરે એવું યંત્ર રાખતા તે ઉપરથી ધડિયાળ નામ પડ્યું છે. હાલ આપણે જેને ધડિયાળ કહીએ છીએ તે પશ્ચિમ તરફની શોધનું એક કાળ માપક યંત્ર છે. તેમાં અઢી ધડીનો એક કલાક એવું માપ હોય છે. એવા બાર બાર કલાકનાં દિનરાત. આવા માપ ઉપર ગોઠવણ કરેલી હોય છે. મધરાતથી બપોર લગીના બાર ને બપોરથી મધરાત લગીના બાર મળીને એવીસ કલાકનું દિનમાન ગણાય છે. તેમાં કમાનથી ચક્કરો ફરે છે. ચક્કરોની ઉપર એક તખતી રાખી તે ઉપર ચક્કર સાથે સંબંધવાળા કાંટા બેઠેલો હોય છે તે ફરે છે અને તખતી ઉપરના કલાકો મિનિટો વગેરે બતાવે છે.

ધડિયાળી, પું ૦ ધડિયાળ દુસ્ત કરનારો; ધડિયાળના સાંચા કામનો બહુનાર; તેનો ગોઠવનાર અને બતાવનાર તે. (૨) સ્ત્રી ૦ પાણી ભરી રાખવાની નાની કોઠલી; પાણી ભરવાની નાની છોખંધ ધડી.

ધડિયાળું, ન ૦ ધડી ધડીને અંતરે અમુક ધડીઓ થઈ, એમ બતાવવાને વગાડવાનું વાળું; (ધાતુની તખતી વગેરે) મોગરીથી વગાડાય એવો ધાતુની ધડિયાળ; ગજરાં; કાંસાની તખતી. અમુક આટલો વખત થયો, એવું બતાવવાને માટે આગળ રાજમહેલ અને દેવજો વગેરે સ્થળે ઘટિકાંયંત્ર રાખવામાં

આવતાં. એ યંત્રમાં રેતીથી કે પાણીથી ધડીઓનું માપ લેવાતું અને તેની ઉપર રાખેલા માણસો, અમુક ધડીઓ થઈ, એવું લોકને જણાવવાને માટે ધાતુની તખતી ઉપર મોગરી કોઠી કે રણકાદાર વાજિત્ર વગાડી બહેર કરતા. આ જે ધડીઓ થયાની બહેરાત કરવામાં આવતી તે 'ધડિયાળાં વાગ્યાં' એમ કહેવાતું. બહેર પ્રબળનને વખત જણાવનારી એ એક જુની સંસ્થા હતી. ચારચાર ધડીએ વાગનારાં તે યોધ-ડિયાં કહેવાતાં. યોધડિયાં મંગળ પ્રસંગે પણ વગાડાયા છે. ઉ ૦ ધડીએ એ ધડીએ ધડિયાળડાં વાગેરે. ઓખાહરણ.

ધડિયાંલસ, ન ૦ એકદમ લસ લઈ લેવાં તે; ખીલકલ વખત નહિ ગુમાવતાં જે સારામાં સારી પહેલી તક હાથ આવે તે તક લસ તરીકે સાધી લેવી તે. જેને માટે તૈયારી કરવાની કે ગુમાશુભ વખતની રાહ જોવાની ન હોય એવાં લસ તે. શામળભટ્ટની વાર્તાઓમાં આ શબ્દ વારંવાર આવે છે. બહુવચને વપરાય છે છતાં ધડિયુંલસ એમ પણ કહેવાય છે.

ધડિયું, ન ૦ નાનું ધડું; નાની કોઠી. (૨) કોઠીના ધાટું ઢોચડું; નાળિયેરી અને ખજુરીની તાડી કાઢી લેવાને થડમાં પાડેલા છેદ આગળ જે લાંબી ડોકનું ઢોચડું બાંધવામાં આવે છે તે.

ધડીએક, અ ૦ ધડી જેટલો વખત થાય તેમ; થોડો વખત બતાવતો હોય તેમ.

ધડિયો, પું ૦ આંકનો એક પાક; પાડો.

ધડીક, અ ૦ એકાદ ધડી; બહુ થોડો વખત લાગે તેમ; સહેજવાર. :- ધડીકવાર એકા એટલામાં મોડું થયું.

ધડીધડી, અ ૦ વારંવાર; હરધડી; આખોદહાડી; ક્ષણેક્ષણ; નિરંતર. :- એ તો ધડી ધડી યાદ આવ્યા કરે છે. ધડીએધડીએ.

ધડીતાળ, અં ભરવાની અણી ઉપર.

ધડીભર, અં એક ધડી સુધી; ધડીવાર;
થોડીવાર; એક ધડી થાય એટલી વાર
લાગે તેમ.

ધડું, [સં. ઘટ] દુંડાવાળી એસણી વગરની
માટીની પાકી કોઠી. પાણી અને દાણા
ભરવાના કામમાં આવે છે. (૨) મોટું
લોટું; ઢોલકું; બહુ સારો ઘડેલો નહિ એવો
અને દળમાં નડો ધડો તે.

ધડુડાટ, પું ધડધડાટનો અતુકરણાત્મક અવાજ.
'ધડુડુડુ' એવો ગર્જના જેવો જે ભારે
અવાજ તે; તોપનો અવાજ. ઉં ધડુડાટ
ગોળા ધડધડો. પ્રા. કા. (૨) ધડધડ થવું તે.

ધડુડુધુસ, અં ધડુડુડુ એવો અવાજ થઇને
એકદમ શમી જતું હોય તેમ; કડુડુધુસ;
મોટા ધડધડાટ સાથે એકદમ પડી ગયું,
એવું ખતાવનારો અતુકરણાત્મક ઉચ્ચાર.

ધડુલી, સ્ત્રી બહુજ નાનો ધડો; છોકરીઓનો
રમકડા રૂપ ધડો તે.

ધડુલો, પું ધડો; નાનો ધડો. ઉં ધડુલો ન
બૂડે મારી રાશડી ન પહેચેરે.

ધડુડધડુડ, અં ગડબડતી અથવા ખેંચાતી
ભારે વસ્તુને લીધે થતો અવાજ તે. (૨)
જેરથી વાવાથી થતો અવાજ.

ધડો, [સં. ઘટ] ધાતુ અથવા માટીનું સાંકડા
મોંતું પહોળા ગોળ પેટાનું પાણીવાસણ;
કુંભ; ઘટ. કિં ૫૦ ધડો ઢોળવો=સ્નાન
કરવું; સગાઇ સંબંધ તોડી નાંખવો. ધડો
લાડવો=છેવટનું પતાવી દેવું તે. મરનારની
પાછળ ધડાના મોં ઉપર લાડવો ચૂકીને તે
આપી દેવાની ક્રિયા કરવામાં આવે છે તે.
ધડો લાડવો કરેવાગતે ધાલવું. વળકવળ
ન જેતાં જેમ આવે તેમ કરીને નિકાલ
કરવો; મારી નાંખવું; કાશ કાઢવી. ધડો
ફૂટવો=ખોટું જાહેર પડી જવું; ધણું પાપ

એકદું થઇ તેનું જાહેર થઈ જવું. ઉં પાપ
ભર્યો ઘટ ફૂટી ગયો છે, ગણપતભાઈ તું
સાચો ઠર્યો છે. ભા. ના. ચાક ઉપર પેડો
ધડો ઉતરશે કે ગાગર=ખનતા કામનું થું
પરિણામ આવશે તે કહેવાય નહિ. અધુરો
ધડો છલકાય=થોડું સાંકું નહિ પણ પૂરું
હોય તે સાંકું, એવા અને અપાત્રને પાત્રતા
કરતાં વિશેષ મળવાથી છલકાઇ જાય એવા
અર્થમાં આમ કહેવાય છે. ધડા જેવું
મોતી નહિ કાને તે નહિ કોટ=હથ્થી નો
મોટી વસ્તુ કંઈ કામની નહિ. કહેવું ધો
ધડો ભરાય નહિ, ખોદાણું ખોડો પુરાય
નહિ. ધડો તેવી દીકરી અને મા તેવી
દીકરી. ધડા જેવું માંથું જન્મે પણ મણ
જેટલું નાક ન જશે.

ધડયોધાટ, પું તૈયાર માલ; જેની ઉપર ખીલ

ક્રિયા કરવાનું ખાકી રહેલું ન હોય એવું તે.

ધઢાણુ, જીં ગઢાણુ; ઉભું ધાસ.

ધણુ, પું [સં. ઘન] મોટો હથોડો; ઢોકલા
અને ટીપવાનું ભારે ઓળર. (૨) લક્કડ
ખોદ. (૩) કાળુકળિયા જેવો લાકડામાં
સડો કરનારો જીવડો. (૪) પ્રહણુ. (ગામ-
ડિયા ઘેણુ એમ બોલે છે.)

ધણુધણુ, અં ધાતુ ધંટડી વગેરેના અવાજનો
સણસણાટ-ધણુધણાટનો હવામાં થતો રણ-
કાર-પ્રતિધ્વનિનો ગુંજારવ તે.

ધણુધણાટ, પું ધણુધણુ એવો ધાતુમાંથી
નીકળતો અવાજ તે; ખણુખણાટ; ધણુધણુ
થવું તે. :-આ શાનો ધણુધણાટ થાય છે?

ધણુધણુ, અં ધણુધણાટ થતો હોય તેમ;
એવો રણકાર; હવામાં ધાતુનો અવાજ
થઇ રહ્યો હોય તેમ.

ધણાક, વિં ધણુએક; બહુ; કેટલાક.

ધણાધણુ, સ્ત્રી ધણી મિત્રતા તે ધણું સંબંધ-
હાર હોય તે; ધણાધણી; ખીજા કરતાં
જેની સાથે ધણું સંબંધ હોય તે; ગાંઠ
મેત્રી અથવા સંબંધ તે.

ધણધણી, સ્ત્રીં બહુ વ્યવહાર-પરિચય-ધાલ-
મેલ હોવાપણું તે; ધણધણ.

ધણકં, વિં ધણાંએક.

ધણાવાનાં, નં બહુવાનાં; ધણી ધણી ગીજે.

(૨) ધણી ધણી રીતે સમજાવવું તે; ધણું
કહેવું તે. :-એણે મને ધણાવાનાં કર્યાં=
બહુ ઠપકો દીધો. (૨) બહુ આગ્રહ કર્યો,
અર્થાત્ મને (જેવો પ્રસંગ હોય તેમ)
ધણું ધણું કહ્યું.

ધણું, વિં [સં. ધન] વજનમાં, માપમાં કે
ખીજી રીતે વધારે હોય એવું; બહુ; થોડાથી
ઉલટું; મસ. એક વચનમાં જયો અને
બહુવચનમાં સંખ્યા બતાવે છે. :-ધણું
પાણી, ધણું માણસ. કહેં ધણા કંકાસે
તો ગોળાનું પાણી નાસે. ધણા ગુલામે ધર
ઉગડ, ધણા ધરતો પરાણો ભૂખે મરે. ધણા
ડહાયા બહુ ખરડાય. ધણી ઉતાવળે ધણી
વાર. ધણું કરે તે થોડા માટે. ધણું થાય તે
થોડા કાળે. ધણું હસે તે અવશ્ય રહે. ધણે
પૈસે દેવાળું. ધણો ભોળો તે હુડાઈતો ભાઈ.

ધણું, અં મોટા જથ્થામાં; બહુ હોય એમ.
ફિં પ્રં ધણું હોવું=મરી જાય એવું
હોવું; અંતતો મંદવાડ હોવો :-ડોસાને ગઈ
કાલનું ધણું છે ?

ધણુંક, વિં ધણાથી ઓછો અર્થ બતાવે છે.

ધણુંકરીને, અં બનતા લગી; વિશેષે કરીને;
ખસસ; જરૂર. સંપૂર્ણ નહિ પરંતુ લગભગ
ખાતરી બતાવતું હોય તેમ; સોવસા.

ધણુંખરું, અં બહુધા; મોટે ભાગે; કોઈ
વાર; અવરનવર; એકાદ જથ્થામાંતો વિશેષ
ભાગ બતાવે છે.

ધણુંજ, અં બહુજ; અતિશે; વધારે; જોઈએ
તેથી વધારે.

ધણુંરું, વિં ધણું. (કવિતામાં વપરાય છે)

ધન, પું [સં. ધન] મેલ; વરસાદ. ઉં ધન

ગરજે ધનધોર. શામળ. (૨) અમુક સં-
ખ્યાતે તેનાથી ત્રણવાર ગુણતાં જે સંખ્યા
આવે તે. :-મેનો ધન આઠ :-૨×૨×૨=૮
(૩) છ સરખી ચોરસ બાજુઓ અને છ
ખુણાવાળી આકૃતિ તે.

ધન, વિં [સં.] નકકર; ભરેલું; પોલું નહિ
એવું; સાંક્ર; નિમિડ. (૨) લંબાઈ પહોળાઈ
અને ઉંચાઈ ત્રણેતો જેમાં સમાવેશ થતો
હોય એવું. :-ધનફૂટ. (૩) વેદપાઠનો એક
પ્રકાર.

ધનધટા, સ્ત્રીં મેઘાડંબર; વરસાદનું છવાઈ
રહેવું તે; ધોરભો. ઉં ધનધટા પણ નવ
થાયે વૃદ્ધિ. અખો.

ધનધોર, વિં [સં.] ધન-મેલથી. છવાઈ
રહેલું હોય એવું; અંધરાયેલું; વરસાદ
ચઢી આવવાથી અંધકાર થઈ રહ્યો. હોય
એવું; ધનથી ઘેરાયેલું.

ધનચક્રર, વિં ઉંધાનપાયાનું; વલવલતું; ચસકેલું.

ધનફળ, નં [સં.] નકકર વસ્તુનાં લંબાણ,
પહોલાણ અને ઉંચાણ વગેરેનું જે ફલ
પરિભાણ તે.

ધનમાપ, નં લંબાઈ પહોળાઈ અને ઉંડાઈનું
પરિભાણ તે.

ધનમાળ, સ્ત્રીં [સં.] ધનધટા; વરસાદનો
ધોરભો; વાદળાં. ઉં વરસે શત વર્ષ ધન-
માળ. ગિરધર.

ધનમળ, નં [સં.] કોઈ પણ એક સંખ્યાને
એકની એક સંખ્યાએ એક પછી એક એ
વાર ભાગતાં જે સંખ્યા આવે તે, જેમકે
૮÷૨=૪ અને ૪÷૨=૨.

ધનરવ, પું [સં.] મેલનો આવજ તે; ગર્જન;
ગર્જના. (૨) મંથર; મોર.

ધનરસ, પું [સં.] જળ; પાણી. (૨) સર-
જાડું સરવ; કાઢો. (૩) કેપુર.

ધનવલ્લિકા, સ્ત્રીં [સં.] વીંળળી; વિદ્યુત.

ધનવાત, નં [સં.] એક નરક.

ધનશ્યામ, વિં [સં.] મેધના જેવા શ્યામ-
કાળારંગનું; પાણી ભરેલા વાદળાના રંગનું.

(૨) પું વિષ્ણુ; રામ; કૃષ્ણ.

ધનસાર, પું [સં.] કપુર. ઉં ઉંટને રંભા
ફળનું ભોળન; શકરને ધનસાર. ગિરધર.

(૨) નળા; પાણી. (૩) પારો.

ધનીકરણ, નં [સં.] ધન સંગીન નકર થાય
એમ કરવાની ક્રિયા તે; ઘટ થવું તે; અંધા-
વાની ક્રિયા તે.

ધમધમ, અં પોલાણમાં કંઈક ખોસતાં અને
પોલાણ ઉપર કંઈક ઠોકતાં થતો એવો
અવાજ. ધમધમ એમ થવું તે.

ધમણ, જું ગમાણ.

ધમકવું, કિં અં ધમધમ થવું; ધુધરાનું
વાગવું; ધમધમ એવો અવાજ થવો. ઉં
માને પાથે ધુધરા ધમકે છે. વધ્ધભદ્ર.

ધમકાર, પું ધમકવાનો અવાજ તે; ધમકો;
ધમકવાપણું.

ધમકારો, પું ધમકાર; ધમકો.

ધમકારિયું, નં ધમધમ થાય એવું જે કંઈ
તે; જેમાંથી ધમધમ એવો અવાજ નીકળે
તેવું હોલું; ખોખું તે; ખોખરું નગારું.

ધમકાવવું, કિં સં ધમધમ થાય એમ કરવું;
વગાડવું. (૨) દબાવવું. (૩) મારવું; ઠોકવું.

ધમકો, પું ધુધરાના અવાજનો એક એક
ઠોકો તે. ઉં મોહો મોહો ધુધરીને ધમકે,
મોહો મોહો લીલાગત લટકે. ઓખાહરણ.

ધમધમ, અં ધમકાની જે રણજી તે; ધમ-
કારાનો પ્રતિષેધ.

ધમધમવું, કિં અં ધમધમ થવું; ધમધમ
અવાજ થાય એમ વાગવું. ઉં પાથે તેપુર
ધમધમે. રણછોડહાવાન.

ધમધમાવવું, કિં પ્રેં ધમધમ થાય એમ
કરવું. (૨) ધમધમ અવાજ થાય એમ
નરેથી મારવું-નાંખવું-ફેંકવું. :-તેણે એવા
ખે મુક્કા ધમધમાવ્યા કે તેનો વાંસો વળી
ગયો. (૩) ધમકી આપવી.

ધમધમાડ, પું ધમધમ એવો અવાજ થ
તે; ધમકારવાળો અવાજ. (૨) ધમધ
થઈ રહેવું તે.

ધમવું, કિં અં મારવું; ધીખવું; મુક્કા
માર મારવો.

ધમશાણ, નં ઉંધુંથતું-જેણેજે કરી કામ
બગાડી નાંખવું તે; ધૂળધાણી કરી મૂક
તે; ધમશાણ વાળવું. (૨) કાપાકાપ
કતલ; રમણભમણ કરી નાંખવું તે.

ધમંડ, નં ખોટું ડોળ-દેખાવ કરવો તે; દં
દેખાડો; આડંબર; પતરાજી; શેખી.

ધમંડી, વિં દંભી; આડંબરી; ડોળી; ખો
દેખાવ કરનાર. (૨) અભિમાની; ગર્વી.

ધમરડીચકરડી, સ્ત્રીં છોકરાંની એક રમ
(૨) ધુમાવીને ચક્ર ખવડાવવું તે.

ધમાધમ, અં ઉપરાઉપરી ધમધમ થતું હો
તેમ. (૨) ધમાલ; ધાંધલ; લીલાભીડ
હોંસાતુંસ; ધમ્માચકડી; ધાલમેલ.

ધમ્મરધંડી, સ્ત્રીં ધમધમ અવાજ કરતી
એવી ધંડી તે; મોટી ભારે ધંડી; ફર
ફરે એવી ચક્કી. ઉં કહો તો ધમ્મર ધ
તાણુંરે. સ્ત્રીગીત.

ધમ્મસધમ્મા, સ્ત્રીં ધાંધલ; ઉપરાઉપરી ધા
મેલ કરવી-ધાંધલ કરવી તે; ઉપરાઉપ
પેસનીકળ કે ખોલંખોલા થતી હોય એ
ગડબડ તે. હોંસાતુંસ.

ધર, નં [સં. જુહ] હવા, પાણી, ઠા
તડકો અને દુસ્મનથી બચાવ થાય એ
રહેવાનું ઠેકાણું; વાસસ્થાન; ગૃહ; ખોલ
(મહેલ, હવેલી વગેરે) (૨) ખોડ; દર; માળ
પથ અને ખંખીઓને રહેવાનાં સ્થાન. (૩)
કુંડળ; જોખ; કુળ; વંશાન્વય; ખાનદાન
(૪) સ્ત્રીપુરુષમાંનું અકેક તે. :-તેણે ખીલ
ધર કર્યું પણ તે સાંઈ નીકળ્યું નહિ. (૫)
સંસાર; સ્ત્રીપુરુષે સાથે જોડાઈને જે જીવન

વ્યવહાર ચલાવવો તે. (૭) મૂળ; કારણ; ઉત્પત્તિસ્થાન. ખાંડ કીડીઓનું ને માંખોનું ધર છે. પંત્યાળું લડાઈનું ધર છે. (૮) ખાનું; અમુક મર્યાદાવાળો જે એકાદ વિભાગ તે. મંગળનું ધર. સોગટાં અથવા પેદાંનું ધર. (૯) મનની હાલત. તે ઉદાસીના ધરમાં છે. (૧૦) તાળો; કબજો; માલીકી. મુંખાઈમાં મારે ધરનું ધર છે. (૧૧) રાગ અથવા સરની જાત. તે બધા રાગનાં ધર જાણે છે. (૧૨) સ્થિતિ; હાલત; શક્તિ; બલાબલ. ધર જોઈને કામ અને વેપાર કરવાં જોઈએ. (૧૩) બચાવ; નીકળી જવાનું ખાંડ. તે પોતાનું ધર રાખીને વાત કરે છે. (૧૪) વાજના સરનાં ખાનાંમાંનું અક્કેક. (૧૫) કોઈ વસ્તુને સગવડથી રાખવાનું ખોખા-દાબડી જેવું જે કંઈ હોય તે; મ્યાન. ગ્રસ્માંનું ધર; તરવારનું ધર. (૧૬) દેશ; સ્વદેશ; જન્મભૂમિ. વિલાયત કંઈ આપણું ધર નથી. કિં ૫૦ ધર અજવાળવું=કુટુંબને શોભાવવું; જેથી આખા કુટુંબની કીર્તિ થાય એવા નીકવું. ધરઆંગણું=નજીકનું; અતિ પરિચયવાળું; પાસેનું સ્થાન હોય એવું તે. ધરઆંગણું=કરવું=આતુરતાથી રાહ જોવી; હમણાં આવશે, આ આવ્યું, એમ ઇતેજરી રાખવી અને વારંવાર ધરમાંથી બહાર નીકળી નીકળીને માર્ગ પ્રતીક્ષા કરવી. ઉં હું તો તુજ પાખે ધરઆંગણું કરતી હતીરે, મારી રાધા મારા લોચનનો શણગાર. દયારામ. ધર ઉખડી જવું=મોટું તુકસાન થવું; નખોદ જવું; કુટુંબનો નાશ થવો. ધર ઉખાડી નાંખવું=કુટુંબનો નાશ થાય એમ કરવું. મોટું તુકસાન પહોંચે એમ કરવું. ધર ઉધડવું=કુટુંબનો વેલો ચાલે એમ થવું; મોકળું થવું; દાર મળવું. ધર ઉધાડું રહેવું=વંશ કુટુંબનું ચાલુ રહેવું. સ્ત્રી મળવી; પુત્ર થવો. ધર ઉધાડું રાખવું=પરણેશ થઈ સસ્ત્રીક રહેવું; કુટુંબ ચાલુ રહે તેમ કરવું.

ધર ઉજળું કરવું=ધરને શોભાવવું; કુટુંબની કીર્તિ થાય એમ કરવું. ધર ઉખડવું=ધરનું ધંધોલિયું કરવું; ધરનો નાશ કરવો. ધર ઉખાડી લેવું=આખા ધરનું કામકાજ તેમજ વ્યવહારનું જોખમ માથે લેવું. ધર ઉલું રહેવું=ધરનો-કુટુંબનો વહેવાર ચાલુ રહેવો; ખોટ-તુકસાનમાંથી બચી જવું; સ્ત્રી મળવી. ધર ઉલું રાખવું=ધર-કુટુંબ ચાલુ રહે એમ કરવું; વ્યવહારને તૂટી પડતાં બચાવી લેવો. ધર ઉંમરે=મહુજ નજીક; છેક પાસે હોય એમ; ધર આગળજ. ધરકરવું=કાયમના ધામા નાંખવા. રોગે તો શરીરમાં ધર કર્યું. (૨) પરણવું; નાતરું કરવું; સંસાર સંબંધમાં જોડાવું. તેણે ખીજું ધર કર્યું. ગોડવાઈ જવું=અતુકજી થઈ રહેવું. પગ જોડામાં ધર કરશે એટલે દુખશે નહિ. ધર કાણું=ધરનું છિદ્ર; ધરમાં એકમન નહિ હોવું તે; કૂટ; જે ધરમાંથી ખાનગી વાતચીત બહાર જતી હોય તે ધર કાણું કહેવાય છે. ધર કાણું કરવું=ધરમાં કૂટ પાડવી; ધરના માણુસને ફાડવું. ધરમાં ને ધરમાં બ્યભિચાર કરવો. ધર કુકડો=ધરમાં ને ધરમાં ભરાઈ રહેવાની આદતવાળો માણુસ; બાયલો. ધર કોચવું=ધરની લિત ખણીને ખાતર પાડવું. (૨) ગોત્રગમન કરવું. ધરખુણું=ખાનગીમાં; એકાંતમાં; ખાનગી રીતે; અંદર અંદર; માંહોમાંહે. ધરધરનો ઉંદર=ધરધરની ખાનગી વાતો જાણનારો; ભોમિયો માણુસ. ધર ધાલવું=તુકસાન કરવું; વિશ્વાસઘાત કરવો ગોત્રગમન કરવું. ધર ચલાવવું=કરકસરથી અને બ્યાવહારિક નીતિરીતિથી સંસારનું ગાડું ગમડાવવું; નિભાવ કરવો; આગ્રહિકા ચલાવવી. ધરજમાઈ=સસરાના ધરમાં જઈ રહેલો માણુસ; માથે પડેલું હોય એવું જે કંઈ. તે. ધરજમાઈ થઈ પડવું=માથે પડવું; નકામા બોજાય થઈ પડવું. આ ધરિયાળ લીધું તો ખરું પણ ધરજમાઈ

ધર જવું=આજીવિકાનું સાધન જવું; સર્વસ્વ જવું; મોટી ખોટ આવવી. ધર જોવું=સારા ખોટા કુટુંબ સંબંધી તપાસ કરવી; જડતી લેવી. ધર તપાસવું=ધર જોવું; ખલાખલનો વિચાર કરવો; શક્તિ જોવી; પોતાની ભૂલનો વિચાર કરવો. ધર ઘોવું=ધરનો પૈસો ઉઠાવી દેવો; ધરને પાયમાલ કરવું. ધરનું=પોતાનું; આત્મ; અંગત. આ તો ધરનું માણસ છે. સંસાર-પૈસા સંબંધી=એ તો ધરનો સુખી છે. ધરનું ઘંઘોલિયું કરવું=ધર ઉભડવું; ધરની પાયમાલી કરવી. ધરનુંનાક= ધર કે કુટુંબની શોભા ભૂષણરૂપ માણસ; કુટુંબની આખર સાખ નોખ. ધરનો ચંચલ=ધરકુટુંબનો જેની ઉપર આધાર હોય એવો માણસ. ધરપ્રવેશ=પહેલવહેલાં ધરમાં દાખલ થવું તે; લગ્ન થયા પછી વધુ પહેલવહેલી સસરાના ધરમાં આવે તે વખતે કરવાની એક રીત, ક્રિયા તે. ફાજદારી કાયદા પ્રમાણે પારકા ધરમાં દાખલ થવાનો એક ગુનો. ધરફાડવું= કોઈ રીતે ધરમાં દાખલ થવું; ખાતર પાડવું; ચોરી કરવાને ધરમાં પેસવું. ધરફૂટવું=ધરના કુટુંબના માણસે સામાવાળાના પક્ષમાં જતા રહેવું અને તેને ધરની માહિતી આપવી; ધર ફૂટે ધર જાય. ધરફાડવું=ચોરી કરવાને ધરમાં પેસવું; સામાવાળાના કુટુંબના એકાદ માણસને લાલચ આપી પોતાની તરફ લઇ તેનું જોર તોડવું. ધર ખેસવું=ખોટ આવવી; તુકસાન જવું; પાયમાલી થવી. નોકરીચાકરી જતી રહેવી; નિરુદ્ધમી થઈ પડવું. ધર ભરવું =સામાને તુકસાન કરીને પૈસોટકા માલમતા વગેરે લાવી પોતાના ધરને સઘન કરવું. છોકરાંછૈયાંથી કુટુંબનો વસ્તાર વધારવો. :-નવીએ તો ધર ભરી નાંખ્યું. ધર ભાગવું= કુટુંબમાં ક્લેશ કરાવવો; સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચે અણબનાવ થાય એમ કરવું. પતિપત્નીમાંથી એકાદનું મરી જવું. (સ્ત્રીનું.) ધરમાથે કરવું

=ખૂબ શોધવું; આખું ધર શોધી-તપાસી જોવું. ધર મારવું=વિશ્વાસઘાત કરવો; ધરમાં દાખલ થઇ તેજ ધરમાંનું ધન હરી લેવું અથવા તે ધરના માણસ સાથે અતીતિ કરવી. ધર માંડવું=સ્ત્રી પુરુષે મળીને સંસાર ચલાવવો; સ્ત્રી પુરુષનો વ્યવહાર ચાલુ કરવો. ધર રાખવું=પોતાનું સંભાળવું, પોતાને ગેરલાભ થાય નહિ તેમ જોવું કે કામ કરવું. ધર વસાવવું=ધર લેવું; સંપાદન કરવું; ધરને સઘન કરવું. ધરવાળી=ધરના વડાની સ્ત્રી; ધરધણિયાણી. ધરવાળો=ધરનો વડો; ધણી; પતિ. ધર સંભાળવું=પોતાનું સાચવવું; પોતાને ગેરલાભ થાય નહિ એવી રીતે કામ કરવું. પોતાને કંઈ તુકસાન લાગે નહિ એવી ખખડદારી રાખવી. કહેવતો:- ધર કહે તોડી જો અને વિવાહ કહે માંડી જો=ધર ખાંધવું તે અને વિવાહ-વરો વગેરે કરવાં તે કાર્યો એવાં છે કે જેમાં અંદાજ રહેજ નહિ. ધરથી નીકળી વનમાં ગયા તો વનમાં લાગી લાય=કર્મ જે રૂગલાં આગળનું આગળ. ધર ગયુંને ઓસરી રહી=હાથી ગયો ને અંકુશ રહ્યું એવું. ધર જાણે પડોસી અને કુળ જાણે વહેવાઇ=અતુલ્ય થયો હોય તેજ ખરી ખાખત જાણે. ધર તેવી ગોત્રજ=દેવ તેવી પૂજા. ધર ત્યાં વર નહિ અને વર ત્યાં ધર નહિ=અર્થાત્ દેવની એ ખુબીજ છે કે, એક હોય ત્યાં બીજું ન હોય. :-ચંદ્ર ને પુષ્પ નહિ. ધરધણી કહે મારે ખરે નહિ અને પડોસી કહે મારે શિર સહે=જેની સાથે કામ તેને જોઇએ નહિ તો પછી શા કામનું. ધરધણી ફીટીને પડોસી થવું=પોતાનો ખરો હક ગુમાવી દેવો શામાટે. ધરનાં છૈયાં ઘંટી ચાટે અને ઉપાધ્યાયને આટો=ધરનાં માણસોને સૌથી પહેલાં લાભ આપવો અને પછી ઉદાર થવું. ધરના પીરને તેલનો મલીઠો=અર્થાત્ ધરના માણસનું

કંઈ માન નહિ. અતિ પરિચયે અનાદર. ધરની કસર અને વહાણની સફર=લાખની પૈ જેવું, અર્થાત ધરની કરકસર વધે છે. ધરની ગત પરતે કહેવી નહિ=માનગીમાં જે કંઈ કરતા હોઈએ તે બહાર જણાવવું નહિ, અર્થાત એથી બાર ભાગી જાય છે. ધરની ફૂટે શત્રુ શ્રવે=ધરમાં કુસંપ થાય ત્યારે દુશ્મનને ઠીક પડે, માટે ધરમાં એકતા રાખવી અને ધરની વાત બહાર જણાવવી નહિ, તેમ અહિત કરવું નહિ. ધરનું ખોડું તે બહારનું થોડું=પોનાનું સાંડું ન લાગે=અતિપરિચયવાળું કિમતી ન જણાય. ધરનું ઢાંકણનાર=ધરમાં શું છે શું થાય છે અને કેમ નીલે છે તે જો સ્ત્રી હોય તોજ કોઈના જણાવવામાં આવતું નથી. (૨) સ્ત્રીથી ધરનું સંરક્ષણ અને સંગોપન થાય છે. ધરનો ધણી હું અને બહાર નીકળી જુ=અથાવી પડેવું તે; ખાજી પડેવું તે. ધરનો શાટણો બહાર આવે =બહાર જઈને રહેવું અને ધરમાં ખાડો પાડવો, એવી મૂખાઈને માટે આ કહેવત કહેવાય છે. ધર પ્રમાણે ખારસાખ=દેવ તેવી પૂજા, કચરાતા દેવને કપાસિયાની આંખો. ધર ફૂટે ધર જાય=જ્યારે ધરનું માણસ ધરની વાત કે માહિતી ખીજતે આપે ત્યારેજ ધર નાશ પામે છે, માટે કદી પણ કુટુંબદ્રોહ કરવો નહિ. ધર ફૂટ્યું તેનું કર્મ ફૂટ્યું=જેના ધરમાં કુસંપ દાખલ થયો તેમનું ભાગ્ય ફરી વળ્યું એમજ જાણવું. ધરમાં એઠાં અને ખારણે એઠાં=કામ મૂકીને તણાકા મારવા તે સાંડે લક્ષણ ન કહેવાય. ધરમાં અંધાંડું અને આંગણે દીવો=ખારણાં ઉઘાડાં અને ખાળે હુઆ જેવું, એટલે કે જ્યાં દીવો કરવો જોઈએ ત્યાં દીવો નહિ અને જ્યાં ન જોઈએ ત્યાં દીવો કરવો એવો અવિવેક તે. ધરમાં એસડ અને આખ જવાની =આજસાધ-ખેડવાઈની પરિસીમાં ખતા-

વવામાં આ કહેવત કહેવાય છે. ધરમાં ઘોડો ફેરવવો=અવિવેકની પારસીમાં આછુકલાઈ એવી કે ધરમાં પણ ઘોડે ખેસીને ફરવું. ધરમાં હનમાન હડીઓ કાઢે અને જૂત જુસકા મારે=ધરમાં કંઈ સરસામાન કે આજીવિકાનું સાધન નાહ તે. ખાલીખમ એવો અર્થ આ કહેવતથી ખતાવાય છે. ધરમાં બોલે ડોકરાં અને બહાર બોલે છોકરાં=મોટાં માણસ જેવું કરે છે અને બોલે છે તેવુંજ છોકરાં શીખે છે અને બહાર જઈ તેવુંજ બોલે છે માટે મોટાં માણસોએ છોકરાં જેમ સાંડે શીખે અને બોલે એમ વર્તવું જોઈએ. ધરમાં આડો વાંસ ફરે તો હાંદલુંએ નડે નહિ=એવી કંગાલિયત કે ધરમાં અન્ય ભરવાનું કચરાનું વાસણ પણ નહિ મળે. ધરમાં હાંધાં કુરતી ફરે અને બહાર લાલજી મનિયાર=પાસે કંઈ હોય નહિ અને બહાર મોટા દેખાવ રાખવો તે. (મનિયાર=ઝવેરી-ધરેણાં ગાંઠાનો વેચનાર. હાલ મનિયારનો અર્થ=ચુડગર એવો થાય છે. આંગળ રતનવસય ખનાવનારાઓ મનિયાર કહેવાતા હતા તે ઉપરાંત આ કહેવત આલેલી છે.) ધર વંડે ત્યારે ભગતડું પેસે=જ્યારે ભક્તિનો અત્યંત છંદ લાગે ત્યારે જાણુડું કે સંસારનો વહેવાર ભાગી પડશે, કારણ કે ભક્તિ વૈરાગ્ય અને સંસાર પ્રપંચ એ એક ખીજની વિરુદ્ધનાં છે. હસેવું તે લોટ શકવો એના જેવું. ધર વેચીને તીરથ કરવું=એવું પુણ્ય કે ધર્મ દાન કે વ્યાપાર ન કરવો કે જેથી ધર જતું રહે, અર્થાત ધરની ખરાબી કરીને કાષ કાચ કરવું જોઈએ નહિ. ધર સુધરે તો ગામ સુધરે=વ્યક્તિનો સુધારો તે સમજીને સુધારો-અર્થાત આપ ભલા તો જગ ભલા, એતી માફકનો એક ધર સુધરે તો પછી તેના શિક્ષણથી અને અનુ-કરણથી ખીજઓ પણ સુધરે માટે પ્રથમ

ધર સુધારવું જોઈએ.

ધરઆંગણું, નં ધર અને આંગણું તે. (૨)

અં ધર અને આંગણું જેમ જુદાં કે દૂર નથી તેમ જુદું કે દૂર નહિ તેમ. (૩) વિં ધર અને આંગણું જેવું; બહુ નિકટ સંબંધનું.

કિં પ્રં ધર આંગણું કરવું અથવા કર્યા કરવું=વારંવાર ધરમાંથી આંગણું આવી આવીને માર્ગપ્રતીક્ષા કરવી; આતુર મને રાહ જોયા કરતી; પ્રિયજન 'આ આવ્યું, આ આવ્યું' એવી આતુરતાથી વારંવાર તેના માર્ગ તરફ જોયા કરવું; અતિ આતુર થઈ રહેવું; અધીરાં થઈ વાટ જોવી. ઉં હું તો ધર આંગણું કરતી વીરા વધવહુંરે.

ધરકરવું, કિં નાતરું કરવું; સ્ત્રીએ પુરુષ, અને પુરુષ સ્ત્રી કરવી; સંસાર-વિવાહ કરવો.

(૨) કાયમના થવું; વાસકરવો. :-રોગે તો શરીરમાં ધર કર્યું. (૩) અનુકૂળ થઈ રહેવું; સહન કરી રહેવું. દસ પંદર દહાડે હવે પગે જોડામાં ધર કર્યું.

ધરકંડું, કિં સં ખીજનું; મોટા ધાંટાથી ટપકા આપવો; ઉં કુમતડું તો શરકે છે અને આજો એકો ધરકે છે.

ધરકામ, નં ધરતું જે સાધારણ કામકાજ તે. (પુંજે વાળવો, વાસણ માંજવાં, ખાવાનું કરવું વગેરે ધરને લગતાં કામકાજ તે.) ઉં ધરકામ સૌ માથે લેતે. મા. ના.

ધરકિયું, નં ધરકીને ટપકા દેવો તે; તાડુકીને પારવું તે.

ધરકેળવણી, સ્ત્રીં ધરમાંથી મળતું જે શિક્ષણ તે; જે શિક્ષણ ધરમાંથી મળે છે તે. :-જેવી ધર કેળવણી તેવું માણસ થાય.

ધરખટલો, પું ધરને લગતો જે સરસામાન વગેરે તે. (૨) સંસારના ભાર. (૩) સ્ત્રી દોહરાં વગેરે જે સમૂહ તે. :-અમારો સાહેબ તો બધો ધરખટલો લઈનેજ જિલ્લામાં ફરે છે. (૪) સંસાર વ્યવહારને લગતું જે કંઈ હોય તે બધું.

ધરખરચ, નં ધરચલાવવા માટે થતું જે ખરચ તે; ખાવાપીવા અને પહેરવા આદિ પાછળ જે ખરચ થાય તે.

ધરખુણિયું, વિં ધરમાં ખેસી રહેનાર; ધરાંરું; ઘેરને ઘેર રહેનારું; શરમાળ; ધરકંકડું.

ધરખુણું, અં માંહોમાંહે; અંદરમેળે; ખાનગી રીતે; બહાર ન જણાય તેમ.

ધરગતું, વિં [સં. ગૃહ+ગત] ધરમાંતું (બહારતું નહિ તેવું.) જેની ઉત્પત્તિ, ખનાવટ કે પ્રચાર ધરમાંજ હોય એવું. :-ધરગતું ભાષામાં તે હમેશ વાતચીત કરે છે. ધરમાં ચાલતું; સાધારણ; અકૃત્રિમ.

ધરગત્યું, જું ધરગતું.

ધરગોડી, સ્ત્રીં ધરમાં જન્મતી વખતે પહેરવાનું રેશમી કપડું.

ધરધરથવું, કિં અં 'ધરધર' એવો અવાજ થવો; ગળામાંથી શ્વાસ નીકળતાં અને અંદર જતાં અવાજ થવો; અંતકાળનો શ્વાસબોલવો.

ધરધરાઉ, વિં માંહોમાંહેતું; અંદર અંદરતું; ખાનગી; ધર-ધરનું હોય એવું; બહારમાંથી નહિ પરંતુ અડોસીપડોસી કે સગાં-રેહી પાસેતું; ખાનગી; બહારનું જાહેર વેચાણમાં મુકાયેલું નહિ એવું.

ધરધાતું, વિં પોતે પોતાને તુકસાન ગેરલાભ કરે એવું; પોતેજ પોતાના ધરની આપફ બગાડે એવું; ધરમાં ને ધરમાં ભુંડું કામ કરનાર.

ધરચોળું, નં [સં. ગૃહ + ચોલ] સ્ત્રીએ પહેરવાનું એક જાતનું રેશમી લુગડું; કદગર. ધરજણ્યું, વિં ધરમાં-કુટુંબમાં ઉત્પન્ન થયેલું.

:-ઉં આમહછેટ અંત્યજ ધરજણી. અખો ધરજમાઈ, પું સસરાના ધરમાં જન્મી રહેલો હોય તે. કિં પ્રં ધરજમાઈ થઈ પડવું માથે પડવું; બોળાંપ થઈ પડવું.

ધરક, સ્ત્રીં [સં. વર્ષ] ગોડી ગોડાં વગેરેની અવરજવરને લીધે જમીનમાં પડેલી ઉડી

વાટ; ચીલો; ગરીડો. (૨) રાહ; ધારા; ચાલુ નિયમ કે ધોરણુ તે. :-ધરડે કામ-કાજ હવે ચાલ્યાજ કરે છે. (૩) આમ-લીની સુધી છાલ.

ધરડપણુ, નં વૃદ્ધાવસ્થા; જરા; ઉમ્મર પહોંચી તે. (૨) ધરડાપો; મોટામ; ધરડાની માફક વર્તવું કે બોલવું ચાલવું તે; ડહાપણુ; ગાંભીર્ય. ૩૦ પ્રં ધરડપણુનો ધાન્તરો-વસ્થામાં લાગેલો ફટકો તે. (૨) સુધરવાની ઝાઝી આશા ન રહે એવું જે તે. કહેં ધરડપણુ અને ગાંડપણુ બરાબર. ધરડ-પણુનો ગળકો.

ધરડયું, કિં અં ધરડ ધરડ થવું; કંઠ બોલવો; ધરડો ચાલવો. કિં સં ધસરડયું; તાણવું; ખેંચવું. ઉં ધણી રીસ ધરડીને. શામળ. (ધવડયું.) ધરડ ધરડ થાય એમ ધસવું; ખાણવું; જોરથી વલુરવું.

ધરડાપો, પું ધરડા માણસમાં જે ધરડપણુને ચોગ્ય ડહાપણુ હોય છે તે; ધરડાનાં જેવું ડહાપણુ કરવું અથવા ખતાવવું તે; ધરડ-પણુ ખતાવવું તે; દોઢ ડહાપણુ; સમજુક-પણુ. :-વહુ! તમે ધરડાપો કરશો નહિ, હથ તમારે માથે સાસુ ખેડેલાં છે. (૨) ધરડપણુ; ધરડાપણુ; વૃદ્ધાવસ્થા; ધરડપણુ આવવું તે. (આપો=પ્રત્યય છે. :-રંડાપો; બળાપો; કઢાપો; વગેરે માફક.)

ધરડિયું, વિં ધરડું થયેલું; વૃદ્ધ; વડીલ; ધરડું. ધરડું, વિં [સં. જર ઠઢે; જરહો] ઉમ્મરે પહોંચેલું; મોટી વયનું; આયુષ્યનો લગભગ ખેતૂતીયાંશ ભાગ પસાર કરી ગયેલું; વાળ ધોળા થઇ જવા, દાંત પડી જવા, અને છાંદ્રિયો નરમ પડી જવી વગેરે ધરડપણુનાં ચિહ્ન જેની ઉપર દેખાતાં હોય એવું. (૨) પુરાણું; જુનું; ધણું વર્ષનું. (૩) પાકી ગયેલું; જર્જરિત; કહેણુ. (૪) વડીલ; મોટું. ૩૦ પ્રં ધરડું પાન=પાકેલું પાન; ઉત્તરાવસ્થાને

પ્રાપ્ત થયેલું એવું જે તે. કહેં ધરડી ઘોડી અને લાલ લગામ. ધરડી ગાયને ટોકરો. ધરડાં ગાંડાં વાળે. ધરડું તે ગાંડું. (૫) મુખ્ય; મોટું. :-ધરડુંપ્રસ્તુત. ધરડેઘેર.

ધરડેરું, વિં ધરડું; વડીલ; ગુરુજન. :-ધર-ડેરાં જે કહે તે માનવું.

ધરણુ, ન [સં. ગ્રહણ] સૂર્ય ચંદ્રના બિંબ ઉપર પૃથ્વીની છાયાનો જે ઓળો પડેલો તે. જુનું ગ્રહણુ. (૨) ધણુ; મોટો ભારે હથોડો. (૩) આણુગમતું એવું જે કંઈ તે; આડ-ખીલી; લફરું; હરકત; કનિયાકંકાસનું કારણ. ૩૦ પ્રં ધરણુધેલું=અદખાંસણું. કિં પ્રં ધરણુ થવું=અડચણુ આવવી; ખટપટ થવી; પંચાતી આવી પડવી; તકરાર થવી. લફરું લાગવું. કહેં ધરણુ વખતે સાપ કાઢવો=ન કરવાને વખતે કરવા જેવું કામ કાઢવું; આણીને વખતે મુસ્કેલી ઉભી કરવી; સમય વિચાર્યા વગર સમયાનુકૂલ ન હોય તેવું કામ ધર્તિગ કાઢવું.

ધરણુધેલું, વિં થોડું ગાંડું; દાધારેણું; તણ પાયાનું. લોકોમાં એવી માન્યતા છે કે, ગર્ભવતી સ્ત્રીને ગ્રહણુ જુએ તો તેનું છોકરું ગાંડા જેવું થાય.

ધરણી, સ્ત્રીં [સં. ઘૃહિણી] ધરધણિયાણી; ઘૃહિણી; ધરણી; સ્ત્રી. ઉં પુરજોખન પચ-વીસ, ઘેરધરણીસું ગમતાં. શામળ. વળી, આ કન્યા મોટા ધરનીરે, કરો ધરણી કાન કુંવરનીરે. અક્ષાન્દ. ધરનું કામકાજ ઉપાડી લેનાર વહુ. અ-ધરણી=નહિ ધરધણિયાણી પરંતુ ધરની માતા તે.

ધરધન, સ્ત્રીં [સં. ઘૃત્ર] ગ્રહધન; સમળી કરતાં મોટું મહાં ને લાસેનું માંસ ખાનારું એક પંખી; ગૃધ્ર. આ પંખી બહુ ભુખાળવું હોય છે. દેખાવે કાળું ભુંખરું લાંબી ગરદન-વાળું ને બહુ હચે લગી ઉડે છે.

ધરધણી, પું ધરનો માલીક; ધર ચ

મુખ્ય પુરુષ. (૨) પતિ; વર; સ્વામી. (૩) માલીક; સ્વામી; શેક. કહે. ધરધણી શીટીને પડોસી કોણુ થાય.

ધરધણિયાણી, સ્ત્રી. ધરની મુખ્ય સ્ત્રી. (૨) પત્ની; વહુ; સ્ત્રી. (૩) માલીક સ્ત્રી; શેકાણી.

ધરધંધો, પું. ધરને લગતું પરચુરણ કામકાજ તે. ધરધાવડું, વિ. ધરને ધાવીને રહેનારું; અર્થાત વડીલોએ મૂકેલી મીલકત ઉપર જીવનારું; ધરમાં જે હોય તે ઉપર આજીવિકા ચલાવનાર. (૨) નિરુધમી; ખેતાર; ધર સાચવીને બેસી રહેનાર.

ધરનાળું, ન. પાણી ગળાધન જવા માટે બાંધેલું નાળું; પાણી જવાતું દાર; નાકું; ગરનાળું.

ધરપ્રવેશ, પું. [સં. ગૃહપ્રવેશ] ધરમાં પેસવું તે. (૨) નવા ધરમાં જઇને રહેતાં કરવાનો વધિ; તે; વાસ્તુ. (૩) ધરમાં પહેલ વહેલાં રહેવા જવું તે. પરણીને આવેલી વહુતું; ધરમાં દાખલ થવું તે. (૪) વગર રળએ પારકા ધરમાં દાખલ કરવાનો જે ગુનો તે.

ધરફાડ, વિ. ધરફાડીને ચોરીઓ કરનાર; ધરફાડી-ફાડી નાંખનાર. (ચોર) ખાતર પાડનાર.

ધરખાર, ન. ગૃહસ્થાશ્રમી જીવનનાં તમામ સાધન તે. ધર, સ્ત્રી, છોકરો, માલમીલકત, અને રાચરચીલું વગેરે સૌ વાનાં; ધર અને ધરને લગતું જે અધુ તે; ગૃહસ્થાશ્રમનો સંભાર. (૨) સ્ત્રી, કુટુંબ. (૩) સ્થિર ગૃહસ્થજીવન તે; ભટકતી એકલવાંધ સ્થિતિ નહિ તે; કુટુંબકપીલાવાળી સ્થિતિ તે.

ધરખારી, વિ. સંસારી; ગૃહસ્થાશ્રમી; કુટુંબી; પરણેલો કુવારો કે રજણતો નહિ તે.

ધરખોળું, વિ. ધર-કુટુંબને યોગી નાંખનાર; ધરખારને પાયમાલ કરે એવું; કુટુંબની

રાહસ્યને નહિ ચાલતાં તેને હીણું લગાડે એવું; અકર્મી.

ધરભેદ, વિ. ધરનો ભેદ જાણનાર.

ધરમેળ, પું. ધરમાં સૌનો સારા સ્નેહવાળો મેળાપ, એકતા, કુસંપ કે મતભેદ નહિ તે; કુટુંબની જે સુસ્વરતા તે; ગૃહકથ. (૨) ધરનું ખરચ ખુટણુ લખવાનો જે ચોપડો તે.

ધરમેળે, અ. ધરની અંદર મેળ મેળવી સમજાવી સમાધાન કરાવું હોય તેમ; અંદર અંદર સમજાય તેમ; જાહેરમાં કોષ જાણે નાહ તેમ. :-તમે બે ભાઈ ધરમેળે સમજો તો સારું. ધરની રીત; માંહેમાંહે. (૨) દોસ્તીની રાહ; ધરનો-પોતાનો જાણીતો આ તો હું તને ધરમેળે કહું છું.

ધરમોહું, વિ. ધરમાં બેસી રહેનારું; ધરમાં રહેવા ઉપરજ જેને પ્રીતિ હોય એવું; ધર ઘેલું. ઉ. ધરમોહા કરે રણ વિષે, વંદને ઉચરો વાણુ. શામળ.

ધરરખુ, વિ. પોતાનું ધર સંભાળે એવું; ધરનું રક્ષણ કરનારું; ધર સંભાળવાની ખાસ વૃત્તિ સ્વભાવવાળું. :-વહુ ધરરખી છે.

ધરવખુ, વિ. ધરની-કુટુંબની તરફદારી કરે નારું; ધરતરફ જેની વૃત્તિ વધારે રહેતી હોય એવા સ્વભાવનું; ધરની તરફેણ કરનારું.

ધરવટ, સ્ત્રી. એક ધરને ખીન્ન ધર સાથે એક કુટુંબનાં હોય એવો જે પરિચય-સંબંધ તે; ગાઢ સ્નેહ યોગબાણવાળો જે સંબંધ અને વહેવાર તે; ધરપણું. (૨) ખાનગી કૌટુંબિક સંબંધ; જે ગૃહસ્થ કુટુંબીઓ વચ્ચે જે ચાલુ ગાઢો આપણેનો વડીવટ તે.

ધરવાખરો, પું. ધરને લગતો જે સર સાંમાન તે; રાચરચીલું; જે જે વસ્તુઓથી ધરનો સંબંધવાર ચાલતો હોય તે તમામ વસ્તુઓ.

ધરવાસ, પું. [સં. ગૃહવાસ] ધર કરીને રહેવું તે. (૨) ગૃહસ્થાશ્રમ. ઉ. આ વહાલાનો અધુરો ધરવાસરે, વહાલાજી.

ધરવાણું, વિં જેને ધર હોય એવું; ગૃહસ્થા-
શ્રમી. ધરવાણી=ધરધણિયાણી; પત્ની; વહુ;
સ્ત્રી. ધરવાળો=ધરધણી; પતિ; વર; પુરૂષ.

ધરવેરો, પું ધર ઉપર લેવાતો કર તે; ધર
ઉપર નંખાયેલો અંકાયેલો જે વેરો તે.

ધરસંસાર, પું [સં. ગૃહસંસાર] ધર અને
કુટુંબ કપીલો તે; સ્ત્રી, છોકરાં, ધર ને તે
ચલાવવાને જોઈતાં સૌ સાધન વગેરે તે.
(૨) ગૃહસ્થાશ્રમ.

ધરસંસારી, વિં [સં.] ગૃહસ્થાશ્રમી; જેણે
પરણીને ધરસંસાર માંડેલો હોય એવું;
ત્યાગી-વેરાગી નહિ તે. (૨) કુટુંબી;
ખચરવાડ.

ધરસાડી, સ્ત્રી સ્ત્રીઆને ધરમાં પહેરવાનું
એક લુગડું. (૨) અખોટિયું.

ધરસૂત્ર, નં [સં. ગૃહસૂત્ર] ગૃહસ્થાશ્રમ
ચલાવવાનાં સાધન; સ્ત્રી; પત્ની; વહુ. ઉં
કુંવર હવે મોટો થયો ને કરાવવું ધરસૂત્ર.
(૨) ધરશ્રી જે જળ તે; કુટુંબકપીલો
વગેરે તે. ઉં મરણ પામ્યાંરે પત્નીને પુત્ર,
મહેતાનું ભાગ્યું ધરસૂત્ર. ગ્રેમાનંદ.

ધરાઉ, વિં ધરગતુ; ધરધરનું; ધરમાંનું. (૩)
ખાનગી; અંદરઅંદરનું; માંડોમાંડેનું; ધર-
ધરાઉ એમ કહેવાય છે.

ધરાક, નં [સં. ગ્રાહક] ગ્રહણ કરનાર;
ખરીદનાર. (૨) ખુશી પિજાનનાર; શુણ
સમજનાર. (૨) માણનાર; ભોગવનાર.

ધરાકી, સ્ત્રી ધણાં ગ્રાહક હોવાં તે; વકરો;
ઉઠાવ; માગ-માગણી; ખપત; ખરીદ. (૨)
ખરીદી કરવાનો જે આંધેલો વહેવાર તે;
કામકાજ કરવાનો અથવા અચૂક વસ્તુ
ખરીદવાનો જે એકઠલું હક તે. :-ધોખીની
ધરાકી.

ધરાગ, જું ધરાક.

ધરાગી, જું ધરાકી.

ધરાણિયાટ, જું ધરેણિયાટ.

ધરાણિયું, જું ધરેણિયું.

ધરાણું, જું ધરેણું.

ધરાર, અં અલખત; સાતવાર.

ધરે, નં [સં. ગૃહ] કોઈ વસ્તુ રાખવાનું લાકડા
કે પતરા વગેરેનું જે ધર તે. :-તખતાનું
ધર-ધર; મ્યાન. :-છરાનું ધર.

ધરણી, સ્ત્રી [સં. ગૃહિણી] ગૃહિણી; સ્ત્રી;
ધરધણિયાણી; વહુ. ધરધરણીના ઘાટ
ધડાવ્યા, પહેરણ આજા જમાજા. મુનિ.
લાવણ્ય.

ધરે, પું ગ્રહ એના ધરે ધરે નથી. (૨)
ધર. :-પિંજમ ધરે ગયો. હું તેને ધરે ગયો.
હું તેને મંદિરે ગયો.

ધરેડ, સ્ત્રી રથ ગાડી વગેરેનાં પૈડાં ફરવાથી
જમીનની અંદર લાખી નીક જેવો જે
ખણાયેલો માર્ગ પડે છે તે; ચીલો.
(૨) વારંવાર દોરડાં ધસાયાથી કુવાના
મોં ઉપરના પથરમાં પડેલો ખાડો; દોર-
ડાનો કાપો; આંકો; ઘાટ. (૩) ઓળ;
હાર; આવલી; એક એકની પુઠે ચાલ્યા
જવું તે; ઓળાઓળાપથનાં ટોળાંનું જવું
તે. :-ઘેટાંની ધરેડ. (૪) ખણાયેલો, પર-
પરાથી પડેલો માર્ગ; પ્રણાલિકા; રાહ.

ધરેડી, સ્ત્રી ખાણી કાઢવાનું કુવા ઉપરનું
ફરતું યંત્ર; ગહગડી; કાપો. (૨) મરણ
વખતના જોરથી ચાલતા શ્વાસને લીધે
થતો ગળામાંનો જે અવાજ તે.

ધરેડો, પું ધરડધરડ ખોલતો શ્વાસ. (૨) ચીલો.

ધરેણાઉ, વિં ધરેણે આપવા લેવા જેવું.

ધરેણિયાટ, વિં ધરેણે લીધેલું કે આપેલું.

ધરેણિયું, વિં ધરેણે મૂકેલું કે રાખેલું; જેની
ઉપર નાણાં લીધેલાં અથવા કઠાવેલાં હોય
એવું; નાણાં લઈને આપેલું અથવા નાણાં
દઈને લીધેલું; અવેજના સાંટામાં આંટમાં
મૂકેલું લીધેલું તે.

ધરેણું, નં જેનાથી કોઈ સ્થળ વસ્તુ કે વિચાર વગેરે શોભે-સુંદર દેખાય તે; અલંકાર; ભૂષણ; દાગીના. (૨) શોભા; શણગાર; આભૂષણ. ૩૦ પ્રં ધરેણા જેવું=શોભારૂપ; કિમતી. કિં ૫૦ ધરેણાં-પહેરાવવાં=શણગારવું; શોભાવવું.

ધરેણું, અં આંટમાં સાનમાં આપેલું હોય તેમ; બદ્ધે; જમાનીમાં; આડમાં; જમીન-ગીરી તરીકે. કિં ૫૦ ધરેણું મૂકવું=અવે-જની જમીનગીરી તરીકે આપવું. ધરેણું લેવું=અવેજ ધીરી તેની આંટમાં અવેજ લેનારની કોઈ વસ્તુ પોતાના કબજામાં રાખવી.

ધરેખારે, અં ધર, કુટુંબ, પૈસાટકો અને આપ અખત્યાર વગેરે સૌ પ્રાપ્ત થયેલું હોય તેમ. (૨) ધરનાં કર્તાકારવતાપણવાળું; કુટુંબી; જામેલા આપ અખત્યાર ધરવાળું. :-સતોક-ધરેખારે થઇ તે જોઇ આંખ ઠારીને ડોસો ગયો. હાથેમાથે.

ધરેધર, અં બધે ધેર; એક પછી એક દરેક ધેરધેર. ઉં ફરે ધરોધર ફેક; ન સાચા કોષ્ટજ મેલી. શામળ.

ધરોડ, સ્ત્રીં ધરેડ. ઉં ધરોડ છોડી છૂતવા; પડ્યું જઈને નાળમાં. પ્રેમાનંદ.

ધરોખો, પું પોતાના ધર જેવોજ જે સંબંધ-અવહાર તે; ધરવટ; આપણું, લેવું, ખાણું પીવું-અને ખોલવું ચાલવું સૌ એક કુટુંબનાં હોય તેમ ગ્રાહ્ય એવો જે બે કુટુંબી-આ વચ્ચેનો સંબંધ તે.

ધરોળી, (ધિલોડી) સ્ત્રીં ધરની દિવાલો ઉપર ફરનારું છું ખરા રંગનું બિલસ અથવા તેથી પણ નાનું એક પ્રાણી, ઢેડ ધિલોડી. એના મોંની લાળ 'ગલ' બહુ ઝેરી કહેવાય છે.

ધર્મ, પું [સં.] ઉકળાટ; બંધારો; એકો તાપ લાગવો તે; ગરમી; ધામ.

ધર્ષણ, નં [સં.] ધસાવું તે; ધસારો; ખે વસ્તુઓનું એક ખીખની સાથે ધસડાવું તે; ધસરકો; છેક; ઉઝરડાવું તે; ઉઝરડો; આંકો; લીટા. (૨) એક ખીખની વચ્ચે સહેજ સાજ ખોલાખોલી થતી તે; સરસ ચાટ્યું જાય એવું નહિ પરંતુ એક ખીખનું છોલાવું જાય એવું જે તે.

ધલોડળવું, કિં અં ધરેલાં નાણાં પાછાં ન મળે એમ થવું; લેણું ખોડું થવું; નાણાં જતાં રહેવાં. (૨) ફસાવું; દખાવું; પાછું નીકળી ન આવે એમ જવું (નાણાંનું).

ધલોડવું, ધાલેલું ન નીકળે એમ થવું; દખાવું; ધાલેલું અંદરને અંદર રહેવું. (૨) પહેરાવું. (૩) પરાવાવું. (૪) પેસાડી શકાવું. જું ધાલવું.

ધલોડી, (ધિલોડી.) સ્ત્રીં ધરોળી એક જાતનું નાનું પ્રાણી. (૨) જેને ધોલા ધિલોડાં-ટિંડારાં થાય છે તે વેલી;-કડવી ધલોડીનું મૂળ.

ધલોડું, (ધિલોડું.) નં થોલું; ધિલોડું; ટિંડારાં આ રજા આંગળી જેવડાં પણ ભરેલાં અને લીલા રંગનાં થાય છે. કડવાં ધલોડાં અને મીઠાં ધલોડાં, એમ તેની બે જાત છે. મીઠાં ધલોડાં-ધિલોડાં શાક તરીકે વપરાય છે. સંસ્કૃતમાં આને બિંબરૂળ કહે છે. આ ફળ પાકતાં બહુજ લાલ થાય છે. આઠની રતાશને એની ઉપમા આપે છે.

ધવડવું, કિં સં ખણવું; ખેંજવાળું; ધસવું નખવતે ચેળ ભાગે તેમ ફરવું-કપાડવું. (૨) ખેંચવું; તાણવું.

ધવાવું, કિં અં ધાયલ થવું; જખમી થવું; ધા પ્રડેવો;-તે લડાઈમાં ધણા જણ ધવાયા મોટાં અને લાડકાં માણસો પ્રતિ સહેજ સાજ છરી ચાકુ લાગતાં પણ મસ્કરીમાં 'ધવાવું' વપરાય છે.

ધસધસ, અં ગાઠ ઉધમાં ચાલતા એક સરખા ધાસોચ્છાસથી થતા એવો અવાજ.

ધસ ધસારીય થવું તે; નિરાંતે અને વગર કાળજીએ ઉધવું તે. ઉં રાતના ચાર પહોર ધસધસ ઉધ્યાં રે. સ્ત્રીગીત.

ધસધસાટ, અં ધસધસ શ્વાસ ચાલતો હોય તેમ; લસલસાટ. :-આ રખેવાળ તો બિચારો ધસધસાટ ઉધે છે. (૨) નિર્ભર; નચિત રીતે; નિરાંતે; ગાઢ ઉધે. :-હું તો સુતો કે તરત ધસધસાટ ઉધી ગયો.

ધસડવું, કિં સં ધસાતું જાય એવી રીતે ખેંચવું; તાણવું; ધસરડવું. (૨) પ્રાણીને તેની મરજી વિરુદ્ધ ને પદાર્થને એમને એમ ખેંચીને જોરથી તાણવો; ઢસરડવું. (૩) જેમતેમ કરી ઉતાવળા ઉતાવળા લખી કાઢવું. :-અરજી ધસડી નાંખી.

ધસડાવું, કિં અં ખેંચાવું; પાછળ તણાવું. (૨) જોરથી જમીન સાથે ધસાતું ખેંચાવું. ધસનાર, વિં ધસવાતું કામ કરનાર; ધસાય એમ કરનાર. (૨) સાફ કરનાર; માંજનાર; ઉતારનાર; પહેલ પાડનાર. :-હીરા ધસનાર. (ખરાદી, કંસારો વગેરે)

ધસરકો, પું કોઠપણુ વસ્તુની સપાટી ઉપર જોરથી ખીજ વસ્તુ ધસાયાને લીધે પડેલો લીટો કે છેકો તે; ધસારો; આંકો; ક્ષત.

ધસરડવું, [સં. ઘર્ષ.] જમીનને ધસાતું રહે એમ ખેંચવું; તાણવું. (૨) ઉતાવળે લખવું; જેમતેમ કરી જલદી લખી નાંખવું. :-એનાં વખાણુની પણુ ચાર લીટી ધસરડી નાંખજો. (૩) જોરથી લખ જવું. કિં પ્રં કોર્ટમાં ધસરડવું=દાવો કરવો; પ્રતિવાદીને કોર્ટ ચઢાવવો. ધસરડી નાંખવું=જેમ કરવું જોઈએ તેમ કરવું નહિ પરંતુ ખેદરકારીથી જેમતેમ કરી નાંખવું. કર્તવ્ય ન કરવું. :-એંશી વર્ષના બાપને ધસરડી નાંખો-તેની જેની ઉત્તરક્રિયા કરવી જોઈએ તેવી કરી નહિ.

ધસરડાવું, કિં અં તણાવું; ખેંચાવું. (૨) જમીન સાથે અડક્યા રહીને ખેંચાતા જવું;

સપાટી ઉપર લોટાતાં લોટાતાં તણાવું. (૩) જોર હોય તે તરફ ખેંચાવું.

ધસરડો, પું ઉઝરડો; ધસરકો. (૨) વેઠ.

ધસરપસર, અં ધસડાય અને પછડાય તેમ; સારી રીતે ચાલે અને મહિંમહિંથી વળી ધસરડાય તેમ; ધીરું ઉતાવળું ચાલ્યા કરે તેમ. :-ધસરપસર ઘંટી ખેંચી. જેમતેમ. :-ધસરપસર ચાલીને જોડો ધર લગી ચલાવ્યો. રડાકુટાએ; પરાંણે; નચાલે.

ધસવું, કિં સં [સં. ઘર્ષ.] એક વસ્તુને ખીજ વસ્તુ ઉપર જોરથી દાખીને ફેરવવી; ધસાય એમ કરવું. (૨) રગડવું; ચોળવું; મસળવું. (૩) માંજવું; ઉડકવું. (૪) સાફ કરવું; ઉભળવું. (૫) છોલવું; ઉખાડવું. (૬) ધાર ચઢાવવી; ઉતારવું; સળંગ કરવું. (૭) જેમતેમ કરી લખી નાંખવું. (૮) ભુસી નાંખવું. ૩૦ પ્રં ધસી પીવું=અંદર અંદર સમજી જવું; માંહોમાંહે સમાધાન કરી નાંખવું. (૨) નહિ લેખવવું; નહિ ગણવું; પીજવું. ધસીને કાપવું=મૂળથી સપાટીની પાસેથી લખને નામ નિશાન રહે નહિ તેમ કાપવું; કાઢી નાંખવું; લગારે નહિ રહેવા દેવું. ધસીને ના પાડવી=સાફ-છાતીમાં વાગે એવી રીતે ના પાડવી તે. કહેં ધસીને શુભડે ચોપડે=અર્થાત અણીને વખતે કામ આવે નહિ ત્યારે પછી શા કામનું?

ધસાધસ, સ્ત્રીં ધસધસ કરવું તે; ધસાધ જાય એમ કરવું તે. (૨) સામસામે એક ખીજનું હુંકું બોલ્યા કરવું તે; એક ખીજ સામેની વિરુદ્ધતા તે.

ધસારણું, નં ધસાવું તે; ધસારો. (૨) ધાસ; ધસતાં પડેલી રજ; અમુક વસ્તુને ધસવાથી જે કણી છોલ અથવા ભુકો વગેરે પડે તે. (૩) ધસાયાની ખોટ; તોટા; તુકસાન; ધસાયાનો જલ્લો; ધસામણ; ધસવાની મજુરી. (૪) ધસીને પીવાતું ચોપડું મૂળિયાં હરડે અને ગોળી વગેરે.

ધસારવું, નં ધસીને પીવાપિવડાવવાનું ઓસડ.
હરે, કરિયાતું, અને મરડાશિંગ વગેરે
નાનાં અચ્ચાને ધસીને પાવાની વનસ્પતિ;
ધસારવાં એમ અહુવચને વપરાય છે.

ધસારો, પું ધાસ; ખોટ; તુકસાન. (૨)
ધસાયાથી પડેલી જે નિશાની તે; આંકો;
લીટા. (૩) ધસાવાથી પડેલી જે ધસાર
તે; ધાસ; ધસાયાનો ભુકો; રજ; કચરો.
(૪) ધસાવાથી જતી જે ખોટ; તુકસાન
તે; તોટો; ધસાઈ જવું તે. યંત્ર ઓળર
વગેરેનું. કિં પ્રં ધસારો પડવો=લાગવો=
આધ કે ખોટ આવવી; અમુક વસ્તુને લીધે
અમુક ખાખતમાં કંઈક ધસાયાથી તુકસાન
લાગવું. ધસારો આપવો=અમુક ધાસને લીધે
જે કંઈ તુકસાન પડ્યું હોય તે મળે
આપવું. ધસારો વેડવો=ચોડું ધણું તુકસાન
વેડવું; ખરચ ખમવું.

ધસાવવું, કિં પ્રં કોઈ ધસે એમ કરાવવું.
(૨) મંજવવું; ઉડકાવવું; ઉજળું કરાવવું.
(૩) છોલાવવું; ઉખડાવવું. (૪) ધાર
કઠાવવી. (૫) વધારાનું બકાર હોય તે
ઓછું કરાવવું. (૬) ચોળાવવું; માલેસ
કરાવવું. (૭) ભુકો પડાવવો. (૮) લેપ
કરાવવો. :-ચંદન ધસાવવું. (૯) ખણજ
ભગાવવી.

ધસાવું, કિં અં [સં. વર્ષ] જોરથી લાગવું;
ધસારો પડે એમ થવું; એક વસ્તુ ખીજ
વસ્તુની ઉપર જોરથી ધસડાવી. (૨) ઓછું
થવું; ઘટવું; ધસાઇને કમતી થવું. :-સુખડ
ધસાય છે કંઈ ઓરસિયો ધસાતો નથી. (૩)
કામ આવવું; શરીરથી કે પૈસાથી ખીજાને
સહાય થવું. :-સણ કે પડોસી હોય તે
કોઈ વાર ધસાય એમાં શું થઈ ગયું. (૪)
શરીરે જીર્ણ થઈ જવું; અશક્ત થઈ જવું.
:-ડોસા હવે તો બહુ ધસાઈ ગયા. (૫)
પૈસાની ભીડમાં આવવું; ખરચમાં આવવું;
:-શેઠિયા પણ આવાં નકારાં વર્ષ આવવાથી

ધસાઈ ગયા. ૩૦ પ્રં ધસાતું બોલવું=મુંડું
બોલવું; હીણું દેખાય એવું બોલવું; બદ
ગોષ્ટ કરવી; વિરૂદ્ધ-હીણું બોલવું. ઉં મારા
મૈયરતું બોલો ધસાતું, હવે મુજથી નથી તે
ખમાતું. ઉવરાણી ધસાતી જવી=ચોડે થોડે
ટુંકી થઈ જવી.

ધસિયું, વિં ખાસાદાર ગાંગડાવાળું નહિ એવું;
ધસીને ઉખાડેલું; ઉઝરડી લીધેલું; ભુકો
ભુકો થઈ ગયેલું હોય એવું (મીઠું). દરિ
યાનું પાણી ભરેલા ક્યારડા સુકાઈ જતાં
તેમાં જે મીઠું બાજ્યું હોય તે ઉઝરડી થઈ
એકડું કરવામાં આવે છે. આ મીઠું ભુકો
જેવું હોવાથી ધસિયું મીઠું કહેવાય છે.

ધસિયો, પું દૂધથી કરમોવી થોડા ધીમાં શેકેલો
નાની નાની ગડીઓવાળો ઘઉં કે ખાજ
રીના લોટનો ફાકવાનો ખોરાક; થોડા ધીની
છુરી સુખડી. (૨) ધસવાનું કામ કરનાર
:-આરસધસિયો. ખંભાતમાં અક્રીક ધસિ
યાની ધણી વસ્તી છે.

ધસોટિયો, પું ઘઉંના લોટને ધસી કે શેકીને
ખનાવેલો ખાવાનો એક પદાર્થ; ધસિયો
:-ધસોટિયો લાડુ.

ધળકો, જીં ગળકો.

ધંધોલિયું, નં નાનું અને અંધારાવાળું કપડાં
ધુમ્મટદાર ધર; ધોધો; ધુંધટો. નાનાં છોકરાં
માંદાં માણસ અને ધરડાં નાતવાન વગેરે
એકાદ ખુણામાં પોતાનું શરીર મોં વગેરે દેખાય
તેમ લુગડાનું આચ્છાદન કરીને ખેસી કે
પડી રહે છે તે. (૨) નાનું માલ વગરનું જેવું
તેવું ધર તે, ધંધોલિયું. :-વહુને બધો કારભાર
સોંપીએ તો ધરતું ધંધોલિયું ખનાવી દે
કશી પણ સગવડ વગરનું, અવ્યવસ્થિત;
ગંદું અને અંધારાવાળું એવું જે કંઈ રહેવા કે
ભરાઈ રહેવાનું નાની ઝુંપડી જેવું સ્થાન
તે; ગોટપોટ થઈ રહેવાય એવું જે કંઈ તે
[ગાંગુ+આલય] નાનું અને નિર્માલ્ય ધર;

ધરદોલિયું. (૨) મોઢે માથે ઝાઢીને છોકરાં
જે ઘોઘો કરે છે તે; કપડાના ઢાંકણવાળું
અંદર ભરાઈ એસાય એવું જે કંઈ તે; (૩)
સારી વસ્તુની ખરાબમાં ખરાબ સ્થિતિ
થઈ જવી તે; ધૂણધાણી થઈ જવું તે.
(૪) મોઢે માથે ઝાઢવું તે.

ધંટ, (ધણ્ટ) પું. [સં. ઘણ્ટ] મોગરી કે
ખીજું કંઈ પણ ટોકતાં ધણુ ધણુટ અવાજ
કરે એવો ધાતુનો (કાંસાનો) નાડી લોઢી
જેવો કે ઉંધા ખ્યાલા જેવો જે એક આકાર
તે; મંદિરોનાં અને દેવજોમાં કાંસાનો ઉંધા
ખ્યાલા જેવો ઘાટ પડેલી આગળની કડીથી
ઉંચે ટાંગી રાખવામાં આવે છે. એ ધાટની
અંદર અંડાકૃતિનો એક ટોકરો-છંભ લખડતી
રહે છે, જે પેલા ધાટની સાથે અક્ષણાવતાં
અવાજ થાય છે. કિં ૫૦ ધંટ વગાડવો=
સો કોઠ જાણે એમ મોઢેથી જાહેર કરવું.
અમુક જાહેર કે ધાર્મિક કામકાજ કરવાનો
વખત થયાની આસપાસના લોકોને ચેતવણી
આપવાને ધંટ વગાડવામાં આવે છે. ૩૦
૫૦ ધંટજેવું=ખડુજ પાર્ક, શઠ, ધૂત, ખંધુ.
ધરમાં ધંટ વાગે છે=ધરમાં કંઈ પણ નથી,
ખાલીખમ છે. પાકો ધંટ=ખડુજ પહોંચેલો
માણસ. (ધંટ જેમ ખૂબ પાકો અને નહિ
નંકાયેલો હોય તેમ સારો ધણુધણે છે તેવો)
ધંટ જેવો=ખોલકણો.

ધંટડી, સ્ત્રી. નાનો ધંટ; ટોકરી. કિં ૫૦
ધંટડી વાગવી=ખાલી થઈ જવું; સમાપ્ત
થવું. (૨) નૈવેદ્યની-ભોજનની વેળા થવી.
-ઉઠો ઠાકોરજી ધંટડીરે વાગી. ધંટડી
વગાડવી=હવે કંઈ વળે નહિ એમ જણા-
વવું. નવરા નકામા શ્યાં કરો એવો અર્થ
ખતાવે છે.

ધંટડો, પું. મોટો ધંટ; ટોકરો; ધંટો.

ધંટમાળ, સ્ત્રી. ધંટડીઓની જે માળા કે હાર
તે; ધુધરમાળ.

ધંટરવાળ, (ધણ્ટરવાળા) સ્ત્રી. નં. એક
જાતનું શિકારી વાળું.

ધંટા, સ્ત્રી. [સં. ઘણ્ટા] ધંટ; ધંટડી; ટોકરી.
(૨) કંઈ નહિ તે; ધક્કા. (મસ્કરીમાં) ડેચો.
એને આપે છે-ધંટા ! એમ બોલાય છે.
'કાષ્ઠઘણ્ટા વિઢમ્મના' સંસ્કૃતની કહેવત
જેવી તે તેવીજ ગુજરાતીમાં પણ વપરાય
છે અને એનો એવો અર્થ થાય છે કે, જેમ
લાકડાનો ઘંટો ખાંધ્યો છતાં વાગે નહિ
પણ સામો વિઢમ્મના રૂપ થઈ પડે તેમ
જેથી શોભાય ન થાય અને અવાજ ન
થાય એવી કાષ્ઠધંટા રૂપ થઈ પડવું.
'અન્નગગસ્તન' જેવું.

ધંટાકણુ, પું. [સં.] શિવનો એક ગણુ. આ
ગણુ મહા બળવાન અને પોતાના ભક્તની
કામના પુરનાર ગણાય છે. કેટલાક લોક
એની ઉપાસના કરે છે.

ધંટાપથ, (ધણ્ટાપથ), પું. [સં.] રાજમાર્ગ;
જાહેર માર્ગ; ગામનો અથવા શહેરમાંનો
જે જાહેર મોટો રસ્તો તે.

ધંટારવ, પું. ધંટડીના જેવો જે અવાજ ને;
ખણુખણિયાં, ઝણુઝણિયાં.

ધંટી, (ધણ્ટી) સ્ત્રી. અનાજ દળવાની પત્થરનાં
જે પડવાળી એક બનાવટ; કોઈપણ ફરતો
હોય એવો ધંત્ર; ચક્ષી. કહેવું ધરનાં હૈયાં
ધંટી ચાટે ઉપાધ્યાયને આટો=ધરનાં છોકરાં
ભૂખે મરે અને પારકાને પકવાન આપવું તે.
ધંટીના સો ને ધંટાનો એક=નાનાના ધણુ તે
મોટાના એક ખરાબર. ધંટી પ્રમાણે ઓરાણું
ને ચુલા પ્રમાણે ઓરાણું=જેવી જેની શક્તિ
તેવું તેને શોભે. ધંટી તળે હાથ=પત્થર
તળે હાથ=મુસ્કેલીમાં ચુંગલમાં હોવું તે.
ધંટીના ગાળામાં ગયું બચે પણ લોકના ચા-
બ્યામાં આવ્યું ના બચે=લોકની બતરીસીએ
ચઢનારનો નારા થાય છે એવા લૌકિક વડેમ
ઉપરથી આમ કહેવાય છે. ધંટી તેનાં

જેનું ખાતા હોઇએ તેનું સાદું બોલાયજ.
ધંટીએ ખેસવું વરની ને ગીત ગાવાં વીરાનાં
=ખાવું કોઇનું અને ગુણ ગાવા બીજના
એવા અર્થમાં આ કહેવત કહેવાય છે.

ધંટિયો, (ધણ્ટિયો) પું. ચાલણ-ફરતી ધંટી;
થાળા વગરની ધંટી.

ધંટીચોર, પું. [સં. ગ્રંથિમચ્છિદ્ર] ખીસાકાતર.
(૨) ચાલાક; ચપ્પરાક. (ગંઠીચોર-ગંઠિયો.
ગ્રંથિમચ્છોર) ચોરનો ભાઇ ધંટીચોર=પહે-
લાના કરતાં વધારે ખરાબ. :-તમે ખરા તો
ચોરના ભાઇ ગંઠીચોર, અર્થાત્ તમે ચોરની
વાત કરો છો પણ તમે તો તે જાહેર ચોર
કરતાં પણ વધારે ભુંડા ચોર છો, એવો
અર્થ થાય છે.

ધંટુ, નં. હાથીનો ધંટ.

ધંટો, પું. મોટો ધંટ. (૨) પવન અથવા
પાણીના જોરથી કે બળથી ફરતી મોટી
ધંટી તે; મોટી દળવાની ચક્કી.

ધંડ, (ધણ્ડ) પું. બ્રમર; ભમરો.

ધા, પું. [સં. ઘાત] ધારવાળું હથિયાર જોરમાં
વાગવાથી જે કાપ કે ખાડો પડે છે તે; ક્ષત;
જખમ; કાપ. તરવારનો ધા. (૨) ઝટકો;
ચોટ; પ્રહાર. હથોડાનો ધા. (૩) મોટા
હુખની ઉંડી અસર તે. :-છોકરો મુઆનો
ધા. (૪) કાગળના ચોવીસ તાનો જથ્થો;
દસ્તો. :-એ ધા કાગળ લાવજો. ૩૦ પ્ર. ધા
ભેગા ફીડા=અસંભવિત બાબતને માટે આમ
બોલાય છે. કિં. પ્ર. ધા કરવો=જખમ
પાડવો. યોગ્ય વખતે કામ કરવું. ધા
ખમવો=તુકસાન ખમવું; મોટી આફત
ખમવી; સહન કરવું. ધા થવો=ચોટ લાગવી.
ધા પડવો=જખમ થવો. અશક્ત થઈ જવું:-
એને શા ધા પડ્યા છે ? અર્થાત્ એ કંઈ
અશક્ત નથી. યોગ્ય વખતે ષટકો પડવો;
ખરેખરી અસર થવી. ધા મારવો=યોગ્ય
વખતે યોગ્ય કહેવું, કરવું તે. તુકસાન કરવું.

ધા લાગવો=અસર થવી; મોટું તુકસાન થવું.
છાતીના ધા=ખરેખરી લાગણી-હુખ થાય
એવો જે બનાવ તે. પોતાને ખાસ તુકસાન
કરે એવું જે તે. :-છાતીના ધાની વાત
હોય છે ત્યારે શેઠ કેવી દોડધામ કરે છે.
પુંકનો ધા=વિશ્વાસઘાત; આચિંતો અણ-
ધાર્યો ફટકો લાગવો તે. દગો થવો તે. ધામાં
લૂણ=હુખમાં વધુ હુખ થાય એવું જે તે;
'બળતામાં ધી' જેવું. ધાતેલ=ધા ઉપર સારી
અસર કરે એવું એક જાતનું તેલ. ધા
બાળરિયું=ધાને સાંધી દેવા અને રૂઝ લાવ-
વાનો ખાસ ગુણ ધરાવતી પાણીમાં થતી
એક વનસ્પતિ. ધા ભેગો ધસરકો=કરવું તારે
તો પુરુજ કરવું, અર્થાત્ થોડા માટે અધુરું ન
રાખવું; એટલું ત્યારે તેટલું; તાત્પર્ય એમ કે
ધા કર્યો અને ધસરકાને માટે બાકી રહે એમ
શામાટે કરવું ? ધાની સાથે સાથે ધસરકો પણ
કરી નાંખવો. તરવાર ઉપાડી ન લેતાં ધસીને
ખેંચી લેવી કે જેથી કપાવાનું કંઈ બાકી
હોય તો તે પણ સાથે લાગુ કપાઇ જાય.

ધાધ, સ્ત્રી. ઉતાવળ; ત્વરા; દોડાદોડી. (૨)
ધાંધલ; ધમાલ. (૩) ભરાવો; ભીડ.

ધાએલ, જુ. ધાચેલ.

ધાધરી, સ્ત્રી. [દે. ઘગ્ગર] કમ્મરની નીચે
આવી રહે એવો ઘેરઘાર છોકરીઓના પોષાક;
ચણિયો; નાનો ધાધરો. (૨) બૂલવાળો
સુંદર ગદેશ. (૩) વીણા રાખવાની ચીજ
અને નાકાવાળી કોથળી. કિં. પ્ર. ધાધરી
પહેરવી=નામરદ ગણાવું; સ્ત્રી-છોકરી જેવા
થવું. નર્તક બનવું; ચુડી પહેરવી. ધાધરી
શડવી=પિંખવું; ઝાટકી નાંખવું. ૩૦ પ્ર.
ધાધરિયું ગોતર=જેમાં છોકરીઓની વસ્તી
ઘણી હોય અને વળી છોકરીઓ થયા કરતી
હોય એવું કુટુંબ; જેમાં પુરુષ પ્રધાન નહિ
પરંતુ સ્ત્રી પ્રધાન કુળ પરંપરા ગણાતી
હોય એવું કુટુંબ. ધાધરિયો વસ્તાર=છોક-
રીઓની વસ્તી હોવી તે.

ધાધરો, પું [દે વગર] સ્ત્રીઓને પહેરવાનું
કમ્મરથી પગની પાટલી લગી પડી રહે
એવું ઘેરઘર સિવેલું લુગડું; ચણિયો. કહે
ગયો ધાધરો ને ગયો ધરવાખરો=સ્ત્રી ગઈ
એટલે ધર નકામુંજ. ૩૦ પ્ર૦ ધાધરા ચલણુ=
સ્ત્રી ચલણુ. ધાધરા પલટણુ=હીજડા ટોળું.
ઘાટ, પું [સં. ઘટ] ધડીને બનાવેલો આકાર;
આકૃતિ; ડોળ. :-આ ઘોટાનો ઘાટ-ધરે-
ણનો ઘાટ સારો છે. (૨) ચહેરો; સીકલ;
સરત; સીનો. :-એના મોંનો ઘાટ સારો
છે. (૩) [દે ઘટો] નવાણુ ઉપર નહાવા
ધોવા તથા પાણી ભરવાને માટે પગથિયાં
વાળું જે બાંધકામ કરેલું હોય છે તે; વપ-
રાતો ને મનુષ્યની અવરજવરવાળો કિનારો;
આરો; એવારો. ઉ૦ વાટેને ઘાટેરે કે
વળગો છો વાતે. (૪) સ્ત્રીઓને પહેરવાનું
એક જાતનું રેશમી કપડું; ગાળો; કલગર.
(૫) પહાડી રસ્તો; પર્વતો ઉતરીને જવાનો
માર્ગ. (૬) સલાદિ પર્વતની અંદરનો ને
તલેટીનો જે દેશ તે. પહાડી પ્રદેશમાંનો
જે મોટો વણજરનો માર્ગ તે. (જૈયર
ધાટ.) (૭) યુક્તિ તજવીજ કે સમ-
જાનવટથી કંઈ કામ હારે પાડવું તે;
ગોઠવણુ; યુક્તિ કરીને પાર ઉતારવું તે.
લાખ અઢલાખનો હાલમાં ઘાટ ઉતારી
આપો તો ઠીક. (૮) તાલ; પ્રસંગ; લાગ;
અવકાશ. :-હમણું કંઈ ઘાટ નથી. :-ઘાટ
આવશે ત્યારે હું ચૂદીશ નહિ. (૯) રીત;
વર્તન; વટ; સાખ; લક્ષણુ; ફેરવી તોળવું એ
કંઈ સારા માણસનો ઘાટ નહિ. કિં ૫૦
ઘાટ ઘડવો=કોઈ વસ્તુ કે પદાર્થને આકાર
આપવો. તજવીજ યુક્તિ કરી મૂકવી; મન-
સુખો કરી રાખવો. ઘણું નુકસાન કરવું; મારી
નાંખવું. :-મારાઓને કહ્યું છે તે આજ
રાતે એનો ઘાટ ધડી નાંખશે. મનોરથ
કરવા. :-તમે મનમાં મનમાં ઘાટ ઘડ્યા
કરો છો. ઘાટ ઘાટનાં પાણી પીવાં=દેશ દેશનો

અનુભવ લેવો. ઘાટ આણવો=તકલાવવી;
પ્રસંગ આવે એમ કરવું. ઘાટ બેસવો=
ખરોખર ગોઠવાઈ જવું; ધાર્યા પ્રમાણે થવું;
ચોકડું બેસવું. કિં ૫૦ ઘાટ ઉતારવો=
અમુક આકાર લાવવો. ધારેલું થાય તેમ
કરવું; ચોકડું બેસાડવું. ઘાટ ઘડવો=આકાર
આણવો; આકૃતિ કરવી; બનાવવું. યુક્તિ
કરવી; પ્રપંચ ગોઠવવો; વિચાર કરવો;
મનસુખો કરવો. ઉ૦ ધડીએ મનમાં ઘાટ
તે જાણે જગતો બાપ. નુકસાન આપવું;
પોતાના લાભમાં કાર્ય કરવું; લાગ સાધી
લેવો; મારી નાંખવું. ઘાટ લાવવો=તાલ
આણવો; કાર્ય કરી લેવાનો દાવ લાવવો.
ઘાટમાં લાવવું=દાવમાં ઉતારવું; ફસવું.

ધાટડી, સ્ત્રી૦ રાતારંગનું બાંધણીની બાતનું
સ્ત્રીઓને ગોઠવાનું રેશમી લુગડું; ચુંદડી.
કન્યાના મોઢ ઉપર વર તરથી મંગળ વચ્ચે
તરીકે ઘાટડી ગોઠાડવામાં આવે છે તે.
આ 'મંગળ ઘાટડી' પણ કહેવાય છે. (૨)
સોવાસણ સ્ત્રીના મડદા ઉપર પણ ઘાટડી
ગોઠાડવામાં આવે છે. કિં ૫૦ ઘાટડી
ધાલવી=પિયેર તરફથી જરનાર સોવાસણને
ચુંદડી ગોઠાડવી. ઘાટડીએ જવું=પતિને
જવતો મૂકીને સ્ત્રીએ મરો જવું; પતિની
પહેલાં જવું; સોવાસણના વેધે મરવું. :-એવાં
ક્યાંથી ભાગ્ય હોય કે ઘાટડીએ આવ્યાં
અને ઘાટડીએ જઈએ. આવી ઘાટડીએ
અને જઈશ ઠાઠડીએ=અર્થાત્ લગ્ન થયાં
તે મરણે જીવતાં. ઘાટડી ગોઠીને જે
સ્ત્રી ઘેર આવી તે બીજી રીતે તેના પતિનો
સંબંધ છોડી શક્તી નથી પણ મરણે જીવતો
પડે છે. (૨) છાતી અને પીઠ દેશ તેમ
આડસોડિયે શરીરે ગાંઠ મારીને કપડું
વિટાળવું તે. કિં ૫૦ ઘાટડી બીડની=
સ્ત્રીઓએ પોતાના પહેરેલા કપડાના જે
મૂલતા છુટા છેડાઓ દેખ તે
કામ-કે મહેનત કરતા પહેલાં

કમ્મરે બાંધવા તે. (પુરૂષો જેમ મરદા-
નગીતું કામ કરતા પહેલાં બૂલતા ધોતરનો
કચ્છ ભીડે છે તેમ સ્ત્રીઓ પણ પોતાની
સાડીની ધાટડી ભીડે છે. જેહુતો શરદીના
દહાડામાં પિછોડીની ધાટડીવાળી ભીડીને
છાતી અને પીઠ ઢાંકે છે. ધાટડી એવી
રીતે વળાય છે કે જેથી છાતી અને પીઠ
સારી રીતે ઢાંકવા ઉપરાંત હાથ ખુલા
રહે છે.

ધાટણ, સ્ત્રીં ધાટના પર્વતમાં રહેનારા લોકમાંની
સ્ત્રી; ધાટીની સ્ત્રી. સલાહિના ધાટમાં
રહેનારા લોક ધાટી કહેવાય છે. (૨) ઘર
કામ કરનારી સ્ત્રી; ચાકરડી.

ધાટદાર; વિં ધાટવાળું; રૂપાળું; ધાટીલું.

ધાટપોત, નં [સં. પ્રોત=વણેલું] હલકી
જાતનું રેશમી કપડું.

ધાટી, પું દખ્ખણના પહાડી પ્રદેશનો રહે-
વાસી; ચાકરતું કામ કરનારી દખ્ખણી શ્વર
જાતિનો માણસ. (૨) ઘર કામ કરનારો
ચાકર. વિં જાડું; કંઠણ હોય એવું; મજબૂત
મનનું. ઉં મુજને સૌએ રાંક કહે છે,
હું સરખી નહિ ધાટીરે; મુખ આગળથી
મહાવળ ગયા પણ તેણે હુએ નહિ ફાટીરે.
બાલણ.

ધાટીલું; વિં ધાટવાળું; ધાટદાર. (૨) રૂપાળું.

ધાટું; વિં ગાડું; સખત. (૨) કંઠણ; સંગીન.

ધાડ; જીં ગાઠ;

ધાડવું, નં ગોળ વગેરે ભરવાનું માટીનું ઘડા
જેવું વાસણ; ઘડું.

ધાડવો, જીં ગાડવો.

ધાડું, વિં (ગાડું) છેક નરમ પાણી જેવું
ન હોય એવું; રગડા જેવું. (૨) જાડું. (૩)
હુએ સહી સહીને કંઠણ છાતીનું થઇ ગયેલું;
રીઠું. (૪) ઘટ; ભરાઉ; ખીચોખીચ.

જી, પું [વિ. ઘળ્લો] આખાનો અમુક

જથ્થા જેટલો ભાગ; વિભાગ; મોટા જથ્થાના
સગવડને ખાતર પાડેલા ભાગલાઓમાંનો
અકેક તે. લાડુ ભજિયાંનો ધાણ. (૨)
ધૂળધાણી; સથરવથર કરી નાંખવું તે;
ભાગીતે=કચરી ભેળસેળ કરી નાંખવું તે.
:-તેણે ધાણવાળી મૂક્યો છે. (૩) ધાણીમાં
પિલાયાથી જે હાલત થાય તે હાલતમાં આણી
મૂકવું તે; કચરી છુંદી નાંખવું તે; સંહાર;
દાટ. :-ઈંદ્રજિતે સેનાનો ધાણ કાઢી નાંખ્યો.
(૪) [સં. વ્રાણ] બદખો; દુર્ગંધ. :-મહુ ધાણ
આવે છે. (૫) મોટો હથોડો. ઉં જમના
હત ધાણો મારશે. પ્રા. કા. કિં પ્રં ધાણ
વાળવો=તુકસાન કરવું; ભેળસેળ કરી બગાડી
નાંખવું. ધાણ કાઢવો=વાળવો=સંહાર કરવો;
સર્વનો નાશ કરવો. ધાણ બગાડવો=ગોઠ-
વેલો દાવ બગાડી નાંખવો; ખાજી બગા-
ડવી. ધાણ નીકળી જવો=મોટો સંહાર થઇ
જવો. ધાણપેસવો=વિકાર બગાડ અથવા
જીવણેણ રોગ આવવો. ધાણ=લાકડાને
કોરી ખાનાર એક કીડા થાય છે તે; એ
કીડો લાકડામાં પેસે એટલે જેમ તે ખવાઇ
જાય છે તેમ માણસના શરીરમાં પણ
અમુક વિકાર (ધાણ) પેસે છે એટલે
તે નિર્જીવ થતું જાય છે.

ધાણી, સ્ત્રીં [સં. વૂર્ણ] તૈલી બિયાં પીલ-
વાનું યંત્ર; તેલ કાઢવાનું લાકડાનું યંત્ર. (૨)
મહેનત અને પીડાકારક રોજનું થઇ પડેલું
એવું અણગમતું કામ. (૩) સંસાર. કિં પ્રં
ધાણી કરવી=તેલ પીલી કાઢવાનો ધંધો
કરવો; ધાણી રાખી તલ વગેરે પીલવાનું
કામ કરવું. :-ધાંચી ધાણી કરે એમાં શી
નવાઇ. ધાણીએ જોડવું=એના એ માર્ગે
લગાડવું; કંટાળા ભરેલા કામમાં જોડવું;
ઘટમાળમાં નાંખવું. ધાણીમાં ધાલીને પીલવું=
જેમાંથી છુટાય નહિ એવા કામમાં નાંખીને
હુએ દેવું; મુંગા બેઠો માર મારવો. અવળી
ધાણીએ ધાલીને પીલવું=સખતમાં સખત

કૂર શિક્ષા કરવી. ૩૦ પ્ર૦ ધાંચીની ધાણી= એતું એ કંટાળા ભરેલું કામ કે વૈતરું કર્યા કરવું તે. ધાણીનો ખળદ=ઘટમાળમાં કરતો જીવ; ચાલુ ને ચાલુ કામકાજમાં પડ્યો રહી વૈતરું કરનાર; દુઃખ સહેનાર. એકમાર્ગી; આંધળો; ખીજું કંઈ ગમ વગરનો માણસ તે.

ધાત, સ્ત્રી૦ [સં. હન્] મારી નાંખવું કે ઠાર કરવું તે; હત્યા; ખૂન; ધાથી મરવું તે. ધાતચંદ્ર. ધાત કયો પલુ કહેવાય છે. (૨) અકાળ મૃત્યુ. :-જળધાત; શસ્ત્રધાત. મરતાં મરતાં ખયી જવું તે. :-તેને ચાર ધાત ગણ. (૩) પું૦ ઝટકો; ધા; ક્ષત. (૪) પ્રહાર; ફટકો; ઝપાટો; ઠોકવું તે. :-આધાત; પ્રત્યાધાત. (૫) અમુક સંખ્યાને તેનાથી ગુણીને વધારવી તે. :-૪નો દ્વિધાત=૧૬ ત્રિધાત=૬૪ અને ચતુર્ધાત ૪×૪×૪×૪=૨૫૬. કિં૦ પ્ર૦ ધાત કરવી=મારવું; હત્યાકરવી. ધાતજવી=મરતાં મરતાં ખયી જવું.

ધાતક, વિ૦ ધાત કરનાર; હત્યારું. (૨) હાનિ, તુકસાન કે જીવને જોખમ લગાડે એવું તે. (૩) નિર્દય; કૂર. (૪) પાપી; ખૂની. (૫) પું૦ મારો; જલાદ.

ધાતકી, વિ૦ ધાત કરનાર; ખૂની; પાયમાલી કરનાર. (૨) નિર્દય; કુષ્ટ; કૂર; કમકમાટી ફૂટે એવું.

ધાતચંદ્ર, પું૦ [સં.] જ્યોતિષ પ્રમાણે અમુક રાશિના સ્થાનમાં રહેલો ચંદ્ર હાનિ કરતા ગણાય છે તે; કુંડળીમાં તુકસાન કરે એવા સ્થાનનો ચંદ્રમા તે; નખજો ચંદ્ર.

ધાતતિથિ, સ્ત્રી૦ [સં.] જ્યોતિષ પ્રમાણે અમુક દિવસ ને હાનિકરતા હોય તે. (૨) તુકસાનકારક તિથિ; અયુષ દિવસ.

ધાતનક્ષત્ર, ન૦ [સં.] હાનિકારક નક્ષત્ર તે.

ધાતવાર, પું૦ [સં.] હાનિકારક દિવસ તે.

ધાતસ્થાન, ન૦ [સં.] હાનિ-તુકસાન કરનારું; ગ્રહાદિકતું ને સ્થાન તે. (૨) વધશૂનિ.

ધાતી, વિ૦ ધાત કરનાર; ધાતકી. પું૦ કસાઈ. ધાતુક, ધાતકી.

ધાતેલ, ન૦ ધા ઉપર સારી અસર કરનારું એક જાતનું તેલ.

ધાપહાણુ, પું૦ એક જાતનો પથ્થર કે જે ધા ઉપર લગાડતાંજ ચોંટી જાય છે અને જ્યારે ધા રૂઝાય ત્યારે ઉખડે છે.

ધાખરું, જી૦ ગાભરું.

ધાખાજરિયું, ન૦ ધા ઉપર અસર કરવાનો ગુણ ધરાવનારી એક ખાજરિયા જેવી પાણીમાં થતી વનસ્પતિનું કુંકું.

ધામ, પું૦ [સં. ઘર્મે] ગરમી; ખશરો; ખાક. (૨) પરસેવો; પસીનો. (૩) તાપ. કિં૦ પ્ર૦ ધામ થવો=ખશરો વળવો; ઉકળાટ થવો. ધામ પડવો=તાપ પડવો.

ધામછ, ન૦ વહાણના તળિયામાં ઝામીઝામીને ને પાણી ભરાય છે તે. (૨) પરસેવો; પસીનો. ધામચ ને ધામટ પશુ ખોલાય છે.

ધાય, પું૦ ધા; ધાવ. ઉ૦ ભલી ખિચારી બ્રાહ્મણી કે જેણે વર્ષો ધાય.

ધાયકમલ, વિ૦ ખડાદુર; ચર; પહેલવાન.

ધાયપાત, પું૦ એક જાતનો રેસાદાર છોડ.

ધાયલ, જી૦ ધાયેલ.

ધાયાંખુડ્યાં, વિ૦ કમોતે મુએલાં; ધા લાગવાથી અથવા પાણીમાં બૂડવાથી મરણ પામેલાં. ભાદરવા વદિ ૧૪ ને દિવસે અકાળ મરણે મરેલાંનું શ્રાદ્ધ થાય છે.

ધાયેલ, વિ. ધવાયેલું; જખમી; ઝટકાયેલું; જેને જખમ થયો હોય એવું. (પું૦ ધાયેલો, સ્ત્રી૦ ધાયેલી ન૦ ધાયેલું.) (૨) જેને કામની અસર થયેલી કે મોહ લાગેલો હોય એવું; કામ પીડિત. ઉ૦ ધાયેલ છોજ નેત્ર ચાણુ કોનાં વાગ્યાં, રાતલડી૦ દયારામ.

ધાયો, પું૦ ચોવીસ કાગળનો જ્યો તે; દસ્તો; ધા. (૨) ધાયેલ થયેલો હોય તે.

ધાયો સુવર અને શૂખ્યો બ્રાહ્મણ. ધા
લાગવાથી મરી ગયેલો. (૩) હેયું ભેદાય
અને દીલપર અસર થાય એવું ને લખાણ
તે; સંકેતનું લખાણ; કોયડો.

ધારણ, નં ખૂબ ઉંધ આવવી તે; ઉંધનું જોર;
ઉંધ ઉંધ કરવાની ધ્રુષ્ટા તે. (૨) ખૂબ
ઉંધ આણે લાવે એવું ને તે. ઔષધાદિક.
કિં પ્રં ધારણ આવવું=ખૂબ ઉંધવાની
અથવા ઉંધ ઉંધ કરવાની જમરી અસર
થવી; ગાઢ નિદ્રા આવવી. ધારણ મૂકવું=
સામે માણસ ઉંધે એમ કરવું; ગાઢ
ઉંધમાં પાડવું. ધારણ પામવું=ખૂબ ઉંધમાં
પડવું; ગાઢ નિદ્રા આવવી. ઉં ગુણો
સઘળા ધારણ પામ્યા. જોડાણો.

ધારાપુરી, સ્ત્રીં મુંબાર્ધ પાસે દરિયામાં એક
નાનો ટાપુ છે તે. આ નાના ટાપુના એક
ભાગમાં બૌદ્ધકાળની કેટલીક ગુફાઓ અને
ઠાંકાં વગેરે છે. શિવરાત્રીને દિવસે મુંબાઈના
લોકો ત્યાં મેળે જાય છે. એ 'આલિશ્ચંદ્રાલિલ'
કહેવાય છે.

ધારી, સ્ત્રીં કોપરાનું ઝીણું ખમણ માવો મેવો
અને મસાલો વગેરે મેળવીને બનાવેલું
પૂરણ પડમાં રાખીને તળી કાઢેલી પૂરી. (૨)
દાળજોળનું પૂરણ મૂકીને બનાવેલી રોટલી.
(૩) અડદ કે મગની દાળનું તળેલું ઢેખરું;
વડું. (૪) ચોટલીની ચારે બાજુએ રખાવેલા
થોડા થોડા ટુંકાવાળની વાડ; ઘેર. (૫)
પાણીમાં છરવી ઠીકરી મારવાથી પડતાં
ચકરડાંમાંનું અક્કેક.

ધારીપૂરી, સ્ત્રીં લોટના પડમાં પૂરણ મૂકીને
કરેલી ને પૂરી તે.

ધાર્ડ, નં જેમાંથી રૂધિર પડે અને રસી વગેરે
નીકળ્યા કરતાં હોય એવું ચામડી માંસ કે
હાડકામાં પડેલું કાણું; નાઈ. શરીરમાં
કહોવાણ થયા પછી કીડાઓએ તેમાં
પાડેલાં કાણાંમાંનું અક્કેક તે. ગળત કોઢની
અંદર ચામડીમાં ને કાણાં કાણાં પડી રહે

છે તે. (૨) લવાઈ; ખમરી અથવા ઘેટીનું
ખચ્ચું; ગારડ.

ધાલ, સ્ત્રીં જમવા બેઠેલાં માણસની ને હાર
કે પંગત (પંકિત) તે; પંગત; પંકિત; જોળ;
આવલી. (૨) ખાધ; તુકસાની; જોડ.
કિં પ્રં ધાલ પાડવી=માણસોને જોળખંધ
જમવા બેસાડવાં.

ધાલખાધ, સ્ત્રીં કાઢધાલ કરવાથી ને તુક
સાની પડે તે; ઘટ; તોટા.

ધાલધુસૈડ, સ્ત્રીં ધાલમેલ; કાઢધાલ કરવી તે;
અવ્યવસ્થા. કિં પ્રં ધાલધુસૈડ કરવી=
ધાલવું ને મૂકવું વળી કાઢવું અને ધાલવું,
એમ કરી કરીને વસ્તુને ચુથી નાંખવી તે.
ઉચ્ચપાથલ; આધુ'પાધું ને ઉલટાસુલટી કરી
નાંખવું તે.

ધાલણુદાસ, પું લોકનાં નાંણાં ધાલી જનારો;
દેવાળિયો; લાંબને પાધું નહિ આપનાર; નાદાર.

ધાલમેલ, સ્ત્રીં કામપણ વસ્તુ કિંવા વાતમાં
ધાલવા મેલવાથી ને કંઇ ગડબડસંખડ
થાય તે; ગોટાળો; ગડબડ. (૨) ભેળસેળ;
ભેગ. :-આ ધીમાં કશી ધાલમેલ થયેલી
નથી, અર્થાત ભેળસેળ રહિત છે. (૩) પેસ-
નીકળ; આવળ. :-એ બે પડોસીઓ વચ્ચે
સારી ધાલમેલ છે. (૪) ખટપટ; પ્રપંચ. :-આ
વાતમાં કશી ધાલમેલ કરવા જશો તો
ખનશો. (૫) આપલેતો સંબંધ; વાતચીત
લેવડદેવડ કે અવરજવરનો સંબંધ તે. કિં
પ્રં ધાલમેલ કરવી=પેસનીકળ કરવી; ઉંધું
ચતું કરવું; કંઇક કાઢી લેવું ને કંઇક મૂકવું;
ભેળભેળા કરવું; ધાંધલ કરવી; દાવપેચની
ખાજ રમવી.

ધાલમેલિયું, વિં ધાલમેલ કરનાર; ગડબડિયું.
ખટપટી; પંચાતિયું. (૨) ઉતાવળિયું. (૩)
ધુસણુદાસ; આવળતો સારો સંબંધ રાખ-
વાની વૃત્તિવાળું; પેસનીકળ કર્યા કરનાર.
(૪) પેચી.

ધાલવું, કિં સં અંદર મુકવું; ખોસવું. (૨) પહેરવું; ધારણ કરવું. :-સ્ત્રીઓ નાકે વાળી ધાલે છે. (૩) ખંતથી મર્યા રહેવું, લાગુ ને લાગુ રહ્યા કરવું. :-તેણે એ કામમાં જખર માથું ધાલ્યું છે. (૪) કોમળાં નાણાં ખાઈ જવાં; લઈને ફરી પાછું નહિ આપવું :-દલાલોનાં નાણાં ધાલીને તે નાસી ગયો. (૫) મુકવું; પીરસવું. :-ખાણુ ધાલો. (૬) મેળવવું; ભેળવવું. :-ઝેર ધાલેલી મિઠાઈ. કિં પ્રં ઘર ધાલવું=કુટુંબમાં ને કુટુંબમાં ખોટું કરવું; લાંછન આણવું; ખરાબ કરવું. નીચું ધાલવું=શરમાવું; નમી પડવું; લજવાઈ જવું. કોઈ ધાલવી=પેટી સ્થાપવી; પડાવ નાંખવો. પગ ધાલવો=માં દાખલ થવું=માં પેસીને રહેવું; દાખલ થવું. ખોળે ધાવવું=રક્ષણમાં લેવું; આશ્રયે મુકવું; લઈ લેવું. માથું ધાલવું=માં પડવું; દાખલ થવું. અમરતા મળી આવવું; ફેરો આંટા ખાવો; મળતા જવું. માથે પાણી ધાલવું=મંદવાડમાંથી સાબ યથ ઉઠવું; ધણે દહાડે નહાવું; ઉઠણુ સ્નાન કરવું. માથે ધૂળ ધાલવી=ફજેત થવું; મૂર્ખ જનવું. ગાંઠ-વેળ-ધાલવી=સોજો આવી લોહીનું ખંધાઈ જવું. વાતે ધાલવું=જનોઈ દેતા પહેલાં આગલે દિવસે બહુકને અમુક ક્રિયા કરવી. ગાંઠે ધાલવું=ગાંઠમાં ખેસાડવું. (આલવાને અશક્ત હોવાથી-ધાયેલ થવાથી.) નજર ધાલવી=ધ્યાન આપવું; લક્ષ્ય દેવું; બેવું. :-પાયે વિંછવા રણજણે ને ચોહો દેશ મીટડી ધાલેછ. ભાલણુ. નાણાં ધાલવાં=માગવું ન આપવું; નાણાં પચાવી પાડવાં.

ધાવ, પું ધારવાળું-અણીદાર હથિયાર વાગવાથી જે ઉડા કાપ ખાડો પડે છે તે; જખમ. ઉં સરસ ધાવ સમશેર, જોરથી લાગે ફટકો. શામળ. (૨) સમસ્થા; કોયડો; સવાલ જવાબ વાળું પદ્ય; પ્રશ્નોત્તરી કવિતાઓ. નં ઝાકળ. ધાવું, કિં અં ઝટકો લાગવો; ધા પડવો; ધવાવું; ધાયેલ થવું.

ધાવેડી, વિં ઝીણી બુદ્ધિનું; ચંચળ; ચખરાક; ચતુર.

ધાસ, નં [સં. વાસ] વગર વાળ્યે એની મેળેજ ઉગી નીકળતાં જે તણુ છોડવા વગેરે તે; ખડ; ચાર; પથુઓતો ખોરાક. તણુ જ્યારે લીલાં અને કુમળાં હોય છે ત્યારે ચાર અને જ્યારે સુકાં થાય છે ત્યારે ધાસ કહેવાય છે, છતાં એક એક ખીમના અર્થમાં પણ વપરાય છે. કિં પ્રં ધાસ ખાવું=પથુની માફક વર્તવું; અણુસમજુની માફક કામ કરવું; માણસને ઘટે નહિ તેમ ખોલવું અથવા વર્તવું. ધાસ કાપવું=નહિ સાંભળવું; ઉપેક્ષા કરવી; નહિ ગણકારવું. :-શું હું ખાત્રી બડાવું છું, એવા અર્થમાં વપરાય છે. :-અચ્ચા પરાવળા' કેમ કંઈ સાંભળતો નથી, ત્યારનો હું શું ધાસ કાપું છું? (૨) સ્ત્રીં ધારો; ધાતુ વગેરેને ઘસવાથી પડેલી ભુટી. (૩) ખોટ; વપરાશને લીધે જે તુકસાન આવ્યું હોય તે; વસ્તુને વાપરવાથી તેમાં જે કંઈ ઘટ પડે તે. ધાસ ખાવી=ઘટ ખમવી; તુકસાન વેઠવું. ધાસ કાપવી=ઘટના બદલામાં કે ઘસારા તરીકે વાળી લેવું-મળરે લેવું. ધાસ લાગવી=સારો પડવો; ઘટ આવવી. :-સાંચાઓને તે ચલાવતાં ધાસ લાગે તેનો બદલો તો મળરે લેવોજ જોઈએ. કહેં ધાસની ગંછ ઉપરનો કુતરો =પોતાને નિરુપયોગી વસ્તુ પણ ખીમને ઉપયોગમાં નહિ લેવા દે એવો અદેખો. (૨) પોતાને કંઈજ ઉપયોગી ન હોય એવી વસ્તુનું પણ સ્વામિત્વ પોતાના હાથમાં આવવાથી મગર ઘડ ગયેલો હોય એવો માણસ.

ધાસચારો, પું દોરોના નિર્વાહનું જે કંઈ ધાસ ખાણુ વગેરે તે.

ધાસતેલ, નં જમીનમાંથી નીકળતું એક જાતનું પાણી જેવું, વાસવાળું અને જવાળાખાલી તેલ; ફેરોસીન.

ધાસદાણો, પું દોરોના નિર્વાહનું જે ધાસ

અને અત્યાદિક તે. (૨) ધાસ અને દાણારૂપે અપાતી ખંડણી. કાઠી રાબજો ગાયકવાડને ધાસદાણો આપે છે.

ધાસપુંજે, પું કચરોપુંજે; ઓગાટ; વાસીદું; વધ્યુંસદ્યું; છાંડણુ.

ધાસલેટ, જુઠું ધાસલેટ.

ધાસવું, કિં અં [સં. ઘર્ષ] ધસાવું. ઉઠ લેખણુ ગમ ધાસી-નણુદી કેમ નાથ ન આવ્યા. ક. દ. ડા. (૨) નુકસાન ન વેઠવું; કંઠક ઉપકાર કરવો; લાલ કરવો; ધસાવું. કિં પ્ર૦ ધાસીછટવું=નુકસાન-મહેનત લઈ છટવું; કોમળું પણ કામ કરી છટવું.

ધાસિયું, વિં ધાસમાંથી ઉત્પન્ન થયેલું; ધાસતું; ચિકાશરહિત. :-ધાસિયું ધી. જે ઢોર એકલા ધાસ ઉપરજ રહેતાં હોય જેને ખાણુ ધાલવામાં આવતું ન હોય તેતું ધી. (૨) ભેળવાળું; સત્તરહિત; ધાસ જેવીજ આછી પિળાશ રહી હોય એવું; હલકું; ઉતરતું. :-ધાસિયું સોતું.

ધાસિયો, પું [અ. ગોશ્ય] સાથરો; ધાસનો પથારો. (૨) ધાસની ડળી; ધોડાની પીઠ ઉપર નાંખવાની કામળ. કિં પ્ર૦ ધાસિયો ગુંડાળવો=કચાળો ભરવો; સાથરો ઉઠાવી લેવો; ધાસતું જે એકકિયું પાથરીને બાવા સાધું વગેરે ખેસે છે તે ઉઠાવી વિંચાળીને ચાલ્યા જવું.

ધાસોરિયું, નં બલેયું; ઘરમાં પહેરવાની ચુડી. કામ કરતાં બગડે ધારપડે તોપણ ચિંતા નહિ, એવી મતલબથી રાખેલી સાધારણ ઉપયોગની ચુડી.

ધાંધરડવું, કિં અં ધર ધર એવો અવાજ થાય તેમ ગળામાંના ભારે ધાંટાએ રડવું; ગળામાંથી લાંબો ને તીણો સાદ કાઢ્યા કરવો; :-પ્રાકું ધાંધરડે છે. (૨) ખૂબ રોવું. :-છોકરાનો ધાંધરડીને ધોધળો ખેસી ગયો. (૩) ધોધળો તાણીને ખોલખોલ કરવું; રાગ

કાઠીને મોટેથી ગાયા-કહ્યા કરવું. :-વ્યાસ બિચારો ધાંધરડીને થાક્યો પણ કંઈ મળતર મળ્યું નહિ. ખૂસો પાઠ્યા કરતી; આરડવું.

ધાંધરી, સ્ત્રીં એક જાતનું વાળું.

ધાંધલું, નં ભૂત ભરાવું તે; ગાંડા જેવું જે આચરણુ તે; ગાંડું. કિં પ્ર૦ ધાંધલાં કાઢવાં=ભૂત ભરાયું હોય એમ કરવું; ગાંડાં કાઢવાં. (૨) ઓવારણું. કિં પ્ર૦ ધાંધલાં લેવાં=પ્રેમમુગ્ધ થઈ ઓવારણાં લેવાં. બહુવચને વપરાય છે.

ધાંધું, વિં નિર્માલ્ય; ગરીબ; રોતકું. (૨) ગભરાયેલું; સાલાતુલું; ગાંધું.

ધાંચ, સ્ત્રીં ચીલામાંનો ખાડો; પૈકું ટપકાઈને નીચે પડે અને ઝટ નીકળે નહિ એવો ગરીડામાંનો ખાડ. (૨) ધાંટી; સુશ્લેષી; ગુંચવણ. (૩) અડચણ; વાંધો; કાંસ. (૪) હેલો; આંચકો; ટપકારો.

ધાંચણુ, સ્ત્રીં ધાંચીની સ્ત્રી; ધાંચી. જાતની સ્ત્રી. ગંગલીધાંચણુ=જાડ જાણુનારી એક દંતકથામાંની સ્ત્રી, શામળમદની વાર્તાઓમાં એક મોટી ઉસ્તાદ જાડગર ધાંચણુના જાડ સંબંધી કાવાદવા આવે છે તે.

ધાંચી, પું [સં. ઘર્ષ] તૈલીઅમાંને ધાણીમાં પીલી તેલ કાઢનાર અને તેલ વેચનારો ધંધો કરનાર; તેલી. (૨) ધાણી રાખી તેલ પીલી કાઢવાતું અને તે વેચવાતું કામ કરનારા લોકોની નાત. ૩૦ પ્ર૦ ધાંચીનો ખેલ (ખળદ)=એકને એક રસ્તે હમેશ મહેનત કર્યા કરનાર. ધાંચી જેવું=મેલું; કંઈ; ગુંદું. ધાંચીનો ખળદ કામનો કામ=ચાલી ચાલીને ઢેરના ઢેર. ધાંચી સેતાની માંચી=ધાંચીની જાત બહુ પહોંચેલી-કામધ હોય છે એવા અર્થ. ધાંચીની છોકરી અને ખોળ ના ઓળખે =ન મનાય એવું અર્થ. જુપણું. ધાંચીને લુગડે ડાઘ શો ખોળનો =જ્યાં નર્ત્ય ડાઘ ને ડાઘજ હોય ત્યાં સી

વાત? ધાંચીનો બળદ બાર ગાઉ ચાલે તોયે
ઘેરનો ઘેર=ચાલીને ઠેરના ઠેર. ધાંચીભોચી=
ઉતરતી જાતના લોક; હલકાલોક. ધાંચી
ખૂટવો=(હસવામાં) દીનામાંનું તેલ દિવેલ
ખૂટવું. ધાંચીની ધાણી જેવું=મહુ ગંદું.

ધાંચો, પું વાંસકોડા; વાંસના ટોપલા ટોપલી ને
સાદીઓ વગેરે બનાવનારો. (૨) ધાંચા
લોકમાંનો અક્કે. (૩) ધાંચી. રીસ=તુચ્છ-
કારમાં ધાંચો એમ કહેવાય છે.

ધાંટાધાંટ, સ્ત્રીં સોરખકાર; ખમાખમ; ઉપરા
ઉપરી ધાંટા માડ પા; કરવા તે. ઉં જરા
વાર થઇ કે તરત એ તો ધાંટાધાંટ કરી
મૂકે છે. સામસામે ધાંટા કાઢવા તે.

ધાંટી, સ્ત્રીં ગળાને વચ્ચે ભાગે રહેલું શંક
આકૃતિનું જે હાડકું તે; હરડિયો; હરડિયાનું
અસ્થિ. આ અવયવ હોયોનીયો થયા વગર
ખોરાક ગળી શકતો નથી. માણસને જીવાની
આવતાં આ અવયવ જરાક સપાટી બહાર
નીકળે છે. તે ઉપરથી ધાંટી ફૂટી=જીવાની
આવવી, એમ કહેવાય છે. (૨) ગળાની
અંદરથી અવાજ ઉપજા કરનારો અવયવ;
સૂર-અવયવ. :-એની ધાંટી સારી છે. (૩)
ધાત; મોટી મુશ્કેલી; અડચણ; વિડંબના.
કિં પ્રં ધાંટી આવવી નડવી-પડવી=હરકત-
મુશ્કેલી આવવી. ધાંટી વટાવવી=મુશ્કેલી-
માંથી પાર ઉતરી જવું. મરણની ધાંટી=
મારવાના વખતની જે પીડા મોટી મુશ્કેલી તે.
સુવાવડની ધાંટી=જાતન કાળની મુશ્કેલીનો
વખત તે. ઉં ધાંટી મોટી થીવે નીસરી,
થઈ લાંબી બગ જેવી. રતેશ્વર.

ધાંટો, પું ગળામાંથી જે અવાજ નીકળે છે
તે; અવાજ; સાદ; સૂર. ખડું મોટથી
ખોલવું તે; ખૂમ; પોકાર; ખરકા. :-ધાંટો
કાઢીને ખોલો. ભાષને ધાંટો પાડ. ખરાડો;
મોટો સાદ. ઉં ઉચે ધાંટો ન કરીએ
ઉચ્ચાર, અદ્ય શીખો એટલી. ક. દ. ડા.

કિં પ્રં ધાંટો કાઢવા=ગુસ્સો કરી મોટથી
ખોલવું; ઠપકો દેવો. ધાંટો ઉઘડવો=સારો
સાદ નીકળવો. ધાંટો પાડવો=ખોલાવવું.
(૨) ખીજવું; ખીવડાવવું. :-ધાંટો પાડીને
કહેશે તો માનશે. ધાંટાખુલવો=ખોખરા
થઇ ગયેલા સાદનું ઢાળે આવવું.

ધાંયજી, જીં ગાંયજી.

ધાંયજો, પું ઉખમ; વાળંદ. કહેં ધાંયજો
ઉકયો ને કરયો ફૂટયો=એક ગયું કે ખીજ્યું
તૈયાર.

ધિમેસ; સ્ત્રીં મંકોડાથી સહેજ નાનાં અને
કાઠીઓથી જરા મોટાં એક જાતનાં રાતા
રંગનાં જીવડાં; (કાઠીઓની જાતનાં) રાતી
કાઠીઓ. કિમેસો એમ પણ કહેવાય છે.

ધિમેડી, સ્ત્રીં [સં. વૃહાલિકા] સરડા-કાચંડા
જેવું ચપડું અને સખોડિયા રંગનું એક
નાનું પ્રાણી. (૨) ધિમેડાંનો વેશો; ધિમેડી.

ધિમેડું, નં [દે. ગોત્તહા+ફલમ] ધિમેડીના
વેલાનું ફળ. આનું શાક થાય છે. ટિંડોર;
ધમેડાં. (૨) સાલ; ફાંસ; ફાયર. કિં પ્રં
ધિમેડું પેસવું=વગર કારણની પંચાતી
આવી પડવી.

ધિસલું, નં આશરે ત્રણ ચાર હાથ લાંબું
એક છોડે એ પાંખાંવાળું બળદ પળોટવાનું
લાકડાનું યાન. (૨) છોકરાંને રમવાનું વતરણું.

ધિસવું, કિં સં મુક્કીનો ખાર મારવો; ટપે-
રણું; ધીમવું.

ધિસ્સો, પું માંજની દોરી ઉપર જે ધસારો
પડે છે તે; દાંતિયો. કિં પ્રં ધિસ્સો દેવો=
ક્ષત પાડવો. (દોરમાં) (૨) થાપ દેવી.

ધી, નં [સં. વૃત] પ્રાણીજ સત્ત્વ ચિકાશ; દૂધનું
દહિં-દહિનું માંખણ અને માંખણને તાવીને
બનાવેલું ચીકણું સ્વાદ વગરનું ઉતું કરતાં
પ્રવાહી થાય અને ટાઢું પાડતાં થીજી જાય
એવું ચીકટ તે; ઘૂત; વૂપ; ચીકટ. કહેં

ધી ઠાવું તો ખીચડીમાં=ખોટું પણ ઉપયોગી
અર્થમાં થવું તે. વિયાળ=ધીવાળું; ધી કરનારું.
આ ભેંસ બહુ વિયાળ છે. ૩૦ પ્ર૦ ધીકાં=
સારો લાભ; ખૂબ ખાવા પીવાનું અને
આનંદ કરવાનું મળે તે; કમાણીનો સપાટો;
ખૂબ રળવાનું મળવું તે; ગદ્યલેખ્યાં.

ધીકાંટો, પું૦ જ્યાં ધી જોખાતું અને વેચાતું
હોય તે જગા; ધીનું બજાર.

ધીગળણી, સ્ત્રી૦ ધી વગેરે પ્રવાહી ગાળવાનું
ઝીણી જાળીનું વાસણ.

ધીચ, જુ૦ ગીચ.

ધીચોપડ, ન૦ ધી અને તેના જેવું ખીજું
ચીકણું દ્રવ્ય; ચીકટ પદાર્થ; ધી તેલ વગેરે
ચરબી જેવી વસ્તુઓ તે; ધી અને
ચોપણાય એવું જે તે.

ધીટ, જુ૦ ધીટ.

ધીતાવણી, સ્ત્રી૦ માખણને કડકડાવીને ધી
કરવાનું વાસણ; માખણને તારીને ધી બના-
વવાનું માટીનું રીંહું વાસણ.

ધીતેલું, ન૦ પોચણીનું ફળ. કમલિની અને
પોચણીના મૂળમાં તેનાં ફળ કહેવાતી ગોટા
જેવી જે નાની ગોટા થાય છે તે. એમાંની
કેટલીકનો સ્વાદ ધી જેવો હોવાથી 'ધિયું'
કહેવાય છે. કેટલીકનો સ્વાદ તેલ જેવો
હોવાથી 'તેલું' કહેવાય છે. આ ઉભય
સ્વાદના મિશ્રણને લીધે તે રજા ધીતેલાં-
છતેલાં કહેવાય છે.

ધીય, પું૦ શક; વહેમ; શંકા. (ગોહિલવાડ)

ધીસ, સ્ત્રી૦ તપાસ કે રમતગમતને માટે સાથે
મળીને નીકળેલા ઘણા માણસોનું ટાળું;
મંડળ; સંઘ; સમૂહ. (૨) રોત ફરનારા-
ઓનું મંડળ; ચોટીયાનોનું ટાળું. (૩)
હોળાનો વરદોડો. (૪) વિસ્ત્રો; જોરથી
કરેલો આઘાત.

ધીસરું, ન૦ ધુસરું.

ધું, કિં અ૦ ધીખવું; મારવું; ટીપવું.

ધીસાધીસ, સ્ત્રી૦ ઉપરાઉપરી ધીસધીસ થતું
હોય એવી જે હાલત તે; ભીડાભીડ. (૨)
ઉપરાઉપરી-ઘડોઘડ ઝીકા મારવી તે. (૩)
ધમ્માયકડી. (૪) કનિયો.

ધુધરમાળ, સ્ત્રી૦ [સં. ઘુર્ધરી + માળ] ધુધ-
રાની માળા; ઘંટડીઓ ટોકરીઓનો હાર.
(બળદની કોટે બાંધવાનો) ઉ૦ ધુધરમાળ
ધમકે ઘણીરે. ક. દ. ડા.

ધુધરવટ, સ્ત્રી૦ ધાધરાના ઘેરની નીચેની
ધુધરીઓવાળી જે કોર ખૂલ તે; ઘેરની
કિનારી ઉપરની ધુધરીઓની હાર તે. (૨)
જેને છેડે ધુધરીઓ મૂકેલી હોય એવો
ધાધરો તે.

ધુધરાવું, કિં અ૦ ગુસ્સાથી ડોળા તાણવા.
ઉ૦ ઓઠ ડંસે ને ધુધરાતોરે, ધુટણીએ
ગોળીભણી જતો. દશમસ્કંધ.

ધુધરિયાળું, વિ૦ જેને ધુધરીઓ લગાડેલી
હોય એવું; ધુધરીઓવાળું; વાગતું; ખડ-
ખડતું. :-છોકરી રોડયા પછી એની આ
ધુધરિયાળું ઘરેણું પહેરતી નથી.

ધુધરી, સ્ત્રી૦ [સં. ઘુર્ધરી] ધાતુના પતરાનો
બનાવેલો ખડખડ એવો જે નાનો અને
પોલો દાણો તે. સોનારૂપાની ધુધરીઓવાળું
ખાળુબંધ જેવું સ્ત્રીઓને કોણી ઉપર પહે-
રવાનું ઘરેણું. (૨) બાફેલું આખું અનાજ.
ઘઉં બાજરી જીવાર વગેરે. (ગાયોને
ખવરાવવાનું.) ટોકા. કિં પ્ર૦ ધુધરીઓ
લટકાવરી=મસ્કરીમાં ફાટેલાં-જેને કાપડીઓ
લટકતી હોય એવાં વસ્ત્ર પહેરવાં.

ધુધરો, પું૦ [સં. ઘુર્ધરા] મોટી ધુધરી. (૨)
પતરાનો-લાકડાનો ધાસનો કે પાનનો
કાંકરા ભરીને બનાવેલો હવાવતાં ખડખડે
એવો એક ધાટ; છોકરાંને રમવાનું ખડખડે
એવું રમકડું; ખડખડિયું. (૩) ધુધરીઓનો
ઝુમખો. (૪) માવા અને મસાલાવાળી એક
જાતની પૂરી; ખાવાનો એક પદાર્થ. (૫)

કેતરાં ઉખડી નય તે માટે દાળ કરવા માટે પલાળેલું કટાળ. (૬) ચુનો ખનાવવાને પકવેલા મરહિયા. કિં પ્રં ધુધરા આંધવા= નાય કરવો; નાયવાનું કામ કરવું; નિર્લજ્જ થવું; શરમ મૂકીને કામ કરવું. ધુધરા મૂકના=શોભાયમાન કરવું; સુંદર ખનાવવું; કોઇનું ધ્યાન ખેંચાય એવું કરવું. ધુધરો-ખતવું=રમકડા રૂપ થવું; રમુજી ખતવું; તાને ચઢવું; લહેરમાં આવી જવું. :-શેઠ તો આને ધુધરો બન્યા છેને? નવલરામ. જ. ભો. ધુધરાજેવું=સુંદર; મજેનું; ગમતી. ખોદકણ. :-છોકરો તો કેવો ધુધરા જેવો છે. ચાલાક; વેગવાળો; હોંસીલી. :-અને વહુએ મજેની ધુધરા જેવી મળી છે. કહેં પૈસો હોય તેનો છોકરો ધુધરે રમે=જેની પાસે હોય-જેની શક્તિ હોય તે કાર્ય કરે.

ધુધવડું, કિં અં [ઘુર્ધાવટે] 'ધુધુ' એવો અવાજ થવો; ગર્જવું; ગર્જના જેવો અવાજ નીકળવો. :-દરિયો ધુધવે છે. (તિહ-હોસો વગેરે પ્રાણીઓના અવાજને માટે પણ આ ક્રિયાપદ વપરાય છે.) જોરથી મોટે અવાજે બોલવું; ગળામાંથી અવાજ કાઢવો. ઉં રાકમાં સાપજ કુધવે, મોહિ ધુધવે ઘોય. નળાખ્યાન.

ધુધવાટ, પું 'ધુધુ' એવો જે જોરદાર બારે અવાજ થવો તે. :-રાતે દરિયાનો અંતે સિંહનો ધુધવાટ બહુ લાંબેથી સંભળાય છે. (૨) ઘાંટો; ખરાડ; ગર્જના.

ધુધવાટો, પું જોરદાર બારે મોટો અવાજ તે; ગર્જના; ખરાડ; હોકારો. (૨) સામે ધુરકવું તે; કોષ આણી રીસથી મોટે ઘાટે બોલવું તે; કપકો દેવો તે. :-હોસો તો કંઈ કહેવા જતાં એકદમ ધુધવાટો કરે છે. કિં પ્રં ધુધવાટો કરવો=ગર્જના કરવી; મોટો ઘાંટો કાઢવો.

ધુધુ, અં ધુધુકાર જેવો જે બારે અવાજ તે. :-દરિયો ધુધુ કરે છે. (૨) હોવાનો-

(ખીજ પ્રાણી-પંખીનો) ગળામાંથી નીકળતો જે બારે અંતે ધરધર થતો હોય એવો ઉડો ગળામાંનો અવાજ. :-હોસો આખો દહાડો 'ધુધુ' કર્યા કરે છે.

ધુમચો, પું સમૂહ; જયો; ટોળું.

ધુમજ, પું ધુમ્મટ; દેવળ કે મકાનનો ઉભી અંકાકૃતિ જેવો ધાખાનો આકાર તે. (૨) શિખર; છત્રીના ઉપરના ભાગ જેવી જે ગોળ ચુનાગચ્ચીની છાપરા જેવી ખનાવટ તે. (૩) ગર્ભાગાર; મંદિરની અંદરનો ઓરડો; ધુમટ તળેનો ભાગ.

ધુમટ, પું [પા. ગુવદ] દેરા અથવા મકાનની ઉપર જે અંકાકૃતિએ ધાધું વળાય છે તે; છત્રાકાર ચુનાગચ્ચીની છાટ તે. (૨) દેરાની અંદરનો ભાગ.

ધુમટી, સ્ત્રી ધુમ્મટ જેવી જે નાની આકૃતિ તે. :-તાણતની ધુમટી. (૨) માથું અને પીઠ ન પડળે એવી ધાસ કે વાંસની ચીપોની અથવા જવડીની બોચલા જેવી છત્રી.

ધુમટો, પું ધુમ્મટ જેવી જે વચ્ચની આડ તે; માથા ઉપર ઓઢેલું લુગડું તાણીને મોં ઢાંકવું તે. કિં પ્રં ધુમટોતાણું=જાળ કાઢવી.

ધુમડવું, કિં સં એકતાર થાય તેમ જોરથી પ્રવાહીને હલાવવું; તળે ઉપર થાય તેમ ફેરવવું. (૨) હિચકા ધાલવા; હિંદોળવું.

ધુમડી, સ્ત્રી આમ તેમ ધુમાવું તે. (જોળીનું) :-જામને ધુમડી ધાલ. (૨) ચકરી; ચકર ચકર ફરે એમ કરવું તે. :-બમરડાએ ધુમડી લીધી. ધુમરડી.

ધુમણી, સ્ત્રી ધુમડી.

ધુમરડવું, કિં સં ગાદા પ્રવાહીની અંદર હાથ ધાલી તળેઉપર કરવું; એકતાર થાય એમ કરવું; ગોળ ફેરવવું; ધુમીડવું. (૨) જોરથી હિંદોળવું. (૩) ચકરચકર ફરે એમ કરવું.

ધુમરડી, સ્ત્રી ફેર; ચકર; વમળ; બમણ :-ધાણીમાં ધુમરડીઓ ચારે છે

ખાળકને ઘોડિયામાં સુવાડીને ખૂણ હિંચકા નાંખવા તે. ધુમરડી ધાલની એમ પણ કહેવાય છે.

ધુમરાવું, કિં અં રીસથી મોં ચઢાવવું; ગુસ્સામાં દેખાવું. (૨) ડહોળાવું; ચિકારી થવું; કેટલી અસર જણાવી. :-રીસે બરાચેલાની અને છાકટાની આંખો હંમેશા ધુમરાચેલી રહે છે. (૩) વરસાદનું ચઢી આવવું; અંધારાવું; ઝગમગ રહેવું. :-આકાશ આખો દિવસ ધુમરાચેલું રહે છે પણ વરસાદ પડતો નથી.

ધુમરી, સ્ત્રીં ધુમણી; ધુમરડી. :-ફરતું ફરતું ધુમરી ખાઇને પડયું. (૨) વમળ; ભમરો; પાણીની અંદર જોરથી વહેતાં ફુંડાળાં વળે છે તે. (૩) ચક્કર; માથું ફરવું તે; અંધારાં આવવાં તે. :-મને તે જોઇને ધુમરી આવે છે.

ધુમલડી, સ્ત્રીં ધુમરડી; ધુમડી. (કવિતામાં).

ધુમાધુમ, સ્ત્રીં આમતેમ જોરથી અને હોંસથી ફરવું તે; મહાલામહાલ ઉં આ વાદળી-જોએ ધુમાધુમ માંડીરે. નવસરામ, અહિં તહિં જોરમાં અને આનંદમાં ફરવું તે.

ધુમાધુમી, સ્ત્રીં ધુમાધુમ; દોડધામ.

ધુમાવવું, કિં સં ફેરવવું; ધૂમે એમ ફરવું; ચારે તરફ ફરે એમ ફરવું. :-તરવાર ધુમાવવી. (૨) ચારે તરફનો વિચાર કરીને-આસપાસની બધી ભૂમિકાઓનું દિગ્-દર્શન થઇ જાય તેમ લખવું. :-આ બાબ-તોમાં તે બહુ સારી ક્લમ ધુમાવે છે. કમલ ધુમાવવી-મહુ સારી ઇખારતથી લખવું.

ધુરકવું, કિં સં ગુસ્સાભેર ગળામાંથી મોટો અવાજ નીકળે એવી રીતે બોલવું; બુધવાટ કરવો; મોટેથી બોલીને સામા થવું; ઠપકો દેવો. (૨) ભસવું. (૩) પોપચાં ન મિચાય તેવી રીતે ફાટી આંખે ગુસ્સામાં કોઇની સામે જોયા કરવું; તાજીને ડોળા કાઢવા. (આ ત્રીજે અર્થે મુંખાઇ અને સુરત

તરફ વપરાય છે. અમદાવાદ તરફ ધુરકવું= ડોળા કાઢવા એમ કોઇ સમજતું નથી; તેમ સુરત મુંખાઇ તરફ ધુરકવું=ગુસ્સાંથી બોલવું બુધવાટ કરવો કે ખીજવું એમ કોઇ સમ-જતું નથી.)

ધુરકાધુરકી, સ્ત્રીં સામસામે ધુરકવું તે.

ધુરકાવવું, કિં સં જોરથી બોલીને ખીજા-વવું; ધમધી આપવી; ઠપકો દેવો.

ધુરકિયું, નં ધુરકીને બોલવું તે; ધરકિયું; ધુરકવું તે. કિં પ્રં ધુરકિયાં કરવાં=કુંખ-રાવવું=ધુરકીધુરકીને ઠપકો દેવો.

ધુરધુર, અં એવો થતો અવાજ દેખાડે છે.

ધુલર, નં એક જાતનું (અંજીરના જેવું) વૃક્ષ અને તેનું ફળ; ઉમરું, ઉમરકું. :-જેમ ધુલરના વૃક્ષમાં ફળ બહુ, તે ફળના જંતુ-ઓનો પાર ન લાડું. દ. રકં. (૨) કાનનું એક ધરણું.

ધુલરું, નં બાળકની કોટનું એક ધરણું. જેમાં વાધતો નખ, વજરમુકાં વગેરે હોય છે તે. (૨) સ્ત્રીઓના કાનનું એક ધરણું. (૩) ગ્રંથખું; બૂલતી ધુધરીઓનો જથ્થો તે.

ધુવડ, (ધૂડ) પું [સં. વલ્લક] રાતે દેખે (દિવસે નહિ) એવું એક પંખી; દિવા-ભીત; ઉલ્લક. કહેવું ધુવડનું મોત કાગડો= ધૂવડ અને કાગડાઓને ઉંદર બિલાડીની મારફ વેર હોય છે. તેઓ એક બીજાને જોતાંજ મારવા દોડે છે.

ધુસણિયું, વિં જ્યાં ને ત્યાં પેસતીકળ કરનાર; ચાનાપમાન ન જોતાં માથાં મારનાર; ધૂસી જાય એવું; માથાંમારિયું.

ધુસાડવું, કિં સં ઘૂસે દાખલ થાય કે પેસે એમ કરવું; ધાલવું; કોઇ રીતે અને કોઇ પણ તદ્દખીરે દાખલ કરવું. :-જે તો જ્યાં હોય ત્યાં પોતાનું લાકડું (વ્યક્તિત્વ) ધુસાડ્યા વગર રહેતો નથી.

ધુંધટ, પું. મુખ દેખાય નહિ તેમ તાણેલો
માથા ઉપરના લુગડાનો પડેલો; (સ્ત્રીઓ)
લાજ-અદ્ય દેખાડવા સારૂ માથાપરનો
છેડો મોં આડે ધરવો તે, કિં. પ્ર. ધુંધટ
તાણવો=લાજ કાઢવી. (૨) પુરખો; મોં
ઢંકાય એવો પડેલો.

ધુંધટડો, પું. જુ. ધુંધટ.

ધુંધટી; નાનો ધુંધટ. (૨) માથે નાંખવાનો
નાનો ચલાખો.

ધુંધટો, પું. મોં ઢંકાય એમ માથા ઉપરનો
છેડો તાણી બનાવેલો જે ધુમ્મટ તે; ધુંધટ.
ધુંધટડો કવિતામાં વપરાય છે. ઉ. ધુંધટડા
ખોલતે રાધે. પ્રા. કા. ધુમટો. કિં. પ્ર.
ધુંધટો તાણવો=મોઢું ઢંકવું; લાજ કાઢવી.

ધુંધ, સ્ત્રી. ગુંચવણ; આંટી; ઝટ લઇને ઉકલી
શકે નહિ એવી આંટી; જેનો ઝટ લઇને
તોડ નિકાલ થઈ શકે નહિ અને રોકાવું
પડે એવી હાલત; ગડબડ; સુસ્કેલી.

ધુંચવવું, કિં. સ. ગુંચાય એમ કરવું; માર્ગ
સરે નહિ એવી રિથિતિમાં મૂકવું. ગુંચવવું.

ધુંચણું, જુ. ગુંચણું.

ધુંચાવું, કિં. અ. ધુંચ પડવી; ગુંચાવું; માર્ગ
નહિ સરવેલો; નિકાલ નહિ જડવાથી ગભરાવું;

ધુંચ પડે એવી હાલતમાં હોવું.

ધુંજવું, કિં. અ. [સં. ઝુંજ] 'ધુંઉં' એવો
અવાજ કરવો. (ભરડાનો) ભરડો,
તીર, ગોળી વગેરે વસ્તુઓ ખુલ્લુ ગતિથી
હવામાં જતાં જે અવાજ થાય છે તે.

ધુંજું, ન. ખીસું; ગળવું. (૨) સુકો મસાલો
ભરીને બનાવેલી અર્ધગોળ પૂરી; ધુધરો.
ખુલ્લુવચને ધુંજું એમ બોલાય છે. ૩૦ પ્ર.
ધુંજીનો વર=જેને ધુંજું ધન લાલવું પડે મોટી
પહેરામણી આપવી પડે એવો કુળવાન વરતો.

ધુંટ, પું. ધુંટડો; ગોટ; કોગળો. (૨) વિ.
લોહાની એક જાત. ૩૦ પ્ર. લોહીનો
ધુંટ=કોધનો ઉછાળો; ગુસ્સો; કોષ પથ

ખાખતસર કોષ ચઢવાથી લોહી તપી જઈને
કંઈક કંઈ કરી નાંખવાનો ઉછાળો આવવો
તે. દૂતનાં વચન સાંભળીને રાજાને રૂવેરૂવે
કોષ વ્યાપી ગયો અને જાણે હમણાંજ
તેના કકડા કરી નાંખી એમ થયું, પરંતુ
વખત જોઈને લોહીનો ધુંટ ગળી ગયો.
મોં ભરાય એટલું તે; મોં ભરાવું તે. :-રસ
રસના ધુંટ ભરાય છે.

ધુંટડો, પું. મોંની ખખોલમાં એકજ વખતે
જેટલું પ્રવાહી માય તેટલું તે; ગોટ; કોગળો.
કિં. પ્ર. ધુંટડા ગળવા=કોષ મારવો; કોષના
જુસ્સાને સહન કરવો; ગુસ્સાને દાખી રાખવો.

ધુંટણું, પું. [સં. ધુંટિકા] પગની વચમાંનો
સાંધો તે; ઢિંચણું. કિં. પ્ર. ધુંટણીએ
ખેસવું=મોગલાઈ અદખે ઢિંચણવાળીને
ખેસવું. ભાગી જવું; પાયમાલ થઈ જવું.
ધુંટણીએ પડવું=ધુંટણું ઉપર ખેસીને નંમવું;
પગે લાગવું. ધુંટણું ઉપર જોર આવે તેમ
કરવું. ખળદ તો ધુંટણીએ પડીને પથ
ધાંચમાંથી ગાંડું બહાર કાઢે.

ધુંટણિયાં, ન. નાનાં છોકરાં જે ધુંટણું ઉપર
ભાર દઇને આમતેમ ખસે છે તે; કિં. પ્ર.
ધુંટણિયાં ભરવાં=ધુંટણું ઉપર ખસવું-ચાલવું.

ધુંટવું, કિં. સ. [સં. ઘર્ષ] જુકાને વધારે
ખારીક-ઝીણા બનાવવા માટે ટુંડા કે ખલમાં
નાંખી કુતક-અત્યાધી જોર દઇ ધસીને
પીસવો; લસોટવું; પરતવું. (૨) કોષ વસ્તુને
લીસી ને ખૂબ ઉજળી અથવા ચળકતી
થાય તેમ જોરથી ધસવી. (૩) વારંવાર
ફેરવફેરવ કરવું; ખરડામાં લખ્યા કરવું;
અંદર ને અંદર ફેરવવું-લખવું. અક્ષર ઠરા-
વવા; દસકત વાળવા. ખૂબ ખારીક થાય
એમ વારવું; ચઢચઢિત કરવું; મરડવું. કિં.
પ્ર. દોપિસ્તાં ધુંટવાં=પત્તાં અથવા પાટી ઉપર
ખજોલા અક્ષરમાં ફરી ફરીને લખ દેર
કરવી. (૨) નવેસરથી-એકઠે એ

માંડવું. વિદાને કહ્યું કે અમે હવે દોપિસ્તાં
ધુંટવા બેસીશું ? સર ધુંટવો=રાગની મિલા-
વટ કરવાને અથવા સર લેતાં ચંતિ આગળ
તૂટ પડે નહિ તે માટે અથવા રાગ બેસાડવા
સાથ ધાંચાને તૂટી ન જાય તેમ લંબાવવો.
દમ ધુંટવો=શ્વાસને લંબાવી લેવો; શ્વાસને
ચોડીવાર રોકી રાખવો. :-મરજીવા નાન-
પણથીજ દમ ધુંટતાં શીખે છે.

ધુંટી, સ્ત્રીં પગની પાટલી અને નળાને જોડ-
નારા સાંધા આગળથી બહાર નીકળેલી નાની
હાડકી. ધુંટું-ધુંટાં (આમ્ય) (૨) બચ્ચાંને
અપાતી એક ઔષધિ. (૩) (પ્રાચિ) ગાંઠ;
આંટી. (૨) મુરકેલી; ગુંચવણી. :-આંટીધુંટીના
હિસાબે એટલે કોયડા. (૩) ધાનીખુંચ.
આંટીની સાથે જોડાઈને વપરાય છે. :-આંટી
ધુંટી. ઉં આંટી ને ધુંટી તો, અમો નવ
જાણીએ. પ્રા. કા. જળવિદ્યા; પ્રપંચજળ.

ધુંટો, પું ખૂબ ધુંટીને બનાવેલો મુલાયમ
રગડો, લોલો; અવલેહ. (૨) અંજનદ્રવ્ય;
ખરડ. (૩) ખતો; ધુંટવાનું ઓળર. કોડો
કે કાચ લીસો હોવાથી ધુંટનાના કામમાં
આવે છે. (૪) ધુંટવાથી આવેલો જે ઓપ
તે. :-આ કાગળ ઉપર હજી સારો ધુંટો
કરવો જોઈએ.

ધૂડ, પું ધૂવડ; ઉલક. (૨) વિં મુંગો; શુમાની.
અતિ વઢ. :-ધરડો ધૂડ. (૩) અંધ.

ધૂમ, અં ગરક; ચક્રિત; આભો. (૨) બેભાન;
આંધળોભિંત.

ધૂમવું, કિં અં આમતેમ મહાલીને આગળ
પડતું કામ કરતા હોઇએ તેમ કરવું; મોટો
કારભાર કરવો; મહાલવું. (૨) વ્યાસ
થઈ રહેવું; આમતેમ ગોળાવું; ગોટાવું.
મશગુલ-તલ્લીન રહેવું; અસ્ત બની રહેવું;
મચવું. :-એના મનમાં તો એના એજ
વિચારો ધૂમી રહ્યા છે. (૩) ચારે પાસ
ફેલાઈ બીણો ઘેર કરવો; શબ્દાયમાન થઈ

રહેવું. :-આ વીણાનો સર બધા વાતા-
વરણમાં ધૂમી રહ્યા છે.

ધૂરવું, જું ઘેરવું. (૨) ધૂરધૂર થવું. (૩)
ગળામાંથી 'ધુધુ' એવો અવાજ નીકળવો.
નરકચુતર ધૂર છે.

ધૂણાયમ. ન, વિં [સં.] હાલવું; ભમવું;
ધૂનવું હોય એવું.

ધૂસં, પું મોટો વકરેલો ઉંદર. (૨) કોળ
મુંગાઈમાં ગટરના મોટા ઉંદરાને ધૂસ કહે છે.

ધૂસવું, કિં અં જોરથી અંદર પેસવું; દાખ
થવું; માથાં મારવાં; સાંમેલ થઈ જવું;
કોઈ પણ બદાને ને કોઈ પણ તફાવી.
અમુક સમાજમાં, ઘરમાં, કામમાં કે વાતમાં
સામેલ થઈ જવું.

ધૂસિયું, નં કોળવાઈ; કોળ પકડવાનું છટક.
ધૂણા, સ્ત્રીં [સં.] દવા; અનુકંપા. (૨) તિરસ્કાર.
નિર્ઘૂણ=નિર્દય.

ધૂત, નં [સં.] ધી; તૂપ.

ધેટી, સ્ત્રીં ઘેટાની માદા; ગાડરમાદા; મેંદો.
(૨) વિં જાડી; માંસલ; તાજી; ભરેલા
શરીરની ઠિંગણી સ્ત્રી.

ધેડું, નં આખો શરીર સુંવાળા વાળવાળું
એક ચોપણું ગરીબ જનાવર; મેંદું; ગાડ.
આ પ્રાણીના વાળ ઉત્ત કહેવાય છે. કામળા
ને ધામળીઓ વગેરે ગરમ કપડાં તેમાંથી
બનાવવામાં આવે છે. આ પ્રાણી બહુજ
ગરીબ હોય છે. ભરવાડ લોકો બકરાં સાથે
તેને પાળે છે.

ધેટો, પું ઘેટાંની જાનતો નર; મેંદો; મેધ. (૨)
જાડો ભરાઉ શરીરનો છોકરો.

ધેડ, નં લોટું; ઢોચકું. ઉં શું ધડો કે ઘે
ઉતરશે, ચાક ઉપર છે હજી પિંડો. શામળ.

ધેન, નં ઉંચ આવવાની અસર તે; તંદ્રા
આગસ; આંખો મિચાઈ જઈ ઉંચમાં પડ
વાની જે લાગણી થાય છે તે. (૨) અભિ-
માન; છક; મદ. (૩) ઈંદ્રિયોને શિથિલ કરી

સ્મૃતિબ્રશ કરાવનારી ઝેર કે માદક પદાર્થો વગેરેની અસર તે. :-અશીણું ધેન ચઢે છે. કિં પ્રાં ધેન ચઢવું=ઉંઘ લેવાની અસર થવી; આભમાન આવવું.

ધેખર, નાં [સં. વૃત્તવર] એક જાતનું પક-વાન્ત; પુષ્કળ ધી નાંખીને બનાવેલી ધીમાં તળી કાઢેલી અને ખાંડ પાયેલી પૂરી; ધેખર.

ધેખરિયું, વિં ધેખરના જેવું; રસકસકાર. ઉં આવરે વરસાદ ધેરૈયો પરસાદ. બાળગીત.

ધેર, પું ગોળ ફરતી હલ; વર્તુલનો વિસ્તાર; પરિઘ. ધાધરા કે અંગરખા વગેરેનો નીચેનો ચોમેર ફરતો વિસ્તાર તે. (૨) સ્ત્રીં ચોટલીની આસપાસ રાખેલા હુંકા વાળ; ધેરી; ધારી. (૩) ટાળે-જ્યે થઇ ફરવું તે; ટાળું; ધેરૈયાનું ટાળું; ધીસ; હોળીની ટાળી. ૩૦ પ્રાં ધેર=ધરમાં અથવા ધર તરફ એવા અર્થમાં વપરાય છે. :-મારે ધેર આવજો માવા. કહેં ધેરધેર માટીના ચુલા=દરેક ઠેકાણે સારું ખોદું ભણું હુંકું તો જેવું ને તેવુંજ હોય. કિં પ્રાં ધેરકરવું=હોલવવું; દીવો કાઢી નાંખવો. ધેર કાંટા પડવા=ધર ઉગર થવું. ધેર ગોળી બેસવી=ધરમાં-ચો-તાને ત્યાં ખોટ આવવી; ઘોષો લાગવો. ધેર જવું=હોલવાવું; અદૃશ્ય થઇ જવું. ધેરમકવું=ધરમાં રહેવા દેવું; ધરેણે મૂકવું. પરમેશ્વરને ધેર કંઇ ખોટ છે. જે વસ્તુ વિષે બોલાવું હોય તે સંબંધી-તેમાં, આ વર્ષ કાંગેરને ધેર ઉઠી ગયું છે, અર્થાત્ કાંગેર નથી.

ધેરણ, નાં ધેરી લેવું તે; ધેરો. ઉં જેમ કાયા ગઠ ધેરણ કરશે. લાલદાસ. (૨) ધારણ. :-ધેરણ ગોળી=ઉંઘ લાવે એવી દવા તે.

ધેરદાર, વિં જેને ધેર હોય એવું; ધેરનાણું; નીચેથી ફરતા ખુલતા ભાગનું.

ધેરવું, કિં સં [સં. ગ્રહ] ચારે તરફથી ધરાય પકડાય તેમ કરવું; આસપાસ ફરી વળી અંદર લેવું; વિચાર વળવું; ચારે તરફ

ફરી વળવું. :-શત્રુના સૈન્યે શહેર ધેર્યું. (૨) રોકવું; આંતરવું; માર્ગ અંધ કરવો; બહાર નીકળવા કે જવા પામે નહિ તેમ કરવું. (૩) ખાળવું; અટકાવવું; નહિ જવા દેવું; આડે ફરી વળવું. (૪) વિસ્તારને ભરી દેવો; ઢંકવું; છાવું; સપાટી પુરી નાંખવી:-પૃથ્વી સૂર્યથી નાની હોવાને લીધે તેની છાયા સૂર્યના આખા બિંબને ઘેરતી નથી; પૃથ્વીનો બહુ મોટો વિસ્તાર સમુદ્રથી ઘેરાયેલો છે. (૫) કોઇની સ્વતંત્રતા લઇ લેવી; અશરણ બનાવી દેવું; મુંઝાવી-ગભરાવી દેવું; નાસી છૂટી શકે નહિ તેમ કરવું; સપકાવવું; ફસાવવું. :-રોગે-ઉધે ધેરી લીધો. ધેરી લેવું=આસપાસ ફરી વળીને નાસી જાય નહિ એમ કરવું. :-શત્રુએ ધેરી લીધો. ધેરી બેસવું=અમુક કાર્ય કરાવવા માટે કોઇની પણ સામે રોકાણ કરી બેસવું.

ધેરાવ, પું ધેર; પરિઘ; રોકેલો વિસ્તાર; ફેલાવો; ચારેગમ ફરતી સીમા; પ્રસાર; વિસ્તાર; ભરાવ. (૨) રોકાણ; પ્રતિબંધ.

ધેરાવું, કિં અં ચારે તરફથી અંતરાષ જવું; નાસવાનો છૂટવાનો માર્ગ ન રહેવો; મંકટમાં આવવું. (૨) ધેરાષ જવું=આમ થઇ જવું. x ની અસરમાં ગુમ થઇ જવું; હવાલામાં -કબજામાં હોવું. ઉં ઉધે ધેરાણારે ડોલો, મોહન બોલાવ્યા નવ બોલો. દયારામ.

ધેરાવો, પું ધેરાવ.

ધેરી, સ્ત્રીં ધારી. (૨) વિં ધેરા રંગની.

ધેરું, વિં [સં. ગંગોર] ગાઠ; ભરપુર ભરેલું; (રંગથી) પાકું. ધેરો રંગ=ગાઠ રંગ; પાકો રંગ; નહિ આંધું એવું; નહિ ખુલતું. ભરચક રંગનાળું. મદ-અભિમાન-મદભર. ધેરી આંખ.

ધેરેધેર, અં દરેક ધેર; ધરાધર; ક્રમેક્રમ. કહેં ધેરેધેરમાટીના ચુલા=અર્થાત્ સોનેલ્યાં સ બધાને ધેર; દરેક ઠેકાણે.

ધેરૈયો, ધેરમાંનો અડકક;

નાર છોકરો; હોળીની ગમ્મત મેળવવાને
ખહાર પડેલો જીવાન માણસ. ધેરમાં ચાલ-
નારો; હોળેયો. ધેરનારો-રોકીને કાર્ય કર-
નારો તે-ધેરેયો. ૩૦ પ્ર૦ ધેરૈયા ચૌદશ=
ફાગણ સુદિ ચૌદશ.

ધેરો, પું૦ ધેરવું-ધેરી લેવું તે; વિંટ; ચારે
બાજુથી આંતરી લેવું તે. (૨) રોકાણુ;
અટકાવ; પ્રતિબંધ. કાઈ સ્થળને ચારે તરફ-
થી ધેરી લેવું તે. કિં૦ પ્ર૦ ધેરો ઘાલવો=
ધેરી લેવું; વિંટ નાંખવો; ચારે તરફથી બંધ
કરવું. (૩) સમૂહ; સમુદાય; જથ્થો. :-છોડતો
અથવા ઝાડોતો ધેરો (કેરો) ધચુમલો.

ધેલચુંદ્ર, વિં૦ જેની ધેલછા ચંદ્રની ક્ષયવૃદ્ધિની
પેઠે પાક્ષિક હોય એવું; વખતે ગાંડું અને
ડહાંયું થઈ જતું હોય એવું.

ધેલછા, સ્ત્રી૦ ગાંડાઈ; ગાંડપણ; ધેલાપણું. (૨)
મનનું એકમાર્ગી વલણ; તરંગ.

ધેલડી, સ્ત્રી૦ (ધેલકું) ગાંડી; પ્રેમધેલી; હલેલી.
(કવિતામાં)

ધેલસરકું, વિં૦ ઢંગ વગરનું; ધેલછાના અંશ-
વાળું. આમ્ય.

ધેલાઈ, સ્ત્રી૦ ગાંડાઈ; ગાંડપણ; ધેલછા.

ધેલું, વિં૦ જેને સારાસાર વિવેક હોય નહિ તે
જે વિવેક બુદ્ધિથી કાર્યાકાર્ય, કર્તવ્યાર્થત્ય
વિચારી શકતું ન હોય એવું; અસકેલું; મત્ત;
પાગાળ; દિવાનું; ઢંગ વગરનું. કિં૦ પ્ર૦ ધેલાં
કાઢવાં=ગાંડાં કાઢવાં; ખોટાં-લાડમાં ધેલાં
ખનવું તે. કહે૦ ધેલું જે આવે તે ખાય ને
મગન થાય=ગાંડાને સારાસાર વિવેક હોતો
નથી. ધેલાનાં ધર કંઈ ગામ હોતાં નથી=ગાંડાં
તો કવચિત કોઈકજ હોય. ધેલા ના ખાતો, તો
કહે ખહોંસે ખાઈશ=ના કલાથી ખમણું કરે.
ધેલાની જાતે જવું અને ભૂખે મરવું=કેકાણા
વગરનું કામ કરવામાં લાભ હોયજ નહિ.
ધેલા સાથે ધેલા થવું=જેવું માણસ હોય
તેવા થઈએ તો ચાલે નહિ તો નહિ. ધેલી

થઈતે છટે. ને ગામ બધું હુટે=જુડાં ગાંડાં
કાઢવામાં કેટલાક ફાવી જાય છે. ધેલીનાં
ધેરધેર સાસરાં=કેકેકાણે ગવાળો નાંખવો
ને રહેવું તે. ધેલીને વળી ભૂત વળગ્યું=વાંદં
ને વળી નીસરણી મળી. ધેલીનો ગવાળો=
વગર સંભાળે ઘણો સરસામાન રાખવો તે.
ધેલી સાસરે ન જાય અને ડહાપને શિખા-
મણુ દે=પરોપદેશે પાંડિત્યના જેવું. ધેલો
થઈતે ધર રાખે=ગાંડા થઈતે પણ સ્વાર્થ
સાધી લેવો તે.

ધેંધટ, વિં૦ ચક્રચુર; તક્ષીન; મસ્ત; મગન;
ધેનની-કેદની કે ઉંધની અસરથી ધેરાઈ
ગયેલું; એકવૃત્તિવાળું; એકતાર. ઉંધમાં કે
કેદમાં ધેરાઈ ગયેલું.

ધેંન, ન૦ ઉંધની અથવા કેદની આંખોમાં જણાતી
અસર તે; કેદ; ઇદ્રિયોની ચોતપોતાના વિષયો
ગ્રહણ કરવામાં જે આળસ તે. (૨) મદ;
અભિમાન; ગર્વ. :-એને પૈસાનું ધેંન બહુ
છે. (૩) છક; મગરૂરી; ઔદ્વિધ્ય.

ધેંશ, સ્ત્રી૦ છાશમાં અથવા પાણીમાં મીઠું
નાંખીને ખનાવેલું બાજરી-બાવટા વગેરેના
લોટનું લેલ; રાખ; પેય. કહે૦ આવડે નહિ
ધેંશ ને રાંધવા પેસ=સાદામાં સાદું કામ
પણ જેને આવડતું ન હોય તેને મોટાં
મોટાં કામમાં ચોજવું તે શા કામનું ?
એવા અર્થમાં. ધેંશ ખાય તે ઘોઘર થાય=
પથ્ય ભોજનથી હમેશ ફાયદો થાય છે.
ધેંશ છાશનું ખાણું અને બદમોનું તાંણું=
એમાં કંઈ માલ નહિ. ધેંશમાં ધી=ખીચ-
ડીમાં સાકર જેવું. જેમાં જે ન ઘટે તે
તેમાં મૂકવું તે.

ધેંયું, ન૦ [સં. ગહવર] માર્ગ ચીલામાંનો
અથવા વહેણમાંનો ખાડો. :-ચીલામાં ઠેર
ઠેર ધેંયાં પડેલાં છે. પૂર આવી ગયા પછી
નદીમાં આરા આગળ મોટું ધેંયું પડ્યું છે.
ભોક; ઉડો ખાડો; ખાણ.

ધો, શ્રીં [સં. ગોવા] ગરોળી અથવા કાચંડાની
જાતનું એક જંગલી પ્રાણી. આ પ્રાણીની
મે ત્રણ જાતો થાય છે. જાડી પાસલા
જેવી જાત 'પાટલા ધો' કહેવાય છે અને
પાતળી-ઉઠતી કે ઉછળતી જાત 'ચંદન
ધો' કહેવાય છે. (ચંદનધો જેરી હોવાનું
કહેવાય છે પરંતુ હુણવાણના દિવાન રા.
ખ. હરગોવિંદદાસ દારકાંદાસ કાંડાવાળાએ
મુંબાઈના રસાયનશાસ્ત્રી પાસે તપાસ કરાવી
જાહેર કર્યું છે કે તે જેરી પ્રાણી નથી.)
વાધરી લોકો આ પ્રાણીને દેખે કે તરત
મારી નાંખતા હોવાથી એવી કહેવત કહે-
વાય છે કે 'મરનારી ધો થાય ત્યારે
વાધરીવાડે જાય.' આ પ્રાણીના પંખના
પાંખની પકડ બહુજ મજબુત હોય છે.
જુની વાર્તાઓમાં એમ કહેલું છે કે, ચોર
લોકો ધોની કમ્મરે રેશમની ગાંડોવાળી દોરી
પાંખતા અને મોટી હવેલીઓની બારીઓ-
એ ચઢી ઉતરવાને તેને બારીએ વળગાડી
ઉપર ચઢી જતા. અર્થાત માણસનો ભાર
આવવા છતાં પણ તે જ્યાં વળગાડી હોય
ત્યાંથી વહુડી જવાય નહિ એમ ચીવટ
સજડ વળગી રહે છે. કહેવું ધોનાં પાપમાં
પિંખળો બળ્યો=નહારાની સોખતમાં સાંર
માર્યું જાય. આ પ્રાણીનો અવાજ ભારે
ધ્રુધરાટવાળો હોય બિયામણો લાગે છે. ઉં
x x માંહી ધુધવે ધોય=વેદર્શી વનમાં
વલવશે. પ્રે.

ધોકડું, કિં અં મારડું; ઠોકડું; હંસા મારવા.
(૨) મોટો ઘોટો કાઢીને લડડું; કપકો
દેવો; બખાળડું.

ધોધર, પું [સં. ગો વાતક] ગાયો મારી
નાંખે એવો જંગલી બિયામણો મોંતો વકરેલો
બિલાડો; મોટો ભારે માથાનો દૂર બિલાડો.
(૨) ખીક લાગે એવું એક ભયંકર કાલ્પ-
નિક સ્વપ્ન; નાનાં બાળકોને સોફ લગાડ-
વાને ગુજરાતમાં સ્ત્રીઓ 'ધોધર આળ્યો'

એમ કહી ખીવરાવે છે. ૩૦ પ્રં ધોધર
જેવું=ભારે અને ભય ઉત્પન્ન કરે એવા મોં
અથવા જાડા તરેહવાર શરીરવાળું; જાડું;
ભરાડ અને બિયામણું એવું. ધોધરરાણો=
મોટો બિયામણો બિલાડાનો રાજ.

ધોધરરાણો, પું ધોધરમાં જે મોટો તે.
નવરાત્રીમાં એક મોટી ને સ્વૂલ પુરુષાકૃતિ
બનાવી તેની આગળ છોદરા રમે છે અને
તેને માતાનો ધાંચી કહે છે તે.

ધોધળો, પું [સં. ગો-ગડ] ગળાનો તે ભાગ,
કે જેમાંથી અવાજ નીકળે છે; ગળું; કંઠ;
ધાંટી. (૨) ધાંટા; સાદ; મોટો ભારે
અવાજ; વાણી. કિં પ્રં ધોધળો ઝાલવો=
પકડવો=ગળે ઝાલવું; ટોટો પકડવો. ધોધળો
કાઢવો=બહુ મોટોથી બોલવું. ધોધળો તાણવો=
રાગ-લાંબો સર તાણીને ગાવું. કહેવું ધોધળે
સિંદુર દે=ધાંટો ન નીકળે-બોલાય નહિ
એમ કર. ધોધળે બાઝવું=ગળાના તે ભાગને
બાઝવું કે જેથી મરણ થાય. વાણી પક્ષે
ધોધળો કકોરતા દેખાડે છે અને અવયવ
પક્ષે પ્રાણહારક મર્મત્વ દર્શાવે છે.

ધોધા, નં બંભાતના અખાતને પશ્ચિમ દિશાને
ભાવનગર નજીક આવેલું એક બંદર તે.
અમદાવાદ જિલ્લાનો એ નામનો એક તાલુકો.
ધોધાપાંચમ=નાગપાંચમ. ધોધાખાપટ્ટ=નાગ-
ખાપટ્ટ. કહેવું ભેશ ધોધે ને ઘેર ધિગાણું=
ગામમાં પેલાના સાંસા ને પટેલને ઘેર ઉનાં
પાણી, એના જેવું બોટું ધિગાણું. લંકાની
લાડી ને ધોધાનો વર=ક્યાનું ક્યાં હોય
એવું; ધણે દૂર ઝટ જવાયઅચાય નહિ
અથવા ઝટ ખતે નહિ એવું તે.

ધોધારી, વિં ધોધા તરફનું; ધોધાનું. (૨)
આ નામથી આજખાતી કપોળ વાણી-
યાની નાત.

ધોધો, પું મોં ને માથું એક દંકાય એવો કપડું
આઢીને કરેલો ધુમ્મટ; મોંને માથું
તેમ કપડું આડ્યું તે; ધુંધટો તાણવે

ઘેરો.]

નાર છોકરો; હોળીની ગમ્મત મેળવવાને
બહાર પડેલો જીવાન માણસ. ઘેરમાં ચાલ-
નારો; હોળેયો. ઘેરનારો-રોડીને કાર્ય કર-
નારો તે-ઘેરેયો. ૩૦ પ્ર૦ ઘેરેયા ચૌદશ=
કાગણુ સુદિ ચૌદશ.

ઘેરો, પું૦ ઘેરવું-ઘેરી લેવું તે; વિંટ; ચારે
બાજુથી આંતરી લેવું તે. (૨) રોકાણુ;
અટકાવ; પ્રતિબંધ. કાઈ સ્થળને ચારે તરફ-
થી ઘેરી લેવું તે. કિં૦ પ્ર૦ ઘેરો બાલવો=
ઘેરી લેવું; વિંટ નાંખવો; ચારે તરફથી બંધ
કરવું. (૩) સમૂહ; સમુદાય; જયો. :-છોડનો
અથવા ઝાડોનો ઘેરો (ઝેરો) ધનુમ્બો.

ઘેલચુંદ્ર, વિન્-ચી-ચેઘના ચુંદ્રની ક્ષયવૃદ્ધિની
ઉતાવળી; ચાલ. (૨) સરતથી ઘોડાગાડી
વવાની હરિશાષ્ટીની એક રમત. (૩) હરિ-
શાષ્ટી ઘોડાઓ ઘોડાવવાની ખુદી સપાટ
જગા; સરતનું મેદાન. :-ઘોડઠોડ : સામેજ
તેનો બંગલો છે. (૪) ઉતાવળ; ધમાલ;
હાંસાતુરી.

ઘોડમહાત, સ્ત્રી૦ સેતરંજની રમતમાં પોતાના
ઘોડાની શેઠ પહેંચાડી સામાવાળાના પાદ-
શાહને બાંધી લેવો તે; સેતરંજમાં ઘોડાની
શેઠથી પાદશાહનો નિયંત્રક કરી સામાવા-
ળાને હરાવવો તે.

ઘોડમુખુ, વિન્ ઘોડાના જેવા મોંતું; જેનું
ઘોડાના જેવું મુખ હોય એવું. (લાંબા
મોઢતું) યક્ષો ઘોડમુખા કહેવાય છે.

ઘોડલી, સ્ત્રી૦ ઘોડી. (લાડમાં ને કવિતામાં)
:-રધુનાથજીની ઘોડલી.

ઘોડલો, પું૦ ઘોડો (ઘોડલો અને ઘોડલિયો
એમ કવિતામાં વપરાય છે) ૬૦ હિંડે
ઉછળતા ઘોડલા, સાજન થઈ સારા. નવલ.

ઘોડવેલ, સ્ત્રી૦ સુંદર ઘોડાગાડી.

ઘોડાગાડી, સ્ત્રી૦ જેને ઘોડા જોડાતા હોય
એવી ગાડી; ઘોડવેલ; ઘોડાની

ઘોડાગાંઠ, સ્ત્રી૦ એવડી સર-
ગાંઠ ઝટ લઈને છટી જતા.

ધોડાવાળો, પું. ઘોડાની ચાકરી કરનારો;
ધોડા હાંકનારો; રાવત; ચરવાદાર. ઘોડા-
વાળી=ધોડાવાળાની સ્ત્રી. (૨) દળનારી;
દુબળી. (મુંબાઈમાં)

ધોડાવેગ, પું. ઘોડાના જેવો જે વેગ તે.
:—રાગ તો ઘોડાને વેગ આવે અને ટાડીને
વેગ જાય, માટે હિંમત રાખવી.

ધોડિયાટ, પું. મોભ ટેકવવા માટે એક પાટડા
ઉપર એ પહોળે ખુણે લાકડાં લગાડી જે
ત્રિકોણિયું બનાવવામાં આવે છે તે; મોભ
ટેકવવાનું ત્રિકોણિયું; ગીલતાન; ચાડી પાટડી.

ધોડિયું, ન. સામસામે બન્ને પાયાના ચોક-
દાની વચમાં એક મોભ નાંખી બનાવવામાં
આવેલી લાકડાની એક આકૃતિ; પારણું.
ધોડિયાના એ છેડે એ ડોલણું નાંખી ઝોળી
ખાંધી તેમાં બાળકને સુવાડવામાં આવે છે.
(૨) તાડછાંતો દોડો. કિં. પ્ર. ધોડિયું
બંધાવું=છોકરાં થવાં; સંતાનની વૃદ્ધિ થવી.
:—આ માતાની બાધા લેવાથી ધણુંક વાંઝિ-
યાંને ત્યાં ધોડિયાં બંધાયાં છે. કવિતામાં
ધોડલિયું વપરાય છે. :—ઉં. વડસાસુ વારાનું
ચક્રનિયું; પૂછી ઘરડાંને માંડ્યું ધોડલિયું.
કહેં ધોડિયે ઘર=જ્યાં કોઈ મોટો પાલક
પુરુષ ન હોય પણ સગીર છોકરાંજ હોય
અથવા બાપ કે મોટા વહીવ વગરનાં જે
ઘરમાં નાનાં છોકરાંજ હોય એવું ઘર.
:—મોટી ઉંમરે મુઝો તોય બિચારો ધોડિયે
ઘર મૂકી ચલુચલુતે ચિત્તે ગયો.

ધોડી, સ્ત્રી. ઘોડાની માદા. (૨) ત્રિપાદ; જેની
ઉપર કોઈ વસ્તુ મુકાય અથવા ગોઠવાય એવી
લાકડાં વગેરેની જે એસણી તે. (૩) જેનો
ટેકો લખને ચલાય એવી લાકડી. લંગડાની
ધોડી. (૪) કોઈ પણ વસ્તુ ટંગાય અથવા
અદર રખાય એવી લાકડાની ચીપોની
બનાવટ. નિશાળમાં ગણિતનાં પાટિયાં અને
નકશાની ધોડીઓ પણ નથી. (૫) ટેકણુ;
તંચુસાના તાર ઉચા રાખવાની ધોડી. (૬)

ઉચે પહોચાય તે માટે બનાવેલું એક
પગથિયાનું સ્ટૂલ; નાની નીસરણી. (૭)
કપડાં પાલકી ટોપી વગેરે ચૂકવાની જે
લાકડાની ખીટીઓવાળી બનાવટ તે. (૮)
અભ્યાસ નહિ કરવા માટે નિશાળિયાના
હાથ ખાંધી તે પાછળ રખાવી પીઠ અને
માથાની વચ્ચે પાટીઓ મૂકવામાં આવે
છે તે; એક શિક્ષા. (૯) ખુમારી; હલેર;
તરંગ. તે ઘોડીપર ચઢ્યો છે=પૂર નિશામાં
છે. લીલીધોડી=ભાંગની ખુમારી; કેફ. લીલી-
ધોડીના સ્વાર=ભંગીજંગી. (૧૦) કોઈ
વસ્તુ મુકાય એવું અથવા જેની ઉપર
એસાય કે કંઈ ભરવાય એવું લાકડાનું
ચોકડું. ધોડીચલામણી=છોકરાઓની એક
રમત. ૩૦ પ્ર. ધોડી ઘર આપણું=આ તો
આપણું છે અને સંભાળી કરકસરથી કામ
લેવાનું છે, પારકું નથી કે જેમ ખવાય વપ-
રાય તેમ વાપરવું. એમ કહેવાય છે કે,
બારોટ ગરાસિયાઓમાં વહી વાંચવાં જઈ
આવ્યા પછી એ ત્રણ દહાડે છોકરાએ કહ્યું
કે—બાપા ! ધોડી ફેતરાં ખાતી નથી. તે
ઉપરથી બારોટ ધોડીને ચાખડીને કહ્યું કે
“ ધોડી ઘર આપણું મને ઢેખરાં ને તને
ફેતરાં.” તે ઉપરથી આ કહેવત થઈ.
ધોડી પખે ધોડો ને ઘરતી પખે દાણો=એક
એકના પછી પ્રાપ્ત થાય એવી વસ્તુઓ છે.
ધોડી પ્રસવી ને વાત પ્રસરી=કોઈ મોટી ગપ
ચાલે ત્યારે આમ કહેવાય છે. લોકોમાં
એવી માન્યતા છે કે, જ્યારે ધોડી દિવસે
વિધાય ત્યારે તેનો ધણી એક ગપ ન ચલાવે
તો અશુભ થાય, આથી એમ કહેવાય છે.
:—આ તો મનાય એવું નથી કોઈને ઘેર
ધોડી પ્રસવી હશે તેથી ચલાવેલી ગપ છે.
ઘોડું, ન. ધોડો અથવા ધોડી એમાંનું ગમે તે
એક તે; ધોડાની જતનું નાનું પ્રાણી; કૃષ્ણ
ધોડો અથવા ધોડી; ટું. (૨) ધોડેસ્વાર;
હયદળમાંનો સિપાઈ; હયદળ. (બહુવચને

પણ વપરાય છે.) ગાયકવાડ મુંબાઈ આવ્યા ત્યારે તેમની સાથે ઘણું ઘોડું હતું. ઘોડું ટાંકું=ઘોડું વગેરે, અર્થાત્-અમલદાર સાથે ઘોડા બળદ વગેરે જે પશુ તે. કહેવું કાણું ઘોડું તે વળી કરકણું=મૂળે કાણું અને વળી કરકણું=બે ખોડવાળું. ઘોડું અને ગધેડું કંઈ સરખું હોય=ફર્ય તે ઉચ્ચજ. ઘોડું તે લોહું વાપર્યું કામનું=ઘોડું અને લોહું બેઉ જોમ વપરાય તેમ સારાં રહે, ઘોડું બેસી રહ્યાથી અટકી પડે અને લોહું કટાઈ જાય. ૩૦ પ્ર૦ ઘોડું પાડવું=મહુ ખરચ કરી નાંખવું; બહુ થઈ જવું. ન ઉપડી શકે એવું થવું. :-પાંચ લગડી આપણાથી લેધાય નહિ કદી ખોટ આવે તો ઘોડું પાડે.

ઘોડેસ્વાર, પુંઠ ઘોડા ઉપર બેસનારો; ઘોડેસ્વારી કરનાર; ઘોડે બેઠેલો હોય તે. (૨) પોલિસનો અથવા લશ્કરનો ઘોડેસ્વારી કરનારો સિપાઈ. ઘણા સિપાઈઓનું લશ્કર તે. ઘોડેસ્વાર લશ્કર-હયદળ-કહેવાય છે.

ઘોડેસ્વારી, સ્ત્રી ઘોડા ઉપર બેસવું તે; ઘોડે સ્વારી કરવી તે; ઘોડાની સ્વારી તે.

ઘોડો, પુંઠ [સં. ઘોટક] નહિ વાગેલનારં પશુઓમાંનું એક સુંદર ચોપણું પશુ; તુરંગ; અશ્વ; હય. ઘોડાને પગે ફાટ નથી હોતી. ખરી નહિ પણ ડાબલા જેવો આખો નખ હોય છે. એની ગરદન ઉપર વાળ હોય છે. પુંછડું લાંબા ખરસટવાળું ચમરી જેવું ભરાઉ હોય છે. આ પ્રાણી સ્વારી કરવામાં અને ગાડીએ તથા હજે જોડવાના કામમાં આવે છે. ખંધાં પ્રાણીઓમાં ઘોડો ખરેખરો નર ગણાય છે, કારણ કે, તેને એકલાનેજ સ્ત્રી ચિહ્ન-સ્તન લાંછન નથી. (૨) નદી કિનારામાં આવતો મોળે; તરંગ; લોહ. (૩) ચાંપ; કળ; વાંદરો. :-ખંડુકનો ઘોડો. (૪) અડિયેલ હડીલો છોકરો. ગુસ્સામાં બોલાતો અશિષ્ટ શબ્દ. આ ઘોડો (છોકરો) ક્યારે

નંપવા દે છે. (૫) કપડાં વગેરે મૂકવાને ભિંતમાં ઘાલેલું ઘોડાની સુખાકૃતિ વાળું લાકડું; જડી નકશીદાર ખીટી. (૬) બે તરફ ચઢ ઉતર કરવાનાં પગથિયાંવાળો ઉચો ખાંકડો. (૭) જેની ઉપર ચઢીને ઉંચી વસ્તુ લેવાય અથવા ઉંચેનું કામકામ થાય એવી નીસરણી. (૮) કોઈ વસ્તુ મૂકવાને ખતાવેલું લાકડાનું ઉભેલું ચોકડું. (૯) ચાર પાંખડીનું કપાસનું કાંલું. (૧૦) પહેલી આંગળાએ પહેરવાની કાંપી જેની લંબગોળ વીટી. કિં ૩૦ ઘોડેચડવું=આગળ પડવું; અગ્રેસર થવું; વર ખનવું. (૨) ઉત્તેજવું; તૈયાર થઈ જવું. (૩) મૂંખ ખનવું; ફજેત થવું. :-ઘોડે ચઢીને ઘેર ઉતર્યાં. ઘોડા જેવું=હોંશિયાર, કકડધન; તેજ; તંદરસ્ત એતો ઘોડા જેવો છે. સાનુંતાનું; ટ્યાર ઘોડો પલાણુવો=કોઈ વસ્તુને બે પગની વચ્ચે ધાવી તેની ઉપર બેસવું; કોઈ ઉપર સ્વાર થવું. ઘોડે બેસવું=જુઓ ઘોડે ચઢવું. ઘોડો ચઢાવવો=વાંદરો ખેંચવો; ખંડુકની કળ ઉંચી કરવી. ઘોડો પાડવો=ખંડુક ફૂટે તે માટે તેની કળને ચઢાવેલ ચાંપથી છટકાવવી. ઘોડે પલાણુ નાંખવું=સત્તર જવાને તૈયાર થવું. (૨) લંડા જવું. ઘોડે ચઢીને આવવું=તાખડતોખ કામ કરવા આવવું. ઉતાવળે આવવું; ખાનગી નહિ પણ બહાર હચોક. ચઢે ઘોડે આવવું=ઉભે ઉભે કામ કરાવવા આવવું. જેથી ઘડીએ ધાઈ કરવી. ઘોડાપર ઘોડા ચઢવા=ચ્યાળખ વ્યાળ ચઢવું. ઘોડા નહિ પહોંચવા=ગળું નહિ ચાલવું; શક્તિ નાહ હોવી. ઘોડાના ગાંડે=લાંબા લાંબા ગાંડ. ઘોડાચાલ-વેગ=ડોલ વળી ચાલ. ઘોડો ગડવો=મસલત કરવી. ઘોડો ચઢાવવો=ત્રાજવાની દોડીમાં એમ કરવું કે જેથી ઓછુંવતું જોખાય. ઘોડા ચાકી જવા=કારી જવું; આગળ વધવાની હિંમત જતી રહેવી. (કામમાં) ઘોડો

ખાંધ=ઉભો રહે; સાંસતો પડ; ધીરજ રાખ; સાંત પડ. ઘોડો મારીમૂકવો=કિતાવળે નાસી જવું. ઘોડા એટલા અસ્વાર=મધાએ જાણુ-કાર. ઘોડાનું ખૂડતું અને ગાયનું તરતું= ઘોડો રાખનારને તુકસાત અને ગાયવાળાને લાભ. ઘોડાને તંગ અને પુરુષને ખંગ= માણસને ખંગ ભરમથી જેટલું જોર આવે છે તેટલું ઘોડાને તંગ (છાતીએ કસીને પડે.) ખાંધવાથી આવે છે. ઘોડાને ચાખખા અને ગધેડાને ડકણું=જેની જેવી યોગ્યતા. ઘોડે ગયા અને ગધેડે આવ્યા= હારીને નિષ્ફળ થઇને પાછા ફરવું. ઘોડે ચઢે તે પડે=જે કાર્ય કરે છે તેને સારો મારો અનુભવ થાય છે. ઘોડે બેસી ગાંસડી માથે મૂકવી=મૂર્ખ બનવા જેવું કરવું. ઘોડો ઘોડાને રૂપે દોડે=જેવી જેવી યોગ્યતા તેવું તે કામ કરે. ઘોડો છૂટ્યો ઘોડી છૂટી= શું થયું શું નહિ, જય થયો કે પરાજય માટે કુલાવું નહિ. ઘોડો છે પણ સ્વાર નથી=મીલકત છે પણ વારસ નથી. ઘોડો દોડી દોડી મરે ને સ્વારને હિસાબમાં નહિ= નિર્જીણિયા આગળ મહેનત કરવી ફાગટ છે. ઘોડો પાત્ર ને રોટલી ફેરવ્યાં મુઘરે ને બેઠાં ખંગડે=જેમ ને તેમ પડી રહેવા દેવાં તે સાફ નહિ, ફેરવવાં જોઈએ. ઉં પાત્ર સડે ઘોડો અડે, વિદ્યા અવિસળ જાય, તને રોટી લગ ગઈ, કહે એવા ક્યમ થાય ?

ધોણું, નં ભમરડા ઉપર પડેલો ખાડો.

ધોર, સ્ત્રી [જ્ઞા.] મડદાં દાટવાનો ખાડો.

(૨) મડદું દાટી તેની ઉપર કરેલું જે ખાંધકામ તે; કમર. (૩) પું તંબુરામાં પિત્તળના તારથી જે બડો ખરજનો સ્વર નીકળે છે તે. (૪) દારવાદત; કયાસ. પારસી લખાણોમાં આ શબ્દ આવે છે. આ વાતનો કોણ ધોર કરે છે. [સં. ગળ] ટોળું; સમૂહ; સમુદાય; ગણ. [દિ.] સ્ત્રી ઉંઘમાં નાક વાટે જતા આવતા શ્વાસને લીધે જે અવાજ નીકળે છે તે; નસકોરાં બોલવાં તે.

[સં.] વિં બિયામણું; ભયંકર. (૨) કમ-

કમાટ ભરેલું; દૂર. (૩) અત્યંત ગાઢ;

મીણમીણ; -ધોર અંધારું. ધોર અંધારી

રાત=અત્યંત અંધારાવાળી-કાળી-બિયામણી

રાત. ઉં દિવાનથી નાસ્તો છે અંધારું

ધોર. (ગાઠ) ક. દ. ડા. :-ચોર દહાડાનું

ચાંદરણું અને રાત અંધારી ધોર. ધોર

અવાજ=મયંકર=અતિ મોટો અવાજ. ધોર

ખોદવી=મડદું દાટવાનો ખાડો ખોદવો.

(લા.) અંતે વિનાશ થાય એવું કામ કરવું.

ધોરખોદિયો=અકર્મી; મૂર્ખ; હીણું કામ

કરનાર. મડદાં ખણી કાઢીને ખાનારું એક

જાતનું પ્રાણી; જરખ. ગધેડા કરતાં નાનું અને

ઘોર. ઘોડા જેવું નહિ, જેની જાતનાં એક

ખા

૧૫ દિવસ : આ પુસ્તક વધુમાં વધુ ૧૫ દિવસ
માટે રાખી શકાશે.

લા-જ્ઞાપ - ૧			
22 MAR 1974			

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ-૯

19722

19722

ગુજરાતી ભાષાના કૌશલ-

19722

ક કૌશલ

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ગ્રંથાલય

અમદાવાદ - ૯